

ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ
КАО ГЛОБАЛНИ
БЕЗБЕДНОСНИ
ИЗАЗОВ

ПАНДЕМИЈА
COVID-19:

СТВАРНОСТ
И ПОСЛЕДИЦЕ

УРЕДНИЦИ: Зоран Јефтић и Михајло Копања

Зборник радова са националне научне конференције

**ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ КАО ГЛОБАЛНИ
БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ
ПАНДЕМИЈА COVID-19: СТВАРНОСТ И
ПОСЛЕДИЦЕ**

Уредници

проф. др Зоран Јефтић

мср Михајло Копања

**Универзитет у Београду, Факултет безбедности
Институт за међународну политику и привреду, Београд**

Зборник радова са националне научне конференције

**ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ КАО ГЛОБАЛНИ
БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ
ПАНДЕМИЈА COVID-19: СТВАРНОСТ И ПОСЛЕДИЦЕ**

Београд, јул/децембар 2020.

**ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ КАО ГЛОБАЛНИ БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ
ПАНДЕМИЈА КОВИД 19: СТВАРНОСТ И ПОСЛЕДИЦЕ**

https://doi.org/10.18485/fb_covid19.2020

Издавачи

Универзитет у Београду, Факултет безбедности
Господара Вучића 50, Београд
Институт за међународну политику и привреду
Македонска 25, Београд

За издаваче

Проф. др Владимир Н. Цветковић, декан
Проф. др Бранислав Ђорђевић, директор

Уредници

проф. др Зоран Јефтић
мср Михајло Кобања

Програмски одбор научног скупа:

Проф. др Петар Станојевић, Универзитет у Београду, Факултет Безбедности (Председник)
Проф. др Бранислав Ђорђевић, Институт за међународну политику и привреду
Проф. др Жељко Иваниш, Универзитет у Београду, Факултет безбедности
Проф. др Зоран Килибарда, Институт за међународну политику и привреду
Проф. др Ивица Ђорђевић, Универзитет у Београду, Факултет безбедности
Проф. др Станислав Стојановић, Институт за стратегијска истраживања
Проф. др Јован Базић, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Проф. др Миодраг Гордић, Универзитет Унион Никола Тесла
Проф. др Милојко Миловановић, Алфа БК Универзитет
Проф. др Озрен Џигурски, Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Организациони одбор

Проф. др Вања Роквић, Универзитет у Београду, Факултет безбедности (Председник)
Др Ивона Лађевац, Институт за међународну политику и привреду
Проф. др Младен Милошевић, Универзитет у Београду, Факултет безбедности
Проф. др Ненад Путник, Универзитет у Београду, Факултет безбедности
Мср Ненад Стекић, Институт за међународну политику и привреду

Прелом текста

Горан Ј. Мандић

Дизајн корице

Јелена Туцић

Тираж

70 примерака (CD)

Штампа (нарезује)

Факултет безбедности, Београд

ISBN 978-86-80144-44-3

Ставови аутора изнети у текстовима у овом Зборнику не
одражавају ставове установа у којима су запослени.

САДРЖАЈ

Предговор уредника	6
Зоран Јефтић и Михајло Копања	

Пандемија новог коронавируса: последице у међународној заједници	9
Жарко Обрадовић	

Политиколошка анализа различитих одговора на пандемију COVID-19	42
Мирослав Младеновић и Сергеј Григорјевич Мусијенко	

ПАНДЕМИЈА И БЕЗБЕДНОСТ ЈАВНОГ ЗДРАВЉА

Здравствени и безбедносни аспекти COVID-19	55
Елизабета Ристановић	

Анализа стопе морталитета заразне болести COVID-19 у Београду у периоду март-јун 2020. године са доступним подацима до 31. августа 2020. године	61
Предраг Кон и Зоран Кокић	

Биотероризам као безбедносна претња након COVID-19: стари митови или нова истина?	77
Ненад Кокошков и Милован Трбојевић	

ПАНДЕМИЈА И ЕКОНОМСКА БЕЗБЕДНОСТ

Економске последице COVID-19 и мере подршке привреди Републике Србије	94
Сања Јелисавац Трошић и Ана Јовић-Лазић	

Последице пандемије COVID-19 по економску безбедност грађана Републике Србије	119
Ивица Ђорђевић и Марко Филијовић	

Утицај COVID-19 на економију Црне Горе	135
Саша Зејак	

ЧОВЕК У ПАНДЕМИЈИ

Секуритизација (у време) пандемије: илокуциона какофонија и вирални отпор ванредним мерама сузбијања COVID-19 у Републици Србији	156
Владимир Ајзенхамер	
Стање људских права у пандемији као облику катастрофе.....	175
Милош Јончић	
Социогенеза начина здравственог понашања током пандемије вируса COVID-19	201
Андреј Кубичек	

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОДГОВОР НА ПАНДЕМИЈУ

Неки аспекти отпорности и флексибилности одговора националне логистике на кризу изазвану пандемијом Ковида 19.....	220
Петар Станојевић	
Пандемијска криза и универзитет	247
Жељко Бралић и Љубинка Катић	
Улога војске у одговору на пандемију	265
Зоран Јефтић и Горан Мандић	

ИЗВЕШТАЈ РАДНЕ ГРУПЕ ЗА ПРИКУПЉАЊЕ ИНФОРМАЦИЈА ИЗ НАУЧНЕ ЛИТЕРАТУРЕ КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ НА ЕПИДЕМИЈУ ИЗАЗВАНУ САРС-КОВ-2 ВИРУСОМ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

Одговор науке на епидемију изазвану САРС-КОВ-2 вирусом.....	284
Марина Соковић, Татјана Пекмезовић и радна група	

ПРЕДГОВОР УРЕДНИКА

Иако нас је изненада задесила и донела катастрофалне последице по све сфере људског живота, пандемију Ковид 19 не можемо назвати „црним лабудом“. У историји људске цивилизације бројна друштва су се суочила са многим заразним болестима од којих су поједине имале и пандемијски карактер. Паралела између тренутне пандемије и пандемије шпанске грознице од пре једног века није у потпуности остварива, али нам показују да смо не само знали да је пандемијска катастрофа могућа већ и како се може одиграти. Екстремни случајеви епидемија у последњем веку јасно упућују на могућност појава пандемија и њихових катастрофалних последица. Истовремено, безбедносни изазови и претње узроковане заразним болестима, посебно оним пандемијског карактера, препознате су од стране многих држава, обзиром да су нашле своје место у њиховим стратегијским и доктринарним документима.

Међутим, и поред претходног искуства, пандемија новог коронавируса затекла је готово све државе овог света неспремне. Упркос вишевековном искуству са заразним болестима као безбедносним изазовом, пандемија Ковид 19 нас је задесила као да је реч о „црном лабуду“. Чињеница је да свет у коме је владала шпанска грозница није исти оном у ком влада Ковид 19. Штавише, можемо рећи да ни свет током свињског грипа није исти данашњем, упркос свега деценији размака. У последњих стотину година светска заједница је постала не само глобализованија и међуповезанија, већ у последњој деценији (захваљући пре свега друштвеним мрежама) и „виралнија“ и „доступнија“ појединцима. Отуда, концепт здравствене безбедности данас са разлогом достиже међународну димензију обзиром на пораст међусобних интеракција, савремених сукоба, климатских промена, повећане мобилности становништва, биотероризма и свеприсутнијих инфективних болести.

Између својеврсног „ комфора “ искуства и препознавања потенцијалне претње с једне стране и догађаја који се одигравају у стварности с друге, лежи стварност и последице актуелне пандемије Ковид 19. Пандемија нас је уздрмала на политичком плану (како на међународном тако и на унутрашњем нивоу), она је утицала на безбедност јавног здравља, на нашу економску безбедност, утицала је на живот обичног човека и захтевала значајне институционалне напоре зарад њеног сузбијања. Политика, јавно здравље, економија, појединац и институционални одговори су само неке од димензија дотакнуте актуелном пандемијом кроз које су излагачи на конференцији и аутори овог зборника настојали указати на стварност и последице пандемије Ковид 19.

Овом конференцијом и зборником радова нисмо настојали да пружимо коначне одговоре, обзиром да ћемо на њих чекати годинама, ако не и деценијама. Амбиција је била скромнија, са циљем да се кроз неколико тематских сесија о заразним болестима као безбедносном изазову сагледа национални и глобални одговор на епидемијске болести и актуелну пандемију Ковид 19. Одражавајући

наведени циљ, зборник радова је организован у пет целина које настоје да пруже увид у пет поменутих аспеката (политику, јавно здравље, економију, појединца и институционалне одговоре) у контексту безбедности.

Прва два рада пружају политиколошки поглед на пандемију Ковид 19 кроз последице у међународној заједници али и различитих одговора држава на пандемију. Проф. др Жарко Обрадовић даје систематичан поглед на степен и дубину промена које је пандемија новог коронавируса изазвала, првенствено на међународном плану, али и унутар држава. Аутори проф. др Мирослав Младеновић и Сергеј Григорјевич Мусијенко пружају политиколошку анализу унутар држава, сагледавајући функционисање држава у условима претњи њиховим безбедносним системима.

Друга целина која је посвећена пандемији и безбедности јавног здравља садржи три рада која из различитих углова приступају стварности и последицама пандемије по безбедност јавног здравља. Проф. др Елизабета Ристановић пружа општи поглед на здравствене аспекте пандемије, кроз медицинску анализу новог коронавируса, као и импликације по међународну безбедност, здравствену безбедност и доносиоце одлука. Рад др Предрага Кона и др Зорана Кокића анализира стопу морталитета од заразне болести Ковид 19 у Београду упоређујући податке из периода март-јун 2020. са претходним годинама у циљу утврђивања постојања вишка смртности у наведеним месецима. Мср Ненад Кокошков и доц. др Милован Трбојевић пружају осврт на пандемију Ковид 19 из перспективе могуће утилизације новог коронавируса као биолошког агенса у будућим терористичким актима, као и претходна искуства појединих држава у области супротстављања биотероризму.

Трећа целина зборника посматра пандемију Ковид 19 из перспективе утицаја по економску безбедност држава и појединаца. Др Сања Јелисавац Трошић и др Ана Јовић-Лазић сагледавају економске последице Ковид 19 по светску привреду и привреду Републике Србије, економске мере подршке Владе Републике Србије привреди, те пружају оцену уведених мера и прогнозу трендова у привреди. Рад аутора проф. др Ивице Ђорђевића и др Марка Филијовића свој фокус ставља на људску безбедност, посматрајући ефекте ванредног стања по квалитет живота грађана и ниво привредних активности. Др Саша Зејак посебно истиче економски утицаја пандемије на Црну Гору као и могуће механизме заштите, предлажући обавезност система менаџмента континуитетом пословања, увођење националног тела за превенцију и већег академског уплива у стручна државна тела.

Четврта целина сагледава пандемију Ковид 19 из перспективе човека и начина на који су ванредне мере, предузете у циљу сузбијања пандемије, утицале на појединце. Рад доц. др Владимира Ајзенхамера бави се питањем секуритизације за време пандемије кроз призму успешности и неуспешности самог процеса, као и проблема с којим се секуритизујући наротив суочио током трајања ванредног стања и примене ванредних мера у Републици Србији. Др Милош Јончић представља начине на који су безбедносни концепти утицали на поштовање ограничавања људских права; како су државе са различитим политичким уређењима одговориле на ову кризу; и како је достигнути ниво глобализма

утицао на сарадњу између држава током пандемије. Мср Андреј Кубичек анализира случај пандемије Ковид 19 у Србији у циљу указивања на друштвену основу различитих здравствених и хигијенских пракси и уверења.

Последња целина посвећена је институционалним одговорима на кризу изазвану пандемијом Ковид 19. Проф. др Петар Станојевић указује на значај и неопходност отпорности и флексибилности система националне логистике зарад пружања ефикасног и ефективног одговора на кризу изазвану актуелном пандемијом. Проф. др Жељко Бралић и проф. др Љубинка Катић пружају анализу утицаја пандемијске кризе на универзитетско окружење, полазећи од става да је васпитно-образовни систем (укључујући и високо школство) увек представљао значајан елемент критичне инфраструктуре. Проф. др Зоран Јефтић и проф. др Горан Мандић сагледавају улогу војске у актуелној пандемијској кризи, полазећи од тога да нова безбедносна реалност условљава већи степен међузависности цивилних и војних актера. У раду се анализира употреба војних ресурса у борби против пандемије али пружа и разматрања о њеној припреми за будуће значајније ангажовање у случају нових епидемија на простору Републике Србије.

Конечно, посебан допринос конференцији и зборнику радова пружили су др Марина Соковић, проф. др Татјана Пекмезовић и чланови Радне групе Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије пружањем извештаја о раду и активностима Радне групе за прикупљање информација из научне литературе које се односе на епидемију изазвану САРС-КоВ-2 вирусом. Представљајући студије које су пласиране од стране радне групе у извештају је представљен одговор науке у Републици Србији на пандемију Ковид 19.

У Београду,
јул/децембар 2020. године

Уредници:
Зоран Јефтић и Михајло Кобања

ПАНДЕМИЈА НОВОГ КОРОНАВИРУСА: ПОСЛЕДИЦЕ У МЕЂУНАРОДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

проф др. Жарко Обрадовић¹

Апстракт: За врло кратко време вирус ковид 19 се из Кине проширио готово на целу планету и постао глобална здравствена опасност за све људе широм света. Пандемија новог вируса још увек траје, изазивајући широки спектар последица на глобалном и на локалном плану. Рад ће покушати да одговори на питање о степену и дубини промена које је изазвала пандемија новог вируса у свету и унутар појединих држава. На глобалном плану приметан је застој глобализације због прекида размене људи и роба. У борби против ширења новог вируса затворене су границе држава, прекинут је саобраћај (авионски, друмски, железнички), прекинута је или битно смањена производња у компанијама широм света, па је скоро потпуно заустављена размена роба међу државама. На упозорења Светске здравствене организације о опасностима и мерама спречавања ширења вируса државе су различито реаговале (ограничено је кретање и окупљање људи или су уведене либералне мере), чак и унутар регионалних организација држава, као нпр. у Европској унији. Нестало је солидарности међу државама у погледу испоруке потребних медицинских апарата и опреме. Свако се трудио да обезбеди прво себе потребним апаратима и опремом, па тек онда да се та опрема учини доступном другом. Како се повећавао број заражених и преминулих људи од новог вируса, све су чешће биле расправе унутар држава, и на глобалном нивоу, о квалитету здравственог система, о предузетим мерама и последицама, начинима ширења вируса, размени информација, али и о бројним другим питањима (о моделима функционисања економија држава, улози државе у борби против пандемије, питању вакцинације, монополу појединих држава и компанија у производњи одређених лекова и др.). Отворено је и питање да ли је пандемија новог вируса означила уједно и почетак појављивања НР Кине као нове економске суперсиле, уместо Америке. Промене изазване пандемијом су бројне на унутрашњем и на међународном плану. И нису завршене, јер је нови вирус, са већим или мањим интензитетом, још увек присутан. Упркос томе, постоји општа потреба да се на нека отворена питања већ дају одговори због решавање актуелних питања и због будућих дешавања.

Кључне речи: ковид 19, пандемија, међународна заједница, држава, последице

---

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: obradovic.zarko60@gmail.com

УВОД

Почетком јануара 2020. године, када је у Кини код једног броја људи у подручју пијаце морске хране у Вухану, констатовано постојање „упале плућа непознатог узрока“, тешко да је било ко унутар НР Кине, а поготову на међународном плану, могао предвидети све последице новог вируса. Најпре полако, а онда све брже и брже, са једне на другу особу, преко једне до друге државе, нови вирус, у међувремену назван ковид 19, постао је узрочник проглашења пандемије и бројних промена на унутрашњем и међународном плану, чију дубину још увек није могуће у потпуности сагледати.

Светска здравствена организација је 11. марта, прогласила пандемију² вируса ковид 19. Тада је широм света већ било заражено више од 116.000 особа. Три недеље касније, 2. априла број људи заражених ковидом 19 прешао је један милион, и било је преко 50.000 умрлих³. Непуна три месеца касније, дакле шест месеци од појаве новог вируса и три и по месеца након што је проглашена пандемија, на дан 28. јун у свету је било заражено више од 10 милиона људи, а број умрлих је био преко 502.000 особа⁴. Само три недеље касније, 21. јула, у свету је забележено више од 15 милиона заражених особа у 213 држава света⁵. Убрзање ширења пандемије потврдио је податак да је само пар дана касније, 25. јула, у свету било заражено преко 16 милиона особа⁶.

Међу државама највећи број оболелих од ковида 19 налази се у Сједињеним Америчким Државама – 4.101.308 особа. Нажалост, САД су водећа земља у свету по броју умрлих од ковида 19. Њихов број је 22. јула износио 146.192 особе⁷. Укупан број особа преминулих од ковида 19 у свету истог дана износио је 630.750 особа.

Светска здравствена организација је после проглашења пандемије своју активност свела на размену информација, давање препорука државама како се борити против ковида 19 и упозорења о опасности коју вирус представља за свет. Средином априла СЗО је оценила да је „коронавирус десет пута смртоноснији од свињског грипа“, пандемије из 2009. године⁸. Како се пандемија ширила, и оцена опасности од новог вируса је расла. Средином јуна генерални секретар СЗО је

---

² Пандемија мед. епидемија која се простире на више континената, према: *Velika opšta ilustrovaná enciklopedija Larousse: Tom 4*, Допунјено српско издање, Mono i Manjana, Beograd, 2010, str. 2045.

³ „Корона вирус: највећа криза 21. stoleћа“, *Недељник*, бр. 431, 2020, стр. 17.

⁴ „COVID-19 Coronavirus pandemic“, Worldometer,
<https://www.worldometers.info/coronavirus/>, 28/06/2020.

⁵ Ибид, Наведено према: „15.000.000“, *Б92*, 21. јул 2020,
https://www.b92.net/info/vesi/index.php?yyyy=2020&mm=07&dd=21&nav_category=78&av_id=1709563, 21/07/2020.

⁶ „COVID-19 Coronavirus pandemic“, Worldometer,
<https://www.worldometers.info/coronavirus/>, 25/07/2020.

⁷ Ибид, 23/07/2020.

⁸ „Директор СЗО: корона вирус је десет пута смртоноснији од свињског грипа“, *РТС*, 14. април 2020,
<https://www.rts.rs/page/stories/sr/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3138/koronavirus-u-svetu/3922211/szo-gebrejesus-koronavirus.html>, 23/07/2020.

изјавио да „свет никада није видео овако нешто од грипа 1918. године, односно шпанског грипа, који је убио најмање 50 милиона људи“⁹.

Државе су примениле различите мере у борби против коронавируса, па је логично и број заражених и преминулих лица био различит¹⁰. Вирус још увек није заустављен и шири се у готово свим државама света. Бројке о морталитету у свакој држави подложне су променама, тако да ће се њихов тачан број (а тиме и оцена ефикасности мера држава против ковида 19) знати тек кад пандемија престане и вирус нестане.

О новом вирусу се много тога зна. У међувремену од појаве ковида 19 започета су озбиљна истраживања како би се утврдила природа вируса, начин његовог испољавања и, наравно, како га зауставити¹¹. О броју чланака који се на различите начине баве новим вирусом (узроцима настанка, начинима ширења, симптомима испољавања, последицама деловања – медицинским и друштвеним и др.) тешко је говорити, с обзиром на то да их има јако много. Могли бисмо закључити да се о вирусу ковид 19 све или скоро све зна. Ипак није тако. После месец дана од проглашења пандемије новог вируса, и на основу до тада изнетих сазнања о ковиду 19, чувени немачки филозоф Јирген Хабермас је рекао: „Толико знања о нашем

---

⁹„Невидљив, веома мали вирус који изазива расуло“, *Б92*, 12. јун 2020.

https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=06&dd=12&nav_category=78&nav_id=1694734, 23/07/2020.

¹⁰ Међу стручњацима постоји сагласност да је стопа морталитета једини валидан критеријум који даје могућност да се упореди ефикасност мера држава, односно упореди једна држава са другом. Према подацима са почетка јуна 2020. године морталитет у Србији био је 3,5/100.000 становника, тј. међу нижим у Европи и испод светског просека, који је износио 4,6/100.000. Према истим подацима морталитет је у Хрватској био 2,5/100.000, у Црној Гори 1,4/100.000, Босни и Херцеговини преко 4/100.000, а у Словенији и Северној Македонији преко 5/100.000. Разлика међу поменутим државама у броју преминулих особа постоји, али се „значај података“ може разумети тек када се они упореде са земљама које имају далеко већи број становника. Примера ради, стопа морталитета у Великој Британији и Италији била је изнад 50/100.000, у Сједињеним Америчким Државама 31/100.000, а у Русији 2,8/100.000. Наравно да се и ове бројке могу подврћи додатној анализи (старосна доб преминулих, стање здравља пре оболевања од короне и др.), али оне јесу важан показатељ да ли су државне мере успеле да спрече најтрагичније последице присуства ковида 19. Сви подаци су наведени према: „Ово је тек крај почетка (интервју са др Владимиром Петровићем, епидемиологом)“, *Недељник*, бр. 438, 2020, стр. 30–33.

¹¹ Почетком јула у више држава света било је више од 140 потенцијалних вакцина које се истражују. За најмање 30 се очекује да ће започети тестирање на људима ове године, док се 16 потенцијалних вакцина већ тестира на људима. Процене стручњака о спремности вакцина за употребу крећу се од јануара 2021, до 2022, па чак и 2023. године. Наведено према: Ј. Р. „Пола године короне: Потресла је свет из темеља, крај јој се не назире, а на ових 10 кључних питања још немамо одговоре“, *Блиц*, 6. јул 2020, [https://www.blic.rs/vesti/svet/pola-godine-korone-potresla-je-svet-iz-temelja-kraj-joj-se-nazire-a-na-ovih-10/gqrchk9](https://www.blic.rs/vesti/svet/pola-godine-korone-potresla-je-svet-iz-temelja-kraj-joj-se-ne-nazire-a-na-ovih-10/gqrchk9), 25/07/2020.

незнању... (о корони – прим. аут.)... још никад није било.“¹² Да се сазнања о ковиду 19 нису много померила унапред, потврдио је и члан Кризног штаба Републике Србије, епидемиолог др П. Кон, који је 25. јуна констатовао да нам је „овај вирус показао да ништа не знамо о њему.“¹³

Не желећи да се даље бавимо овим научним феноменом везаним за вирус ковид 19 („знањем о незнању“), а чињенице говоре да се лекови испитују, вакцине најављују, а вирус и даље шири светом, покушаћемо да у односу на доступне чињенице представимо ефекте појаве и ширења овог вируса на међународном нивоу.

ДЕШАВАЊА НА ГЛОБАЛНОМ НИВОУ

Када се нови вирус појавио у Кини, остале државе су реаговале прилично равнодушно. Нови вирус је схваћен као „кинеска ствар“, па је у складу са тим Кини остављено да сама тражи одговоре и решења како савладати ковид 19. Код представника више држава, као и код појединих здравствених радника, однос према новом вирусу је у првим данима, па и недељама његовог настанка и ширења имао карактеристике игнорисања, неразумевања, потцењивања, па чак и претеране самоуверености¹⁴. Када је вирус прешао границе Кине и стигао у друге земље, дошло је и до промена у њиховом понашању, тј. у оцени опасности новог вируса.

Реакција Европске уније на појаву ковида 19 била је спора и непотпуна. Иако је прво упозорење у Европи на појаву новог вируса у Кини издато још 9. јануара, и у међувремену одржано неколико састанака на којима се разговарало о вирусу, до првог заједничког састанка министара здравља земаља Европске уније на ком би се усагласиле мере против вируса дошло је тек 13. фебруара¹⁵.

Пандемија коронавируса се ширила у земљама Европске уније брже него што је ико очекивао. Број заражених се убрзано повећавао. Зато је Светска здравствена

---

¹² „Јирген Хабермас о корони: Толико знања о незнању још никада није било“, *Еспресо*, 22. април 2020, <https://www.espresso.rs/kultura/knjiga/548349/jurgen-habermas-o-koroni-toliko-znanja-o-neznanju-još-nikada-nije-bilo>, 23/04/2020.

¹³ „Кон за РТС: Овај вирус је показао да ништа не знамо о њему“, *РТС*, 25. јун 2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3131/koronavirus-u-srbiji/3998636/koronavirus-predrag-kon-kovid-19-radimir-jankovic.html>, 25/06/2020.

¹⁴ Тако је Доналд Трамп, председник Сједињених Америчких Држава, на митингу у Хемпширу одржаном 4. фебруара рекао да ће „до априла, у теорији, кад постане мало топлије, чудом нестати вирус“. Двадесет дана касније, приликом посете Индији, Трамп шаље поруку да је „корона вирус под контролом у САД и да берза почиње да му изгледа добро“. Наведено према: „Корона вирус највећа криза 21. столећа“, *op. cit.*, стр. 13.

¹⁵ Наведено према: Т. Г. „Коначно је откривено зашто нико није помогао Италији: Европа је 26. фебруара схватила шта се спрема, а ево како су све државе одреаговале“, *Блиц жена*, 15. јул 2020, <https://zena.blic.rs/lifestyle/konacno-je-otkriveno-zasto-niko-nije-pomogao-italiji-evropa-je-26-februara-shvatila/0k57gp8>, 15/07/2020.

организација 13. марта објавила да је „Европа епицентар глобалне пандемије“¹⁶. Европска унија је реагујући на ширење пандемија 17. марта затворила своје спољне границе, а потом су границе затворене и унутар саме Европске уније. Слобода кретања људи и отворене границе држава чланица ЕУ, симболи Европске уније, заустављени су у страху од ширења пандемије. Улазак и излазак унутар држава ЕУ, као и за странце, постојао је само у неким изузетним случајевима (медицински, економски и државни разлози)¹⁷.

Прекид саобраћаја (авионског, железничког, поморског и путног), делимично или у потпуности, довео је до прекида кретања људи, робе и економске сарадње. Прекид путовања међу државама на спољном плану праћен је пакетом различитих мера на унутрашњем плану, све са намером да се заустави ширење новог вируса и заштитити безбедност грађана. Значајан број држава донео је одлуке о увођењу ванредног стања. Већина држава уводи ригорозне мере забране окупљања и изласка из кућа. Мали број држава, као на пример Шведска, примениле су либералне мере, слободе кретања и окупљања, уз поштовање правила социјалне дистанце, тј. постојање растојања међу људима. Шведска је, за разлику од других чланица Европске уније, које су затвориле своје границе за грађане других држава, дозволила слободан пролаз за све странце¹⁸. Различите мере имале су и различите последице, боље и нажалост горе. Било је и држава које су се у почетку определиле за либералнији приступ у борби против вируса, као нпр. Велика Британија, али су због наглог повећања броја заражених особа прешле на оштрије мере.

Затварање граница и страх од последица вируса до краја су оголили карактер понашања држава у међународној заједници. Државе су примарно бринуле о својим интересима (како да се сачувају здравствени систем и грађани), па тек после о другим, заједничким обавезама. Нестало је солидарности међу државама чак и унутар Европске уније, као заједнице држава¹⁹. Тако је на нивоу Европске уније донета одлука о забрани извоза различитих врста медицинске опреме. Државе кандидати за чланство у Европску унију су биле изузете од могућности набавке медицинске опреме унутар ЕУ. Касније, услед заједничког захтева држава

---

¹⁶ Ибид.

¹⁷ Део граничних прелаза је остао отворен, као нпр. између Немачке, Аустрије и Швајцарске, за раднике који су живели у једној, а радили у компанијама друге државе. Наравно, прелазак границе је био могућ уз потврду предузећа да је присуство радника неопходно. Видети детаљније у Никола Радишић, „Портпарол ЕК за Н1: Објавићемо смернице како поново путовати широм Уније“, *N1*, 21. април 2020, <http://rs.n1info.com/Svet/a591525/Evropski-dopisnik-N1-izvestava-iz-Sengena.html>, 21/04/2020.

¹⁸ Наведено према: Горан, Чворовић, „Све више рампи кроз отворену Европску унију: Нико не зна шта га чека ако крене на пут“, *Новости*, 16. јун 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:870883-Sve-vise-rampi-kroz-otvorenu--Evropsku-uniju-Niko-ne-zna-sta-ga-ceka-ako-krene-na-put>, 16/06/2020.

¹⁹ Наведено према: „Француски стручњак: Корона је открила фаталну пукотину у ЕУ“, *Спутњик Србија*, 28. април 2020, <https://sptnkne.ws/CkPU>, 28/04/2020.

кандидата²⁰ и бројних критика унутар и ван ЕУ, та одлука је промењена, па су тако државе Западног Балкана добиле могућност набавке заштитне медицинске опреме из земаља ЕУ²¹. Али није то био само однос ван ЕУ према државама кандидатима. И међу чланицама ЕУ није постојала солидарност, нити спремност да се пружи помоћ најугроженијим чланицама. Питање солидарности међу чланицама ЕУ постало је и питање будућности уније. Али солидарности није било²². У данима и недељама, крајем фебруара и почетком марта, када је северни део Италије био погођен коронавирусом (уз огроман број заражених и преминулих лица) и када ни пацијенти, ни здравствени радници нису имали адекватну медицинску опрему (заштитна средства, медицинске уређаје и др.), бројни апели за помоћ према ЕУ са италијанске стране остали су без одговора²³. То је изазвало незадовољство италијанских грађана и неповерење према Европској унији²⁴. Председник Владе Италије Ђузепе Конте је изјавио да „Европска унија није помогла његовој земљи“²⁵. Да је ЕУ тога свесна, потврђује и каснија изјава Урсуне Фон де Лајен, председнице Европске комисије, да се

---

²⁰ Министри спољних послова Албаније, Босне и Херцеговине, Косова, Црне Горе, Северне Македоније и Србије упутили су писмо високом представнику ЕУ за спољну политику и безбедност Ђ. Борељу, комесару за трговину Ф. Хогану и европском комесару за суседску политику и преговоре о проширењу О. Вархељију, у ком су тражиле да буду изузете од одлуке ЕУ да забрани набавке медицинске опреме. Наведено према: „Западни Балкан тражи од ЕУ да буде изузет из рестрикција за медицинску опрему“, *Н1*, 9. април 2020, <http://rs.n1info.com/Vesti/a587383/Zapadni-Balkan-trazi-od-EU-da-bude-izuzet-iz-restrikcija-za-medicinsku-opremu.html>, 10/04/2020.

²¹ Наведено према: „Борељ: Извоз медицинске опреме на Западни Балкан, без посебних дозвола“, *РТС*, 20. април 2020.

<https://www.rts.rs/page/stories/sr/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3138/koronavirus-u-svetu/3928745/borelj-eu-zapadni-balkan-oprema-izvoz.html>, 20/04/2020.

²² Председник Владе Шпаније П. Санчез, која је као и Италија имала велики број особа заражених и преминулих од ковида 19 и која такође није имала довољно медицинске опреме и апарата, а помоћи од осталих чланица ЕУ није било – тим поводом је изјавио: „Будућност Европе је у питању. Наши грађани умиру и наше болнице су пренатрпане. Или ћемо узвратити непоколебљивом солидарношћу, или ће наша унија пропасти... Солидарност међу Европљанима је кључни принцип ЕУ уговора. „Без солидарности не може да буде кохезије, а без кохезије биће незадовољство и кредибилитет европског пројекта биће жестоко оштећен... Морамо да делујемо сада или никада, јер управо у овом моменту сама Европа је у питању“. Наведено према: Никола, Врзић, „Европска будућност Србије“, *Печат*, бр. 613, 2020, стр. 21.

²³ Када је Рим 28. фебруара активирао „цивилни заштитни механизам“ ЕУ, како би Италија могла добити различиту заштитну личну опрему, осталих 26 чланица ЕУ нису реаговале. Видети детаљније; Ибид.

²⁴ Истраживања јавног мњења су показала да је чак 88 посто Италијана сматрало да их је Европска унија за време пандемије оставила саме. Наведено према: Светлана Васовић Мекина, „Покради ближњег свог“ *Печат*, бр. 614, 2020, стр. 32.

²⁵ Наведено према: Мирјана, Черкевец, „Због захвалности Кини и Русији, ЕУ прети Србији“, *Политика*, бр. 38228, 23. април 2020, стр. 1.

„Европска унија огрешила о Италију“²⁶. Уместо Европске уније, помоћ у медицинској опреми Италији је стигла од НР Кине и Руске Федерације. У појединим градовима Италије, као одраз односа према помоћи из Русије и одсуства реакције ЕУ, уместо застава ЕУ стављене су заставе Руске Федерације²⁷.

Унутар ЕУ у већини држава није било довољно заштитне опреме или је постојећа опрема истекао рок. Уместо (евентуалног) централизованог снабдевања, свака земља је настојала да сама набави потребну опрему. Поверење, јединство и солидарност међу чланицама ЕУ су се изгубили у трци да се осигура медицинска опрема за „своје грађане“. Колико је појединачни интерес држава чланица имао предност у односу на општи (ЕУ), показује и „скандал са пошиљком заштитне опреме за целу Европу, коју су Немачка и Француска просто присвојиле“²⁸. Пољска и Чешка, су тако медицинску опрему купљену у Кини за потребе италијанских грађана једноставно преузеле. У случају Пољске реч је била о 23.000 заштитних маски, које су „грешком царине“ најпре одузете, па касније на захтев Италије враћене, а читав случај је од стране Пољске окарактерисан као лажна вест. У Чешкој државни органи су узели и расподелили својим болницама 680.000 маски које су биле купљене за потребе Италије. И овај случај је проглашен „случајном грешком“, али довољно говори, као и у случају Пољске, о стању односа међу чланицама ЕУ²⁹. Неке чланице ЕУ су започеле са планирањем сопствене производње маски (Француска), док су друге започеле куповину састојака за лекове (Белгија и Холандија).

Ипак, случајева непостојања солидарности међу државама у борби против ковида 19 и отивања медицинске опреме намењених другим државама није било само међу чланицама Европске уније, већ и у другим деловима света. Израел и Немачка су тако остали без неколико пошиљки медицинских апарата и заштитних средстава које су на „чудан начин“ „испоручени“ другим државама, у овом случају Сједињеним Америчким Државама и једној заливској (арапској) земљи³⁰. Израел је ради набавке и заштите потребне медицинске опреме ангажовао и припаднике обавештајне организације Мосад³¹. У преотимању заштитне опреме, тј. плаћању по далеко већој цени од уговорене, нарочито су били активне САД, које су робу купљену у Кини за потребе Француске, Немачке и Канаде „преусмериле“ на

---

²⁶ Ибид, стр. 6.

²⁷ Ибид, стр. 1.

²⁸ Наведено према: Ибид.

²⁹ Наведено према: Светлана Васовић Мекина, „Покради ближњег свог“, *op. cit.*, стр. 33.

³⁰ Видети детаљније: Раде Мароевић, „Битка међу државама за маске и респираторе као шпијунски трилер“, *РТС*, 2. мај 2020, <https://www.rts.rs//page/stories/ci/%D09A%.../story3135/koronavirus-u-svetu-3940071/koronavirus-svet-maske-nabavka-mosad-vojska.html>, 23/07/2020.

³¹ Ибид.

америчко тло³². Поред тога што је преотела заштитну робу од Канаде, Америка је забранила извоз медицинске опреме у Канаду³³.

Погубне последице присуства ковида 19 по економију држава чланица ЕУ виделе су се већ почетком маја. О дубини економске кризе најбоље говори оцена П. Бентилонија, европског комесара за економију, који је констатовао да је „ЕУ ушла у најдубљу економску рецесију у својој историји“ (подвукао Ж. О.) и да „Европа пролази кроз економски шок без председана од Велике депресије (тридесетих година прошлог века)“³⁴. Процена пада економских активности на нивоу Европске уније за 2020. годину због тога износи 7 одсто. Међу државама највећи економски пад се предвиђа за Грчку, Италију и Шпанију (пад већи од девет одсто), затим Француску (осам одсто) и друге чланице. Најмањи економски пад пројектован је у Пољској (4,25 одсто). То ће изазвати и даљи пораст незапослености унутар ЕУ (са 6,7 одсто у 2019. години на 9 одсто у 2020). Тмурне процене економске ситуације у ЕУ употпуњује и најава пада страних инвестиција од око 880 милијарди евра³⁵. Постало је јасно да Европска унија мора да нађе решење како да заустави економски пад држава чланица изазван коронам и покрене нови развојни циклус. Разговори обављени почетком маја међу чланицама ЕУ су показали да нема заједничког одговора на економску кризу у ЕУ. Разговори о новцу су суштински отворили питање јединства и даље судбине Европске уније³⁶. Чланице ЕУ се наине нису могле договорити о финансијском пакету помоћи државама, критеријумима поделе и начинима (не)враћања новца (да ли су у питању кредити или је реч о неповратној новчаној помоћи)³⁷.

Почетком јула немачка канцеларка А. Меркел је констатовала да „се Европа суочава са најтежом ситуацијом у својој историји“ и да пандемија „ставља на тест способност Европе да се држи заједно“³⁸. Њене речи, иако засноване на понашању чланица ЕУ у месецима када је пандемија почела, добиле су још више на значају током разговора чланица ЕУ о формирању фонда за ублажавање економских последица пандемије. Тада се видело да јединства у ЕУ нема и да оно зависи од степена интереса које чланице обезбеде у „међусобном договарању“.

---

³² Видети детаљније: Светлана Васовић Мекина, „Покради ближњег свог“, *op. cit.*, стр. 32.

³³ Ибид.

³⁴ Наведено према: „Брисел: ЕУ у историјској рецесији“, *Политика*, 8. мај 2020, стр. 2.

³⁵ Сви подаци наведени према: Ибид.

³⁶ Видети детаљније: Тања Вујић, „СОС корона прети да дезинтегрише ЕУ“ *Политика*, 18. јул 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/458634/SOS-korona-preti-da-dezintegriše-EU>, 24/07/2020.

³⁷ Видети детаљније: „Из пандемије се рађа нови глобални поредак“, *Политика*, 4. мај 2020, стр. 6.

³⁸ Наведено према: „Меркел: Европа се суочава са најтежом ситуацијом у историји“, *РТС*, 2. јул 2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronavirus-u-svetu/4006692/angela-merkel-koronavirus-evropa-najteza-situacija-u-istoriji.html>, 02/07/2020.

Два и по месеца од почетка првих разговора, после више преговора и уз бројне уступке према појединим чланицама, челници држава чланица ЕУ су на самиту у Бриселу одржаном 17–20. јула постигли договор о структури фонда за помоћ короном најугроженијих чланица уније. Од 750 милијарди евра средстава фонда, која ће бити део буџета ЕУ за период 2021–2027. год, 390 милијарди евра је бесповратна помоћ чланицама, а 360 милијарди је у облику повољних зајмова. Преговори око новца су показали да упркос заједничким проблемима које је изазвао коронавирус, државе чланице пре света воде бригу о својим посебним интересима. Нема јединства, солидарности, подршке или помоћи. Само интерес. Зато решење о структури новца фонда није могло ни бити нађено док није прихваћено више различитих предлога чланица. Холандија, Шведска, Данска, Аустрија и Финска су тражиле да се смањи сума бесповратне помоћи чланицама са 500 на 390 млрд. евра и у томе су успеле. Поред тога, постигле су и повећање стопе повраћаја новца из буџета ЕУ. Мађарска и Пољска, уз прећутну подршку Словеније и Литваније, одустале су од права вета на целу суму помоћи (750 млрд. евра) док нису добиле гаранције да коришћење новца неће бити повезано са оценом владавине права у њиховим земљама. Немачка и Француска, као водеће земље ЕУ, одустале су од првобитног предлога структуре новца фонда и прихватиле захтеве других чланица, да би се сачувало „јединство“ ЕУ³⁹. Остале земље ЕУ су без сумње имале интерес да се до заједничког решења дође, јер је то за њих значило значајну финансијску добит за помоћ економијама посрнулим од последица пандемије.

Вирус ковид 19 је погодио и две економски најмоћније земље света: Кину, у којој је и настао, и Сједињене Америчке Државе, на коју се проширио. Кина и САД су на различите начине реаговале у намери да спрече његово ширење и да санирају последице, па су и резултати били различити. Због значаја ових двеју држава за стање односа у међународној заједници, последице ковида 19 ће несумњиво утицати на међусобни однос ових двеју држава, као и на глобални поредак моћи држава.

Када се фебруара месеца вирус појавио у Америци, председник САД Доналд Трамп је давао изјаве којима је умањивао претње новог вируса. Најавио је наиме „брзу победу над вирусом“⁴⁰. Поред тога, Трамп није у довољној мери прихватио мишљење струке у погледу мера које треба применити у области здравствене заштите људи, нпр. да се улаже у тестирање и апарате за дисање⁴¹. Неке мере

---

³⁹ Сви подаци наведени према: „Баснословни договор Европске уније уз папрене уступке“, „Господин „не“ против Меркелове и Макрона“, *Политика*, 22. јул 2020, стр. 2.

⁴⁰ Наведено према: Жарко Ракић, „Трампу сви криви, највише Кина“, *Политика*, 17. мај 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/454284/Pogledi/Medunarodni-pregled/Trampu-svi-krivi-najvise-Kina>, 21/07/2020.

⁴¹ Наведено према: „Трампова предвиђања пропала, корона вирус убио више Американаца него ратови у Вијетнаму и Кореји“, *Б92*, 26. мај. 2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=05&dd=26&nav_category=78&nav_id=1687846, 26/05/2020.

заштите је чак отворено игнорисао: готово цело време дејства ковида 19 није говорио у прилог значаја ношења маске у сузбијању пандемије, нити је маску лично носио (сем у пар изузетака), да би после веома брзог ширења ковида 19 и повећања броја заражених и преминулих особа 13. марта прогласио ванредно стање. Трамп је давао „чудне“ изјаве о могућем броју жртава пандемије, као нпр. „да би се 100.000 мртвих од последица коронавируса у САД-у могло сматрати добро обављеним послом“⁴² (подвукао Ж.О.). Сједињене Америчке Државе су врло брзо постале „водећа“ држава у броју случајева заражених коронавирусом и броју преминулих особа. Број жртава од короне је 26. маја премашио 100.000 особа, што је био већи број „него што је погинуло америчких трупа у ратовима у Кореји и Вијетнаму“⁴³. Три недеље касније, 16 јуна, број преминулих од пандемије износио је 116.526 људи, што је било више него што је Америка имала жртава у Првом светском рату (116.516 војника)⁴⁴. Нажалост, тренд повећања броја заражених и преминулих особа због вируса ковид 19 настављен је несмањеном жестином током јуна и јула⁴⁵.

Здравствени систем САД је под великим оптерећењем: собе у ургентним центрима су препуне, неки пацијенти се налазе у ходницима, пацијенти којима је потребан ваздух користе респираторе у јединицама хитне помоћи, медицинско особље (међу којима такође има заражених) ради у више смена⁴⁶. Поједине државе као Њујорк нису могле постојећим капацитетима да пруже сву потребну негу особама зараженим од ковида 19. Недостајали су апарати и заштитна медицинска опрема за спречавање ширења пандемије и лечења оболелих.

---

⁴² Наведено према: „Трампа: 100 хиљада мртвих био би добро обављен посао“, *N1*, 30. март 2020, <http://rs.n1info.com/Svet/a583395/Tramp-100-hiljada-mrtvih-bio-bi-dobro-obavljen-posao.html>, 21/07/2020.

⁴³ Наведено према: „Трампова предвиђања пропала, корона вирус убио више Американаца него ратови у Вијетнаму и Кореји“, *op. cit.*

⁴⁴ Наведено према: „У САД више умрлих од короне него жртава у Првом светском рату“, *Данас*, 16. јун 2020, <https://www.danas.rs/svet/u-sad-vise-umrlih-od-korone-nego-zrtava-u-prvom-svetskom-ratu/>, 16/06/2020.

⁴⁵ Од почетка јула нови талас пандемије је изазвао свакодневне „црне“ рекорде у повећању броја заражених у Сједињеним Америчким Државама. Почетком јула (2. јула) дневни пораст заражених износио је 48.000 особа. Тај број је 21. јула износио више од 70.000 нових случајева дневно. Наведено према: „Трампа верује да ће САД ускоро имати вакцину, нове мере на снази у Црној Гори“, *РТС*, 2. јул 2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronavirus-u-svetu/4005733/koronavirus-svet-2-jul.html>, 02/07/2020; Наведено према: „Више од 140.000 преминулих у САД; Словенија увела нове мере и у цркви“, *РТС*, 20. јул 2020, <https://www.rts.rs//page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronavirus-u-svetu/4023047/koronavirus-svet-zarazeni-kovid-19-pandemija.html>, 21/07/2020.

⁴⁶ Видети детаљније: „Здравствени систем САД на ивици, пацијенти спавају по ходницима“, *Б92*, 19. јул 2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=07&dd=19&nav_category=78&nav_id=1708521, 19/07/2020.

У покушају да пружи одговор на питање зашто је тако брзо почео да расте број заражених и преминулих особа у САД, „Њујорк тајмс“ наводи да су томе допринеле две грешке америчке владе. Прва грешка јесу нереалне и оптимистичне прогнозе, засноване на анализи Универзитета Вашингтона у Сијетлу, које нису узеле у обзир како ће грађани Америке поштовати мере социјалног дистанцирања, ограничења контаката и ношења маске (које нису у потпуности поштоване). Друга грешка је израда смерница о сузбијању пандемије које је израдила Бела кућа, која је препустила савезним државама право о предузимању одговарајућих мера против ковида 19 (а тиме и одговорност за последице). Како смернице нису биле обавезујуће, савезне државе су се понашале у складу са својим проценама, што је условило ширење пандемије⁴⁷.

Упркос чињеници да је Америка по броју људи заражених и преминулих од ковида 19, прва међу државама у свету, Д. Трамп није мењао свој став да се америчко друштво не суочава са тешким проблемом. Трамп је говорио да ће коронавирус нестати и да је против увођења обавезног ношења маске на националном нивоу (иако су неке савезне државе увеле ту меру)⁴⁸.

Поред потцењивања последица вируса ковид 19 од стране Д. Трампа (вербално и својим понашањем), и то у целом периоду откако се вирус проширио на територију САД, постоје још две „константе“ које су обележиле Трампов однос према пандемији. Прва је сталне оптужбе на рачун Кине (да је вирус „кинески“ и да Кина није објавила истините податке о опасности од новог вируса)⁴⁹, што имплицира и одговорност Кине за ситуацију са коронам у Америци. Друга је неповерење у рад Светске здравствене организације и податке које је СЗО износила у јавност. Трамп је оптужио СЗО да „је стала на страну Пекинга“⁵⁰ у погледу необјављивања свих података у фази настанка и ширења новог вируса. Због свега тога, Трамп је 15. априла одлучио да САД „привремено престану да финансирају Светску здравствену организацију „пошто није успела да спроведе неопходне и тражене реформе“ и због „веома лошег управљања пандемијом и

---

⁴⁷ Видети детаљније: „Америка је направила две фаталне грешке са коронам, доктори вичу: `Ово је ужас`, а Трамп одговара: „Не шалим се!““, *Блиц*, 20. јул .2020, [https://blic.rs/vesti/svet/amerika-je-napravila-dve-fatalne-greske-sa-koronom-virusom-doktori-vicu-ovo-je-uzas.a-tramp/619gsw9, 20/07/2020](https://blic.rs/vesti/svet/amerika-je-napravila-dve-fatalne-greske-sa-koronom-virusom-doktori-vicu-ovo-je-uzas-a-tramp/619gsw9, 20/07/2020).

⁴⁸ Наведено према: „Трампа о пандемији: Корона вирус ће нестати, на крају крајева ћу ја бити у праву“, *Курир*, 20. јул 2020, <https://www.kurir.rs/planeta/3500721/tramp-o-pandemiji-korona-virus-ce-nestati-na-kraju-krajeva-cu-ja-bitu-u-pravu, 20/07/2020>.

⁴⁹ Наведено према: „Трампова предвиђања пропала, корона вирус убио више Американаца него ратови у Вијетнаму и Кореји“, *op. cit.* Исто; Жарко, Ракић: „Трампу сви криви, највише Кина“, *op. cit.*

⁵⁰ Наведено према: „Смена моћи се дешава пред нашим очима! ЕУ хитно захтева оштрију стратегију према Кини, јер Америка губи улогу највеће силе“, *Новости*, 26. мај 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:866901-Smena-MOCI-se-desava-pred-nasim-ocima-EU-hitno-zahteva-OSTRIJU-strategiju-prema-KINI-je-Amerika-gubi-ulogu-NAJVECE-SILE, 26/05/2020>.

прикривања доказа о ширењу коронавируса⁵¹. Таква одлука Трампа није наишла на одобравање у Европској унији. Напротив, Европска унија је најавила да ће наставити да подржава Светску здравствену организацију у „борби за спашавање живота и заустављање пандемије ковид 19“ и позвала САД да „преиспитају одлуку о прекиду веза и финансирања Светске здравствене организације“⁵². Кина је такође осудила одлуку САД, уз оцену да ће се на тај начин „ослабити капацитети СЗО и поткопати међународна сарадња у борби против епидемије“⁵³.

Доналд Трамп, председник САД, није се либио да кривицу за постојање и ширење новог вируса усмери у правцу НР Кине⁵⁴. Државни секретар САД Мајк Помпео био је резолутан у ставу да постоје „огромни докази који показују да је вирус створио човек и да вероватно потиче из кинеске лабораторије“⁵⁵. Био је то нови део укупне политике Трампове администрације заоштравања односа са Кином.

Трамп је очигледно „морао наћи“ кривца за стање пандемије у Америци, да не би себе сматрао одговорним. То је и „логично“ ако се зна да је Америка била у изборној години, када се бира председник, и да је Трамп желео да буде поново изабран и да (не)решавање пандемије могло одредити бираче у избору будућег председника. Ово утолико пре што ни стање у економији земље, којој је Трамп предвиђао позитиван тренд, није ишло жељеним током. Конгрес је одобрио помоћ од две хиљаде милијарди долара америчкој економији како би спречио њен пад и отпуштање запослених. Са истим циљем, ради помоћи економији земље, Централна банка је смањила каматне стопе, повећала зајмове и откуп дугова⁵⁶.

---

⁵¹ Наведено према: „Трампова предвиђања пропала, корона вирус убио више Американаца него ратови у Вијетнаму и Кореји“, ор. cit; Трамп: Прекидамо везе са СЗО; `Опасна одлука` ВИДЕО“, Б92, 29. мај 2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=05&dd=29&nav_category=78&nav_id=1689459, 29/05/2020,

⁵² Наведено према: „ЕУ јасно ставила до знања на чијој је страни: Преиспитајте одлуку“ Б92, 30. мај .2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=05&dd=30&nav_category=78&nav_id=1689672, 30/05/2020.

⁵³ Наведено према: „ЕУ, Немачка и Кина осудиле одлуку САД да у жеку пандемије обуставе финансирање Светске здравствене организације“, *Инсајдер*, 15. април 2020, <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/17930/>, 15/04/2020.

⁵⁴ Наведено према: Јелена Каваја, „Стари митови оживели у новој верзији“, *Политика*, 18. мај 2020. <http://www.politika.rs/scc/clanak/454300/Svet/Stari-mitovi-oziveli-u-novoj-verziji>, 19/05/2020; „Шеф Института за вирусологију из Вухана открива све о пореклу корона вируса: Да ли ће ово ставити тачку на теорије завере?“, *Новости*, 25. мај 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:866877-Sef-Institut-a-za-virusologiju-iz-Vuhana-OTKRIVA-SVE-o-poreklu-korona-virusa-Da-li-ce-ovo-staviti-tacku-na-TEORIJE-ZAVERE>, 25/05/2020.

⁵⁵ Ибид.

⁵⁶ Наведено према: „Демократе и републиканци договорили пакет помоћи вредан 2.000 милијарди долара“, *Н1*, 25. март 2020, <http://rs.n1info.com/Biznis/a581700/Paket-pomoci-u-SAD-za-saniranje-posledica-koronavirusa.html>, 10/04/2020; „Паулел: Потребан додатни пакет помоћи Конгреса САД“, *Радио Слободна Европа*, 13. мај 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30610288.html>, 15/06/2020.

Према подацима Америчког бироа за економске анализе, у САД-у је у првом кварталу 2020. године БДП процењен на минус 4,8 посто. То је био први негативни резултат још од 2014. године и најзначајнији пад „америчке привреде забележен још од рецесије 2008. године“⁵⁷. Биро за економске анализе очекује и велики пад у личној потрошњи у првом кварталу 2020, и то од 7,6 процената уместо на минус 3,6%, колико је било процењено⁵⁸. Кад се оваквим негативним проценама дода и податак да се „укупан број људи који су од средине марта (до краја маја – прим. аут.) остали без посла због пандемије коронавируса попео на преко 40 милиона“⁵⁹, онда се може разумети стање у економији земље, али и реаговање Д. Трампа.

Као велика и моћна економија, од које зависи и стабилност и развој светске економије, Кина је упоредо са заустављањем ширења ковида 19 донела економске мере како би обновила производњу и подстакла извоз. Мере владе су првенствено биле усмерене на област спољнотрговинске политике⁶⁰, како би се кроз повећани извоз роба стабилизовао глобални ланац снабдевања и светска економија. Захваљујући овим мерама, Кина је успела да подстакне раст економије и да унутар тога произведе и допреми у Европу велике количине медицинске опреме за борбу против ковида 19, и то користећи теретне возове који повезују Кину и Европу, јер су остали међународни транспортни правци (ваздушни, бродски) били више или мање заустављени⁶¹. Кина је била једна од ретких држава која је исказала солидарност са другим државама у борби против вируса. Она је поклонила

---

⁵⁷ Сви економски подаци наведени према „ЕУ и САД бележе историјски привредни пад“, *РТС*, 30. април 2020,
<https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3175/ekonomija-i-epidemija/3939477/sad-eu-privredni-pad-korona.html>, 30/04/2020.

⁵⁸ Ибид.

⁵⁹ Наведено према: „Током пандемије у САД без посла остало више од 40 милиона људи“, *РТС*, 28. мај 2020,
<https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronavirus-u-svetu/3968723/koronavirus-kovid-19-sjedinjene-americke-drzave-rusija-italija-nemacka-francuska-slovenija-bugarska-iran.html>, 28/05/2020.

⁶⁰ Кинеска влада је у области спољнотрговинске политике усвојила више економских мера. Под један, „продубити отварање и међународну сарадњу“. Под два, предност у обнављању производње добила су предузећа која „имају важан утицај у глобалном ланцу снабдевања“ и одржавању његове стабилности. И под три, подржати кључна извозна предузећа, и кроз осигурање извозних кредита“, да што пре покрену производњу. Наведено према: „Кина се свим силама труди да оствари двоструку победу – и у превенцији и контроли епидемије и у обнављању рада и производње“, *Политика*, 22. јун 2020, стр. 8.

⁶¹ У периоду од јануара до априла број линија теретних возова између Кине и Европе порастао је за 24 и количина пошиљака које су транспортоване повећана је за 27%. Из Кине је у Европу испоручено скоро осам хиљада тона противепидемијског материјала, што је представљало значајну помоћ државама у Европи у борби против вируса ковид 19. Наведено према: Ибид, стр. 8.

великом броју држава значајне количине медицинске личне и заштитне опреме и апарата, потребне у борби против коронавируса. Поред тога, путем видео-конференција и слањем једног броја својих лекара са искуством у друге државе, Кина се упознала са начинима сузбијања ковида 19 и лечења заражених. За велики број држава то је представљало значајну материјалну и моралну помоћ и подршку у сузбијању пандемије коронавируса.

Обнављањем производње, уз поштовање општих мера против ковида 19 у фабрикама, канцеларијама и др. просторима (социјална дистанца међу људима, коришћење маске, дезинфекционих средстава и других мера ради превенције), Кина је успела да спречи други талас пандемије. То је био знак и за иностране компаније које производе или послују у Кини да наставе исто да раде. После прекида у јануару, фабрике компаније „Тошиба“ су почеле поново да раде током фебруара. Хилтон група је почетком маја наставила своје пословање, док су и остале мултинационалне компаније (БМВ, Тојота, Самсунг, Ербас и др.) такође најавиле наставак рада и производње⁶². Обнављање рада страних компанија има велики значај за економију земље. То је уједно добар показатељ да је Кина и у време пандемије и даље привлачна за стране инвестиције, што код многих других држава, укључујући и бројне чланице ЕУ, није случај.

О утицају пандемије на економије САД и Кине и о променама у односима моћи на глобалном нивоу своју оцену је дао Ђ. Борел, високи комесар Европске уније за спољну политику и безбедност. На видео-конференцији са немачким посланицима Борел је истакао да „има назнака да Азија од САД преузима улогу центра глобалне моћи“ и да се „пандемија коронавируса може посматрати као тачка у којој је дошло до преласка моћи са Запада на Исток“⁶³. Кад је реч о ЕУ, Борел сматра да расте и притисак на ЕУ да изабере „страну“, да односи „Брисела и Пекинга нису увек засновани на поверењу, транспарентности и реципроцитету“ и да је ЕУ потребна „робуснија стратегија за Кину“.

Последице промена изазваних ковидом 19 на глобалној економској сцени признала је и А. Меркел, канцеларка СР Немачке: „Кина је постала главна економска сила.“⁶⁴ Меркелова је у исто време, као потврду глобалне надмоћи Кине у односу на друге земље (а самим тим и концепта економске организације и

---

⁶² Видети детаљније: Ибид, стр. 8–9

⁶³ Наведено према: „Смена владара света пред нашим очима! ЕУ хитно захтева оштрију стратегију према Кини, јер Америка губи у игри престола“, *Курир*, 25. мај 2020, <https://www.kurir.rs/planeta/3470183/smena-vladara-sveta-pred-nasim-ocima-eu-hitno-zahteva-ostriju-strategiju-prema-kini-jer-amerika-gubi-u-igri-prestola>, 25/05/2020; „Смена моћи се дешава пред нашим очима! ЕУ хитно захтева оштрију стратегију према Кини, јер Америка губи улогу највеће силе“, *op. cit.*

⁶⁴ Наведено према: Биљана Митриновић, „Меркелова: Не знамо да ли ће либерални систем победити“, *Политика*, 7. јул 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/457904/Merekelova-Ne-znamo-da-li-ce-liberalni-sistem-pobediti>, 08/07/2020.

развоја кинеског друштва)⁶⁵, изразила скепсу око будућности либералног модела односа у економији. Меркелова, наиме, сматра да западне земље још (увек) нису пружиле „апсолутни доказ да ће либерални систем ускоро победити“⁶⁶. За Европу је потребно да има „заједничку европску позицију у односу на Кину“ и да европске земље треба да развијају политику која одражава „наше интересе и вредности“.

Прекид саобраћаја и кретања људи условио је и нови начин рада међународних организација и комуникације између држава. Уместо непосредних сусрета и контаката, седнице тела ОУН-а, ОЕБС-а, Савета Европе и др. организација су одржаване путем видео-везе. Светски лидери ће се ове године на заседању Генералне скупштине УН обратити јавности путем видео-порука. Билатерални сусрети највиших представника држава су сведени на најмању могућу меру или одржавани путем видео-веза. Конференције регионалног карактера или са мањим бројем учесника (нпр. конференција Европске уније се земљама Западног Балкана, или самит представника НР Кине и 17 држава централне и источне Европе), такође су одржане путем видеолинка.

УЛОГЕ ДРЖАВЕ У БОРБИ ПРОТИВ КОВИДА 19

Пандемија вируса ковид 19, односно спречавање њеног ширења, на јавну међународну сцену је поново афирмисала улогу државе. Као ретко кад у последњих пар деценија, држава је постала место где се одлуке доносе и простор где се оне примењују. Светска здравствена организација, као и друге међународне организације укључене у борбу против коронавируса, као и регионалне заједнице држава, доносили су само препоруке како се супротставити вирусу. Државе су на основу тих препорука доносиле конкретне одлуке и мере, које су имале и међународне и унутрашње последице. Државе су затвориле своје границе, прекинуле и ограничиле све врсте саобраћаја, а тиме и сарадњу са другим државама. На унутрашњем плану државе су увеле ванредно стање или друге мере на целој територији државе. По правилу, била је уведена делимична или потпуна забрана кретања за одређене категорије људи, са временским трајањем ове мере. Постојала је обавеза држања дистанце међу људима, као и избегавање било какве врсте физичког контакта. Било је забрањено јавно окупљање грађана на отвореним или затвореним просторима или лимитиран њихов број. Приватне прославе су такође биле забрањене. Компаније су делимично или потпуно прекинуле рад и прешло се на рад од куће, путем интернета, где је год то због природе посла било могуће. Спортски догађаји и културне манифестације су отказани у (готово) свим државама Европе. Образовни системи су заустављени на

---

⁶⁵ ...Коментаришући нову (лидерску) позицију Кине у области економских односа држава, Меркелова је констатовала да „пример Кине показује да чак и недемократска држава може бити економски успешна, што је велики изазов за наше (западне – прим. аут.) либералне демократије“. Видети детаљније: Ибид.

⁶⁶ Ибид.

свим нивоима: од основних школа до факултета. Са редовне наставе прешло се на наставу путем интернета. Јавни превоз је редукован, а на појединим линијама и потпуно обустављен. Здравствени системи су због потребе заштите њихових капацитета реорганизовани. Борба против вируса ковид 19 је била приоритет свих држава. Са попуштањем епидемије, тј. смањењем броја особа заражених ковидом 19, државе су доносиле нове мере. Ванредно стање је поново уведено само у окрузима или градовима где је регистрован велики број новозаражених лица. У осталом делу земље поново је покренута производња, отворени угоститељски и др. јавни објекти, наравно, уз поштовање мера социјалне дистанце (одстојања) међу људима и примену хигијенских мера. Спољне границе држава су отворене, али не безусловно. Страни држављани су могли ући на територију дате државе уз лекарски доказ да нису заражени вирусом ковид 19 или уз обавезан боравак у карантину у периоду од две недеље. Унутар Европске уније за грађане држава чланица било је дозвољено слободно кретање. Али према трећим земљама били су постављени посебни услови уласка. Саме државе су поново утврђивале критеријуме ко је могао слободно ући и боравити у њиховој земљи или, уколико је у транзиту, у ком временском року се мора „проћи“ кроз државу.

Државе су се показале као најважнија и најефикаснија карика у спречавању ширења вируса и санирању његових последица⁶⁷. Свака држава је потпуно аутономно доносила одговарајуће мере. То „богатство различитости“ деловања држава у борби против ковида 19 врло брзо се исказала и између држава чланица ЕУ. За разлику од ранијих изазова са којима се суочавала ЕУ, где је јединствено деловање свих чланица апострофирано као главни квалитет и вредност ЕУ, а слободно кретање „део европског начина живота и предуслов за функционисање европског тржишта“⁶⁸, сада је заједничка политика „нестала“, а кретање људи заустављено у корист појединачних мера државâ. Због различите здравствене ситуације државе су доносиле одлуке (мере) искључиво у складу са својом проценом (интересима). Тако је било и приликом затварања и отварања граница. Шведска и Луксембург су, примера ради, своје границе држале отвореним цело време трајања пандемије. Аустрија је на своју листу забране држава чијим грађанима није дозвољено да уђу ставила Вел. Британију, Шведску, Шпанију, Португалију, али и покрајину Ломбардију из Италије, где је био највећи број

---

⁶⁷ Видети детаљније: Ивана Шундић Миховиловић, „Границе најефикасније средство против вируса“, *Данас*, 5. мај 2020, <https://www.danas.rs/svet/granice-najefikasnije-sredstvo-protiv-virusa/>, 05/05/2020; Љиљана, Бегенишић, „Историчар др Милош Ковић: Ковид 19 показао да само националне државе могу да заштите грађане“, *Новости*, 30. април 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:862131-Istoricar-dr-Milos-Kovic-Kovid-19-pokazao-da-samo-nacionalne-drzave-mogu-da-zastite-gradjane>, 30/04/2020.

⁶⁸ „DW: Границе ЕУ се поново отварају“, *Б92*, 14. мај 2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=05&dd=14&nav_category=78&nav_id=1683887, 14/05/2020.

заражених и преминулих особа од ковида 19. Неке државе су примениле реципроцитет, нпр. Француска за Вел. Британију и Ирску. Другима је економски интерес (туризам) био критеријум пријема. Шпанија је била забранила улазак држављана других држава до 1. јула, са изузетком неколико десетина хиљада немачких туриста. Данска је такође дозволила улазак туристима, али само из Немачке, Норвешке и Исланда⁶⁹. За улазак у простор држава чланица ЕУ грађана из трећих земаља утврђена су посебна правила. О тим условима (правилима уласка) одлучивале су саме државе. Тако је списак од 15 држава којима је ЕУ дозволила улазак на просторе држава чланица од 1 јула у пракси постао далеко мањи⁷⁰. Свака држава је имала посебне услове које је било потребно испунити да би се могло ући на њену територију (епидемиолошка ситуација у земљи доласка не старија од 72 сата, стопа заражености становника и др.). И земље ван простора ЕУ су имале исти приступ (своје критеријуме) приликом одлучивања ко може ући на њену територију. Колико субјективног (политичког) има у одређивању услова, најбоље се могло видети у одлуци Црне Горе да не дозволи слободан улазак грађанима Србије, чак ни са негативним тестом на корону, образлажући своју одлуку епидемиолошким параметрима у Србији, и то у исто време када је ЕУ препоручила својим чланицама да грађанима Србије омогући улазак на територије држава чланица⁷¹.

Крајем јуна, без обзира на чињеницу да је Европска унија дозволила прелазак границе међу државама чланицама, грађанима Шведске није дозвољено да уђу у суседне земље: Норвешку, Данску и Финску⁷². Разлог томе је био висок број заражених и умрлих особа од последица ковида 19 у Шведској⁷³.

---

⁶⁹ ...Наведено према: Горан, Чворовић: „Све више рампи кроз отворену Европску унију: Нико не зна шта га чека ако крене на пут“, *Новости*, 16. јун 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:870883-Sve-vice-rampi-kroz-otvorenu--Evropsku-uniju-Niko-ne-zna-sta-ga-ceka-ako-krene-na-put>, 16/06/2020.

⁷⁰ На списку земаља за које је Европска унија отворила своје спољне границе од 1 јула налазиле су се: Алжир, Аустралија, Канада, Грузија, Јапан, Црна Гора, Мароко, Нови Зеланд, Руанда, Србија, Јужна Кореја, Тајланд, Тунис, Уругвај и Кина (под условом да Кина дозволи улазак грађана, чланица ЕУ). Наведено према: Никола, Радишић, „Грађани Србије од 1. јула могу у Европску унију“, *Н1*, 30. јун 2020, <http://rs.n1info.com/Vesti/a615052/Evropska-unija-od-1.-jula-otvara-granice-za-gradjane-Srbije.html>, 30/06/2020.

⁷¹ Видети детаљније: „Црна Гора отвара границе за ЕУ, са Србијом остаје затворена“, *Н1*, 30. јун 2020, <http://rs.n1info.com/Region/a615144/Crna-Gora-otvara-granicu-sa-EU-sa-Srbijom-ostaje-zatvorena.html>, 30/06/2020; „Очекује се да Црна Гора измени одлуку о забрани уласка“, *Политика*, 3. јун 2020, стр. 5.

⁷² Видети детаљније: „Швеђанима забрањен улаз у Норвешку, Финску и Данску“, *Политика*, 24. јун 2020, стр. 3.

⁷³ Шведски модел борбе против ковида 19 (либерални приступ без рестриктивних мера), од кога се очекивало да ће довести до стицања имунитета крда и тако зауставити вирус, по мишљењу тима од 25 шведских лекара и научника није успео. Против оваквог приступа борби против короне, тј. стратегије имунитета крда била је и Светска здравствена организација. Шведска има велики број случајева заражених од

Исто се десило и са грађанима Србије. Иако се Србија налазила на списку од 15 држава чији су грађани могли да уђу на територије држава чланица ЕУ, погоршање епидемиолошке ситуације у Србији изазвало је реакцију чланица ЕУ – затварање својих граница. Најпре једна, а онда готово све чланице ЕУ су затвориле своје границе за грађане Србије.

Како се мењала ситуација у вези са новим вирусом, државе су мењале своју стратегију и доносиле нове мере. Неке државе су одустале од ванредног стања на нивоу целе државе и усмериле се на заустављање ширења ковида 19 у постојећим жариштима. У Јужној Кореји власти су поред тестирања и праћења људи (мера које су у почетку дале одличне резултате), са новим ширењем вируса затвориле јавне установе на две недеље, а путници у јавном превозу су имали обавезу да користе маске. У Јапану је покренута апликација за праћење контаката, која обавештава кориснике о присуству особа које су заражене у последње две недеље. У Немачкој је прописано да општине и региони који имају више од 50 нових заражених особа на 100.000 становника, морају да затворе школе, организују карантине и масовно тестирање. У Кини током борбе против ковида 19 било је практично „затворено“ више градова и области у којима је живело више стотина милиона људи. Вухан, град у ком се нови вирус појавио, био је у строгој изолацији од краја јануара, а тек почетком маја су укинута последња ограничења. Када је 12 јуна објављено да је у Пекингу заражено 53 особе, власти су одмах затвориле пијаци са које је све потекло, као и део града око пијаце у ком је живело 2,3 милиона људи. На тестирању становника овог дела Пекинга ангажовано је 100.000 радника⁷⁴.

Ширење коронавируса унутар држава изазвало је огроман „притисак“ заражених особа на здравствене системе држава. Показало се да највећи број држава у условима наглог прилива великог броја оболелих од ковида 19 нема ни одговарајући (потребан) здравствени простор, нити довољно потребне медицинске опреме и лекова: заштитне маске и одела, боце са кисеоником, респираторе, различите врсте лекова, дезинфекциона средства и др. Због тога многе болнице у државама са високим нивоом здравствене заштите, са бројном опремом, нису биле у могућности да пруже потребну медицинску негу и помоћ свим пристиглим пацијентима зараженим од ковида 19. У болницама на северу Италије, као и у граду Њујорку (у Сједињеним Америчким Државама), због пренатрпаности простора новозараженим особама пацијенти су једног тренутка били смештени у ходницима болница, где су примали терапију. Појавио се и проблем недостатка респиратора у болницама, што је

коронавируса и велики број преминулих особа. У Шведској је „број умрлих већи него у Америци: тамо је 20. јула забележено 556 смртних случајева на милион становника, а у САД 425“. Наведено према: „Научници се слажу: Шведски приступ борби против ковида 19 није успео“, *Новости*, 24. јул 2020, <https://www.novosti.rs/c/planeta/svet/9044475/naucnici-slazu-svedski-pristup-borbi-protiv-kovida-19-nije-uspeo>, 24/07/2020.

⁷⁴ Наведено према: „Државе користе различите стратегије, правила нема“, *Недељник*, бр. 58, јул 2020, стр. 4.

борбу против пандемије учинило још тежом и трагичнијом. Ситуација у бројним другим мање развијеним државама, где је такође био велики број људи заражених новим вирусом, била је много гора.

Последица пандемије свакако је и јачање улоге државе и на унутрашњем и на међународном плану. Суочавање са ковидом 19 је код многих држава отворило питање начина организације здравственог система и могућности сопственог осигурања потребне медицинске опреме и лекова, пре свега, а затим и бројна друга питања: од структуре националних економија и степена економске зависности од других држава, начина и организације деловања државе у ванредним случајевима (пандемији вируса), и то не само државна управа, већ и образовање и др. области живота. Јаче и јасније него икад пре у последњих неколико деценија отворено је питање националне и економске сигурности држава.

ПОСЛЕДИЦЕ У ОБЛАСТИ ЕКОНОМИЈЕ

Пандемија ковида 19 је поред питања стања светске економије и последица по националне економије држава отворила и питање могућности функционисања постојећег модела „економске сарадње“ на глобалном плану, али и питање економске безбедности држава. Заустављањем кретања људи, робе и капитала прекинута је привредна сарадња, размена производа, ланац снабдевања. Кретање вируса од истока према западу, из Кине у друге државе света, али пре свега мере које су државе предузеле у сузбијању ковида 19 и опоравку и јачању националних економија, имали су за последицу и пораст или пад економских активности држава, а тиме и њихове економске моћи на међународном плану.

Пандемија је утицала негативно и на стање економије на светском нивоу, а поготову унутар држава које су свој економски развој везале за међународну сарадњу. Међународни монетарни фонд је у периоду априла и маја проценио да ће због корона кризе светска економија „вероватно доживети најдубљи колапс од велике кризе 1930-их“⁷⁵. Пројекција кретања економских активности и на глобалном плану и у земљама појединачно за текућу годину била је негативна, а за 2021. год. је зависила од дужине трајања короне⁷⁶. Сабирајући економске и финансијске последице коронавируса на глобалном плану од априла до јуна ММФ је крајем јуна изашао са још лошијим проценама: да ће пад економских активности бити око 5% (у односу на три посто у априлу). Привредни пад ће бити у свим земљама већи него што се веровало у априлу.

---

⁷⁵ Наведено према: Марко, Андрејић и Тања, Ковачевић, „59 милиона Европљана без посла, масовни банкрот, рецесија: Корона је светској економији ударила незапамћен шамар, шта је следеће: најцрњи сценарио или преокрет“, *Блиц*, 2. мај 2020, <https://www.blic.rs/biznis/privreda-i-finansije/59-miliona-evropljana-bez-posla-masivni-bankroti-recesija-korona-je-svetskoj/fj0n7lp>, 24/07/2020.

⁷⁶ Наведено према: Ибид.

Са проблемима у пословању су се суочиле и највеће мултинационалне компаније. Према подацима организације Уједињених нација – UNCTAD – 42 од 100 највећих компанија су имале проблеме са пословањем. То ће без сумње утицати и на умањење планираних инвестиција, на плате запослених, што ће опет утицати на смањење потрошње, као и на економију у целини⁷⁷. Проблеми мултинационалних компанија су се „прелили“ на бројне државе у којима су оне имале своја предузећа, посебно земље у развоју, чији је утицај на развоју планете био значајан⁷⁸. Стране инвестиције су успорене или потпуно обустављене. Капитал је, вођен логиком профита и интересима власника, брзо напустио одређене земље⁷⁹. Унутар самих земаља у развоју бројне гране привреде које су зависиле од размене производа и кретања људи нашле су се на ивици опстанка. Државе које су извозиле различите врсте руда (сировина) морале су да смање или обуставе производњу, јер је извоз стао, а цена тих руда на светском тржишту су пале. У истој или сличној ситуацији су се нашле земље које производе бакар (Чиле, Перу, Демократска Република Конго или Замбија), цинк (Бразил и Индија), извозници нафте (Колумбија, Алжир, Мозамбик, Ирак и Нигерија) и др.⁸⁰

Ни богате, економски развијене земље нису биле изузете од негативних последица ширења вируса ковид 19. Међу развијеним државама пад ће бити највећи у економијама Француске, Велике Британије, Шпаније и Италије. И америчку привреду, према процени ММФ-а, такође чека пад. Процене Светске банке и ОЕЦД-а биле су још лошије. Рачуница ММФ-а за НР Кину, другу економију света, била је другачија. Кина би требало да у 2020. години забележи привредни раст од 1% (годину дана раније раст је био око 6%)⁸¹.

Криза изазвана пандемијом представља претњу и за запослене. Процене последица пандемије указују да је у опасности 59 милиона радних места у ЕУ и Великој Британији. Нико од запослених није поштеђен могућег отказа, а у неким

---

⁷⁷ Наведено према: Ибид.

⁷⁸ Према подацима Међународног монетарног фонда...„Тржишта земаља у развоју чине 60 посто светске економије по куповној моћи. Спорије развијање ових тржишта значи спорије развијање читаве планете“, Видети детаљније: „Како ће земље у развоју преживети?“, *Недељник*, бр. 55, април 2020, стр. 4.

⁷⁹ Према подацима Института за међународне финансије, до 2019. године тржишта Кине, Индије, Јужне Африке и Бразила „имала су нето инвестиције од 79 милијарди долара“. Услед пандемије „за само два месеца више од 70 милијарди долара изашло је из тих земаља. Неке би могле да прогласе банкрот – пре свих Аргентина, Турска и Јужна Африка“. Наведено према: Ибид, стр. 4.

⁸⁰ Видети детаљније: Ибид, стр. 4.

⁸¹ Сви подаци наведени према: Тања Вујић „ММФ: Криза какву свет није видео“, *Политика*, 27. јун 2020. <http://www.politika.rs/scc/clanak/457157/MMF-Kriza-kakvu-svet-nije-video>, 28/06/2020.

гранана, као што су нпр. угоститељство и туристички смештај, чак три од четири запослена могу остати без посла⁸².

Негативне последице ковида 19 по своју економију државе су покушале да поправе различитим врстама економске помоћи – од доделе бесповратних средстава, кредита, олакшица код плаћања пореза, новчаних и надокнада за запослене и др. Држава се супротно логици либералног капитализма, где тржиште аутономно регулише привредну активност компанија (па тиме и њихову судбину, укључујући и запослене), овог пута појавила као регулатор и заштитник привредног система земље. Наравно, домашњих ових мера зависио је првенствено од економских могућности (стања буџета) сваке земље. Немачка је, примера ради, одлучила да „домаћој привреди погођеној короном стави на располагање 130 милијарди евра до краја 2021.“⁸³ Средства су намењена за подстицај производње у различитим гранана привреде⁸⁴. Сједињене Америчке Државе су крајем марта за заштиту економије одобриле „пакет“ економске помоћи од 2.000 милијарди долара и већ размишљају о могућности усвајања новог пакета помоћи.

НР Кина се прва суочила са ковидом 19 и његовим последицама. Као добро организована и ефикасна држава, уз дисциплину људи у поштовању мера против вируса и уз примену економских мера за санирање последица прекида производње због ковида 19 и њеног подстицаја, Кина је била прва земља која је обновила производњу и покренула замајац развоја. Друге земље су се тек суочавале са ковидом 19 и последицама његовог ширења. О мерама подршке економији тек се разговарало. У Европској унији је то било утолико теже, јер су чланице биле различито погођене новим вирусом, постојала је разлика у економској снази међу њима, па су логично и „погледи“ како обнови производњу и које мере применити за развој економије биле различите. Такав развој догађаја довео је НР Кину у позицију „стратешке предности“ у односу на друге економије света, посебно у односу на Сједињене Америчке Државе. Свет је „одједанпут“ изгледао другачије него шест месеци пре него се појавио вирус ковид 19. Кина се појавила на светској сцени као нова економска суперсила. Може се закључити да досадашњи концепт односа, „идеја светске економије којој председава Америка се распада, а фактори су и узлет Кине и окретање Сједињених Држава ка национализму“⁸⁵.

---

⁸² Наведено према: Марко Андрејић и Тања Ковачевић, „59 милиона Европљана без посла, масовни банкрот, рецесија: Корона је светској економији ударила незапамћен шамар, шта је следеће: најцрњи сценарио или преокрет“, *op. cit.*

⁸³ Наведено према: Тања Вујић, „Меркелино „најн“ и Америци и Кини“, *Политика*, бр. 38270, 2020, стр. 3.

⁸⁴ „...У пакету стимулативних мера Берлин је истакао развој сопствене 5Г мреже (терен на којем се глобално шири Кинески „Хуавеј“) и подстицаје за куповину електричних аутомобила“. Видети детаљније: Ибид, стр. 3.

⁸⁵ Наведено према: „Ово је крај економије какву смо знали“, *Недељник*, бр. 56, мај 2020, стр. 9.

Пандемија је са свим својим негативним последицама у друштву и економији највећег броја држава (прекид кретања људи и роба, затварање саобраћаја, пад производње у економији, велики број људи који су добили отказе или им је угрожено радно место, уз јачање улоге државе у решавању насталих проблема: од здравствених и економских пре свега, а потом и свих осталих и др.) – отворила питање опстанка либералног модела организације друштва и постојећег поретка односа моћи међу државама. Многи научници оцењују да је „постало очигледно да либерални капитализам не ради“ и да „и они који у добрим временима не верују у државу, траже неку помоћ“⁸⁶. Промене у свету изазване ковидом 19 су већ почеле. Француски лист Монд је оценио да „светска здравствена криза због короне вируса дубински мења односе међу великим силама“, да „међународни поредак изграђен под вођством САД после Другог светског рата више није прилагођен стварности односа снага у 21. веку“ и да је „моћ Кине уздрмала цео систем“⁸⁷. Да су промене постојећег светског поретка у току и да је време доминације САД прошло, потврђују и амерички експерти који су говорили за *Forin afers*; они закључују да Америка, уколико не жели да се „нађе међу губитницима у борби за нови међународни поредак“, треба да призна „да свет више не подсећа на епоху деведесетих година прошлог века и прве деценије овог века“⁸⁸. Да се актуелни светски поредак налази у „фази промене“, потврђује и познати научник Ф. Фукујама (који је иначе сматрао да је модел друштва либералне демократије супериорнији у односу на све друге), који тврди да „период у којем смо се нашли подсећа све да је државна моћ и даље веома важна, и по свему судећи представља посмртно звоно добу неолиберализма, које је започело са Реганом и Тачеровом осамдесетих година“⁸⁹.

---

⁸⁶ Наведено према: Душан Стојаковић, „Јоже Менцингер: Надам се да је корона крај либералног капитализма, сада и они који не верују у државу од ње траже помоћ“, *Новости*, 1. мај 2020,

<https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:862160-Joze-Mencinger-Nadam-se-da-je-korona-kraj-liberalnog-kapitalizma-sada-i-oni-koji-ne-veruju-u-drzavu-od-nje-traze-pomoc,01/05/2020>.

⁸⁷ Наведено према: „Моћ Кине је уздрмала цео систем“ `Монд` без длаке на језику о ЕУ, УН, здравственој кризи: Америка више није вођа света!“, *Курир*, 1. мај .2020, <https://www.kurir.rs/planeta/3456705/moc-kine-je-uzdrkala-ceo-sistem-mond-bez-dlake-na-jeziku-o-eu-un-zdravstvenoj-krizi-amerika-vise-nije-vodja-sveta,02/05/2020>; Борис Над, „Америка против Кине: Да ли је „тачка неповрата“ већ пређена“, *Печат*, бр. 615, 15. мај 2020, <http://www.pecat.co.rs/2020/05/da-li-je-tacka-nerovrata-vec-predjena/,15/05/2020>.

⁸⁸ Наведено према: „Амерички експерти: Америка изједа саму себе, време њене доминације је прошло“, *Нови стандард*, 02. јул 2020, <https://www.standard.rs/2020/07/02/americki-eksperti-amerika-izjeda-samu-sebe-vreme-njene-dominacije-je-proslo/,25/07/2020>.

⁸⁹ Наведено према: Вељко Лалић, „Франсис Фукујама ексклузивно за Недељник: Неолиберализму је одзвонило“, *Недељник*, 12. април 2020, <https://www.nedeljnik.rs/fransis-fukujama-ekskluzivno-za-nedeljnik-neoliberalizmu-je-odzvonilo/,13/04/2020>.

Заустављањем саобраћаја и кретања људи међу државама (и на глобалном и на регионалном нивоу) највише су поред мултинационалних компанија које су имале своја предузећа у више држава света биле погођене државе у чијој је економији туризам имао веома важно место. А Италија свакако јесте једна од таквих држава. У 2018. години туризам је учествовао са 13,2% у бруто друштвеном производу земље, односно са 232 милијарде евра. Године 2019. више од 63 милиона људи је путовало у Италију, што је било за 2,3% више него годину дана пре. Ковид 19 је зауставио путовања и кретање људи. Туриста у Италији нема, или их има спорадично у односу на очекивања и ранија времена. Прогнозе предвиђају пад од 72,9% мање путника из Сједињених Америчких Држава у периоду од маја до октобра. Удружење италијанских хотелијера је објавило да је у априлу био пад од 99,1% међу страним гостима у односу на април 2019. године. Друго удружење хотелијера је објавило да је хотелска индустрија у периоду од 1. марта до 31. маја изгубила 11 милијарди евра. Последице овакве ситуације биће разарајуће по туризам и економију земље. У Италији око 3,5 милиона људи директно зависи од туризма (особље ресторана, хотелијери, туристички водичи, организатори туристичких путовања, таксисти и други). Влада је као привремену меру одређеним категоријама радника у туризму (нпр. радницима без уговора и др.) гарантовала по 600 евра за март и април. Синдикат туристичких водича тражи да се исплата 600 евра настави до марта 2021. године, јер посла нема⁹⁰. Али није само Италија у области туризма била велики губитник због пандемије. И афричке зеље су изгубиле због пандемије „готово 55 милијарди долара прихода у индустрији путовања и туризма“⁹¹.

Још једна привредна грана државâ, поготову развијенијих, била је јако погођена проглашењем пандемије коронавируса. То је авиоиндустрија. Прекид ваздушног саобраћаја широм света није значио само прекид путовања људи или транспорт роба међу државама. Међу авиокомпанијама је отворено питање коришћења појединих типова авиона, поготову оних највећих, и то због потребе смањења „трошкова и ресурса“ (нпр. двоспратних авиона Ербас или Боинг, који могу да приме неколико стотина, тј. највећи број путника). Смањена је такође и потреба за услужним делатностима различите врсте техничког и другог особља, које је практично остало без посла. Мали број летова је условио смањење или отказивање набавке нових авиона, чиме је највише погођена индустрија производње авиона. Мањи бој летова аутоматски је значио и мање потребе за пилотима и другим члановима кабинетског особља и др. Међународно удружење за ваздушни превоз (ИАТА) је објавило да „се авиосаобраћај неће вратити на ниво пре епидемије коронавируса до 2023. године (подвукао Ж.О.), као и то да ће следеће године саобраћај бити 24 одсто смањен у односу на период пре

---

⁹⁰ Наведено према: „Паралисан италијански туризам“, *Недељник*, бр. 58, јул 2020, стр. 5.

⁹¹ Изјава комесарке Афричке уније за инфраструктуру и енергетику, Амани Абоу Зеид, Видети детаљније: „Трамп верује да ће САД ускоро имати вакцину; нове мере на снази у Црној Гори“, *op. cit.*

пандемије⁹². Као последица овакве ситуације, која ће трајати годинама, велике авиокомпаније су најавиле смањење броја запослених. Једна од највећих светских авиокомпанија Емирејт „разматра отпуштање чак 30.000 људи“⁹³. Постало је јасно да многе авиокомпаније неће „преживети“ пандемију вируса, сем уколико не обезбеде потребну финансијску помоћ „својих“ држава⁹⁴. А та финансијска помоћ је објективно лимитирана због негативних последица пандемије на укупну економију држава.

Пандемија ће без сумње утицати на промене економије великог броја држава, нарочито развијених. Доћи ће до повећања коришћења нумеричких технологија, роботизације у индустрији, а рад на даљину ће променити начин функционисања свих запослених⁹⁵.

БОРБА ПРОТИВ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

Вирус ковид 19 је на међународном плану постао предмет пропагандног рата појединих држава и појединаца, уз истовремено промовисање различитих квазинаучних теорија о начину његовог настанка, ширења и последицама. Тврдњу да нови вирус није природног порекла, већ да је настао у кинеској лабораторији у Вухану и да представља биолошко оружје, заступали су бројни научници, лекари, али и представници држава. Док се за ставове појединаца може прихватити као одраз нивоа знања о ковиду 19, кад је реч о представницима држава, поготову САД, и то у односу на Кину, онда се не могу пренебрегнути директне политичке, односно међудржавне димензије. Оптужбама против Кине желела се скренути пажња јавности са дешавања унутар САД у борби против ковида 19, великог броја заражених и нажалост преминулих особа, питања оспособљености државе да се савлада нови вирус и наравно стања здравственог система земље. Други разлог критика упућених Кини лежи у самом односу који САД имају према Кини. За њих је Кина, као велика и моћна држава, не само противник и претња за глобално лидерство, већ и дежурни кривац за све. Чињеница да се нови вирус појавио у Кини давала је упућеним критикама

---

⁹² Наведено према: „Авиогигант отпушта чак 30.000 запослених?“, *Б92*, 18. мај 2020, https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2020&mm=05&dd=18&nav_id=1685026,18/05/2020.

⁹³ ...Наведено према: Исто.

⁹⁴ Наведено према: „Аустрија уводи контроверзне промене: Веће таксе и одређивање минималне цене авионских карата“, *Б92*, 10. јун 2020. https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2020&mm=06&dd=09&nav_id=1693251,18/05/2020

⁹⁵ Наведено према: „Лагард: Пандемија ће убрзати трансформацију европских економија“, *РТС*, 4. јул 2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3175/ekonomija-i-epidemija/4008583/lagard-pandemija-ekonomija.html,04/07/2020>.

додатну тежину. Медији су такође преносили и бројне информације да је 5Г технологија узрочник настанка и ширења ковида 19. Колико су овакве тврдње опасне, показује и случај из Велике Британије, где су присталице ове теорије „палили предајнике и претили радницима телекомуникационих компанија“⁹⁶. Научни деманти таквих тврдњи изнетих од стране релевантних међународних институција, као што је Међународна комисија за заштиту од нејонизирајућег зрачења, коју признаје Светска здравствена организација – нису зауставили ширење ових информација.

Најприсутнија појава оспоравања опасности ширења и последица вируса ковид 19 огледа се у готово перманентном промовисању ставова да „пандемије заправо и нема“, „да се последице вируса преувеличавају“, „да је посреди лажна узбуна грађана од стране државе и са намером контроле њиховог кретања и понашања“, „да подаци о броју заражених и преминулих лица нису тачни“, већ се повећавају и смањују у складу са стратегијом владајућих политичких снага појединих држава. Ови ставови су здушно подржани, не само од стране појединих здравствених радника, већ и научника, припадника невладиних организација, државних органа, па чак и представника националних парламената.

Поменути теоријама треба додати и ону која ширење опасности утицаја вируса на здравље грађана приписује плану уског круга људи који зарад личних или интереса фармaceutских компанија указују на нужност коришћења вакцина (којих још увек нема) као једног сигурног начина борбе против ковида 19⁹⁷.

Пандемија ковида 19 траје. Број заражених и преминулих од новог вируса константно расте. Вирус се по мишљењу лекара код заражених особа испољава кроз нове симптоме, што присталицама различитих ненаучних теорија представља основ за деловање. То борбу државâ против ковида 19 чини тежом и комплекснијом, не само према оболелим особама већ и према целом друштву, у пружању релевантних информација грађанима како се супротставити ширењу заразе, али и у сузбијању нетачних и непроверених информација.

ЗАКЉУЧАК⁹⁸

Пандемија вируса ковид 19 је на глобалном плану изазвала неколико за будућност човечанства важних последица. Заустављањем кретања људи и роба прекинут је ланац снабдевања међу државама и рад бројних компанија,

⁹⁶ Видети детаљније: Јелена Каваја, „Стари митови оживели у новој верзији“, *op. cit.*

⁹⁷ Видети детаљније: Данијела Давидов-Кесар, „Зараза која не престаје“, *Политика*, 18. мај 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/454299/Zaraza-koja-ne-prestaje>, 18/05/2020; Александар Апостоловски, „Биле, ковидов сине“, *Политика*, 19. мај 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/454439/%D0%91%D0%B8%D0%BB%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B2-%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B5>, 19/05/2020.

⁹⁸ Аутор је при изради овог рада, анализи последица вируса ковид 19 на глобалном плану, обухватио период од појаве новог вируса, почетком јануара до краја јула 2020. године.

укључујући и оне које су имале своје огранке у различитим државама света. Процес глобализације је заустављен, а њена „структура и брзина су промењени“. Бројне државе су се суочиле са падом производње и другим проблемима у економији. Уместо тржишта, као регулатора економских активности, ојачала је улогу државе, која је својим мерама подршке компанијама и запосленима ублажила негативне последице пандемије у економији, ојачала предузећа, створила услове за производњу и међудржавну сарадњу. Таква улога државе отворила је и питање судбине либералног модела економске организације друштва, тј. да ли је либерални систем исцрпао своје могућности и да ли се још увек може сматрати доминантним у светским размерама. Вирус ковид 19 је „допринео“ и променама у односима глобалне моћи међу водећим државама. НР Кина уместо Сједињених Америчких Држава у време пандемије постаје водећа држава света.

Држава је поново постала центар дешавања на унутрашњем плану и у међународним односима. Начелне одлуке међународних организација и заједница држава са глобалног и регионалног нивоа су остављене на тумачење и примену државама појединачно. Свака држава је настојала да заштити прво себе (своје грађане), па тек онда да буде део неке заједничке одлуке. Поједине државе у борби против ковида 19 су се показале себичним, неспремним да своје економске и медицинске ресурсе и знање поделе са другим. Државе су доносиле одлуке о увођењу ванредног стања, али и све друге мере за заустављање ширења ковида 19. Одлуке о затварању или отварању својих граница за улазак држављана других држава, али и унутар земље о стављању одређених области у карантин, такође су биле аутономна ствар држава. Поред тога, државе су доносиле економске мере подршке компанијама, како би сачувале привредни систем земље. Економска помоћ грађанима коју су давале поједине државе (не све), такође је била у функцији санирања последица коронавируса.

Упркос великим напорима држава у сарадњи са Светском здравственом организацијом у сузбијању ширења ковида 19 и отклањању његових последица, пандемија још увек није завршена. Напротив, број заражених и преминулих људи од новог вируса се свакодневно повећава. Предузете мере нису још увек зауставиле вирус. Крајем јула преко 16 милиона људи је било заражено коронавирусом⁹⁹. Борба држава против ковида 19 наставља се и неспорно је да ће државе и народи бити суочени са новим изазовима.

Пандемија ковида 19 је указала на једну важну чињеницу савременог света. Иако је пандемија на одређени начин „затворила“ свет, она је са друге стране указала на који начин се може победити вирус ковид 19, али и сваки следећи. То је међусобна сарадња држава, размена података, искустава и рад на заједничким истраживањима. Свету је потребна вакцина против ковида 19, и то што пре.

---

⁹⁹ Наведено према: „Директор СЗО упозорава: Нисмо ни близу краја, пандемија се убрзава!“, *Новости*, 29. јун 2020, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:873312-Direktor-SZO-upozorava-Nismo-ni-blizu-kraja-pandemija-se-ubrzaва,29/06/2020>.

Велике, економски јаке земље, самостално или у сарадњи са другим државама, раде на проналажењу нове вакцине. То је дуг, научно и технички тежак пут, који захтева више истраживања, проба, примена, поштовање протокола, одобрења, сагледавање нежељених ефеката, па тек онда добијање коначних дозвола за масовну примену. Зато је важна сарадња држава и њихових истраживачких лабораторија, јер се разменом информација скраћује временски период за проналазак и примену нове вакцине, што је свету потребно.

ЛИТЕРАТУРА

- „15.000.000“, Б92, 21. јул 2020.
https://www.b92.net/info/vesi/index.php?yyyy=2020&mm=07&dd=21&nav_category=78&nav_id=1709563.
- „COVID19 Coronavirus pandemic“, Worldometer,
<https://www.worldometers.info/coronavirus/>.
- „DW: Границе ЕУ се поново отварају“, Б92, 14. мај 2020.
https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=05&dd=14&nav_category=78&nav_id=1683887.
- „Авиогигант отпушта чак 30.000 запослених?“, Б92, 18. мај 2020.
https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2020&mm=05&dd=18&nav_id=1685026.
- „Америка је направила две фаталне грешке са короном; доктори вичу: `Ово је ужас`, а Трамп одговара: Не шалим се!“, Блиц, 20. јул 2020,
<https://blic.rs/vesti/svet/amerika-je-napravila-dve-fatalne-greske-sa-koronom-virusom-doktori-vicu-ovo-je-uzas.a-tramp/619gsw9>.
- „Амерички експерти: Америка изједа саму себе, време њене доминације је прошло“, Нови стандард, 2. јул 2020,
<https://www.standard.rs/2020/07/02/americki-eksperti-amerika-izjeda-samu-sebe-vreme-njene-dominacije-je-proslo/>.
- „Аустрија уводи контроверзне промене: Веће таксе и одређивање минималне цене авионских карата“, Б92, 10. јун 2020,
https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2020&mm=06&dd=09&nav_id=1693251.
- „Баснословни договор Европске уније уз папрене уступке“, „Господин „не“ против Меркелове и Макрона“, Политика, 22. јул 2020.
- „Борел: Извоз медицинске опреме на Западни Балкан, без посебних дозвола“, РТС, 20. април 2020.
<https://www.rts.rs/page/stories/sr/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3138/koronavirus-u-svetu/3928745/borelj-eu-zapadni-balkan-oprema-izvoz-.html>.
- „Брисел: ЕУ у историјској рецесији“, Политика, 8. мај 2020.

- „Демократе и републиканци договорили пакет помоћи вредан 2.000 милијарди долара“, N1, 25. март 2020, <http://rs.n1info.com/Biznis/a581700/Paket-pomoci-u-SAD-za-saniranje-posledica-koronavirusa.html>.
- „Директор СЗО упозорава: Нисмо ни близу краја, пандемија се убрзава!“, Новости, 29. јун 2020, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:873312-Direktor-SZO-upozorava-Nismo-ni-blizu-kraja-pandemija-se-ubrzaava>.
- „Директор СЗО: Корона вирус је десет пута смртоноснији од свињског грипа“, РТС, 14. април 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3138/koronavirus-u-svetu/3922211/szo-gebrejesus-koronavirus.html>.
- „Државе користе различите стратегије, правила нема“, Недељник, бр. 58, јул 2020.
- „ЕУ и САД бележе историјски привредни пад“, РТС, 30. април 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3175/ekonomija-i-epidemija/3939477/sad-eu-privredni-pad-korona.html>.
- „ЕУ јасно ставила до знања на чијој је страни: Преиспитајте одлуку“ Б92, 30. мај 2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=05&dd=30&nav_category=78&nav_id=1689672.
- „ЕУ, Немачка и Кина осудиле одлуку САД да у јеку пандемије обуставе финансирање Светске здравствене организације“, Инсајдер, 15. април 2020. <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/17930/>.
- „Западни Балкан тражи од ЕУ да буде изузет из рестрикција за медицинску опрему“, N1, 9. април 2020, <http://rs.n1info.com/Vesti/a587383/Zapadni-Balkan-trazi-od-EU-da-bude-izuzet-iz-restrikcija-za-medicinsku-opremu.html>.
- „Здравствени систем САД на ивици; пацијенти спавају по ходницима“, Б92, 19. јул 2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=07&dd=19&nav_category=78&nav_id=1708521.
- „Из пандемије се рађа нови глобални поредак“, Политика, 4. мај 2020.
- „Јурген Хабермас о корони: Толико знања о незнању још никада није било“, Еспресо, 22. април 2020, <https://www.espresso.rs/kultura/knjiga/548349/jurgen-habermas-o-koroni-toliko-znanja-o-neznanju-još-nikada-nije-bilo>.
- „Како ће земље у развоју преживети?“, Недељник, бр. 55, април 2020.
- „Кина се свим силама труди да оствари двоструку победу – и у превенцији и контроли епидемије и у обнављању рада и производње“, Политика, 22. јун 2020.
- „Кон за РТС: Овај вирус је показао да ништа не знамо о њему“, РТС, 25. јун 2020, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3131/koronavirus-u-srbiji/3998636/koronavirus-predrag-kon-kovid-19-radomir-jankovic.html>.

- „Корона вирус: највећа криза 21. stoleћа“, Недељник, бр. 431, 2020.
- „Лагард: Пандемија ће убрзати трансформацију европских економија“, РТС, 4. јул 2020.
<https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3175/ekonomija-i-epidemija/4008583/lagard-pandemija-ekonomija.html>.
- „Меркел: Европа се суочава са најтежом ситуацијом у историји“, РТС, 2. јул 2020.
<https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronavirus-u-svetu/4006692/angela-merkel-koronavirus-evropa-najteza-situacija-u-istoriji.html>.
- „Моћ Кине је уздрмала цео систем“ `Монд` без длаке на језику о ЕУ, УН, здравственој кризи: Америка више није вођа света!“, Курир, 1. мај 2020.
<https://www.kurir.rs/planeta/3456705/moc-kine-je-uzdrmala-ceo-sistem-mond-bez-dlake-na-jeziku-o-eu-un-zdravstvenoj-krizi-amerika-vise-nije-vodja-sveta>.
- „Научници се слажу: Шведски приступ борби против ковида 19 није успео“, Новости, 24. јул 2020, <https://www.novosti.rs/c/planeta/svet/9044475/naucnici-slazu-svedski-pristup-borbi-protiv-kovida-19-nije-uspeo>.
- „Невидљив, веома мали вирус који изазива расуло“, Б92, 12. јун 2020.
https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=06&dd=12&nav_category=78&nav_id=1694734.
- „Ово је крај економије какву смо знали“, Недељник, бр. 56, мај 2020.
- „Ово је тек крај почетка (интервју са др Владимиром Петровићем, епидемиологом)“, Недељник, бр. 438, 2020.
- „Очекује се да Црна Гора измени одлуку о забрани уласка“, Политика, 3. јун 2020.
- „Паралисани италијански туризам“, Недељник, бр. 58, јул 2020.
- „Пауел: Потребан додатни пакет помоћи Конгреса САД“, Радио Слободна Европа, 13. мај 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30610288.html>.
- „Смена владара света пред нашим очима! ЕУ хитно захтева оштрију стратегију према Кини, јер Америка губи у игри престола“, Курир, 25. мај 2020, <https://www.kurir.rs/planeta/3470183/smena-vladara-sveta-pred-nasim-ocima-eu-hitno-zahteva-ostriju-strategiju-prema-kini-jer-amerika-gubi-u-igri-prestola>.
- „Смена моћи се дешава пред нашим очима! ЕУ хитно захтева оштрију стратегију према Кини, јер Америка губи улогу највеће силе“, Новости, 26. мај 2020. <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:866901-Smena-MOCI-sedesava-pred-nasim-ocima-EU-hitno-zahteva-OSTRIJU-strategiju-prema-KINI-jer-Amerika-gubi-ulogu-NAJVECE-SILE>.
- „Током пандемије у САД без посла остало више од 40 милиона људи“, РТС, 28. мај 2020,
<https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronavirus>

- s-u-svetu/3968723/koronavirus-kovid-19-sjedinjene-americke-drzave-rusija-italija-nemacka-francuska-slovenija-bugarska-iran.html.
- „Трамп верује да ће САД ускоро имати вакцину; нове мере на снази у Црној Гори“, РТС, 2. јул 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronaviru-s-u-svetu/4005733/koronavirus-svet-2-jul.html>.
  - „Трамп о пандемији: Корона вирус ће нестати, на крају крајева ћу ја бити у праву“, Курир, 20. јул 2020, <https://www.kurir.rs/planeta/3500721/tramp-opandemiji-korona-virus-ce-nestati-na-kraju-krajeva-cu-ja-bitu-u-pravu>.
  - „Трамп: 100 хиљада мртвих био би добро обављен посао“, N1, 30. март 2020. <http://rs.n1info.com/Svet/a583395/Tramp-100-hiljada-mrtvih-bio-bi-dobro-obavljen-posao.html>.
  - „Трамп: Прекидамо везе са СЗО; `Опасна одлука` ВИДЕО“, Б92, 29. мај 2020. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=05&dd=29&nav_category=78&nav_id=1689459.
  - „У САД више умрлих од короне него жртава у Првом светском рату“, Данас, 16. јун 2020. <https://www.danas.rs/svet/u-sad-vise-umrlih-od-korone-nego-zrtava-u-prvom-svetskom-ratu/>.
  - „Француски стручњак: Корона је открила фаталну пукотину у ЕУ“, Спутњик Србија, 28. април 2020, <https://sptnkne.ws/CkPU>.
  - „Црна Гора отвара границе за ЕУ, са Србијом остаје затворена“, N1, 30. јун 2020. <http://rs.n1info.com/Region/a615144/Crna-Gora-otvara-granicu-sa-EU-sa-Srbijom-ostaje-zatvorena.html>.
  - „Швеђанима забрањен улаз у Норвешку, Финску и Данску“, Политика, 24. јун 2020.
  - „Шеф Института за вирусологију из Вухана открива све о пореклу корона вируса: Да ли ће ово ставити тачку на теорије завере?“, Новости, 25. мај 2020. <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:866877-Sef-Instituta-za-virusologiju-iz-Vuhana-OTKRIVA-SVE-o-poreklu-korona-virusa-Da-li-ce-ovo-staviti-tacku-na-TEORIJE-ZAVERE>.
  - Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larousse: Tom 4, Dopunjeno srpsko izdanje, Mono i Manjana, Beograd, 2010.
  - Андрејић, Марко, и Ковачевић, Тања. „59 милиона Европљана без посла, масовни банкрот, рецесија: Корона је светској економији ударила незапамћен шамар, шта је следеће: најцрњи сценарио или преокрет“, Блиц, 2. мај 2020. <https://www.blic.rs/biznis/privreda-i-finansije/59-miliona-evropljana-bez-posla-masivni-bankroti-recesija-korona-je-svetskoj/fj0n7lp>.
  - Апостоловски, Александар. „Биле, ковидов сине“, Политика, 19. мај 2020. <http://www.politika.rs/scc/clanak/454439/%D0%91%D0%B8%D0%BB%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B2-%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B5>.

- Бегенишић, Љиљана. „Историчар др Милош Ковић: Ковид 19 показао да само националне државе могу да заштите грађане“, Новости, 30. април 2020. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:862131-Istoricar-dr-Milos-Kovic-Kovid-19-pokazao-da-samo-nacionalne-drzave-mogu-da-zastite-gradjane>.
- Васовић Мекина, Светлана. „Покради ближњег свог“, Печат, бр. 614, 2020.
- Више од 140.000 преминулих у САД; Словенија увела нове мере и у цркви“, РТС, 20. јул 2020, <https://www.rts.rs//page/stories/ci/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81/story/3135/koronavirus-u-svetu/4023047/koronavirus-svet-zarazeni-kovid-19-pandemija.html>.
- Вујић, Тања. „Меркелино „најн“ и Америци и Кини“, Политика, бр. 38270, 2020.
- Вујић, Тања. „ММФ: Криза какву свет није видео“, Политика, 27. јун 2020. <http://www.politika.rs/scc/clanak/457157/MMF-Kriza-kakvu-svet-nije-video>.
- Г.Т. „Коначно је откривено зашто нико није помогао Италији: Европа је 26. фебруара схватила шта се спрема, а ево како су све државе одреаговале“, Блиц жена, 15. јул 2020. <https://zena.blic.rs/lifestyle/konacno-je-otkriveno-zasto-niko-nije-pomogao-italiji-evropa-je-26-februara-shvatila/0k57gp8>.
- Давидов-Кесар, Данијела. „Зараза која не престаје“, Политика, 18. мај 2020. <http://www.politika.rs/scc/clanak/454299/Zaraza-koja-ne-prestaje>.
- Каваја, Јелена. „Стари митови оживели у новој верзији“, Политика, 18. мај 2020. <http://www.politika.rs/scc/clanak/454300/Svet/Stari-mitovi-oziveli-u-novoj-verziji>.
- Лалић, Вељко. „Франсис Фукујама ексклузивно за Недељник: Неолиберализму је одзвонило“, Недељник, 12. април 2020, <https://www.nedeljnik.rs/fransis-fukujama-ekskluzivno-za-nedeljnik-neoliberalizmu-je-odzvoniло/>.
- Мароевић, Раде. „Битка међу државама за маске и респираторе као шпијунски трилер“, РТС, 2. Мај 2020, <https://www.rts.rs//page/stories/ci/%D0%9A%..../story3135/koronavirus-u-svetu-3940071/koronavirus-svet-maske-nabavka-mosad-vojska.html>.
- Митриновић, Биљана. „Меркелова: Не знамо да ли ће либерални систем победити“, Политика, 7. јул 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/457904/Merekelova-Ne-znamo-da-li-ce-liberalni-sistem-pobediti>.
- Над, Борис. „Америка против Кине: Да ли је „тачка неповрата“ већ пређена“, Печат, бр. 615, 15 мај 2020, <http://www.pecat.co.rs/2020/05/da-li-je-tacka-perovrata-vec-predjena/>.
- Никола, Врзић, „Европска будућност Србије“, Печат, бр. 613, 2020.
- Р.Ј. „Пола године короне: Потресла је свет из темеља, крај јој се не назире, а на ових 10 кључних питања још немамо одговоре“, Блиц, 6. јул 2020, <https://www.blic.rs/vesti/svet/pola-godine-korone-potresla-je-svet-iz-temelja-kraj-joj-se-ne-nazire-a-na-ovih-10/gqrchk9>.

- Радишић, Никола. „Грађани Србије од 1. јула могу у Европску унију“, N1, 30. јун 2020. <http://rs.n1info.com/Vesti/a615052/Evropska-unija-od-1.-jula-otvara-granice-za-gradjane-Srbije.html>.
- Радишић, Никола, „Портпарол ЕК за N1: Објавићемо смернице како поново путовати широм Уније“, N1, 21. април 2020, <http://rs.n1info.com/Svet/a591525/Evropski-dopisnik-N1-izvestava-iz-Sengena.html>.
- Ракић, Жарко. „Трампу сви криви, највише Кина“, Политика, 17. мај 2020. <http://www.politika.rs/scc/clanak/454284/Pogledi/Medunarodni-pregled/Trampu-svi-krivi-najvise-Kina>.
- Стојаковић, Душан; „Јоже Менцингер: Надам се да је корона крај либералног капитализма, сада и они који не верују у државу од ње траже помоћ“, Новости, 1. мај 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:862160-Joze-Mencinger-Nadam-se-da-je-korona-kraj-liberalnog-kapitalizma-sada-i-oni-koji-ne-veruju-u-drzavu-od-nje-traze-pomoc>.
- Чворовић, Горан. „Све више рампи кроз отворену Европску унију: Нико не зна шта га чека ако крене на пут“, Новости, 16. јун 2020. <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:870883-Sve-vise-rampi-kroz-otvorenu--Evropsku-uniju-Niko-ne-zna-sta-ga-ceka-ako-krene-na-put>.
- Черкевец, Мирјана. „Због захвалности Кини и Русији, ЕУ прети Србији“, Политика, бр. 38228, 23. април 2020.
- Шундић Миховиловић, Ивана. „Гаранције најефикасније средство против вируса“, Данас, 5. мај 2020, <https://www.danas.rs/svet/granice-najefikasnije-sredstvo-protiv-virusa/>.

NOVEL CORONAVIRUS PANDEMIC: CONSEQUENCES IN THE INTERNATIONAL COMMUNITY

Abstract: As of beginning of January until the end of July, the Covid19 spread from China to almost all countries of the world, became a pandemic phenomenon, and has infected over 16 million people, with a tendency for the figure to significantly increas. Globally, the virus pandemic has disrupted almost all types of traffic between countries, stopped the movement of people and goods, slowed down the process of globalization, caused problems in the functioning of the economies of almost all countries and led to changes in the economic order. Compared to the United States, China has started its economy faster and established economic cooperation with other countries. Thanks to that, China took over the position of global (economic) leader from the United States. The pandemic has spread to Europe and, with its negative consequences, has put “European ability to stick together” on the test. The reaction of EU Member States to the pandemic has demonstrated that there is no solidarity and unity within the EU and that they

depend on the degree of interest that its Member States achieve in “negotiating”. Such a relationship was also confirmed at the Summit in Brussels, when the amount of money and the manner of its expenditure in the Fund for Aid to the countries affected by the virus, were determined. The Covid19 pandemic has strengthened the role of the state on the national and international stage. The state has become a central place where decisions are made on ways to fight the Covid19 and on measures to protect citizens and improve their life quality. The future of the fight against coronavirus will depend, despite the fragmentation of the international community and the strengthening of the role of the state, on mutual cooperation of states and joint efforts to find a vaccine as the final cure against this, and other viruses.

Key words: COVID-19, pandemic, international community, state, consequences

ПОЛИТИКОЛОШКА АНАЛИЗА РАЗЛИЧИТИХ ОДГОВОРА НА ПАНДЕМИЈУ КОВИДА 19

проф др. Мирослав Младеновић¹
др Сергеј Григорјевич Мусијенко²

Сажетак: Глобални проблем о коме читамо у књигама научне фантастике постао је стварност. Чини се да су бројна уметничка остварења и филмови на ову тему постали или пророчки или су послужили као упутство за практично деловање. Оно што се појавило у стварности и њене последице могу да надмаше фикцију. Информативни утицај инспирисан заразним болестима без преседана је у свету. Глобални безбедносни проблем је очигледан. Упркос пандемији коју је објавила Светска здравствена организација (СЗО), ниједан оружани сукоб у свету није заустављен. Испоставило се да „главни командант Светских снага за брзо реаговање“ – СЗО у великој мери није спреман, као и велика већина земаља света. Тактика борбе и супротстављање пандемији мењају се у кратким временским размацама и из државе у државу, уз сталне оптужбе и претензије једних према другима. Многи светски лидери показали су се као лидери у некомпетентности. Још увек није разјашњено одакле је тачно почела дистрибуција ковида 19, као и његово стварно порекло. У раду ћемо настојати да извршимо политиколошку анализу функционисања држава у условима претњи њиховим безбедносним системима, упоређујући земље које су увеле строге пандемијске и карантинске мере и алтернативно понашање Белорусије и Шведске.

Кључне речи: ковид 19, пандемија, СЈИ, Белорусија, СЗО, политичке промене.

---

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: m.mladenovic@fb.bg.ac.rs

Чланак је резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, на основу потписаног Уговора о реализацији и финансирању НИО у 2020. години, као и Плана рада НИО Факултета безбедности за 2020. годину

² Аутор је руководиоца Аналитичког центра ЕсоМ и члан научноекспертске групе при Државном секретаријату Совета безбедности Републике Белорусије. e-mail: ecoom@gmail.com

УВОД

Пре више од два и по миленијума Питак, један од седам древних грчких мудраца, тиранин на Лезбосу, говорио је: „Посао паметних је да предвиде невољу пре него што она дође, а посао храбрих је да се носе са невољом када се она догоди.“ Ситуација са ковидом 19 била је у таквом замаху да је условила одлуку Светске здравствене организације којом је 11. марта 2020. године прогласила пандемију. Вирус је у већој или мањој мери почео да се шири и погађа све континенте. У условима неадекватног деловања власти и нарочито средстава јавног информисања, пандемија је значајно повећала страх код људи по сопствени опстанак и судбину чланова породице, локалне заједнице и друштва у целини. На тај начин голи опстанак у кратком року постаје главни интерес, гурајући у страну појединачна права, па чак и националну солидарност.

ПАНДЕМИЈА И АНТИПАНДЕМИЈСКА РЕАКЦИЈА

Ширење коронавируса открило је бројне проблеме који су латентно чекали праву прилику. Живот великих градова и градских подручја постао је парализован за неколико дана, што је угрозило добробит милиона људи, посебно оних чији приходи критично зависе од услужне економије, типичне за постиндустријски град. Светска здравствена организација је била на удару најразличитијих критичара, а Сједињене Државе, као највећи финансијер ове организације, престале су да дају средства за њен рад. Европска унија (ЕУ) је такође испољила низ слабости као интеграционо удружење. Због затварања многих граница Шенген није функционисао, односи унутар савеза су бивали све напетији, а захтеви за помоћ земаља јужне Европе (Италије и Шпаније) нису наишли на очекивани одзив.

Стручњаци ће дуго анализирати зашто су се неке земље успешније од других опирале ширењу вируса и у којој мери ће донете мере утицати на економију, погођену рестрикцијама. Бројни ауторитарни лидери настојали су да сакрију размере катастрофе и занемаре последице пандемије. Било је и неефикасних покушаја да се уведу оштре, али непромишљене мере за контролу кретања грађана, као и самоуверених одговора појединих влада на кризу. Нецелисходност националног здравственог система (то нису само сиромашне земље Трећег света, већ и Сједињене Државе и многе друге), или његово значајно урушавање (као у Италији, нпр) и огромни трошкови који су морали хитно да се исплате – погоршали су ионако тешку привредну ситуацију.

Значај традиције, културе и менталитета за функционисање једне политичке заједнице веома јасно се испољио у борби против ковида 19. Евидентно је да су нпр. Кинези и Корејанци показали високо ефикасан приступ, док су Сједињене Државе примениле хаотичну политику задржавања, која се претворила у катастрофу. Уочене разлике објашњавају се социо-културним факторима. Темељне вредности друштва, његова традиција и култура морају бити у сагласности са политичким поретком, сматра знаменити француски политички

мислилац Монтеѕкје (Charles Montesquieu). За њега, као и за Аристотела, не постоји најбоља политичка заједница. „Друга најбоља заједница“ је умерени и уравнотежени политички поредак који садржи различите политичке принципе и који почива на сагласности са карактеристикама народа у чијем интересу је успостављен. „На законодавцу је да следи дух нације када он није опречан начелима владавине, јер ништа не чинимо боље него када поступамо слободно и следећи свој природни гениј“ (Монтеѕкје).³

У оквиру упоредне анализе реакције политичких система на пандемију угрубо се могу уопштити три основна модела политичког понашања. Први је источноазијски (кинески) модел. Он је карактеристичан по томе што политичка елита доноси одлуке, не осврћући се посебно на мишљења и ставове становништва, али уз ослонац на научну експертизу. Људи у источној Азији, без обзира на политички систем, социјално су дисциплиновани и спремни да се придржавају мера ограничења које власт прописује. У средишту другог модела је личност свезнајућег и свемоћног политичара, који углавном због свог одлучног и харизматичног понашања настоји да убеди људе да све држи под контролом. Овај приступ се могао уочити не само у државама са ауторитарним традицијама. У оквиру тог модела било је и нарушавања уставних и законских одредаба „у име општег добра“. Коначно, трећи начин деловања карактеристичан је за либерално-демократске уставне системе. Тамошњи политички курс заснован је на препорукама стручњака, као и на разним очекивањима и обавезама које власти морају да испуне. За његову примену неопходна је подршка становништва која захтева детаљно објашњење одређених мера. Грађани прво морају да се увере у неопходност одговарајућег понашања, па тек онда могу да га прихвате.

На индивидуалном нивоу, према социолошким истраживањима, у западним друштвима широко је распрострањена идеологија „одговорности“, боље речено пребацивање одговорности за сопствени живот (укључујући пратеће ризике) на саме појединце. И премда су критичари више пута скретали пажњу на улогу структурних фактора у формирању стварних животних могућности људи, идеологија „одговорности“ успешно се социјализовала у савременом западном друштву и постаје све мање проблематизована у политичком и у друштвеном дискурсу⁴. У оквиру сваке од ових група постоје варијације и специфичности везане за конкретну средину и њене посебности.

Борба против глобалне вирусне инфекције карактерише се између осталог и тиме што је уздрмала и ставила под сумњу многе до тада неприкосновене „светиње“ и табуе. Појавиле су се сумње којих раније није било. Прва је везана за снагу

---

³ Цитирано према: Мирослав Младеновић, „Политичка култура и 'грађанска врлина' у савременом политичком поретку“, *Годишњак Факултета безбедности*, Vol. 12, 2012., стр.125–134.

⁴ Видети шире у: Лика Родин, „Пандемија Ковид-19 и предели неолибералног подхода“, *Центр политическог анализа*, 24. март 2020., <https://centerforpoliticsanalysis.ru/position/read/id/pandemija-kovid-19-i-predely-neoliberalnog-podhoda>, 16/09/2020.

„демократије“⁵ у сложеним друштвеним условима. Још је Макијавели упозоравао да природа режима зависи од околности, политичке културе грађана и вештине управљача. Он због тога није давао предност ни републици ни монархији. У принципу, формирање републике примереније је мирним временима, а монархије – неповољнијим и изнуђеним приликама⁶. Друга се тиче отпорности међународних организација на непредвиђене ударе. Европска унија је испољила низ слабости као интеграционо удружење. Због затварања многих граница Шенген није функционисао. Односи унутар савеза су почели да се ремете, а захтеви за помоћ од стране појединих земаља су блокирани. Трећа карактеристика је олако посезање за слободама и правима грађана. Испоставило се да кадгод не постоји право решење, најједноставније је увести рестрикције. Већина одлука које су се наметале ишла је у правцу сужавања прокламованих демократских обележја, чак и најразвијенијих друштава, у корист успостављања форми деловања карактеристичним за мање слободне заједнице.

„То није чудно“, каже Меша Селимовић у Тврђави, јер је лакше „наговорити људе на зло и мржњу него на добро и љубав. Зло је привлачно и ближе је људској природи. За добро и љубав треба израсти, треба се помучити“⁷. Можда је то последица и историјске младости људске цивилизације, јер, како истиче Карл Густав Јунг: „човек је само релативно мало хиљада година провео у култивисаном стању, а многе стотине хиљада година у некултивисаном“⁸.

Алтернативни приступ пандемији: Белорусија

Реакције већине земаља биле су сличне и углавном осмишљене споља. Нешто другачији приступ имале су од европских земаља Шведска и Белорусија. Заједничко за обе земље је неприхватање препорука СЗО, односно настојање да се мере заштите од болести организују превасходно полазећи од сопствених, конкретних услова и могућности. За разлику од остатка Европе, ове земље су одустале од строгих општих мера. Ипак, и код њих реакција није била идентична.

На почетку кризе Шведска је активно узела учешћа у процесима доношења антипандемијских мера на нивоу ЕУ. Чак је у ту сврху донирала 40 милиона круна у кризни фонд СЗО. Међутим, унутар земље однос према епидемиолошким изазовима одликовао се фрагментарношћу и приметним контрадикцијама. То се

---

⁵ Појам „демократија“ стављен је под наводнике из простог разлога што га је неопходно дефинисати пре употребе. С обзиром на потребе овог рада, овде ће се под „демократијом“ подразумевати уобичајени (идеолошки) садржај везан за карактеристике западних либералних друштава.

⁶ Мирослав Младеновић, „Политичка култура и ‘грађанска врлина’ у савременом политичком поретку“, *op. cit.*

⁷ Меша Селимовић, *Тврђава*, Отокар Кершовани и Слобода, Ријека и Београд, 1975, стр. 225.

⁸ Карл Густав Јунг, према: Есад Ђимић, *Политика као судбина*, Младост, Београд, 1981, стр. 166.

пре свега испољило дијаметрално различитим проценама природе и обима проблема, назначеним приоритетима деловања, као и нејасном одговорношћу и компетенцијама за доношење одлука. Неопходност противепидемијских мера, стање здравственог система, али и економски проблеми били су главне непознанице већине држава, па тако и Краљевине Шведске. У настојању да се та три проблема реше истовремено и без занемаривања било којег од њих, шведски модел се карактерисао сопственим, а не препорученим реакцијама и решењима. У даљем тексту више речи биће о Белорусији, с обзиром да је реч о бившој социјалистичкој земљи и држави која настоји да очува релативну независност.

Белорусија, као ни Шведска, није применила строги карантин. Једноставно, пошло се од конкретних услова и могућности и деловало у складу са сопственим проценама и потребама. Полазиште је било да могућност опоравка и уопште реакција на вирус умногоме зависи од човековог здравља, имунитета и животног стила и да ти показатељи нису исти у свим регионима и државама. Како је дошло до тога да ова земља реагује на пандемију различито од огромне већине других држава? Белорусија је и раније имала слична искуства са другим инфективним болестима, из чега су извучени ваљани и трајни закључци. Такође, после распада СССР-а, Белорусија није (као остале бивше чланице) похрлила да забрањује вакцине, ликвидира мале домове здравља и уништава систем инфективних болница. Држава се није укључила у некритичку и превасходно идеолошку кампању – „НЕ совјетском наслеђу“. Аналитички је сагледано шта је то што је добро и што треба и даље неговати, а шта заменити неким новим решењима. Белоруски здравствени систем, захваљујући задржаној основи и нормативима који су били добри у СССР-у, бележи у тој области значајно позитивније резултате у односу на оне који су се нихилистички понели према наслеђу бивше заједничке државе.

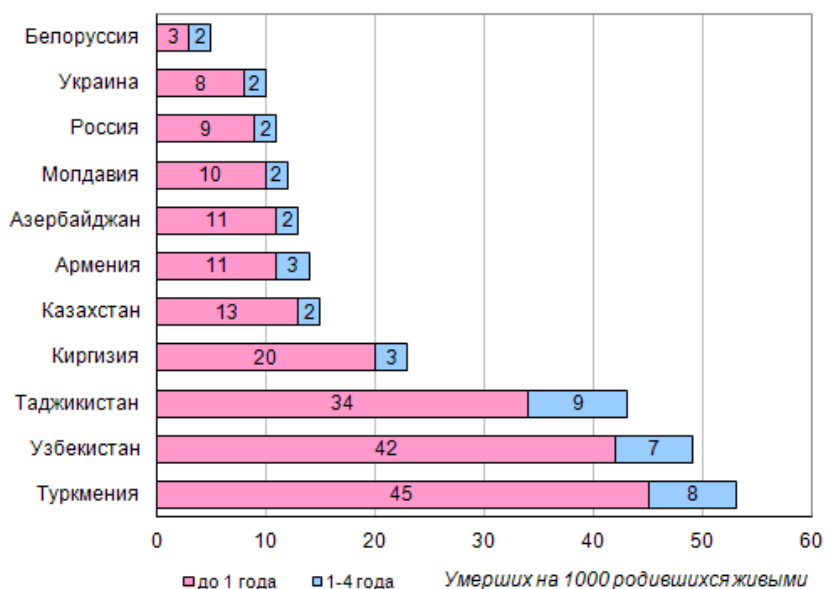
На тај начин, основу процена у Белорусији чинили су: сачувано совјетско искуство, реално стање здравственог система, мишљења сопствених лекара и информације добијене на основу стране, превасходно кинеске праксе. Приоритет се састојао у изолацији људи из ризичних група (старији и они који пате од хроничних болести), као и обезбеђивање заштите медицинским радницима. Идеја је била да се пандемија „развуче“ без преоптерећења здравственог система, као и да се формира колективни имунитет, у којем коронавирус више неће представљати озбиљну опасност. Процењено је да би строге мере, поред економских и других последица, чак и у здравственом смислу изазвале компликације, јер би после неминовног попуштања евентуално уведеног карантина неизоставно наишао нови удар. Почетком марта успостављен је специјалан информативни званични канал „Минздравбеларус“. На њему су оперативно провођене прес-конференције и емитоване новости везане за епидемију. За разлику од већине других информативних система у свету, остали канали радили су у уобичајеном режиму.

У Белорусији држава и даље игра водећу улогу у финансирању трошкова здравствене заштите. Укупни износ потрошње на здравство у 2017. години износио је 6,0% БДП-а државе, од чега је потрошња у јавном сектору – 4,2%, а у

приватном сектору – 1,8% БДП-а⁹. Након ликвидације СССР-а значајно је развијана сопствена производњу лекова, што је сигурно помогло земљи да се квалитетно носи и са последицама ковида 19. Ова чињеница је посебно дошла до изражаја у условима када су многе земље током карантинских мера ограничавале или заустављале испоруку лекова. У белоруском здравственом сектору ради више од 300 хиљада људи. Само у августу 2019. године више од 9 хиљада младих специјалиста дошло је у клинике и болнице у земљи.

Један од кључних показатеља квалитета здравственог система и квалитета живота уопште јесте смртност деце. Врхунац је био 1990. године – 12,46 смрти деце млађе од једне године на хиљаду рођених. До 2018. године та бројка се смањила на 3,03. Број умрлих, млађих од 7 дана (на хиљаду живорођених), 1990. године износио је 5.84. У 2018. години тај број се смањио на 0.7¹⁰. У Белорусији је овај показатељ најнижи не само у Заједници Независних Држава већ је према новом истраживању Дечјег фонда Уједињених нација (УНИЦЕФ) један од најнижих на свету.

Графикон 1: Преглед смртности деце у земљама ЗНД¹¹

Све болнице у Минску имају универзитетске катедре, тако да се научно-образовни процес одвија у реалном практичном амбијенту. Резултат је смањење стопе смртности мајки у Белорусији са 38 на 100 хиљада рођене деце, колико је

⁹ „Расходы на здравоохранение в процентах от ВВП, 2017“, *The Global Economy*, https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/Health_spending_as_percent_of_GDP/, 17/09/2020

¹⁰ Наталья Беницевич, „В 2019 году был самый низкий показатель младенческой смертности в истории Беларуси“, *Tut.by*, <https://yandex.com/turbo/news.tut.by/s/society/673928.html>, 17/09/2020.

¹¹ Екатерина Щербакова, „Несмотря на снижение в 2005-2012 годы смертность в странах СНГ остается сравнительно высокой“, *Демоскоп Weekly*, No. 571-572, 2013, pp. 1-29, <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0571/barometer571.pdf>, 17/09/2020.

било 1991. године, на само – 4¹². Захваљујући ефикасном систему посматрања и лечења Белорусија је међу десет европских земаља са највећом стопом преживљавања деце са хематолошко-онколошким болестима – преко 75%. Лекови за децу, нутриционистичка терапија за њих и труднице су бесплатни, као и тестови за ковид 19.

Задатак здравственог система у Белорусији почетком пандемије био је да спречи лавину, односно ударни талас болести, што је била видна карактеристика у многим земљама. Полазећи од сопствене процене, пролећни школски празници за децу су продужени. Министарство здравља затражило је од цркава да богослужење спроводе на отвореном и да се придржавају санитарних стандарда. Међутим, храмови у Белорусији нису били затворени од самог почетка заразе. Између осталог, организовано је онлајн емитовање црквених служби. Министарство здравља је 10. априла 2020. године дозволило контактима првог нивоа да се самоизолирају код куће (до 14 дана), уз издавање потврде о неспособности за рад. За те људе организован је медицински надзор код куће и свакодневне телефонске консултације. Ради размене искустава и давања важних упутстава уведена је интерна ТВ комуникација лекара из околних и сеоских болница са најбољим лекарима у земљи. У складу са уредбом Министарства здравља од 1. јула 2020. године издате су привремене препоруке о организацији медицинске неге пацијената са инфекцијом ковид 19. Препоруке су урађене на основу сопственог искуства у погледу дијагнозе, пружања медицинске неге, лечења и усмеравања пацијентима са инфекцијом, узимајући у обзир и препоруке СЗО, стране научне публикације и материјале. Такав документ је изузетно недостајао целом свету и сви су чекали препоруке од СЗО.

По питању опремљености за лечење респираторних болести Белорусија је испред многих већих и развијенијих држава. На 100 хиљада људи држава располаже са 22 уређаја за вештачку вентилацију плућа. Ако томе додамо и анестезионодисајне апарате, онда на 100 хиљада становника дође 38 уређаја. Поређења ради, тај број у Америци износи 18, а у Италији 8¹³. Током читавог периода борбе са вирусима коришћено је највише 25 апарата истовремено, што је око 10% њиховог укупног броја. Ради сагледавања стварних показатеља „учинка“ ковида 19 најбоље је упоредити податке о броју умрлих у истом периоду ранијих година. Према извештају Белоруског националног статистичког комитета, број умрлих од респираторних болести у периоду јануар – март 2020. године чини 80% у односу на исти период претходне године. Од јануара до марта 2019. године од свих врста упале плућа у Белорусији је умрло 277 људи, а у истом периоду 2020. године – 254.¹⁴

---

¹² Ibid.

¹³ Элешевич, Марија, „В Беларуси 22 аппарата искусственной вентиляции легких на 100 тысяч человек, в США - 18, в Италии - 8,3". Минздрав отчитался о количестве аппаратов ИВЛ", *Комсомольская правда*, 23. март 2020, <https://www.kp.by/online/news/3807168/>, 17/09/2020.

¹⁴ Белоруски национални статистички комитет, <https://www.belstat.gov.by/>, 17/09/2020.

СРЕДСТВА ЈАВНОГ ИНФОРМИСАЊА У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ

У оквиру анализе опште ситуације око пандемије посебно место припада улози средстава јавног информисања. Од раније је евидентно да се глобализација у области медија испољава кроз уједначавање мишљења и укуса путем избора и унифицирања информација. Медијском централизацијом политички центри моћи непосредно утичу на пласирање жељених информација и тако дизајнирају свакодневицу према одређеном моделу. Пет највећих светских медијских групација „Велика петорка“ тренутно држи више од половине свих медија на планети. Свих пет групација поседују филмске, телевизијске, радијске, издавачке и новинске куће и пружају интернет услуге. То значи да покривају све видове јавног информисања, на свим континентима и у свим земљама света.¹⁵

Карактеристично је да су се у условима пандемије поред централних значајно активирали и локални медији. Општа оцена је велики број дезинформација, пласирање непроверених вести и, што је најгоре, негативан утицај на морал и опште стање становништва. Нису изостали ни „савети“ за излечење са крајње сумњивим и непровереним лековима. Ако погледамо основне традиционалне функције медија (информативна, едукативна, забавна), ниједна није у потребној мери реализована. Према уреднику агенције Fake News, Стефану Јањићу:

„Читав свет је сада фокусиран на једну једину тему, па се у вези са њом покреће читав низ лажних вести, теорија завере, псеудонаучних процена и савета. Бесмислице се преливају из једне државе у другу, преводе се и надограђују, а чак и ако их главни медији не пренесу – остају друштвене мреже као инкубатор“.¹⁶

Разуме се, новинар не може бити и стручњак за вирусологију, али оно што је у његовој природи посла, то је правилан избор извора информација и провера поузданости тих извора. „Свако треба да ради свој посао професионално и одговорно. Хаос и паника настају када имамо гомилу опречних и/или непроверених информација, када државни врх један дан каже да ситуација није страшна, после пар дана изађу и кажу да је много озбиљно, када новинари објављују како је нађен лек за корону и упуте људе на тај хлорокин или било који други лек, па онда у другом тексту изнесу неке најцрње прогнозе, како ће пола

---

¹⁵ Зоран Килибарда, Мирослав Младеновић, Владимир Ајзенхамер, *Геополитичке перспективе савременог света*, Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 213.

¹⁶ Наталија Јаковљевић, „Медијски стручњаци током пандемије: Поверање грађана у новинаре, лекаре и струку на великом тесту“, *Цензоловка*, 1. април 2020.
<https://www.cenzolovka.rs/etika/medijski-strucnjaci-tokom-pandemije-poverenje-gradjana-u-novinare-lekare-i-struku-na-velikom-testu/>, 18/09/2020,

планете помрети итд... То су ситуације у којима се људи потпуно погубе и не знају ни шта да раде ни коме да верују“¹⁷.

ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19

Пре или касније, пандемија ће се завршити и све државе ће морати да се суоче са њеним последицама. Како то може да се манифестује у сфери политике? „Свет више никада неће бити исти“ – чујемо на сваком кораку. Овој изјави се често додају различита апокалиптична предвиђања, чији аутори плаше друге и себе очекивањима од страха које ће уследити након пандемије, од тријумфа универзалног и потпуног дигиталног тоталитаризма до масовног изумирања појединих професија које ће заменити онлајн институције. Ипак, мора се направити разлика између онога што је резултат тренутне ситуације и појава које су фундаменталне природе. Било је, наравно, догађаја у историји на основу којих је живот почео да се дели на „пре“ и „после“. Такви догађаји су били, на пример, револуција у Русији 1917. године, долазак на власт нациста у Немачкој 1933. године, рушење Берлинског зида, распад Варшавског уговора и сл. Данашњи догађаји немају такав карактер. Они нигде у свету нису довели до покушаја револуције или уништења основних институција.

У другој групи предвиђања преовлађује схватање да ће се неке промене неизоставно догодити, али оне неће бити у области политичке организације друштва. После терористичких напада на авионе људи су пристали на инспекције на аеродромима, забрану превоза течности и многе друге захтеве, раније непознате. Свакако ће се и на основу резултата актуелних догађаја у здравству извршити структурне и друге промене, а људи ће усвојити нека нова хигијенска правила (одустајање од традиције љубљења при сусрету, чак и руковања, побољшање хигијене руку и слично). Што се тиче политичких релација, оне ће остати углавном исте.

У Сједињеним Државама већ иде предизборна кампања и сигурно се неће угрозити приватно власништво, као и основне политичке институције које тамо постоје. Кина услед пандемије неће увести западне демократске облике организације власти. У Русији ће се понашање власти и опозиције водити у оквиру претходних парадигми. Наравно, неадекватни поступци или нечињење руководства знатно су смањили рејтинг појединих политичких личности и повећали критику система, али револуционарна ситуација није достигнута, осим што неке, чак и врло важне особе могу заменити друге.

Трећа група анализа доводи до закључка да ће свет бити фрагментиранији и да ће доћи до извесног отклона ка аутократизму и антиглобализму. Упоредо с тим, како показују прорачуни експертске групе ОУН (UN DESA), становништво земаља тренутног глобалног центра (Северна Америка и САД) неће расти, док ће се

---

¹⁷ Ibid.

истовремено у земљама Азије и Африке значајно повећавати број становника током наредних двадесетак година. Тиме се може очекивати демографски притисак на западне земље, што реално може ојачати тенденцију ка „незападњаштву“ и растућу улогу земаља са мањкавом демократијом или аутократијом¹⁸.

Да ли ће се интензивирати демократија или ће се свет вратити ауторитарности? У почетку се чинило да диктатурама иде боље, односно, што више слободе, то више хаоса и жртава. Међутим, касније се ситуација заокренула у другом смеру, изражена пре свега кроз успех Немачке и нејасне ситуације у вези са Кином и Русијом. У сваком случају, пандемија је највећи тест снаге и ефикасности и демократије и диктатуре од Другог светског рата до данас. Масовни губици посла могу да створе социјалне проблеме у великим градовима и знатно погоршање криминалне ситуације. Све то отвара суштински нове изазове за стручну заједницу – урбанисте, стратега на пољу економске политике, праксе урбаног управљања, безбедности итд.

Путеви прилагођавања новом окружењу, како међу демократијама тако и међу аутократијама, вероватно ће показати прилично јаке варијације, углавном због разлика у природи изазова са којима се суочавају. Чињеница је да стручњаци тешко успевају да прецизно предвиде будућност. Може се претпоставити да се политика у свету неће променити до непрепознатљивости. Владе ће, свака на свој начин и у својим околностима, морати да реше оне проблеме који се нису од јуче, већ су само изашли у први план као резултат актуелне кризе.

ПОСТПАНДЕМИЈСКА ГЕОПОЛИТИКА

По мишљењу једне групе теоретичара пандемија није срушила стари свет нити је променила његове приоритете. Суштински, она је била само катализатор за оне процесе који су већ били у току, убрзала их је и учинила експлицитнијима. Попут земљотреса, коронавирус је уништио само нестабилне структуре, чак и оне чија је фасада изгледала чврсто и привлачно. Други сматрају да је свет постао фрагментиранији. Иако је старо веровање да различите људе и системе најбоље окупља заједнички непријатељ, корона то није учинила. Испоставило се да су национални егоизми јачи. Светски систем је постао много фрагментиранији. Антиглобализацијски процеси, који су одувек, у већој или мањој мери, били присутни у свим земљама, као да су добили нови замајац. Пандемија је убрзала тенденције враћања у сопствене државне љуштуре. Протекционизам, различити видови санкција, манипулација валутама, ограничење миграције, подршка

---

¹⁸ Видети шире у: Михаил Минаков, „Пандемија COVID-19 и политические очертания будущего“, *Европейский диалог*, <http://www.eedialog.org/ru/2020/05/22/pandemija-covid-19-i-politicheskie-ochertanija-budushhego/>, 18/09/2020.

сопствених произвођача итд. – све што је пре епидемије имало тенденцију пораста, сада је враћено у матично корито.

Важно обележје опште слике изазване пандемијом јесте пораст националних егоизама, затварање граница, непостојаност здравствених система и ограничавање слобода и права грађана. Све ово значајно оштећује слику Запада као носиоца идеје друштва будућности, на коју би други требало да се угледају. То је веома озбиљно уздрмало западни идеолошки модел који се много година стварао и наметао.

На глобалном плану главни ривали ће највероватније бити Кина и САД. Моћ Америке, која је и иначе била у паду, вероватније ће још брже наставити тај тренд, пре свега гледано кроз економске параметре, којима је пандемија значајно допринела. Процене су да Кина неће имати такве економске последице и да ће темпо њеног опоравка, па и јачања, бити знатно већи. У борби за светско лидерство Русија ће највероватније имати другостепену улогу, али ће њена позиција више одговарати Кини него Америци. Може се рећи да Кина представља “природног историјског” савезника Русије, с обзиром да њени интереси, за разлику од америчких, очигледно не противрече руским. НРК се не меша у унутрашње ствари Руске Федерације, не инсталира своју агентуру у руску елиту, не врши идеолошку обраду руске омладине и руског јавног мњења. На крају, и Русија и Кина су заинтересоване за структурно јачање државе као главног носиоца сопствене цивилизације, у то време кад САД на дугорочном плану воде политику демонтаже државе (туђе) као елемента структуре будућег света који ће бити формиран у оквиру новог универзалног система под америчким руководством¹⁹. Процене су да САД свакако неће „без борбе“ препустити позицију светског лидера.

Кина неће моћи да избегне конфронтацију коју ће Америка иницирати. Кинеска стратешка култура поставља другачије основе за деловање, и циљ Кинеза није глобална хегемонија у класичном смислу. Што се тог сукоба тиче, Кина делује отпорније. Има жилавију економију и бољу демографску ситуацију. Има реалних изгледа да врло брзо поново достигне позитивне економске билансе. Истина, Пекинг је слабији у компоненти стратешког офанзивног наоружања, али је мало вероватно да ће доћи до потребе његовог ангажовања.

ЗАКЉУЧАК

Пандемија и противепидемијске мере показале су да је ефикасност рада националних влада често ниска. Корупција, недостатак професионалности званичника и политичара и последице неолибералних реформи јавног здравља показују да је живот у локалним заједницама недовољно осигуран и рањив у

---

¹⁹ Видети шире у: Мирослав, Младеновић и Јелена, Пономарева, „Кина – Америка – Русија – глобални троугао 21. века“ *Социолошки преглед*, вол. 45, бр. 4, 2011, стр. 459–476.

многим сегментима. Таква сазнања допринела су ситуацији „незападности“. То је стање у коме модел западних земаља губи функцију глобалног центра и доводи до померања геоекономског и геополитичког тежишта са либерално-демократског Запада на ауторитарни Исток.

Политичка и правна аутаркија националне државе, која се у неким случајевима јарко испољавала и пре пандемије (Путинова Русија, Орбанова Мађарска, Ердоганова Турска, Трампове САД), кроз евидентан нелиберални тренд, очигледно добија знатно веће могућности у постпандемијској глобалности. Посебан проблем ће свакако бити везан за испољене манифестације економске кризе повезане са порастом незапослености. Чињеница је да је највише због тога ниво подршке одређеном броју лидера значајно промењен (у једну или другу страну). Због тога се може очекивати да наредни (а понегде и ванредни) избори у многим демократијама за собом повуку и промену руководства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ђимић, Есад. Политика као судбина, Младост, Београд, 1981.
2. Килибарда, Зоран, Младеновић, Мирослав, Ајзенхамер, Владимир. Геополитичке перспективе савременог света. Факултет безбедности, Београд, 2014.
3. Элешевич, Марија, „В Беларуси 22 аппарата искусственной вентиляции легких на 100 тысяч человек, в США – 18, в Италии – 8,3“. Минздрав отчитался о количестве аппаратов ИВЛ“, Комсомольская правда, 23. март 2020, <https://www.kp.by/online/news/3807168/>, 17/09/2020.
4. Родин, Лика. „Пандемия Ковид-19 и пределы неолиберального подхода“, Центр политического анализа, 24. март 2020. <https://centerforpoliticsanalysis.ru/position/read/id/pandemija-kovid-19-i-predely-neoliberalnogo-podhoda>, 16/09/2020
5. Селимовић, Меша. Тврђава. Отокар Кершовани и Слобода, Ријека и Београд, 1975.
6. Младеновић, Мирослав. „Политичка култура и 'грађанска врлина' у савременом политичком поретку“, Годишњак Факултета безбедности, Vol. 12, 2012, стр. 125–134.
7. Младеновић, Мирослав и Пономарева, Јелена. „Кина – Америка – Русија – глобални троугао 21. века.“ Социолошки преглед, вол. 45, бр. 4, 2011, стр. 459–476.
8. Минаков, Михаил. „Пандемия COVID-19 и политические очертания будущего“, Европейский диалог, <http://www.eedialog.org/ru/2020/05/22/pandemija-covid-19-i-politicheskie-ochertanija-budushhego/>, 18/09/2020.
9. Јаковљевић, Наталија. „Medijski stručnjaci tokom pandemije: Poverenje građana u novinare, lekare i struku na velikom testu“, Цензоловка, 1. април 2020. <https://www.cenzolovka.rs/etika/medijski-strucnjaci-tokom-pandemije-poverenje-gradjana-u-novinare-lekare-i-struku-na-velikom-testu/>, 18/09/2020,

10. “Расходы на здравоохранение в процентах от ВВП, 2017”, The Global Economy, https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/Health_spending_as_percent_of_GDP/, 17/09/2020.
11. Беницевич, Наталья. „В 2019 году был самый низкий показатель младенческой смертности в истории Беларуси“, Tut. by, <https://yandex.com/turbo/news.tut.by/s/society/673928.html>, 17/09/2020.
12. Щербакова, Екатерина. “Несмотря на снижение в 2005-2012. годы смертность в странах СНГ остается сравнительно высокой”, Демоскоп Weekly, No. 571–572, 2013, pp. 1–29, <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0571/barometer571.pdf>, 17/09/2020.

A POLITICAL SCIENCE ANALYSIS OF DIFFERENT RESPONSES TO COVID-19 PANDEMIC

Abstract: The global problem which we read about in science fiction books became a reality. It seems that numerous artistic creations and films on this topic became either prophetic or have served as a blueprint for practical action. What appeared in reality, as well as its consequences, is able to outmatch fiction. The informative influence, inspired by diseases is without precedent in the world. Global security issues are obvious. In spite of the pandemic, announced by the World Health Organization (WHO), no armed conflict in the world has ceased. It turned out that the “commander and chief of Earths rapid reaction forces” – WHO was to a large extent unprepared, as were the majority of states in the world. The combat tactics to counter the pandemic are changing from time to time and from state to state, with constant accusations towards one another. Many world leaders have demonstrated themselves as being the leaders of incompetence. It still has not been fully clarified where exactly did the distribution of COVID-19 begin, as well as its true origins. In this paper we will strive to conduct a political science analysis of functioning of states in the conditions of threats to their security systems by comparing states which introduced strict pandemic and quarantine measures and alternative behavior of Belarus and Sweden.

Key words: COVID-19, pandemic, Belarus, WHO, political changes

ЗДРАВСТВЕНИ И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ КОВИДА 19

проф. др Елизабета Ристановић¹

Апстракт: Пандемија ковида 19 се по својим размерама и последицама може и мора сагледавати са медицинско-биолошког, безбедносног, економско-политичког и социопсихолошког угла. Криза изазвана вирусом са којом се свет суочио у јеку динамичке промене своје безбедносне архитектуре представљаће вредну лекцију и путоказ у сагледавању нових безбедносних феномена данашњице, али и у јачању ресурса и капацитета држава за одговор на ванредне ситуације и пандемије и могућности међународне сарадње у овом домену са доминантним ослонцем на властите ресурсе.

Кључне речи: ковид 19, пандемија, здравствени и безбедносни аспекти, ресурси.

УВОД: ФАКТИ О ИЗАЗИВАЧУ ГЛОБАЛНЕ ПОШАСТИ

Велике епидемије и пандемије утицале су на токове историје и осим здравствених, имале су одувек геополитичке, економске, еколошке и социопсихолошке последице. Од Јустинијанове куге, до шпанског, птичјег и свињског грипа, ХИВ-а, САРС-а, МЕРС-а и еболе, па до ове последње изазване SARS-2-CoV (ковид 19), коју је Светска здравствена организација (СЗО) прогласила 11. 3. 2020. године, мада је по званичним и незваничним показатељима вирус и много раније био у популацији и циркулацији и која је до сада однела скоро милион људских живота, сваку епидемију и пандемију пратиле су разне контроверзе, почевши од појмовног одређења пандемије, које је промењено пред пандемију свињског грипа 2009. године до геополитичког тренутка у коме се иста дешавала.

Из пандемије коронавируса, која тренутно потреса свет, стручна и научна јавност научиће свакако пуно, јер је свака пандемија јединствен догађај, баш као и вирус који ју је изазвао, који је по својој структури сличан, али ипак различит од осталих коронавируса које познајемо од 1960-тих година. Њихово зооноско порекло, резервоари и извори, као и молекулска структура били су предмет опсежних научних истраживања и на нашем простору још 80-тих година прошлог века, када је коронавирус детектован у ћелијама бубрега пацијенткиње са балканском

---

¹ Војномедицинска академија, Универзитет одбране у Београду; e-mail: elizabetha.ristanovic@vma.mod.gov.rs

ендемском нефропатијом. Досадашња сазнања иду у прилог чињеници да је ковид 19 вирус ипак другачији од осталих припадника исте фамилије (посебно САРС-а и МЕРС-а вируса) по брзини ширења, рецепторима за које се везује (АСЕ-2), што директно утиче на имунопатогенезу и клиничке манифестације болести.

ОТВОРЕНА ПИТАЊА И НЕПОЗНАНИЦЕ

Многа сазнања, објављени радови и ауторитети у области вирусологије и имунологије буде сумњу у прилог вештачког порекла вируса и присуства секвенци ХИВ вируса у њему. Још увек су непознаница и модел и динамика, као и трајање имунског одговора на овај вирус, хуморалног (ИгМ, ИгГ, ИгА антитела), а посебно ћелијског имунитета посредованог Т-лимфоцитима, о коме се може судити само на основу искуства са сродним вирусима, као што је САРС, где су меморијски Т-лимфоцити налажени код пацијената и годинама након прележане инфекције, али и његова променљивост, што је у старту отворило питање ефикасности и ефективности вакцина за којима је почела трка међу најпроминентнијим актерима на светској политичкој сцени и оправданости медијски подгрејане претње од појаве „наредних таласа“ болести. Беспштедна међународна утакмица тренутно се води и у домену производње вакцина. Тренутно је званично регистрована само руска вакцина Спутњик В, која је заснована на платформи коришћења хуманог аденовируса као носача имуногених сегмената ковида 19. Произвођач је Институт Гамалеја из Москве, који је једини у свету има лиценцу за производњу вакцине против еболе и велико искуство у овој области. Бројни други институти и на истоку и на западу баве се тренутно овим проблемима. Информисање јавности о овом проблему, масовна хистерија, бројне теорије завере које се (не)случајно пласирају преко друштвених мрежа, указују на потребу развоја стратегије антикризног информационог одговора, који је изузетно важан, као и кредибилитет комуникатора, указујући на то да питање кризне комуникације није и не сме бити само проблематика којом ће се бавити професионални портпароли, већ пре свега људи од струке који се у својим професионалним доменима суочавају са кризом.

Отворена су и бројна питања и контроверзе везане за саму дијагностику и лечење, поузданост, осетљивост и специфичност коришћених тестова, дијагностичке и терапијске протоколе, коришћење респиратора, могућности изолације вируса, мера превенције које се ипак на крају, као и на почетку, сведе на заштитне маске, прање руку и избегавање контаката, али и приступе у борби са епидемијом, који су примењивани у различитим државама, од потпуног карантина (lock-down) до либералног модела, преко електронске контроле присутне у земљама југоисточне Азије, да би се на крају разумела неопходност избалансираног приступа између епидемије, безбедности и економије, тј. саме егзистенције система и држава.

Доносиоци одлука извући ће поуке колико је битно имати снажан и добро организован здравствени систем, са акцентом на јавно здравље и превентивну медицину, који су често у скоријој прошлости и код нас губили битку пред налетом високо софистицираних медицинских технологија и приватног

здравства. Сектор безбедности ће свакако анализирати ствари из свог угла, не заборављајући и симулациони експеримент пандемије изазване респираторним вирусом изведен на Џон Хопкинс Универзитету у САД крајем 2019. године, која би однела 65 милиона људских живота. Анализом научних радова објављених у еминентним научним журналима претходних година, као и закључцима и упозорењима са међународних безбедносних форума одржаних у претходном периоду, која су се могла чути јавно, наслутити или прочитати између редова, такође ће се сви заједно бавити и разумеће зашто будућност припада микроорганизмима, које не можемо победити, јер су најстарији и највиталнији облик живота на планети. Наравно, док се здравствени сегмент у ходу реорганизује, схвата се и колики је данас значај молекуларне биологије, не само у карактеризацији и генетској анализи већ и у дијагностици и лечењу, као и у могућностима које развој ове науке отвара за све могуће злоупотребе, а постају јаснији и значај и улога ветеринарске медицине, јер је више од 65% микроба зоонотског порекла, као и АБХО службе у супротстављању оваквим претњама и потреби истинског мултисекторског, интердисциплинарног приступа у решавању проблема. Уосталом, све у природи је нераскидиво повезано, како каже еколошка наука законитости.

ГЕОПОЛИТИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ И МЕЂУНАРОДНА СОЛИДАРНОСТ

О томе најбоље сведочи и чињеница да је паралелно са зауздавањем епидемије у здравственом смислу кренуло и геополитичко надмудривање и међусобно оптуживање најмоћнијих актера на светској политичкој сцени, која свакако након ове пандемије неће бити иста. У позадини битке са вирусом одвија се жесток окршај глобалиста и суверениста за превласт унутар држава или између њих. Заражавање великог броја носилаца власти у најмоћнијим земљама света или њихових најближих сарадника такође је сегмент коме треба обратити посебну пажњу из обавештајно-безбедносног угла, као и чињеница да је, случајно или не, управо ова 2020. година у великом броју земаља света, укључујући најмоћније, попут САД, изборна година, а да ће од исхода избора зависити безбедносна архитектура будућег света. Промена Устава Русије, покушаји бројних обојених револуција у свету, блискоисточно питање, такође су се нашли у позадини велике пандемијске игре, као и развој новог дипломатског правца – медицинске дипломатије, у чему је највећи продор остварила НР Кина.

Ако узмемо у обзир и моћ медија и друштвених мрежа, снагу дезинформација као моћног оружја хибридног војевања и утицај на формирање атмосфере страха и панике, као и социопсихолошког инжењеринга и неминовне драстичне економске последице на светском нивоу, јасно је да инфективни агенси могу бити учинковитији од класичног рата и да будућност ратовања свакако припада биолошким и другим хибридним формама рата, као и да се за исте треба благовремено припремати. У том сегменту треба посебно апострофирати значај и улогу система одбране у целини, што се види и кроз ефикасан ангажман војске у многим државама света, посебно модерног и добро организованог војног здравства и његове превентивномедицинске службе.

ИСКУСТВА И ЛЕКЦИЈЕ

Свет је данас уздрман и дрхти пред коронавирусом, чија се стопа смртности код нас тренутно процењује на око 1,65% одсто. Према званичним подацима, у Републици Србији је до 03. 11. 2020. године ПЦР тестом присуство генома вируса детектовано код 51.083 особа, а забележено је 844 смртних случајева. Наша земља се ослања на сопствене ресурсе, добру организацију, знање и посвећеност, као и на искрене и проверене пријатеље, пре свега Русију и НР Кину, тако да се успешно ухватила у коштац са овом епидемијом, која је на површину избацила све мањкавости оних држава и здравствених система који су словили за најорганизованије и најбогатије и годинама нам у том својству делили лекције о томе у ком правцу треба да иде „реформа“ нашег здравства. На ефикасан одговор нашег здравства сигурно је утицала одлучна и апсолутна подршка државе, али је пресудан значај имало и знање и одговоран приступ наших лекара, пре свега епидемиолога и инфектолога, али и искуства која смо стицали суочавајући се са разним епидемијама заразних болести кроз историју, буре и ратове, попут тифуса, вариоле, туларемије, хантавируса, али и кроз појаву неких опасних патогена, који су представљали истинску пробу за наш здравствени систем, за нашу струку и науку, попут марбург вируса, сродником еболе, са којим смо се сусрели 1967. године. Томе треба додати колективни дух, осећај припадности и јединства, наше препознатљиве етнопсихолошке карактеристике, које посебно долазе до изражаја у тренуцима кризе.

Ипак, када се све заврши, неопходно је извршити темељну и свестрану анализу свих сегмената одговора друштва на пандемијски изазов, уочити слабости и схватити кризу као развојну шансу за унапређење капацитета на стратегијском, тактичком и оперативном нивоу, од образовања, снажења свих ресурса, до кризног менаџмента и кризне комуникације како бисмо у будућности још ефикасније могли да се ухватимо у коштац са оваквим изазовима. Велики проблем представља образовни систем и прелазак на режим онлајн образовања, који дугорочно може да остави несагледиве последице по ментални, когнитивни и духовни развој деце и омладине. Честа примена термина социјална дистанца, уместо физичке, као и дуготрајни карантин могу такође имати социопсихолошке последице, а посебно по здравље кардио-васкуларних болесника. Велика опасност и велика жртва могао би да постане и сам здравствени систем, јер се због оптерећености и фокусирања пажње на ковид 19 позитивне пацијенте занемарују други проблеми и патологије.

У сваком случају, након искуства са епидемијом ковида 19 потпуно је јасно да међународна солидарност не постоји, што се најбоље видело на примеру Италије, и да морамо даље, организовано и плански, да увећавамо снаге за одговор на овакве кризне ситуације, ослањајући се на властите ресурсе, али не занемарујући искуства других и научене лекције, анализирајући и сопствене кораке, реализоване мере, али и слабе тачке. Потребно је радити на ревитализацији капацитета за дијагностику, производњу лекова и вакцина, бавити се научноистраживачким радом и јачањем здравствене и војноздравствене службе, као и медицинског обавештајног рада и контраобавештајне заштите. Подсетимо

да смо некада имали снажан Институт Торлак, сопствену производњу вакцина и различитих дијагностикума, као и терапијских средстава (нпр. интерферон типа, који има антивирусно дејство), као и респектабилне РХБ системе у оквиру безбедносног сектора, по чему је некадашња Југославија била једна од водећих земаља у свету.

ЗАКЉУЧАК

Микроорганизми имају своје законитости и желе да очувају свој витални потенцијал, а климатске промене, активности човека, миграције или биолошки ратови могу овој претњи да дају несумњив специфични допринос. Свакако да ће ова пандемија можда бацити ново светло и на биотероризам и његове перспективе у контексту аспирација које се могу појавити код потенцијалних извршилаца, па самим тим посебну пажњу треба посветити сегменту биолошке безбедности и биолошке сигурности. Војничким речником, вежбе, симулације и маневри дешавају се у предвечерје ратних дејстава. Сходно томе, можда је ова пандемија, колико год била озбиљна по значају и последицама, само увертира за озбиљније претње са којима се у будућности можемо суочити.

ЛИТЕРАТУРА

- Ристановић Елизабета, „Здравствени аспекти COVID-19 у огледалу реалног времена.“ у: Зоран, Кековић (ур.), Збирка ауторизованих предавања са семинара одржаних за време пандемије. Центар за анализу ризика и управљање кризама и Институт за стандардизацију Србије, Београд, 2020, стр. 29–42.
- Кокошков, Ненад и Ристановић, Елизабета. „Медицинско-обавештајно деловање према истакнутим личностима“, Национална безбедност: Научни часопис за безбедносне науке, бр. 9, 2019.
- Сао, Х., “COVID-19: immunopathology and its implications for therapy.” *Nature reviews immunology*, Vol. 20, No. 5, 2020, pp. 269–270.
- Bai Y., Yao L., Wei T., Tian F., Jin D. Y., Chen L., & Wang, M. “Presumed asymptomatic carrier transmission of COVID-19.” *Jama*, Vol. 323, No. 14, 2020, pp. 1406–1407.
- „Корона вирус: Covid-19“, Министарство здравља Републике Србије и Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“, <https://covid19.rs/>, 30/08/2020.
- Ristanovic Elizabeta, Kokoškov Nenad, Crozier Ian, Kuhn Jens, Gligic Ana. “A forgotten episode of Marburg virus disease: Belgrade, Yugoslavia, 1967.” *Microbiology and Molecular Biology Review*, Vol. 84, No. 2, 2020, pp. 1–22.

HEALTH AND SECURITTY ASPECTS OF COVID-19

Abstract: By its dimensions and consequences, the COVID-19 pandemic can and must be observed from medical, biological, security, economic, political and socio-

psychological aspect. The crisis caused by the virus, which the world faced during the height of the dynamic change in its security architecture will represent a valuable lesson and a roadmap towards observing new security phenomena of today, but also through the prism of strengthening resources and capacities of states for responses and pandemics, as well as the possibilities of international cooperation within this domain with predominant reliance on domestic resources.

Key words: COVID-19, pandemic, health and security aspects, resources.

АНАЛИЗА СТОПЕ МОРТАЛИТЕТА ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ КОВИД 19 У БЕОГРАДУ У ПЕРИОДУ МАРТ–ЈУН 2020. ГОДИНЕ СА ДОСТУПНИМ ПОДАЦИМА ДО 31. АВГУСТА 2020. ГОДИНЕ

др Предраг Кон¹,

др Зоран Кокић²

Апстракт: Озбиљност сваке пандемије се поред масовности оболевања изражава и кроз смртност, а посебно директну и индиректну смртност. Циљ рада: приказ доступних података о умирању у току епидемије од заразне болести ковид 19 у Београду за период март–јун 2020. године и утврдити да ли је у наведеном периоду постојао вишак опште смртности и вишак смртности од пнеумонија у односу на просек у периоду март–јун 2016–2019. Материјал и метод рада: У раду је коришћен дескриптивни епидемиолошки метод. За податке о морталитету коришћени су подаци Центра за информатику и статистику Завода за јавно здравље Београд из базе умрлих лица. Закључак: Након анализе стопе морталитета заразне болести ковид 19 у Београду у периоду март–јун 2020. године може се проценити да је терет смртности од ове болести у Србији значајан и већи од оног који је евидентиран у току свакодневног надзора, па је врло важно да се темељно истражи. Предлаже се темељна ревизија смртности за територију Републике Србије по претходно јединствено утврђеној методологији у складу са препорукама СЗО.

Кључне речи: ковид 19, пандемија, смртност, ДЕМ2 образац, Београд

УВОД

Светска здравствене организација (СЗО) је 30. јануара 2020. изјавом генералног директора прогласила епидемију новог коронавируса као међународну ванредну опасност по јавно здравље према Међународном здравственом правилнику (2005), пратећи савете Одбора за ванредне ситуације. Након привремених препорука Народној Републици Кини послата је мултидисциплинарна техничка

---

¹ Градски завод за јавно здравље, Београд; e-mail: konpredrag@gmail.com

² Дом здравља, Вождовац.

мисија СЗО у Кину да подржи истраживања животињског извора епидемије и испита клинички спектар болести и њену озбиљност, начин преношења са човека на човека у заједници, посебно у здравственим установама, и напоре за сузбијање епидемије.³ У фебруару је СЗО издала документ „Стратешка приправност и планирани одговор на нови корона вирус.“⁴ У одређеним специфичним околностима, као што су неизвесност о тежини болести и њеној преносивости, мере које ограничавају кретање људи могу се показати привремено корисним на почетку епидемије, како би се омогућило време за спровођење активности припреме и ради ограничења међународног ширења потенцијално високо заразних случајева.

Ковид 19 је прва документована пандемија изазвана корона вирусом. СЗО је привремено назвала нови вирус као нови корона вирус (2019-nCoV) 12. јануара 2020, а затим и званично назвала ову заразну болест корона вирусном болешћу 2019 (COVID-19) 12. фебруара 2020.⁵ Међународни комитет за таксономију вируса је на основу филогенетске анализе нови корона вирус званично назвао: тешки акутни респираторни синдром корона вирус 2 (SARS CoV-2). Сматра се да SARS CoV-2 вирус потиче од животињског корона вируса који се касније прилагодио и стекао способност преноса са човека на човека.⁶ Врло је могуће да ће овај вирус континуирано циркулисати у људској популацији у будућности. Специфични анти вирусни третмани и вакцине су још увек у фази припреме; испитивања, изолација, карантин и физичко дистанцирање су и даље једине мере да се спречи ширење вируса. Озбиљност сваке пандемије се поред масовности оболевања изражава и кроз смртност, а посебно директну и индиректну смртност.

ЦИЉ РАДА

Наш задатак је приказ доступних података о умирању у току епидемије од заразне болести ковид 19 у Београду за период март–јун 2020. године и да утврдимо да ли је у наведеном периоду постојао вишак опште смртности и вишак смртности од пнеумонија у односу на просек у периоду март–јун 2016–2019.

---

³ “Timeline: WHO's COVID-19 response”, *World Health Organization*, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline>, 10/09/2020.

⁴ “2019 Novel Coronavirus (2019-nCoV): Strategic Preparedness and Response Plan”, *World Health Organizations*, 3rd February 2020, <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/srp-04022020.pdf>, 10/09/2020.

⁵ Yen-Chin Liu, Rei-Lin Kuo and Shin-Ru Shih, “COVID-19: The first documented coronavirus pandemic in history”, *Biomedical Journal*, Vol. 43, No. 4, 2020, pp. 328–333.

⁶ “Homepage”, *International Committee on Taxonomy of Viruses ICTV*, <https://talk.ictvonline.org>, 10/09/2020.

ИЗВОР ПОДАТАКА

Појединачне пријаве образаца ДЕМ2 доспелих у Градски завод за јавно здравље, у којима се као основни узрок смрти наводе шифра У071 (лабораторијски потврђени случај ковид 19) и шифра У072 (лабораторијски непотврђени случај ковид 19), као и случајеви пнеумонија са дијагнозом основне смрти: вирусно запаљење плућа неklasификовано на другом месту – Ј12, бактеријска упала плућа неklasификовано на другом месту – Ј15, запаљење плућа неозначеним микроорганизмом – Ј18 и неозначене интерстицијске болести плућа – Ј84.9.

МЕТОД РАДА

У раду је коришћен дескриптивни епидемиолошки метод на основу анализе ДЕМ2 образаца (статистичких образаца о случају смрти које попуњава матичар и потврда о смрти које попуњава лекар) који су пристигли до 31. августа 2020. године. Обрађене су потврде о смрти настале до 30. јуна 2020. године. У овом раду су коришћени само подаци потврда о смрти из ДЕМ-2 образаца, јер су у потпуности комплетирани за период март–јун 2020. године.

Потврде о смрти из образаца ДЕМ2 су документ без кога је у Србији немогуће обавити сахрану и посебно је дефинисано упутство за попуњавање образаца ДЕМ-2 на основу Правилника о поступку издавања и обрасцу потврде о смрти.⁷ Према упутству за попуњавање и достављање потврда о смрти процедура је следећа:

„Уписивање дијагноза узрока смрти (непосредног, претходног и основног као и других значајних стања, болести и повреда које су допринеле смрти и шифрирање истих, а према Дефиницијама из МКБ 10) је обавеза лекара који попуњава потврду. Статистику обрасца ДЕМ-2 и потврду о смрти прослеђује надлежном заводу (Институту за заштиту здравља) ради контроле. У року од тридесет дана Завод/Институт за заштиту здравља у обавези је да обрасце ДЕМ-2 и потврду о смрти врати статистици са преконтролисаним и унетим, где је недостајало, шифрама узрока смрти. Институту/заводи за заштиту здравља податке из контролисаних потврда уносе у софтвер потврда о смрти. Потврду о смрти издаје лекар овлашћен за стручно утврђивање времена и узрока смрти умрлих изван здравствене организације, односно здравствена организација, ако је лице у њој умрло. Без потврде о смрти не може се извршити упис у матичну књигу умрлих“.⁸

---

⁷ „Правилник о поступку издавања и обрасцу потврде о смрти (2005)“, *Службени гласник СР Србије*, бр. 8/2005, Београд, 28. јануар 2005.

⁸ „Упутство за попуњавање и достављање потврда о смрти“, *Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“*, 15. октобар 2010, <http://www.batut.org.rs/download/uputstva/Uputstvo%20potvrda%20o%20smrti.pdf>, 12/09/2020, стр. 2.

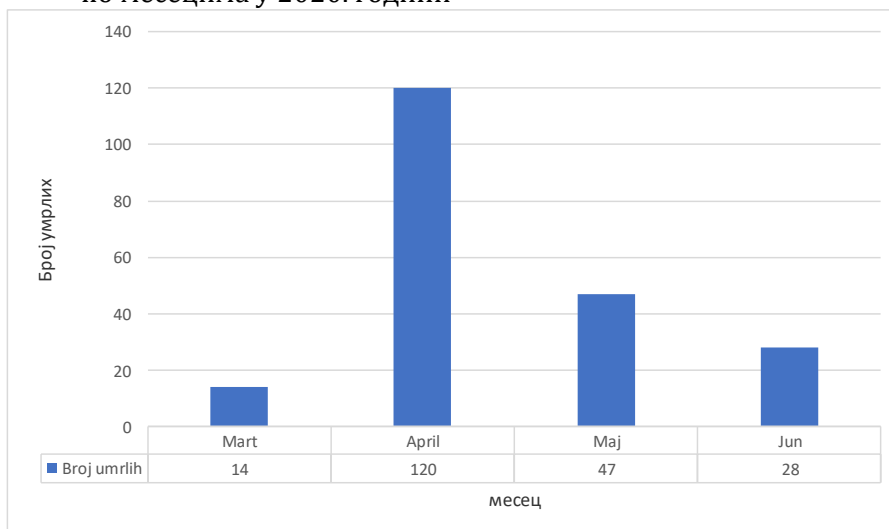
Овај посао вођења морталитетне статистике се деценијама спроводи у надлежним заводима и институтима за јавно здравље. За све потребе пријављивања болести и шифрирања морталитета за ковид 19 издато је упутство за шифрирање према Међународној класификацији болести МКБ 10 крајем марта 2020. године.⁹

Поред анализе опште смртности, анализирани су основни и непосредни узроци смрти наведени у потврдама о смрти и утврђиван је вишак смртности у случају ковида 19 и у случају следећих пнеумонија: вирусно запаљење плућа неklasификовано на другом месту – J12, бактеријских упала плућа неklasификованих на другом месту – J15, запаљење плућа неозначеним микроорганизмом – J18 и неозначене интерстицијске болести плућа – J84.9.

АНАЛИЗА ПРИСТИГЛИХ ДЕМ2 ОБРАЗАЦА СА ПОТВРДАМА СМРТИ ОД КОВИД 19 ПРИСТИГЛИХ ДО 31. АВГУСТА 2020.

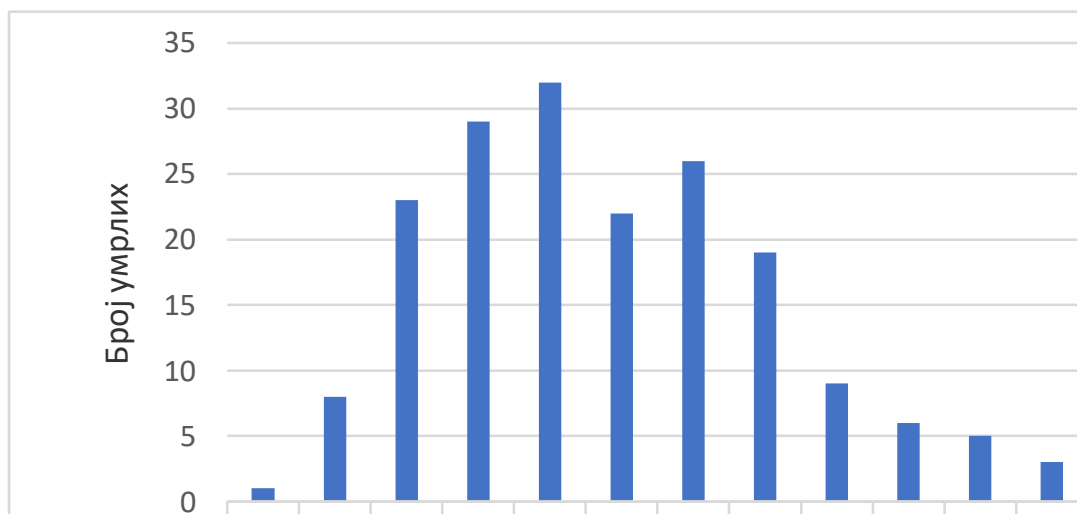
Највише потврда о смрти из ДЕМ 2 образаца са основним или непосредним узроком смрти ковид 19, по МКБ шифри U071 и U072, било је у априлу 2020. године (120 особа) за период март–јун. Најмање регистрованих умрлих на основу ових образаца било је у марту (њих 14). Недеља са највише смртних исхода је била шеснаеста (13–19. април), када је умрло 32 особе. После 12. недеље (16–22. март), када је регистрован први и једини случај у тој недељи, најмање смртних случајева било је у 23. недељи (1–7. јун), када је регистровано 3 смртна случаја. (графикони 1, 2)

Графикон 1: Број регистрованих умрлих на основу ДЕМ 2 образаца са основним или непосредним узроком смрти ковид 19 (U071 и U072) у Београду по месецима у 2020. години

⁹ "COVID-19 šifriranje prema МКБ-10", *Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“*, 14. мај 2020, <http://www.batut.org.rs/download/COVID-19-%C5%A1ifriranje-MKB10.pdf>, 12/09/2020; „Одлука о проглашењу болести COVID-19 изазваневиром SARS-CoV-2 заразном болешћу (2020)“, *Службени Гласник РС*, бр. 116/2020, Београд, 16. септембар 2020.

Графикон 2: Број регистрованих умрлих на основу ДЕМ 2 образаца са основним или непосредним узроком смрти ковид 19 (У071 и У072) у Београду по недељама у 2020. години.

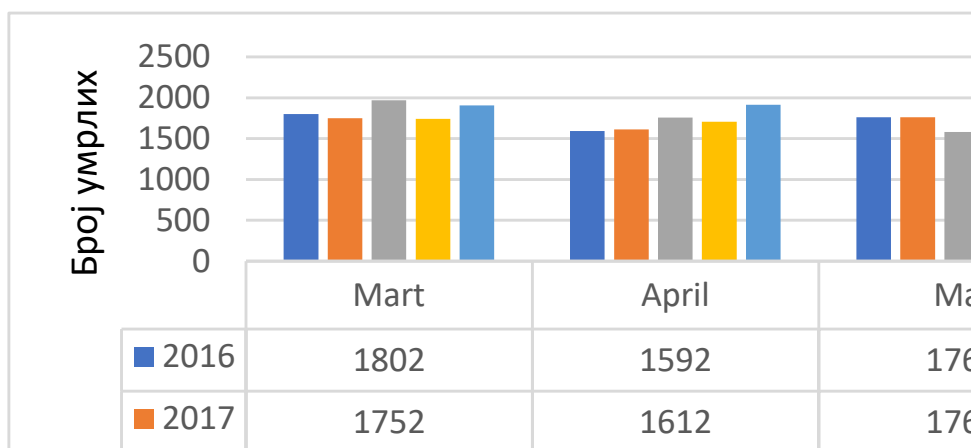

Упоредна анализа укупне смртности за период од 2016–2020. године (образац ДЕМ2)

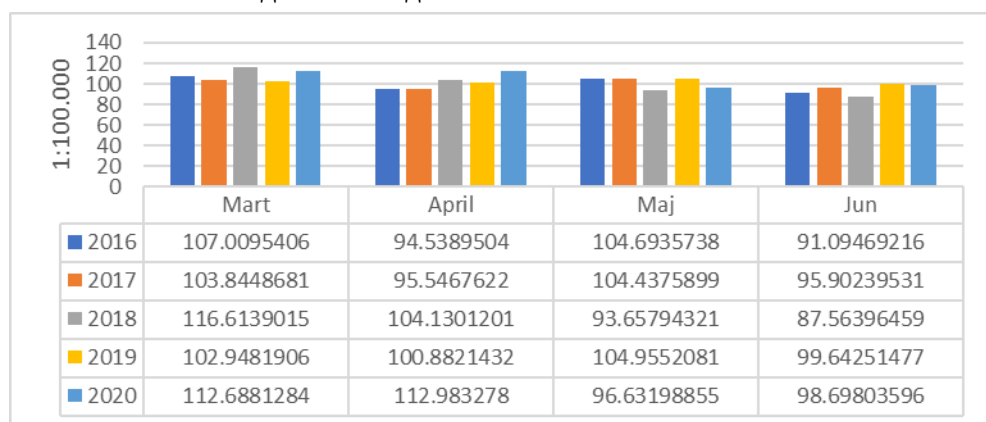
Анализа потврда смрти из образаца ДЕМ2 за период од 2016. до 2020. године приказана је на графиконима 3, 4 и 5. Укупан број умрлих у Београду у априлу 2020. године (1914) био је већи него у истом месецу у осталим годинама наведеног периода, што важи и за стопу морталитета у априлу 2020. године (112,98:100.000).

Месечна стопа укупног морталитета 2020. године већа је од просечне стопе морталитета 2016–2019. године у марту (112,69 у односу на просечну 107,60 на 100.000), априлу (112,98 у односу на 98,77 на 100.000) и јуну (98,70 у односу на 93,55 на 100.000). У мају је просечна стопа морталитета 2016–2019. већа од 2020. године (101,94 у односу на 96,63 на 100.000). Вишак смртних исхода у апсолутним бројевима је у марту 2020. године у односу на просек 2016–2019. био је 92 особе, у априлу 246 особа, у мају је умрло мање од просека у претходним годинама – 85 особа, и у јуну је више смртних исхода било – 92 у односу на просек ранијих година.

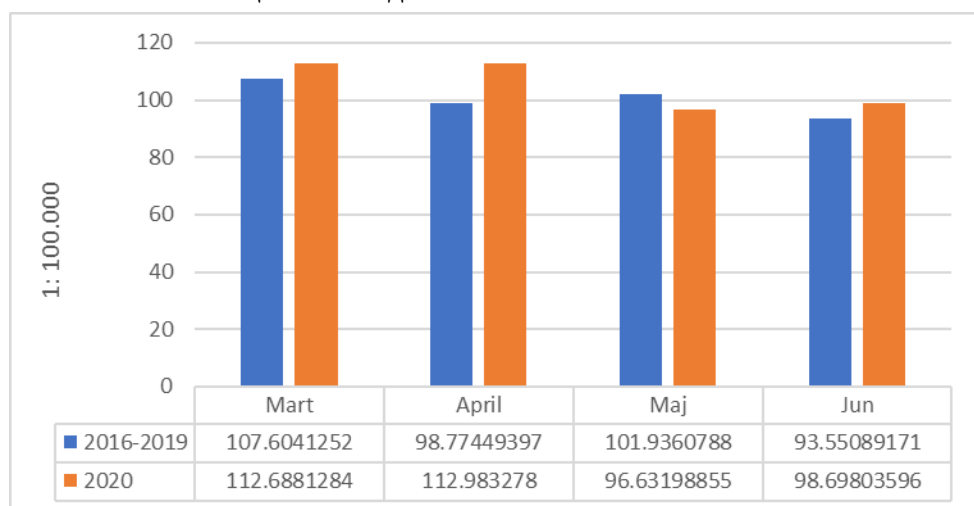
Графикон 3: Број укупно умрлих по месецима март–јун у Београду у периоду од 2016. до 2020. године

Графикон 4: Месечна стопа укупног морталитета 1:100.000 за период март–јун од 2016. до 2020. године

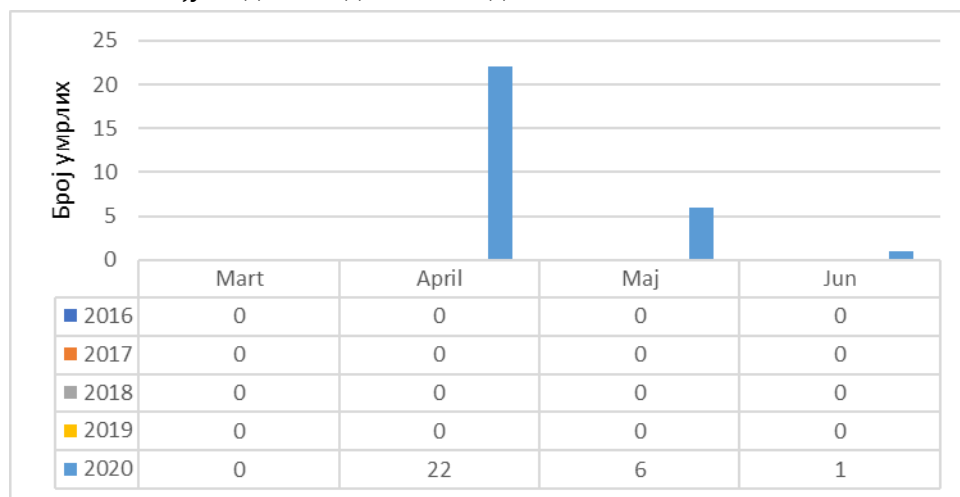
Графикон 5: Просечна стопа укупног морталитета 1:100.000 по месецима март–јун за период 2016-2019 упоређена са стопом морталитета за исте месеце 2020. године

Основни узрок смрти J12 (вирусно запаљење плућа неklasifikovano na drugom mestu)

У периоду пре 2020. године који је обрађен (2016–2019) није било ниједног случаја ДЕМ 2 обрасца са уписаним основним узроком смрти J12 (вирусно запаљење плућа неklasifikovano na drugom mestu) у периоду март–јун. За разлику од тога, у 2020. години у априлу је регистровано 22, у мају 6 и у јуну 1 смртни случај са овом дијагнозом (графикон 6).

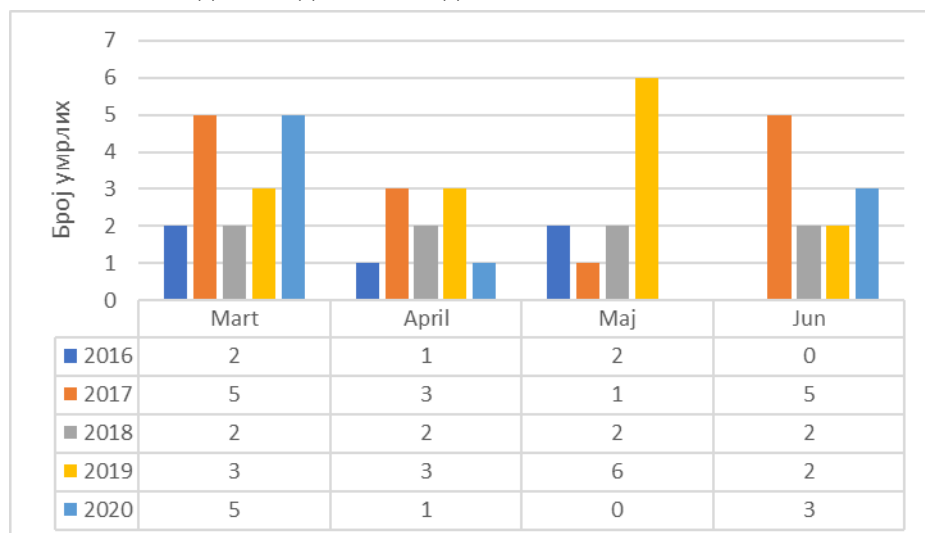
Графикон 6: број умрлих у Београду са основним узроком смрти J12 (вирусно запаљење плућа неklasifikovano na drugom mestu) у периоду март–јун од 2016. до 2020. године.

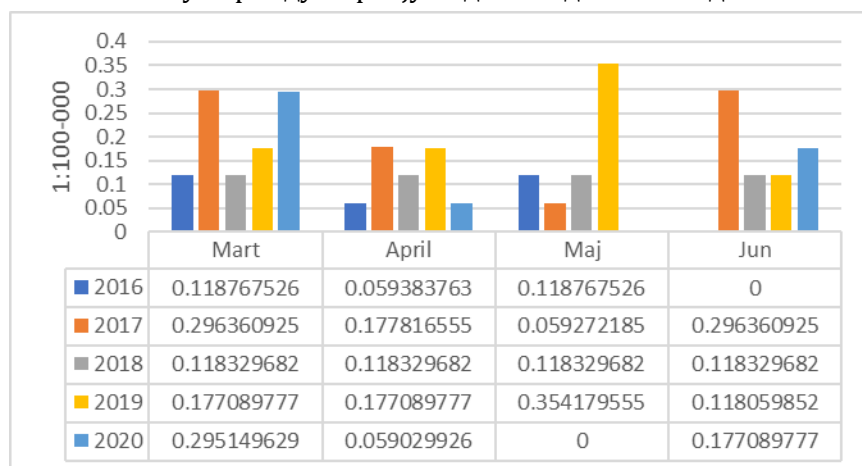
Основни узрок смрти J15 (бактеријска упала плућа неklasifikovano na drugom mestu)

Анализа потврда смрти из образаца ДЕМ2 са основним узроком смрти J15 (бактеријска упала плућа неklasifikovano na drugom mestu) у периоду март–јун од 2016. до 2019. године приказана је на графиконима 7, 8 и 9. Укупан број умрлих у Београду са основним узроком смрти од бактеријског запаљења плућа неklasifikovano na drugom mestu био је у марту 2020. године 5, што је исто као 2017. године, али веће него 2016. – 2, 2018. – 2 и 2019. – 3. У априлу 2020. био је 1 случај регистроване смрти; исто као и 2016, док је 2017. – 3, 2018. – 2 и 2019. – 3. У мају 2020. године није регистрована смрт по овој дијагнози, за разлику од осталих година, док је у јуну 2020. било 3 случаја смрти, а 2016. – 0, 2017. – 5, 2018. – 2 и 2019. – 2 (графикон 7). Морталитет по месецима и наведеним годинама приказан је на графикону 8.

Графикон 7: Број умрлих у Београду са основним узроком смрти J15 (бактеријска упала плућа неklasификовано на другом месту) у периоду март–јун од 2016. до 2020. године

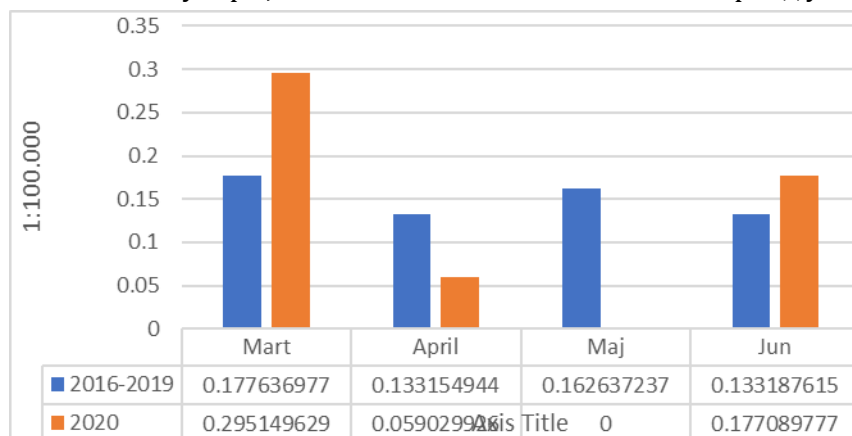

Графикон 8: Стопа месечног морталитета 1:100.000 са основним узроком смрти J15 (бактеријско запаљење плућа неklasификовано на другом месту) у периоду март–јун од 2016. до 2020. године

Месечна стопа морталитета 2020. године са основним узроком смрти J15 (бактеријска упала плућа неklasификовано на другом месту) већа је од просечне стопе морталитета 2016–2019. године у марту (0,30 у односу на просечну 0,18 на 100.000) и јуну (0,18 у односу на 0,13 на 100.000). (графикон 9).

Графикон 9: Просечна стопа месечног морталитета 1:100.000 са основним узроком смрти J15 (бактеријско запаљење плућа неklasификовано на другом месту) у периоду март–јун од 2016. до 2020. године упоређена са месечном стопом за исти период у 2020. години

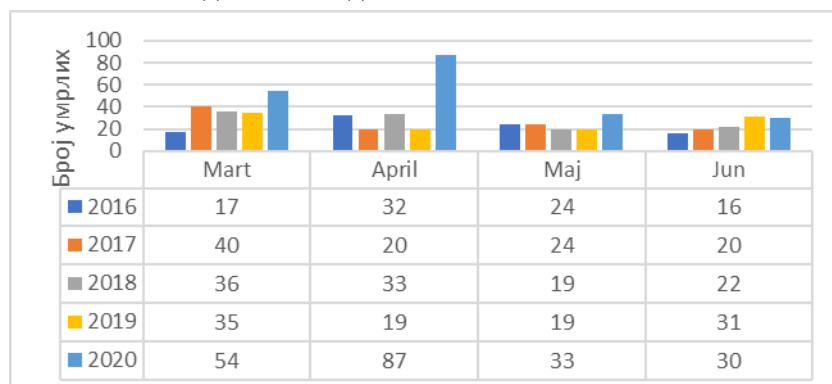

Основни узрок смрти J18 (запаљење плућа неозначеним микроорганизмом)

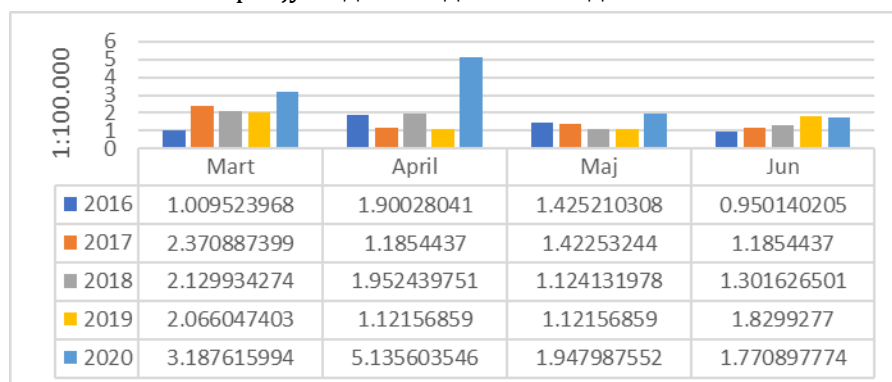
Анализа потврда смрти из образаца ДЕМ2 са основним узроком смрти J18 (запаљење плућа неозначеним микроорганизмом) у периоду март–јун од 2016. до 2019. године приказана је на графиконима 10, 11 и 12. Укупно је у 2020. у наведеном периоду било 204 болесника са овим основним узроком смрти. Број умрлих у Београду са основним узроком смрти од запаљења плућа неозначеним микроорганизмом био је већи у марту – 54, априлу – 87 и мају 33 у 2020. години него у истим месецима у осталим годинама (2016–2019), што важи и за стопу морталитета (графикон 11). Вишак умрлих у односу на просек 2016–2019. за период март–јун износио је 102.

Месечна стопа морталитета 2020. године са основним узроком смрти J18 (запаљење плућа неозначеним микроорганизмом) већа је од просечне стопе морталитета 2016–2019. године у марту (3,19 у односу на просечну 1,89 на 100.000), априлу (5,14 у односу на 1,54 на 100.000), мају (1,95 у односу на 1,27 на 100.000) и јуну (1,77 у односу на 1,32 на 100.000) (графикон 12).

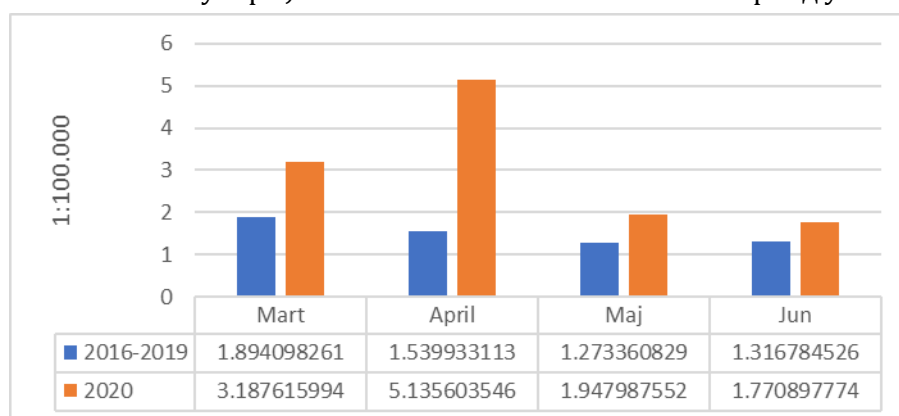
Графикон 10: Број умрлих у Београду са основним узроком смрти J18 (запаљење плућа неозначеним микроорганизмом) у периоду март–јун од 2016. до 2020. године

Графикон 11: Стопа месечног морталитета 1:100.000 са основним узроком смрти J18 (запаљење плућа неозначеним микроорганизмом) у периоду март–јун од 2016. до 2020. године

Графикон 12: Просечна стопа месечног морталитета 1:100.000 са основним узроком смрти J18 (запаљење плућа неозначеним микроорганизмом) у периоду март–јун од 2016. до 2019. године упоређена са месечном стопом за исти период у 2020. години.

Основни узрок смрти J84.9 (неозначене интерстицијске болести плућа)

У периоду 2016–2020. године било је укупно 4 смртна исхода од неозначене интерстицијске болести плућа 2 у мају 2017. године и 2 у марту 2020. године.

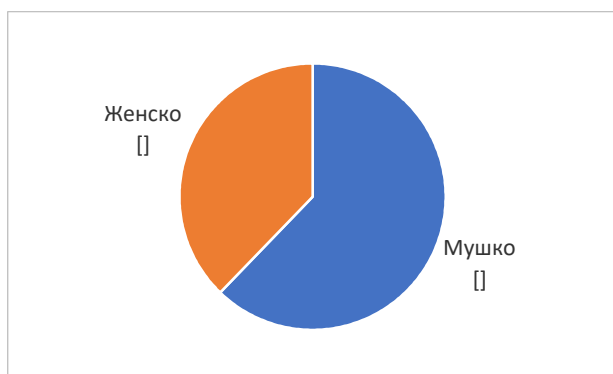
Узраст умрлих са основним и/или непосредним узроком смрти од ковида 19 (У071+У072)

Највише регистрованих умрлих било је међу старијим од 70 година – 119 (57%), затим 60–69 година – 41 (20%), 50–59 година – 30 (14%), 40–49 година – 11 (5%), 30–39 година – 6 (3%) и 20–29 година – 2 (1%). У осталим дечијим узрастима није било смртних исхода. Било је 80 умрлих од ковида 19 (У07.1+У07.2) женског пола и 130 умрлих мушког пола.

Графикон 14: Број умрлих од ковида 19 (У071+У072) по узрасту, у периоду март–јун 2020. године по обрасцима ДЕМ2

Графикон 15: умрли од ковида 19 (У071+У072) по полу, у периоду март–јун 2020. године по обрасцима ДЕМ2

ДИСКУСИЈА

Озбиљност и друштвени терет који доноси заразна болест, посебно у случају пандемије, у овом случају ковид 19, изазвана новим *SARS-2-CoV* вирусом, изражава се и кроз смртност од ове болести.¹⁰ Процене вишка смртних случајева могу пружити информације о терету смртности који је потенцијално повезан са пандемијом ковида 19, укључујући смртне случајеве који се директно или индиректно приписују ковиду 19. Прекомерна смртност (вишак смртности) се обично дефинише као разлика између уоченог броја умрлих у одређеним временским периодима и очекиваног броја умрлих у истим временским периодима. Процене вишка смртности могу се изражавати за одређени период било кроз број случајева или вишак морталитета који је већи од прага (просека у ранијим годинама).¹¹

Смртност од неке заразне болести процењује се на основу леталитета и морталитета. Леталитет се може изражавати као број умрлих у односу на број оболелих (*Case fatality rate-CFR*), број умрлих у односу на број инфицираних (*Infection fatality rate-IFR*). Леталитет се изражава у процентима. Леталитет се може односити и само на хоспитализоване оболеле, али се то онда посебно наглашава. Тешкоће приликом одређивања леталитета је утврђивање тачног броја инфицираних, односно оболелих. Код утврђивања броја инфицираних мора се вршити процењивање, јер је број инфицираних значајно и вишеструко већи од броја оболелих. То се најчешће ради сероепидемиолошким испитивањем прокужености. Код утврђивања броја оболелих користе се подаци пријављених случајева оболевања од заразне болести.

Морталитет се изражава као број умрлих од неке болести на дефинисани број становника, најчешће 100.000. Тешкоће приликом тачног утврђивања морталитета односе се више на то да ли се тачно региструју узроци смрти.

У раду је приказано да је у периоду март–јун 2020. године вишак опште смртности био 345 у односу на просек за исти период 2016–2019. године. Вишка опште смртности било је у марту 92 (+5,084/100.000), априлу 246 (+13,209/100.000) и јуну 92 (+5,148/100.000), док у мају није регистрован. У наведеном периоду март–јун 2020. по подацима изнетим у раду било је 210 смртних случајева у Београду са уписаним узроком смрти ковид 19 (У071 и У072), што ранијих година није било, јер се овај узрок смрти први пут појављује 2020. године.

Од испитаних пнеумонија као основни узрок смрти уочава се да је 29 умрло са дијагнозом J12 – вирусно запаљење плућа неklasификовано на другом месту, што претходних година (2016–2019) није било ни у једном случају. Број умрлих са

---

¹⁰ "Estimating mortality from COVID-19", *World Health Organization*, 4th August 2020, <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Sci-Brief-Mortality-2020.1>, 15/09/2020.

¹¹ "Excess Deaths Associated with COVID-19: Provisional Death Counts for Coronavirus Disease (COVID-19)", *Centers for Disease Control and Prevention*, https://www.cdc.gov/nchs/nvss/vsrr/covid19/excess_deaths.htm, 15/09/2020.

дијагнозом неозначене упале плућа (J18) је било 204, што је више од просека за период 2016–2019 у 102 случаја. Не уочава се вишак смртности од бактеријске упале плућа (J15) у истом периоду, нити од неозначене интерстицијске болести плућа (J84.9).

Остали узроци смрти нису праћени кроз ову анализу морталитетне статистике за период март–јун 2020, па се не може проценити да ли је било индиректних узрока смрти као последица пандемије ковида 19 у овом периоду. Чини се да их није било, али је могуће да су се касније појавиле после јуна 2020. године, што није обрађено у овом раду. Вероватније је да су смрти због пнеумонија приказане у овом раду повезане директно са ковидом 19, било као недијагностиковани случајеви или компликације.

Глобално праћење оболевања и умирања од ковида 19 у реалном времену са лабораторијски потврђеним и смртним случајевима била је карактеристика ове пандемије глобално. Дневно се могло пратити оболевање и умирање у свету, што је објављивано преко доступних сајтова, СЗО, Европског центра за контролу болести и других доступних сајтова, портала и других интернет приступа.¹²¹³¹⁴

Европски центар за контролу болести је повремено објављивао извештаје са пресеком ситуације, где је објављиван и број регистрованих смртних случајева у земљама Европе. У извештају од 2. јула 2020. године¹⁵ број умрлих до 30. јуна 2020. године по земљама је био следећи: Аустрија 703, Белгија 9 747, Бугарска 223, Хрватска 107, Кипар 19, Чешка 348, Данска 605, Естонија 69, Финска 328, Француска 29 813, Немачка 8 973, Грчка 191, Мађарска 585, Исланд 10, Ирска 1 735, Италија 34 744, Летонија 30, Лихтенштајн 1, Литванија 78, Луксембург 110, Малта 9, Холандија 6 107, Норвешка 249, Пољска 1 444, Португал 1 568, Румунија 1 634, Словачка 28, Словенија 111, Шпанија 28 346, Шведска 5 310, Велика Британија 43 575, Албанија 58, Босна и Херцеговина 183, Косово 1 649, Црна Гора 11, Северна Македонија 298, Србија 274, Турска 5 115.

У периоду до 30. јуна 2020. по наведеном извештају Европског центра за контролу болести регистровано је 274 умрлих од ковида 19 у Србији, а у Београду је Градском заводу за јавно здравље пријављено 118 смрти од заразне болести ковид 19. Ова анализа указује да је смртних случајева због ковида 19 највероватније било више.

---

¹² "Covid-19 Coronavirus pandemic" *Worldometer*, <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, 16/09/2020.

¹³ "Covid-19 pandemic", *European Centre for Disease Prevention and Control*, <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19-pandemic>, 16/09/2020.

¹⁴ "WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard", *World Health Organization*, <https://covid19.who.int/>, 16/09/2020.

¹⁵ "Resurgence of reported cases of COVID-19 in the EU/EEA, the UK and EU candidate and potential candidate countries", *European Centre for Disease Prevention and Control*, 2nd July 2020, <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/RRA-Resurgence-of-reported-cases-of-COVID-19-in-the-EU-EEA.pdf>, 17/09/2020.

СЗО је 20. априла 2020. издала међународно упутство за сертификацију и класификацију ковида 19 као узрока смрти.¹⁶ До тада није постојала јединствена дефиниција за регистровање смрти од ковида 19, а примена врло вероватно није почела истог момента када је дефиниција донета. И поред тога се може претпоставити да није једнако коришћена у земљама света, па се велике разлике у приказу смртности по разним земљама света морају узимати са великом резервом.

Потреба за утврђивањем што тачније процене смртности од ковида 19 директне и индиректне значајна је за све земље света и вероватно ће се спроводити у будућности, а посебно након завршетка пандемије. Међутим, ограничења везана за ову анализу која се односи само за територију Београда и становнике Београда налазе се у чињеници да се за овај кратак период (март–јун) не може уочити вишак због индиректне смртности која би се могла повезати са епидемијом ковида 19 због отежане доступности здравственом систему пацијентима са нековид стањима у време велике оптерећености система због епидемије.

Вероватан разлог лежи у томе што у овом раду осим пнеумонија нису обрађене циркулаторне болести, малигне неоплазме, бубрежне болести, ендокринолошке болести, сепсе и све друге болести. По подацима из опште смртности то се не може закључити, јер се вишак опште смртности за овај кратак период може објаснити вишком смртности због ковида 19, вирусне упале плућа и неозначених пнеумонија, што је у раду и приказано.

ЗАКЉУЧАК

Након анализе стопе морталитета заразне болести ковида 19 у Београду у периоду март–јун 2020. године може се проценити да је терет смртности од ове болести у Србији већи од оног који је евидентиран у току свакодневног надзора, па је врло важно да се темељно истражи. Предлаже се темељна ревизија смртности за територију Републике Србије по претходно јединствено утврђеној методологији у складу са препорукама СЗО.

ЛИТЕРАТУРА

“2019 Novel Coronavirus (2019-nCoV): Strategic Preparedness and Response Plan”, *World Health Organizations*, 3rd February 2020.

<https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/srp-04022020.pdf>.

“Covid 19 Coronavirus pandemic” *Worldometer*,

---

¹⁶ “International guidelines for certification and classification (coding) of COVID-19 as cause of death”, *World Health Organization*, 20th April 2020, https://www.who.int/classifications/icd/Guidelines_Cause_of_Death_COVID-19-20200420-EN.pdf, 17/09/2020.

<https://www.worldometers.info/coronavirus/>.

“Covid19 pandemic”, *European Centre for Disease Prevention and Control*, <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19-pandemic>.

“COVID 19 šifriranje prema MKB-10“, *Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батум“*, 14. мај 2020.

<http://www.batut.org.rs/download/COVID-19-%C5%A1ifriranje-MKB10.pdf>.

“Estimating mortality from COVID-19”, *World Health Organization*, 4th August 2020. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Sci-Brief-Mortality-2020.1>.

“Excess Deaths Associated with COVID-19: Provisional Death Counts for Coronavirus Disease (COVID-19)”, *Centers for Disease Control and Prevention*, https://www.cdc.gov/nchs/nvss/vsrr/covid19/excess_deaths.htm.

“Homepage”, *International Committee on Taxonomy of Viruses ICTV*, <https://talk.ictvonline.org>.

“International guidelines for certification and classification (coding) of COVID-19 as cause of death”, *World Health Organization*, 20th april 2020.

https://www.who.int/classifications/icd/Guidelines_Cause_of_Death_COVID-19-20200420-EN.pdf.

“Resurgence of reported cases of COVID-19 in the EU/EEA, the UK and EU candidate and potential candidate countries”, *European Centre for Disease Prevention and Control*, 2nd July 2020, <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/RRA-Resurgence-of-reported-cases-of-COVID-19-in-the-EU-EEA.pdf>.

“Timeline: WHO's COVID-19 response”, *World Health Organization*,

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline>.

“WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard”, *World Health Organization*, <https://covid19.who.int/>.

„Правилник о поступку издавања и обрасцу потврде о смрти (2005)“, *Службени гласник СР Србије*, бр. 8/2005, Београд, 28. јануар 2005.

„Упутство за попуњавање и достављање потврда о смрти“, *Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батум“*, 15. октобар 2010.

<http://www.batut.org.rs/download/uputstva/Uputstvo%20potvrda%20o%20smrti.pdf>.

„Одлука о проглашењу болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2 заразном болешћу (2020)“, *Службени гласник РС*, бр. 116/2020, Београд, 16. септембар 2020.

Liu, Yen-Chin, Kuo, Rei-Lin and Shih, Shin-Ru. “COVID-19: The first documented coronavirus pandemic in history”, *Biomedical Journal*, Vol. 43, No. 4, 2020, pp. 328–333.

ANALYSIS OF THE MORTALITY RATE OF THE COVID-19 INFECTIOUS DISEASE IN BELGRADE IN THE PERIOD OF MARCH-JUNE 2020, WITH AVAILABLE DATA TO 31st OF AUGUST 2020.

Abstract: The seriousness of every pandemic, besides mass illness, is measured through mortality and especially direct and indirect mortality. The objective of the paper: To present the available data on deaths during the epidemic of infectious disease COVID-19 in Belgrade for the period March-June 2020 and to determine whether there was an excess of general mortality and excess mortality from pneumonia compared to the average in March-June 2016-2019. Method and data: A descriptive epidemiological method was used in the paper. Data on mortality used data from the Center for Informatics and Statistics of the Institute of Public Health Belgrade from the database of deceased persons. Conclusion: After analyzing the mortality rate of the infectious disease COVID-19 in Belgrade, during the period of March-June 2020, it can be estimated that the mortality from this disease in Serbia is significant, and is higher than recorded during daily monitoring, so it is very important to be thoroughly researched. A thorough revision of mortality for the territory of the Republic of Serbia is proposed by the authors, according to the singular predeterment methodology in accordance with the WHO recommendations.

Key words: COVID-19, pandemic, mortality, DEM2 form, Belgrade

БИОТЕРОРИЗАМ КАО БЕЗБЕДНОСНА ПРЕТЊА НАКОН КОВИДА 19: СТАРИ МИТОВИ ИЛИ НОВА ИСТИНА

мср Ненад Кокошков¹,
доц. др Милован Трбојевић²

Апстракт: Основна идеја овог рада је да се кроз анализу актуелне пандемије ковида 19, као и претходних искустава појединих држава у области супротстављања биотероризму, дође до закључака о новим могућим облицима његовог испољавања и злоупотребе биолошких агенаса у терористичким актима. Наиме, кроз осврт на активности Ал Каиде и јапанске секте Аум Шинрикјо и студију случаја антракс писама у САД из 2001. године указано је на кључна искуства и препреке у набавци, развоју и примени биолошког оружја. Сем тога, представљена су кључна новостечена искуства и поуке из пандемије ковида 19 у домену јавног здравља, ефикасности здравствених система и глобалне безбедности. Уједно, профилисани су потенцијални будући корисници биолошког оружја, као и могуће методе примене односно мете деловања. Коначно, наглашена је одговорност стручне и академске заједнице која се бави проучавањем биотероризма на основама досадашњих склоности друштва да се безбедносни значај биотероризма и његове могуће последице по правилу преувеличавају или потцењују. Управо у том широком простору безбедносних процена, од апокалиптичних размера у људским жртвама до игнорисања ризика и могућих последица, ковид 19 нам пружа врло драгоцену искуства у објективном и правилном сагледавању неког будућег испољавања биотероризма као безбедносне претње.

Кључне речи: ковид 19, биотероризам, пандемија SARS-CoV-2, Ал Каида, Аум Шинрикјо.

УВОД

За здравствене системе државâ потпуно је ирелевантно да ли је пандемична болест настала као природни процес или последица деструктивног акта појединца или неке организације. Њихов задатак је да спасавају животе болесних

---

¹ Академија за националну безбедност, Београд; e-mail: kokoskov_dr_nenad@yahoo.com

² Академија за националну безбедност, Београд.

људи и спречавају даље ширење заразе. Међутим, ако се масовно оболевање људи посматра из угла националне безбедности као могућа последица нечијег субверзивног деловања, онда она представља и тему за обавештајно-безбедносне структуре државе, при чему у први план избија биотероризам као могући узрок једног таквог догађаја.

Вероватно, најтежа консеквенца неког биотерористичког напада је пандемија, тј. глобално дистрибуирана заразна болест која би изазвала масовна оболевања људи и бројне поремећаје у здравственом, економском, културном и сваком другом сегменту функционисање друштва. Актуелна пандемија ковида 19 у том смислу представља врло убедљив и аргументован пример у којој мери глобална медицинска криза постаје геополитички, али и безбедносни проблем. На основу досадашњих искустава у спречавању ширења и отклањању последица ковида 19 можемо рећи да је већина земаља показала недовољну ефикасност националних здравствених система у смислу дефицитарности лекара, специјалистичке опреме и лекова, болничких капацитета и др.

Међутим, негативна искуства кроз која пролазимо током пандемије ковида 19 свакако испољавају одређене утицаје на све релевантне актере у домену националне и глобалне безбедности. Овде мислимо не само на субјекте унутар безбедносно-обавештајних система већ и на најзначајније носиоце безбедносног угрожавања: терористичке групе и мреже, криминалне организације, припаднике екстремних организација различитих делова идеолошког спектра, али и радикализоване појединце у типу усамљених вукова. Циљ нашег рада је да укаже како је пандемија изазвана вирусом SARS-CoV-2 утицала на перцепцију биолошког оружја као потенцијалног средства деловања у будућности, односно да ли ковид 19 у новом безбедносном амбијенту реafirмише биотероризам као безбедносну претњу?

БИОТЕРОРИЗАМ КАО БЕЗБЕДНОСНИ ФЕНОМЕН

У сагледавању биотероризма као безбедносног феномена мора се имати у виду да унутар професионалне и академске заједнице постоје бројне неусаглашености и разлике у ставовима о његовом значају и перспективи. Истакнути теоретичар биотероризма М. Лајтенберг (Milton Leitenberg) предводник је академске струје која сматра да је „ризик од примене биолошког оружја од стране терориста систематично и намерно преувеличан“. Он ову тезу аргументује ситуацијом насталом након историјских искустава САД из 2001. године и предимензионираних реакција државних структура и медија на напад антракским писмима³. Кларк (Clark William) чак иде корак даље и тврди да је готово незамисливо да је иједна терористичка организација коју познајемо

---

³ Milton Leitenberg „Bioterrorism Hyped“; *LA Times*, 17th February 2006, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2006-feb-17-oe-leitenberg17-story.html>, 17/08/2020.

способна да самостално развије и примени биолошко оружје на територији САД⁴. Насупрот овим тврдњама, Сајмон (Jeffrey Simon) заступа став да су технолошке, логистичке, организационе и материјалне препреке које прате израду и употребу биолошког оружја све мање, па самим тим вероватноћа примене истога расте.⁵ У своме образложењу Сајмон указује на бројне разлоге који би мотивисали и афирмисали употребу биолошког оружја у рукама терориста: потреба за новим и агресивнијим облицима деловања уз изазивање масовних жртава; утицај државних субјеката на превазилажењу препрека у изради и примени биолошког оружја и доступност информација, знања и људи који могу бити од користи у његовој изради. Ипак оно око чега се већина теоретичара слаже можда је најбоље формулисао Ворхар (Voorhaar Heather), који је рекао је да је биотероризам „један непредвидив, мало вероватан, али високо штетан догађај“⁶.

Прагматично гледано, биотероризам је можда најбоље посматрати као специфичан појавни облик тероризма, при чему је акценат стављен на избор средства којим се делује (биолошко оружје), а не на идеолошко утемељење, циљеве или особености самих носиоца терористичких активности. Тиме се заправо избегавају бројне академске, међународноправне и политичке дискусије и неслагања које прате дефинисање самог тероризма као безбедносног феномена⁷. Дакле, биотероризам је терористички акт заснован на примени биолошког оружја. У овој врло суженој дефиницији биотероризма наглашава се биолошко оружје као његова главна функционална детерминанта.

Управо за својства биолошког оружја везан је и један од најпознатијих митова који га прате још из периода Хладног рата. Сада већ давне 1988. године председавајући иранског парламента Али Акбар Хашеми Расфанџани (Ali Akbar Hashemi Rasfanjani) је у обраћању иранским војним званичницима први пут употребио формулацију „атомска бомба сиромашних“, која се и данас користи као синоним за биолошко, односно хемијско оружје. Наиме, он је изјавио: „Хемијско и биолошко оружје су атомска бомба сиромашних и могу се лако произвести. Ми их морамо узети у обзир макар за нашу одбрану. Иако је примена тог оружја нехумана, рат нас је научио да је међународни закон само мртво слово на папиру.“⁸ Ова теза је у тадашњем безбедносном контексту доминације нуклеарног

---

⁴ William Clark, „Is the Threat of Bioterrorism Exaggerated?“, *Home Land Security News*, 23rd May 2008, <http://www.homelandsecuritynewswire.com/threat-bioterrorism-exaggerated>, 17/08/2020.

⁵ Jeffrey Simon, *Terrorist and Potential Use of Biological Weapons, A discussion of Possibilities*, RAND Corporation, Santa Monica, 1989.

⁶ Heather Voorhaar, *Antibody Architecture: Responding to Bioterrorism*, Master Thesis, Clemnson University, Advisor David Allison, 2009, p. 1.

⁷ Алекс Шмид (Alex Schmidt), холандски теоретичар, проучавајући тероризам као безбедносни феномен, успео је да прикупи преко 250 различитих дефиниција тероризма. Видети: Alex Schmidt, *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, Routledge, London and New York, 2011.

⁸ IRNA, 19. October 1998; FBIS Document, FBIS-NES, 19. October 1998; Paula Desutter, *Denial and Jeopardy: Deterring Iranian Use of NBC Weapons*, National Defense University, Washington D.C., 1997.

оружја деловала логично с обзиром да биолошко оружје може имати подједнако разоран ефекат примене, узимајући у обзир критеријум броја људских жртава, али са неупоредиво мањим утрошком првенствено материјалних ресурса у односу на нуклеарно оружје.

За суштинско разумевање биотероризма као претње неопходно је упознати и основне карактеристике процеса трансформације биолошког агенса у биолошко оружје. Говорећи о есенцијалним захтевима који се морају примењивати у циљу производње биолошког оружја, Лајтенберг као један од најистакнутијих теоретичара биотероризма наводи следеће предуслове: поседовање одговарајућег соја патогеног микроорганизма, експертско знање и вештину у руковању микроорганизмима, њиховој обради, култивисању, стандардизацији, чувању и коначно ефикасној дисперзији⁹. Посматрајући вепонизацију биолошког оружја крајње прагматично, Кларк наводи да је неопходно поседовати следеће ресурсе: материјална средства, стручне људе неопходне за производњу оружја (микробиолог, биохемичар, метеоролог, биоинжењер и др), али и људе који су спремни да изведу биотерористички напад¹⁰. Досадашња безбедносна пракса је показала да се у овим ресурсима и биотехнолошким процесима налазе и најзначајнија ограничења која терористичким организацијама, покретима и појединцима стоје на путу у биотерористичком деловању.

ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД БИОТЕРОРИСТИЧКИХ НАПАДА

У краткој и срећом не тако богатој историји биотероризма морамо рећи да је међународна безбедносна заједница искусила само неколико верификованих биотерористичких напада. У овом контексту је врло илустративно и истраживање које је спровео Карус (Seth Carus), који је кроз јединствену и свеобухватну студију обухватио период од 1900–1998. године и при томе описао 180 случајева циљане злонамерне примене биолошких агенаса од стране различитих недржавних субјеката угрожавања¹¹. Међутим, само пет (5) је квалификовано као терористички напад са успешном реализацијом и испуњеним циљевима. Позивајући се на студију Универзитета Мериленд која се бавила применом

---

www.ndu.edu/ndu/inss/books/dajd/ch5.html; Michael Eisenstadt, *Iranian Military Power: Capabilities and Intentions*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C., 1996, pp. 25–26.

⁹ Milton Leitenberg, *Assesing the Biological Weapons and Bioterrorism Threat*, Strategic Studies Institute, Carlisle, 2005, pp. 43–46.

¹⁰ William Clark, *Bracing for Armagedon-The Science and Politics of Bioterrorism in America*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

¹¹ Карус је у овој студији регистровао не само верификоване случајеве примене биолошког агенса већ и оне који су се базирали на поседовању биолошког агенса, али без његове конкретне примене, односно намери стицања биолошког агенса и коначно претњи примене биолошког агенса (изазивање страха и хаоса). Видети: W. Seth Carus, *Bioterrorism and Bioterrorism: The Illicit Use of Biological Agents Since 1990*, National Defence University Washington, D.C., 2001, pp. 7–8.

хемијских, биолошких, радиолошких и нуклеарних (ХБРН) средстава у активностима недржавних актера у периоду 1996–2016. године, Акерман и Џејком (Ackerman Gary, Michelle Jacome) истичу да је за 4 године (2012–2016) било само 11 инцидената у којима су недржавни актери склони насиљу применили биолошка средства. При томе је реч о инцидентима малог обима и без значајних консеквенци¹². У даљем тексту биће анализирано неколико значајних примера биотерористичких активности које су се догодиле до појаве ковида¹⁹.

Јапанска апокалиптична секта Аум Шинрикјо заузима најзначајније место у скромној историји биотероризма. Секта је широј јавности постала позната по нападу сарином у токијском метроу 1993. године, мада је мање познато да је била врло активна на производњи и примени биолошког оружја. Ову организацију је карактерисала чврста идеолошка утемељеност са доминантним харизматичним лидером на челу. На врхунцу моћи имала је преко 10.000 следбеника широм света, као и респектабилне материјалне и логистичке ресурсе. Аум је у периоду 1990–1995. године спровео неколико биотерористичких напада на различите мете у Токију, делујући применом ботулинума и антракса. Међутим, из разлога техничких недостатака у дисеминацији агенса и коришћења апатогеног соја антракса ти напади нису имали планиране ефекте и прошли су потпуно незапажено безбедносним органима. У светлу веома скромног броја биотерористичких случајева које је свет имао, пример Аум Шинрикјо данас заправо представља један непроцењен извор корисних информација безбедносним структурама које се баве превенцијом и борбом против тероризма. При томе, можда је кључни закључак да материјални ресурси, лабораторијска инфраструктура и стручни људи нису гарант успеха у биотероризму.

Ал Каида је активности на стицању биолошког оружја започела 1999. Године, прво кроз регрутовање стручњака, обезбеђивање неопходне опреме и биолошких агенаса. На челу пројекта се налазио формацијски заменик Бин Ладена Ајман Ал Завахири, иначе лекар по образовању. Ал Каида је у Авганистану формирала две примитивне лабораторије намењене производњи биолошког оружја. Међутим, брутална кампања САД и њених савезника након 11. септембра 2001. године онемогућила је даљи развој програма за биолошко оружје ове терористичке организације. Иако су амбиције Ал Каиде биле далеко изнад реалних капацитета неопходних за производњу и примену биолошког оружја, сама чињеница да се једна од најмоћнијих терористичких организација определила за нове моделе деловања и примену једног од оружја за масовно уништавање – било је крајње упозоравајуће не само за САД већ и глобалну безбедносно заједницу.

Напад антракс писмима из 2001. године спроведен је у недељама након напада Ал Каиде на мете у САД. Доказано је да је кроз поштански систем САД укупно послато 5 писама са спорама антракса високе чистоће. Смртно је страдало петоро људи, док је код 22 особе потврђена инфекција, а преко 30.000 грађана САД је било под

---

¹² Gary Ackerman and Michelle Jacome, "WMD Terrorism-The Once and Future Threat". *PRISM*, Vol. 7, No. 3, 2018, p. 27.

експонираним ризиком и превентивно је терапирано. Материјалне последице напада су се мериле милијардама долара утрошених на деконтаминацију простора и накнадно унапређење биолошке приправности САД. Након напада у једној од најдужих и најсложенијих истрага коју је Федерални истражни биро спровео у својој историји дошло се до потенцијалног извршиоца Бруса Ајвинса, експерта за антракс који је радио у војноистраживачкој лабораторији у америчком центру за биолошку одбрану у Форт Дитрику. Овај напад је квалификован као први акт биотероризма на територији САД, а који је за последицу имао људске жртве. Посматран у контексту претходног напада Ал Каиде, он је у великој мери изменио дотадашњи безбедносни амбијент и перцепцију биолошког оружја као потенцијалне претње. Такође, указао је на ризике који прате легитимни рад са опасним биолошким агенсима у смислу одсуства контраобавештајне и безбедносне заштите установа и људи у њима.

Исламска држава показала је не само мотивацију и жељу већ и конкретну опредељеност да у свој *modus operandi* уведе и примену биолошког оружја. Постоје материјални докази да је још 2014. године ова терористичка организација имала амбиције да произведе биолошко оружје. У конфискованом компјутеру припадника исламске државе из Туниса који је напустио сиријски град Идлиб пронађени су материјали и упутства која се односе на вепонизацију узрочника куге код људи¹³. Две године касније у Кенији је спречен биотерористички напад који су планирали милитанти повезани са Исламском државом. При томе је као биолошки агенс одабран антракс¹⁴. Коначно, и најзначајнији пример посвећености Исламске државе ка примени биолошког оружја је из јуна 2018. године. Захваљујући врло темељном раду немачких обавештајних служби, у Келну је осујећен покушај примене биолошког оружја које се базирало на рицину¹⁵. Тунижанин Сиеф Алах (Sief Allah) је кроз бројне криптокомуникације са члановима Исламске државе са севера Африке добијао инструкције како да у импровизованим условима произведе рицин¹⁶, односно на који начин би могао да искористи експлозивну нараву за његово дисперговање. Овај случај има посебно место у новијој безбедносној пракси, јер представља први пример успешне производње рицина на територији Запада од стране исламских џихадиста. Он уједно потврђује тезу да биотероризам више није фиктивна претња, већ и

---

¹³ Harald Doornbos and Jenan Moussa, „The Islamic State’s Terror Laptop of Doom“. *Foreign Policy*, 28th August 2014, <https://foreignpolicy.com/2014/08/28/found-the-islamic-states-terror-laptop-of-doom/>, 17/08/2020.

¹⁴ Ty McCormick, „Foiled Kenya Anthrax Plot Hints at Islamic State’s Scramble for Africa“, *Foreign Policy*, 4th May 2016, <https://foreignpolicy.com/2016/05/04/foiled-kenya-anthrax-plot-hints-at-islamic-states-scramble-for-africa>, 01/07/2020; Alexander Smith, „Kenya Police Say They Foiled ISIS-Linked Plot to Unleash Anthrax Attack“, *NBC News*, 4th May 2016, <https://www.nbcnews.com/news/world/kenya-police-say-they-foiled-isis-linked-plot-unleash-anthrax-n567721>, 18/08/2020.

¹⁵ Florian Flade, „The June 2018. Cologne Ricin Plot: A New threshold in Jihadi BioTerror“, *CTC Sentinel*, Vol. 11, No. 7, 2018, pp. 1–4.

¹⁶ Високотоксична материја произведена из семена биљке рицинусовог уља.

реалност која у новим безбедносним околностима након ковида 19 добија посебан значај.

Екстремни десничарски покрети и њима блиски појединци већ годинама показују опсесивно интересовање ка оружју за масовно уништавање. У том смислу, значајно место има и биолошко оружје које сматрају погоднијим од нуклеарног, јер је доступно и одговара њиховим циљевима и оперативним капацитетима. У аналитичкој студији Келера и Попеле (Koehler D., Popella P.) из 2018. године проучавана је примена хемијског, биолошког, радиолошког и нуклеарног оружја (ХБРН) од стране радикалне деснице.¹⁷ У периоду 1970–2017. године они су регистровали укупно 31 инцидент у којима је примењено неко ХБРН средство. У идеолошком смислу, међу извршиоцима су доминирали неонацисти и бели супрематисти, а сваки трећи напад је био заснован на примени рицина.

КОВИД 19 И БЕЗБЕДНОСНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ

Реагујући на актуелну пандемију, генерални секретар УН А. Гутереш је 10. априла 2020. изјавио да „пандемија представља највећу претњу по одржавање међународног мира и безбедности, које ће довести до социјалних поремећаја и насиља, који ће озбиљно ослабити нашу способност да се боримо против болести“. Гутереш је такође упозорио да екстремистичке групе искоришћавају затварање друштва током борбе против ковида 19 да би ширили мржњу, као и интензивирали своје напоре и деловања путем друштвених медија у циљу регрутовања младих који сада проводе много више времена на интернету¹⁸.

Ова последња тврдња нас је усмерила ка проучавању понашања терористичких организација, екстремистичких покрета и других потенцијално безбедносно интересантних актера у условима пандемије. Оно наине може бити врло индикативно у смислу могућег предвиђања њиховог будућег деловања (након ковида 19), посебно у смислу евентуалног коришћења биолошког оружја.

Глобална примена бројних епидемиолошких мера усмерених ка спречавању ширења заразе у популацији, попут масовног смештања у карантин или редуковане социјалне динамике (затварање школа, обустављање јавног превоза, забране масовних окупљања на културним и спортским догађајима, затварање државних граница и др.), увела је читаво друштво у једну нову животну реалност која има пуну здравствену оправданост, али је донела и одређене безбедносне консеквенце. У овом контексту врло је занимљиво анализирати понашање

---

¹⁷ Daniel Koehler and Peter Popella, "Mapping Far Right Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) Terrorism Efforts in the West: Characteristics of Plots and Perpetrators for Future Threat Assessment", *Terrorism and Political Violence*, Published online 15th August 2018, pp. 1-25.

¹⁸ "COVID-19 threatening global peace and security, UN chief warns", *UN News*, 10th April 2020, <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061502>, 20/08/2020.

најзначајнијих терористичких организација, односно припадника екстремних покрета који се сматрају значајним фактором угрожавања безбедности.

У врло актуелној анализи последица ковида 19 на понашање терориста коју је спровео британски професор Силк А. (Andrew Silk) са Универзитета Кранфилд (Cranfield University), у сарадњи са компанијом Пул Ре (Pool Re, Terrorism reinsurance), представљени су краткорочни и дугорочни утицаји пандемије на тероризам у свету¹⁹. Краткорочно гледано, увођењем епидемиолошких мера којима се ограничавају кретања људи уз социјално дистанцирање, објективно се мења и амбијент оперативног деловања терориста. Општа стопа криминалитета у Великој Британији је опала, а активне терористичке и радикализоване екстремистичке групе су принуђене да се притаје и раде „у кућним условима“, што је преусмерило њихове активности ка интернету и мобилним платформама. Уједно, грађани су били приморани да више времена проводе код куће уз повећану експонираност потенцијалним пропагандним садржајима на интернету. У тим околностима интензивирано је деловање исламских и десничарских група усмерених ка индоктринацији и радикализацији појединаца, регрутовању новог чланства, пропагандног промовисања различитих теорија завера које прате ковид 19 и сл.

У својој анализи утицаја ковида 19 на глобални џихадизам и прилагођавања новим околностима јордански писац и истраживач Хасан Аби Ханејех (Hassan Abu Haneyeh) је направио поређење између Ал Каиде и Исламске државе. По Ханејеху, „Исламска држава је показала супериорност у односу на Ал Каиду, и то кроз теоријске и практичне нивое деловања“²⁰. Наиме, поруке Ал Каиде својим члановима су махом имале идеолошку и пропагандну оријентацију и указивале су на ковид 19 као „божју казну за невернике“, при чему их није позивала на вршење терористичких активности. Исламска држава је са друге стране показала много бољу прилагодљивост на нове околности. Прве поруке које је Исламска држава упућивала својим члановима и симпатизерима се односила на строго придржавање неопходних мера за личну заштиту од САРС-КоВ-2²¹. Већ у следећем издању свог пропагандног онлајн недељника Ал Набаа, Исламска држава описује пандемију као „крсташку ноћну мору“ и позива на искоришћавање читаве ситуације око пандемије за остваривање својих циљева²². Тако она позива своје чланство на проактивно деловање у два смера: интензивирање напада на непријатеље и ослобађање својих сабораца из затвора у Ираку и Сирији. Ове

---

¹⁹ Andrew, Silke, "Covid-19 and terrorism: assessing the short and long term impacts", *Pool Re*, 5th May 2020, <https://www.poolre.co.uk/solutions/risk-awareness/covid-19-and-terrorism-report/>, 21/08/2020.

²⁰ Hassan Abu Haneyeh, „How COVID-19 Facilitated the Rebirths of Global Jihadism“, *Pulitzer Center*, 3rd June 2020. <https://pulitzercenter.org/reporting/how-covid-19-facilitated-rebirth-global-jihadism>, 16/06/2020.

²¹ Избегавање места на којима је присутна зараза, покривање лица приликом кашљања и кијања, прање руку и сл. *Al Naba* 225 12. Март 2020.

²² *Al Naba* 226, 20. mart 2020.

поруке су касније имале одјек међу борцима Исламске државе који су спроводили нападе на војне и друге непријатељске циљеве у Ираку. Међутим, за потпуније разумевање утицаја овида 19 на безбедносни амбијент на простору Блиског истока, посебно Ирака, врло је битно указати и на понашање међународне заједнице која је, може се рећи, постала пасивна и која је на одређени начин одустала од даљег ангажовања у супротстављању Исламској држави. Прво је у марту суспендован рад Центра за обуку међународних снага и НАТО, да би убрзо након тога своје инструкторе из склопа међународних снага повукле Аустралија, Шпанија, Француска и Велика Британија.²³

У овом контексту је занимљива анализа коју дају Онг и Азман (Kyler Ong, Nur Aziemah Azman), указујући на разлике између Исламске државе са једне стране и екстремне деснице у односу на могуће искоришћавање ковида 19 у свом деловању²⁴. Једна од основних разлика је у позиву десничарских организација да се вепонизује узрочник пандемије САРС-КоВ-2 и да се кроз више модела адаптације примењује према својим традиционалним метама (тамнопути грађани, Јевреји, полиција, муслимани и др). Примитивна вепонизација САРС-КоВ-2 је подразумевала прикупљање спутума оболелих припадника организације и просто распршивање по јавним површинама, рукохватима у синагогама или директно кашљање у лице према особама које су препознате као мете напада. Иако Исламска држава није без искустава у намерама да примени биолошко оружје, она ипак није тежила мотивацији и подстрекивању својих бораца и симпатизера ка овом виду експлоатације SARS-CoV-2 вируса.

У антиципацији могућих терористичких деловања током и након пандемије поменута аналитичка студија професора Силка је закључила да је за терористе у условима активне пандемије јавност у стању својеврсне десензибилизације према сваком даљем угрожавању јавног здравља. Отуда је за терористе афирмативније да своје активности одложе за период након пандемије. Овај став је образложен значајем медијске пажње и публицитета који прати сваку терористичку активност. У условима активне пандемије тај ефекат евентуалног напада би имао мању медијску атрактивност и утицај на јавност²⁵.

---

²³ Hassan Abu Haneyeh, „How COVID-19 Facilitated the Rebirths of Global Jihadism“, op. cit.

²⁴ Kyler Ong and Nur Aziemah Azman, „Distinguishing Between the Extreme Farright and Islamic State’s (IS) Calls to Exploit COVID-19“, *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 12, No. 3, 2020, pp. 20-21.

²⁵ Andrew Silke, „Covid-19 and terrorism: assessing the short and long term impacts“, op. cit., p. 6.

НОВА БЕЗБЕДНОСНА РЕАЛНОСТ НАКОН КОВИДА 19 И ЗНАЧАЈ БИОТЕРОРИЗМА

Циљана примена биолошког оружја од стране терористичких организација, екстремних десничарских група или радикализованих појединаца у новим безбедносним околностима након ковида 19 не представља имагинарни сценарио, већ једну реалну могућност. Међутим, препреке у стицању биолошког агенса и његовом трансформисању у биолошко оружје и даље представљају изазове који делују лимитирајуће у смислу планирања напада великог обима и интензитета који би могао да изазова тешке поремећаје здравља великог броја људи. Иако се оперативни капацитети поменутих актера безбедносног угрожавања развијају и осавременују, тешко је веровати да иједна организација може самостално произвести биолошко оружје разорне моћи. Реалније је да говоримо о мањим количинама биолошких токсина или одређених бактерија које се могу употребити за деловање на појединачне мете (атентати) или на мањи број људи у одређеном простору (биотерористички напади мањег обима). Изузетак из ових хипотетичких пројекција представљају ситуације у којима се појављује синергија државног субјекта и неке малициозне организације. Стављање националних ресурса из домена биотехнологије или молекуларне генетике у функцију деловања било које терористичке организације се сматра једним од најопаснијих видова злоупотребе биолошког оружја који би могао имати последице апокалиптичних размера по човечанство. На крају не би смели игнорисати и ризик од радикализованих појединаца у типу „усамљених вукова“, који могу припадати било ком сегменту идеолошког спектра. За обавештајно-безбедносну заједницу они представљају субјекте угрожавања према којима је најтеже деловати превентивно и дефанзивно. Случај антракских писама из 2001. године најбоље илуструје потенцијалне последице једног оваквог напада. Уједно нас подсећа на значај поштовања и примене стандарда биолошке сигурности и безбедности у институцијама које се баве истраживањем и легитимним применама опасних микроорганизама (нпр. у производњи вакцина и сл).

Када размишљамо о могућим корисницима биолошког оружја у будућности, занимљиву тезу је изнео професор Силк у оквиру поменуте аналитичке студије о утицајима ковида 19 на тероризам. Наиме, он указује да нас историјска искуства у биотероризму уче како је биолошко оружје обично било у плановима деловања религиозно мотивисаног или десничарског тероризма, што је забрињавајуће ако се зна да говоримо о покретима који тренутно егзистирају у многим државама. Отуда је разумљива претпоставка да у перспективи биолошко оружје може представљати реалну претњу угрожавања од стране џихадиста попут Исламске државе или различитих екстремних организација десне оријентације.

ПРЕВЕНЦИЈА БИОТЕРОРИЗМА И СУПРОТСТАВЉАЊЕ БИОТЕРОРИЗМУ

Већ смо поменули да је пандемија једна од најтежих могућих последица биотероризма. У том смислу указали бисмо на чињеницу да је пандемија као безбедносна претња присутна у различитим стратешким актима многих најразвијенијих земаља света. Кинески председник Си Ђинпинг је 2017. године на 19. Националном конгресу Комунистичке партије Кине указао на потенцијалну опасност од пандемије²⁶. Такође, актуелна администрација САД је у Стратегији националне безбедности из 2017. године сврстала биолошке претње и пандемију као приоритетне безбедносне претње по САД²⁷. Велика Британија је још 2008. године пандемију грипа препознала као безбедносни ризик и претњу по националну безбедност²⁸.

Република Србија такође поседује стратешкодоктринарна документа у којима се пандемија сматра претњом по националну безбедност.²⁹ Имајући све ово у виду, с разлогом се поставља питање: ко је онда заказао у случају ковида 19? Здравствени систем, безбедносни сектор, комплетни државни апарат или недостатак јединственог међународног одговора на глобалну кризу? У годинама након ковида 19 биће неопходно ревидирати постојеће безбедносне доктрине које не препознају значај пандемија (независно од њене генезе) као безбедносног питања, али и детаљно разрадити примењиве моделе деловања различитих ентитета у оквирима националних безбедносно-обавештајни система.

У домену превенције биотероризма занимљиво запажање су изнели Келер и Попела (Koehler D, Popella P), наглашавајући значај ране детекције активности биотерориста у фази осмишљавања и припреме напада. Они посебно акцентују једну особину екстремистичких десничарских група, које у коришћењу полузатворених или криптованих канала комуникације често не скривају своје намере и амбиције. По томе се суштински разликују од верског екстремизма и радикалних исламских организација, чија је комуникација неупоредиво затворенија. То отвара простор обавештајно- безбедносном сектору да лакше превенира њихове потенцијалне нападе³⁰.

---

²⁶ Xi Jinping, "Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era", *19th National Congress of the Communist Party of China*, Beijing, 18th October, 2017.

²⁷ "National Security Strategy of the United State of America (2017)", *White House*, Washington, December 2017, pp. 8–9.

²⁸ "National Risk Register (2008)" *Cabinet Office (UK)*, London, 2008, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61934/national_risk_register.pdf, 11/08/2020.

²⁹ „Стратегија националне безбедности Републике Србије (2019)“, *Службени гласник РС*, бр. 94/2019, Београд, 27. децембар 2019.

³⁰ Daniel Koehler and Peter Popella, "Beware of CBRN Terrorism - From the Far-Right", *Small Wars Journal* 19th September 2017, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/beware-of-cbrn-terrorism-from-the-far-right>, 07/07/2020.

ЗНАЧАЈ МЕЂУНАРОДНЕ САРАДЊЕ У СУПРОТСТАВЉАЊУ БИОТЕРОРИЗМУ

Једно од можда и најзначајнијих искустава и порука за међународну заједницу када говоримо о ковиду 19 јесте неминовност заједничког деловања и успостављања регионалних, па и глобалних модела сарадње у превенирању, спречавању ширења и отклањању последица пандемије.

Посебан проблем у раним фазама супротстављања ковиду 19 било је евидентно одсуство међународне кооперативности и сарадње, али и губитак поверења у Светску здравствену организацију (СЗО), као кровну институцију од есенцијалног значаја у глобалном координисаном одговору ка пандемију. Такође, врло је индикативно и понашање појединих чланица ЕУ, односно НАТО савеза, када говоримо о облицима међународне сарадње и солидарности у условима глобалне кризе каква је она изазвана ковидом 19.

Време после ковида ће свакако захтевати да се кроз постојеће, али и нове моделе међународног повезивања и сарадње успостави систем боље и ефикасније борбе против биотероризма. Комитет за противтероризам Савета Европе (The Council of Europe Committee on Counterterrorism, CDCT) је још у жеку пандемије реаговао, указујући на слабости савремених друштава према пандемији, упозоравајући да би глобално ширење САРС-КоВ-2 вируса могло да повећа ризике од могуће примене биолошког оружја од стране терориста. Надаље, ово тело ЕУ напомиње да је неопходно да се свих 47 земаља чланица посвете обуци и припремама за потенцијални терористички напад биолошким оружјем³¹.

РИЗИК ОД БИОТЕРОРИЗМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Постављање Србије у контекст потенцијалног ризика од биотерористичког угрожавања након ковида 19 није алармантно, али се не би смело игнорисати. Мишљења смо да, с обзиром на досадашња безбедносна искуства, Србија не представља простор у којем би исламски терористи тражили потенцијалне мете деловања, али је сасвим извесно да постоје фактори који у ширем контексту могу допринети планирању или спровођењу биотерористичких напада, првенствено на територији држава Запада. У том смислу, указујемо на значај постојећих миграторних кретања кроз Србију, односно на утицај повратника са ратишта са простора деловања Исламске државе.

Миграциони токови представљају јединствен канал за дисперзију људи међу којима можда има и оних који поседују одређену стручност, искуство или практичну рутину у пословима који су повезани са производњом биолошког

---

³¹ "The Council of Europe continues working to enhance international co-operation against terrorism, including bioterrorism", *Council of Europe Portal*, 25th May 2020, <https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/-/covid-19-pandemic-the-secretariat-of-the-committee-on-counter-terrorism-warns-against-the-risk-of-bioterrorism>, 07/07/2020.

оружја³². Ова претпоставка додатно добија на значају ако се зна да су Сирија, а посебно Ирак, земље које су у својој војној индустрији имали развијене погоне за биолошко оружје. Такође, и повратници из ратом захваћених подручја у којима делује Исламска држава доносе одређени ризик од биотероризма. Већ је поменуто да је Исламска држава од 2014. године радила на примитивној вепонизацији и примени узрочника куге, рицина и антракса према својим непријатељима.

На крају, када говоримо о Србији и ризику од биотероризма, мора се указати и на јаке традиционалне везе њене екстремне деснице са сродним покретима широм Европе. Да то нису само пропагандно-идеолошке кореспонденције, говори и пример из 2009. године. Припадници британске екстремне десничарске организације Аријевска ударна снага (Aryan Strike Force, ASF) успели су у импровизованим условима да произведу малу количину рицина, која је у зависности од начина примене била довољна да усмрти неколико хиљада људи³³. Међутим, оно што овај случај повезује са Србијом су планови британских екстремиста да произведени отров у сарадњи са „српским колегама“ примене на територији Србије. Наиме, током истраге је утврђено да је постојала идеја да се рицин пребаци у Србију, где би се искористио за контаминацију система за водоснабдевање у муслиманским местима³⁴. Овај напад је благовремено осујећен од стране британских служби и представљао је први правно процесуирани случај тероризма заснованог на оружју за масовно уништавање у Великој Британији. Сем тога, значајно је поменути и да је најпознатији припадник радикалне деснице Андерс Брејвик у свом чувеном Манифесту на више места наводио Србију и чланове њених десничарских организација³⁵. Чак је у одељку Манифеста који се односи на биолошко оружје навео да је „прибављање оружја за масовно уништавање од српских националиста један реалан сценарио“. С обзиром на актуелни Брејвиков статус идола међу екстремним десничарима широм света, ове чињенице могу представљати солидне индикаторе у будућем безбедносном сагледавању сродних идеолошких покрета и појединаца на територији Србије, посебно у домену израде и примене, не само биолошког оружја, већ и других неконвенционалних средстава деловања.

---

³² Brian Dodwell, Daniel Milton, and Don Ressler, *The Caliphate's Global Workforce: An inside Look at the Islamic State's Foreign Fighter Paper Trail*, United States Military Academy, West Point, April, 2016.

³³ Martin Wainwright, „Neo-Nazi Ian Davidson jailed for 10 years for making chemical weapon“, *The Guardian*, 14th May 2010, <https://www.theguardian.com/uk/2010/may/14/neo-nazi-ian-davison-jailed-chemical-weapon>, 01/08/2020.

³⁴ Daniel Koehler and Peter Popella, „Beware of CBRN Terrorism - From the Far-Right“, *Small Wars Journal* 19th September 2017, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/beware-of-cbrn-terrorism-from-the-far-right>, 07/07/2020.

³⁵ Anders Breivik, *2083: A European Declaration of Independence*, London, 2011, <https://info.publicintelligence.net/AndersBehringBreivikManifesto.pdf>, 15/08/2020.

ЗАКЉУЧАК

Независно од тога о којој терористичкој организацији, групи или покрету говоримо, свакако можемо рећи да је актуелна пандемија ковида 19 на крајње експлицитан начин указала на неколико чињеница које у значајном мери могу утицати на стратешке и оперативне моделе њиховог деловања у будућности. Прво, савремена друштва су се показала неспремним не само у медицинском већ и у безбедносном смислу према овој врсти нетипичне безбедносне претње. Поред тога, током пандемије примећена је усредсређеност држава на здравствена питања, програм мера за излазак из економске и политичке кризе, чиме се преусмеравају и троше бројни ресурси на активности које се не баве класичним безбедносним питањима, попут борбе против организованог криминала или тероризма. Реално је претпоставити да се повратак у стање пре ковида 19 неће десити са окончањем пандемије. У том смислу, рањивост држава може сама по себи додатно деловати мотивационо по терористе. Ова пандемија заправо у пуном капацитету промовише нове потенцијалне обрасце терористичког деловања, и то као путоказ и инспирација. У њима је реафирмисана примена биолошких средстава деловања, и то првенствено од стране цихадистичких покрета (Исламске државе са припадајућим афилијацијама у свету), радикалних десничарских организација и појединаца – усамљених вукова. Њихова опредељеност ка биолошком оружју и растући оперативни капацитети, уз све доступније примене савремених технологија, приближавају их нивоу на којем ће моћи да произведу и примене биолошко оружје. Извесно је да се након ковида 19 биотероризам из једног апстрактног простора сели у безбедносну реалност која може постати врло упозоравајућа и све извеснија.

ЛИТЕРАТУРА

- "COVID-19 threatening global peace and security, UN chief warns", UN News, 10th April 2020, <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061502>, 20/08/2020.
- "National Risk Register (2008)" Cabinet Office (UK), London, 2008, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61934/national_risk_register.pdf, 11/08/2020.
- "National Security Strategy of the United State of America (2017)", White House, Washington, December 2017.
- "The Council of Europe continues working to enhance international co-operation against terrorism, including bioterrorism", Council of Europe Portal, 25th May 2020, <https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/-/covid-19-pandemic-the-secretariat-of-the-committee-on-counter-terrorism-warns-against-the-risk-of-bioterrorism>, 07/07/2020.
- „Стратегија националне безбедности Републике Србије (2019)“, Службени гласник РС, бр. 94/2019, Београд, 27. децембар 2019.

- Abu Haneyeh, Hassan. „How COVID-19 Facilitated the Rebirths of Global Jihadism“, Pulitzer Center, 3rd June 2020. <https://pulitzercenter.org/reporting/how-covid-19-facilitated-rebirth-global-jihadism>,
- Al Nabaa 226, 20. март 2020.
- Al Nabaa 225 12. март 2020.
- Andrew, Silke; “Covid-19 and terrorism: assessing the short and long term impacts”, Pool Re, 5th May 2020, <https://www.poolre.co.uk/solutions/risk-awareness/covid-19-and-terrorism-report/>.
- Breivik, Anders. 2083: A European Declaration of Independence, London, 2011, <https://info.publicintelligence.net/AndersBehringBreivikManifesto.pdf>,
- Carus, W. Seth. Bioterrorism and Biocrimes: The Illicit Use of Biological Agents Since 1990, National Defence University Washington, D.C., 2001,
- Clark, William. „Is the Threat of Bioterrorism Exaggerated?“, Home Land Security News, 23rd May 2008, <http://www.homelandsecuritynewswire.com/threat-bioterrorism-exaggerated>.
- Clark, William. Bracing for Armageddon-The Science and Politics of Bioterrorism in America, Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Dodwell, Brian, Milton, Daniel, and Rassler, Don. The Caliphate’s Global Workforce: An inside Look at the Islamic State’s Foreign Fighter Paper Trail, United States Military Academy, West Point, April, 2016.
- Doornbos, Harald and Moussa, Jenan. „The Islamic State’s Terror Laptop of Doom“. Foreign Policy, 28th August 2014, <https://foreignpolicy.com/2014/08/28/found-the-islamic-states-terror-laptop-of-doom/>.
- Eisenstadt, Michael. Iranian Military Power: Capabilities and Intentions. The Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C., 1996.
- Flade, Florian. „The June 2018. Cologne Ricin Plot: A New threshold in Jihadi BioTerror“, CTC Sentinel, Vol. 11, No. 7, 2018, pp. 1–4.
- Gary Ackerman and Michelle Jacome, “WMD Terrorism-The Once and Future Threat“. PRISM, Vol. 7, No. 3, 2018, pp. 23–36.
- IRNA, 19 October 1998; FBIS Document, FBIS-NES, 19. October 1998;
- Jinping, Xi. “Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era”, 19th National Congress of the Communist Party of China, Beijing, 18th October, 2017.
- Koehler, Daniel and Popella, Peter. "Mapping Far Right Chemical, Biological, Radiological and Nuclear (CBRN) Terrorism Efforts in the West: Characteristics of Plots and Perpetrators for Future Threat Assessment“, Terrorism and Political Violence, Published online 15th August 2018, pp. 1–25.
- Koehler, Daniel and Popella, Peter. “Beware of CBRN Terrorism - From the Far-Right”, Small Wars Journal 19th September 2017, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/beware-of-cbrn-terrorism-from-the-far-right>.

- Leitenberg, Milton, *Assesing the Biological Weapons and Bioterrorism Threat*, Strategic Studies Institute, Carlisle, 2005.
- Leitenberg, Milton. „Bioterrorism Hyped“; *LA Times*, 17th February 2006, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2006-feb-17-oe-leitenberg17-story.html>.
- McCormick, Ty. “Foiled Kenya Anthrax Plot Hints at Islamic State’s Scramble for Africa”, *Foreign Policy*, 4th May 2016, <https://foreignpolicy.com/2016/05/04/foiled-kenya-anthrax-plot-hints-at-islamic-states-scramble-for-africa>, 01/07/2020;
- Ong, Kyler and Azman, Nur Aziemah. “Distinguishing Between the Extreme Farright and Islamic State’s (IS) Calls to Exploit COVID-19”, *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 12, No. 3, 2020, pp. 18–21.
- Paula Desutter, *Denial and Jeopardy: Deterring Iranian Use of NBC Weapons*, National Defense University, Washington D.C., 1997.
- Schmidt Alex. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. Routledge, London and New York, 2011.
- Simon Jeffrey. *Terrorist and Potential Use of Biological Weapons, A discussion of Possibilities*. RAND Corporation, Santa Monica, 1989.
- Smith, Alexander. “Kenya Police Say They Foiled ISIS-Linked Plot to Unleash Anthrax Attack”, *NBC News*, 4th May 2016, <https://www.nbcnews.com/news/world/kenya-police-say-they-foiled-isis-linked-plot-unleash-anthrax-n567721>.
- Voorhaar, Heather. *Antibody Architecture: Responding to Bioterrorism*, Master Thesis, Clemnson University, Advisor David Allison, 2009.
- Wainwright, Martin. „Neo-Nazi Ian Davidson jailed for 10 years for making chemical weapon“, *The Guardian*, 14th May 2010, <https://www.theguardian.com/uk/2010/may/14/neo-nazi-ian-davison-jailed-chemical-weapon>, 01/08/2020.

BIOTERRORISM AS A SECURITY THREAT FOLLOWING COVID-19: OLD MYTHS OR THE NEW TRUTH

Abstract: The basic idea of this paper is to come to conclusions through the analysis of the current Kovid-19 pandemic, as well as previous experiences of certain countries in the field of countering bioterrorism, about new possible forms of its manifestation and misuse of biological agents in terrorist acts. Namely, through the review of the activities of Al Qaeda and the Japanese sect Aum Shinrikyo and the case study of anthrax letters in the USA from 2001, the key experiences and obstacles in the procurement, development and application of biological weapons were pointed out. In addition, key newly gained experiences and lessons from the Kovid-19 pandemic in the field of public health, efficiency of health systems and global security were presented. At the same time, potential future users of biological weapons are profiled, as well as possible methods of application or targets. Finally, the responsibility of the professional and academic community dealing with the

study of bioterrorism was emphasized, based on the previous tendencies of societies and decision makers to exaggerate or underestimate the security significance of bioterrorism and its possible consequences. It is in this wide space of security assessments, from the apocalyptic scale in human casualties to ignoring risks and possible consequences, Kovid-19 provides us with very valuable experiences in objectifying and correctly perceiving some future manifestation of bioterrorism as a security threat.

Key words: COVID-19, bioterrorism, pandemic, SARS-KoV-2, Al Qaeda, Aum Shinrikyo

ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ КОВИДА 19 И МЕРЕ ПОДРШКЕ ПРИВРЕДИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ¹

др Сања Јелисавац Трошић²,
др Ана Јовић-Лазич³

Апстракт: Више од 10 година након светске финансијске кризе дошла је криза изазвана вирусом ковид 19. Нова криза доноси још увек несагледиве економске последице које прете да буду и разорније. У раду ће поред уводних и закључних разматрања бити обрађене још четири целине. Прва целина чини сагледавање економских последица вируса ковид 19 на светску привреду, друга анализира економске последице вируса ковид 19 на привреду Републике Србије. Трећи део рада обухвата економске мере подршке Владе Републике Србије намењене одржању и опоравку привреде, док је четврти део рада посвећен оценама економских мера и прогнозама трендова у привреди Србије. Закључна разматрања ће обухватити поуке које смо могли извући из досадашњег тока кризе проузроковане ковидом 19, оцену ефикасности мера Владе Републике Србије за очување привредног система, као и очекивања будућих економских кретања.

Кључне речи: економија, економске последице, привреда, ковид 19, Република Србија

УВОД

У Републици Србији, као и у многим другим земљама у свету, упоредо са борбом против пандемије ковида 19 траје непрекидна борба за очување економског система земље. С обзиром на то да се још увек не зна, нити се може са сигурношћу претпоставити, колико ће трајати пандемија и борба са вирусом, као ни које ће се

---

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2020. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2020. године.

² Институт за међународну политику и привреду, Београд, e-mail: sanja@diplomacy.bg.ac.rs.

³ Институт за међународну политику и привреду, Београд, e-mail: anajovic@diplomacy.bg.ac.rs.

још мере морати предузимати, како у погледу очувања здравља, тако и у погледу очувања економског система – веома је незахвално прогнозирати последице по привреду земље. Прогноза и процена која би се у овом моменту могла са одређеном дозом сигурности исказати јесте да ће пандемија негативно утицати на српску економију, мада ће утицај највероватније бити блажи него у осталим европским земљама. Може се већ предвидети да ће Република Србија 2020. године ући у рецесију, односно искусиће пад економских активности, као и већина земаља света. Моменат изласка из рецесије и привредни опоравак ће се највероватније поклопити са моментом укидања највећег броја ограничења кретања и привређивања.

За разлику од финансијске кризе из 2008. године, ове 2020. године свет је суочен са неочекиваним околностима које се развијају изван економских токова. Према томе, од борбе и победе здравственог система зависи и борба и напредак свих других људских активности. Пошто привреда не може да стоји и чека да се нађу решења за пандемију, а свесни шокова које трпе разне привредне гране, велики број земаља је предузео и мере за очување привредног система. Република Србија прогласила је 15. марта 2020. ванредно стање у земљи, које је трајало до његовог обустављања 6. маја 2020. године. Уследиле су и економске мере Владе Републике Србије за подршку привреди.

Још увек постоји велика и здравствена и привредна неизвесност да би се прецизније могла прогнозирати економска кретања. Опоравак различитих држава, односно њихових привреда у свету ће се сигурно одвијати различитим темпом, у зависности од много фактора, међу којима су најважнији: снага и развијеност привреде, трајање ковида 19, трајање епидемиолошких мера против вируса, од тога колики удео у стварању БДП имају најугроженији привредни сектори и друго. Осим преливања вируса који не познаје државне границе, тржишта у свету су у већој или мањој мери међусобно повезана, тако да ће се шокови или таласи кризе смењивати са различитим амплитудама. Република Србија, посматрано са економског становишта, путем трговинских и инвестиционих канала највише је повезана са ЕУ, тако да ће и њен опоравак у великој мери зависити од привредног опоравка земаља чланица. Тренутне пројекције међународних организација показују да ће се Србија опоравити у 2021. години након рецесије у 2020. години. У поређењу са другим државама региона, према тренутним пројекцијама, можемо видети да ће негативни утицај на српску економију бити нешто слабији него у осталим европским земљама.

ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ КОВИДА 19 У СВЕТУ

Када се појави рецесија, њени најчешћи узроци су спољни шокови и/или неадекватна монетарна политика. Пандемија ковида 19 спољни је шок, који је веома брзо гурнуо цео свет у рецесију. Није, нити ће свака земља бити исто погођена, али ће се криза сигурно преливати и ширити у више таласа, јер ће се у савременом глобализованом свету преливати као систем спојених судова. Давно је прошло време када криза у једном делу света није имала никакве утицаје на

привређивање земаља у другим деловима света. Доба глобализације, међуповезаности привреда света, пословног повезивања међу предузећима, олакшаног кретања радне снаге и други фактори либерализације, омогућили су са једне стране раст продуктивности, производње и трговине, али са друге стране лакше и брже ширење свих екстерних шокова. Посебно осетљиве су мале и отворене привреде, у које спада и Србија. Осим тога, глобална повезаност тржишта за последицу ће имати дуже трајање кризе и спорији опоравак земаља. Већ почетне процене говоре у прилог томе да ће ово бити рецесија светских размера, далеко већа него што је то била финансијска криза 2008. године.

Међународни монетарни фонд (ММФ) је у априлу издао извештај „Светска економска прогноза: Велико затварање“, у којем се предвиђа да ће светска привреда снажно пасти за 3% у 2020. години, што је дубљи пад него током финансијске кризе 2008–09. године. Опоравак је у априлу био прогнозиран остваривањем раста светске привреде од 5,8% у 2021. години.⁴ С обзиром на то да опасност од вируса још увек траје, вероватно је да ће овај пад бити и израженији. Велико је питање да ли ће се светска привреда почети опорављати током ове године или ће се рецесија проширити и на следећу годину. У новијем извештају „Светска економска прогноза: Криза као ниједна друга, несигурни опоравак“ предвиђање глобалног пада је 4,9% у 2020. години, што је већ за 1,9 процентних поена испод претходне прогнозе из априла.

Пандемија ковида 19 имала је у првој половини 2020. године негативнији утицај на привредну активност него што се у почетку предвиђало, а опоравак се сада очекује поступније него што се раније веровало. У најновијем извештају из јуна глобални раст у 2021. години се прогнозира на 5,4%. Осим тога, у међувремену су се знатно продубили буџетски дефицити, јер су земље до сада потрошиле скоро 11 билиона долара за сузбијање негативних последица вируса по економију. Процењује се да је 300 милиона запослених остало без посла.⁵ Непосредно пре почетка пандемије у извештају ММФ из јануара 2020. „Светска економска прогноза: Привремена стабилизација, спор опоравак?“ прогнозе су биле сасвим другачије. У том извештају предвиђао се глобални раст са процењених 2,9% у 2019. години на 3,3% у 2020. години и 3,4% за 2021. годину. На финансијским тржиштима је присутна велика неизвесност и нестабилност. Иако је у једном моменту дошло до пораста оптимизма и очекивања да ће ускоро започети економски опоравак, раст броја заражених и константни страх од другог таласа пандемије оставља утисак да ће економски опоравак ипак бити дуг и неизвестан. А сам почетак економског опоравка неће зависити од економских, већ од фактора који нису економски (слабљење вируса, проналазак вакцине, укидање физичког дистанцирања и др.).

---

⁴ IMF, *World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown*, April 6, 2020.

⁵ IMF, *World Economic Outlook Update, June 2020: A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery*, June 24, 2020.

Економске активности свуда у свету су погођене и драстичним падом тражње, односно потрошње из више разлога, али пре свега због тога што су многи грађани остали без посла и због неизвесне будућности мање купују него раније. У ранијим економским кризама потрошња је била мање погођена него инвестиције; међутим, пандемија ковида 19 изазвала је велику неизвесност, неизвесност у дужини трајања пандемије, као и неизвесност у дубини и ширини економских последица, па многи посежу за тзв. штедњом из предострожности, јер не знају шта доноси будућност. Према наводима ММФ-а, светској привреди ће бити потребно две године да се врати на ниво са краја 2019. године. „Пандемија ковида 19 довела је до велике блокаде, односно затварања економија, што је помогло у обуздавању вируса и спасавању живота, али је изазвало највећу рецесију од Велике депресије“, наводи економска саветница и директор Одељења за истраживање ММФ-а Гита Гопинат (*Gopinath*). Она је истакла да предвиђени пад светске економије у 2020. износи половину у односу на 1930-те, када је привреда била у минусу 10 одсто. Истовремено, у време глобалне финансијске кризе почетком 2009. године економски пад је износио 0,1 одсто.⁶

Размере кризе у свету изазване ширењем вируса ковида 19 доводе до закључка да ће и убудуће бити потребна додатна подршка монетарне политике домаћој економији свих земаља света погођених пандемијом ради ублажавања негативних ефеката кризе и подстицања привредног раста у наредном периоду.

ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ КОВИДА 19 У СРБИЈИ

Бруто домаћи производ

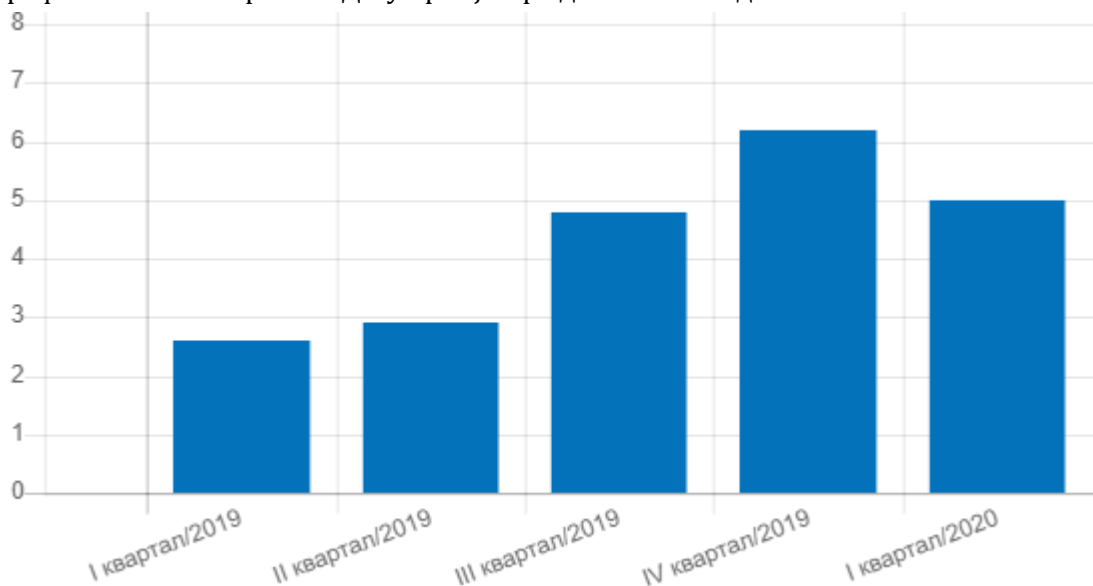
Пре пандемије српска привреда је имала реални раст бруто домаћег производа (БДП) од 4,2% (у 2019. години), јавни дуг је био 52,1% БДП-а, и стопу незапослености од 10,5%. Пре ковида 19 Влада Србије је пројектовала 4,0% раста за 2020. годину. Краткорочни показатељи говоре да је раст остао снажан у првом кварталу 2020. године, али очекивани позитивни резултати су изненада заустављени због избијања пандемије ковида 19. Избијање пандемије довело је до нижег раста српске привреде него што се раније очекивало. У првом кварталу 2020. године десезонирана серија података показује пад БДП од 0,6% у односу на претходни квартал. Са друге стране, у истом периоду реални раст бруто додате вредности забележен је у сектору грађевинарства 19,6%, у сектору информисања и комуникација 11,8%, у сектору државне управе и обавезног социјалног осигурања, образовања и здравствене и социјалне заштите 11,8% и у сектору индустрије и снабдевања водом и управљања отпадним водама 4,5%. Посматрано

---

⁶ Драган Штавланин „ММФ: Економска ситуација гора него што се предвиђало“, *Радио Слободна Европа*, 25. јун 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/mmf-ekonomska-situacija-gora-od-predvidjanja/30690214.html>, 15/08/2020.

по агрегатима употребе бруто домаћег производа, у првом кварталу 2020. године, у односу на исти период претходне године, реални раст забележен је код свих агрегата: издаци за финалну потрошњу домаћинстава 3,2%, издаци за финалну потрошњу непрофитних институција које пружају услуге домаћинствима 3,4%, издаци за финалну потрошњу државе 12,0%, бруто инвестиције у основна средства 10,7%, извоз робе и услуга 3,1% и увоз робе и услуга 8,3%.⁷

Графикон 1: Стопа раста БДП у Србији пре доласка ковида 19⁸

Према економској пројекцији ММФ-а, у 2020. години Србију очекује пад БДП-а од 3%, а потом 2021. године раст од 7,5%.⁹ Одређену дозу оптимизма нуде прогнозе ММФ-а, које су у јуну додатно смањили пројекције раста на глобалном нивоу за велики број земаља, за Србију су задржали априлску пројекцију због, правовременог и свеобухватног одговора на кризу.¹⁰ ММФ је приметио да економски план Републике Србије наставља да даје јаке макроекономске резултате и предложио редефинисање постојећих фискалних правила у циљу обезбеђивања очувања фискалне одрживости, као и приватизацију Комерцијалне

⁷ „Квартални бруто домаћи производ у Републици Србији, први квартал 2020. године“, Републички завод за статистику, 1. јун 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200601-kvartalni-bruto-domaci-proizvod-u-republici-srbiji-prvi-kvartal-2020-godine/>, 16/08/2020.

⁸ Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/>, 16/08/2020.

⁹ IMF, *World Economic Outlook* (April 2020).

¹⁰ „Србија једина земља којој ММФ није смањило прогнозу раста“, *ТВ Мост*, 02. Јул 2020, <https://www.tvmost.info/post/srbija-jedina-zemlja-kojoj-mmf-nije-smanjio-prognozu-rasta>, 16/08/2020.

банке и ХИП Петрохемије.¹¹ Према плану договореном са ММФ-ом, јавни дуг Србије не би требало да пређе 60% БДП-а, са 52,4% на крају 2019. године. Када је реч о периоду након почетка пандемије, према проценама ММФ-а, пројектован је пад бруто домаћег производа за 2020. годину од 3%, што је најмањи пад у поређењу са суседима у региону. Наиме, поред земаља које у значајној мери зависе од туризма, као што су Црна Гора и Хрватска, а чији пројектовани бруто домаћи производ за 2020. према процени ММФ-а из априла износи -9.0%; ту су Северна Македонија, чији пројектовани бруто национални производ износи -4%, Босна и Херцеговина и Албанија -5%. Процене које долазе од ММФ-а за Србију су благо боље, имајући у виду процене у региону, али и шире.

Према најновијем извештају Светске банке из јуна 2020. дају се нешто другачије прогнозе у односу на поменуте прогнозе ММФ-а. Наиме, за Србију је прогнозирано да ће имати мањи пад, и то од 2,5% (Северна Македонија 2,1%, Црна Гора 5,6%, Албанија 5%, Босна и Херцеговина 3,2%, Хрватска 9,3%). Светска банка процењује да ће српска привреда 2020. године ући у рецесију, вођена мањом туристичком и транспортном активношћу, нижим дознакама, успоравањем извоза и нижим директним страним инвестицијама и инвестицијама у целини. „Средњорочно (2021–2023) раст ће се вратити на своју претходну путању. Овај средњорочни поглед пресудно зависи од међународног развоја (укључујући утицај ковида 19), темпа структурних реформи и политичког развоја“.¹²

С обзиром на процес приступања ЕУ, као и на многобројне привредне, инвестиционе и трговинске везе које Република Србија има са ЕУ, развој привредних кретања у нашој држави умногоме зависи и од прогноза привредног опоравка саме ЕУ. Према Европској економској прогнози из пролећа 2020. године, негативни утицај пандемије ковида 19 и мера уведених у циљу очувања здравља на економију заједнице, довешће до смањења БДП-а у ЕУ за око 4% у 2020. години. Према прогнозама Европске комисије јавни дефицит и дуг ће се снажно повећати с обзиром на мере за ублажавање кризе. Предвиђа се да ће јавни дуг порастати изнад 60 процената БДП-а у 2020. години, што ће се одразити и на висок дефицит и пад БДП-а, а затим ће уследити постепени пад 2021. године у складу са економским опоравком и смањењем дефицита. Снажан опоравак БДП-а за 6% се очекује у 2021. години. Прогнозира се да ће оба, и пад и опоравак у ЕУ, бити углавном вођени приватном потрошњом и инвестицијама. За сада се не очекује да

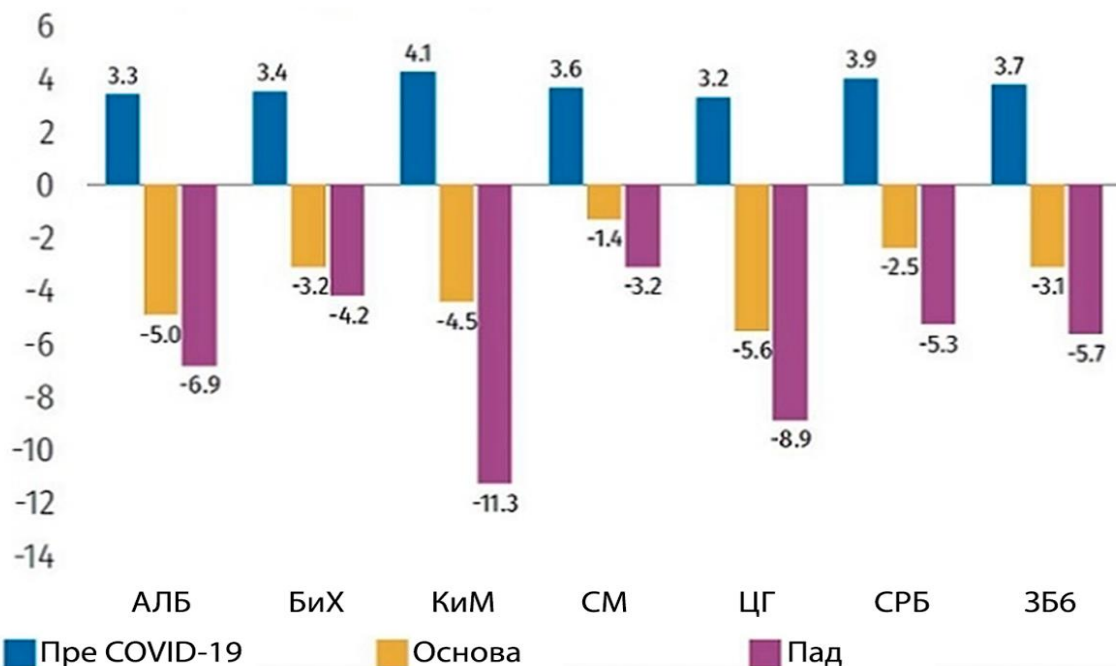
---

¹¹ "IMF Staff Completes a Virtual Review Mission to Serbia July 3, 2020", *The International Monetary Fund*, 03. Jul 2020, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/07/02/pr20253-serbia-imf-staff-completes-a-virtual-review-mission>, 17/08/2020.

¹² "The World Bank in Serbia", *The World Bank*, <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>, 17/08/2020.

ће свеукупно ограничено трајање мера изолације трајно утицати на производне капацитете и дугорочну путању раста у привредама ЕУ.¹³

Графикон 2: Реални раст БДП-а, процентни поени, процена Светске банке¹⁴

Учешће пољопривреде у привреди Републике Србије је око 7,5%, више него двоструко у односу на земље централне и источне Европе чланице ЕУ, где је просек 3,3% и пет пута веће него у развијеним земљама ЕУ, где је просек 1,5%. Учешће прехранбене индустрије у привреди Србије је 4,5%, а у земљама централне и источне Европе чланицама ЕУ је 2,7%, док је у развијеним земљама ЕУ 1,9% БДП.¹⁵ Због чињенице да се ове поменуе земље више ослањају на производе и услуге веће додате вредности у односу на Србију, а за време ове кризе тражња оваквих производа и услуга је снажно опала, долазимо до закључка да ће Србија имати осетно мањи пад производње када се пореди са земљама чланицама ЕУ.

Спољнотрговинска размена

Неспорно је да су земље ЕУ (пре свега Немачка и Италија) годинама биле најважнији спољнотрговински и економски партнери Србије. Поред прилива страних директних инвестиција, кредита, дознака (и донација), који претежно

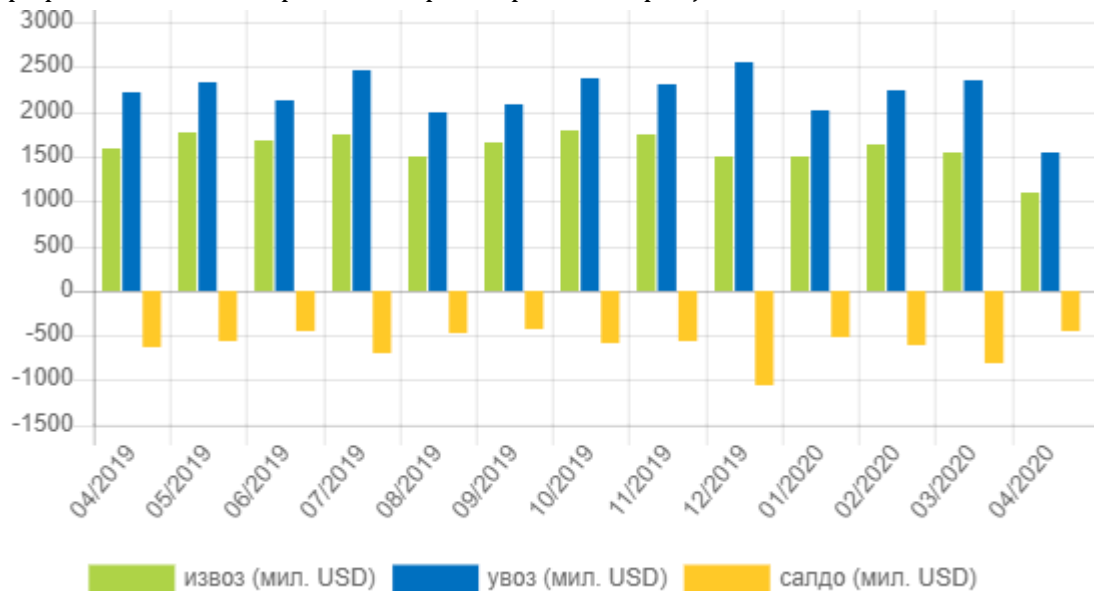
¹³ European Commission, European economic forecast (spring 2020), Institutional Paper 125, May 2020.

¹⁴ The World Bank, 2020.

¹⁵ „Ефекат здравствене кризе на фискална и економска кретања у 2020. и препоруке за фискалну политику у 2021. години“, Република Србија, Фискални савет, 20. јул 2020.

долазе из поменуте две земље, Европска унија је кључни стратешки партнер Србије због великог глобалног политичког, економског и технолошког значаја. Због свега наведеног тренутна, као и будућа економска кретања у ЕУ значајно утичу на кретања у Србији. Релативно спор опоравак привреда земаља Европске уније након пандемије ковида 19 одразиће се на успоравање раста увозне тражње и инвестирања, што ће се одразити и на успоравање раста домаћег извоза. Будући да српска економија у великој мери зависи од производње и трговине са ЕУ, инвестирања у српској производњи и трговини обично се покрећу директним страним улагањима, пре свега из ЕУ.

Графикон 3: Спољнотрговинска робна размена Србије¹⁶

„Због релативно велике отворености трговине српска привреда ће бити снажно погођена контракцијом спољне тражње изазване ковид 19 кризом, посебно од главних трговинских партнера у Европској унији, што ће довести до пројектованог пада извоза за 8,5%. Очекује се да ће негативни шок домаће потражње довести до снажнијег пада увоза за 9,5%, а самим тим и до позитивног доприноса нето извоза расту БДП-а у 2020. години. Очекује се да ће се извоз и увоз према европској економској прогнози из пролећа 2020. године снажно опоравити у 2021. години.¹⁷

Укупна спољнотрговинска робна размена Републике Србије за период јануар–јун 2020. године износила је у доларима 20.426,2 милиона долара, што представља пад од 9,9% у односу на исти период претходне године; док посматрано у еврима 18.543,4 милиона евра, што је пад од 7,7% у односу на исти период претходне године. У посматраном временском периоду извезено је робе у вредности од 8.621,0 милиона долара, што чини пад од 11,1% у односу на исти период претходне године, а увезено је робе у вредности од 11.805,2 милиона долара, што

¹⁶ Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/>, 19/08/2020.

¹⁷ European Commission, European economic forecast (spring 2020), op. cit.

је за 9,1% мање него у истом периоду претходне године. Извоз робе, изражен у еврима, имао је вредност од 7.822,4 милиона, што је пад од 8,9% у поређењу са истим периодом претходне године. Увоз робе имао је вредност од 10.721,0 милиона, што представља пад од 6,8% у односу на исти период прошле године. Дефицит износи 3.184,2 милиона долара, што чини смањење од 3,1% у односу на исти период претходне године. Изражен у еврима, дефицит износи 2.898,5 милиона, што је смањење од 0,5% у поређењу са истим периодом претходне године. Покривеност увоза извозом је 73,0% и мања је од покривености у истом периоду претходне године, када је износила 74,7%.¹⁸

Спољнотрговинска робна размена била је највећа са земљама са којима Србија има потписане споразуме о слободној трговини, од чега земље чланице Европске уније чине 60,4% укупне размене Србије. Други по важности партнер Републике Србије су земље ЦЕФТА, са којима наша земља остварује суфицит у размени од 961,3 милиона долара, који је углавном резултат извоза: пољопривредних производа (житарице и производи од њих), електричних машина и апарата, нафте и нафтних деривата, друмских возила и производа од метала. Извоз Србије износи 1.395,3, а увоз 434,0 милиона долара за посматрани период. Покривеност увоза извозом је 321,5%. Изражено у еврима, извоз износи 1.266,9, а увоз 394,5 милиона евра (суфицит је 872,4 мил. евра, а покривеност увоза извозом 321,1%).¹⁹

Према томе можемо закључити да ће смањење укупног извоза роба и услуга у 2020. години бити вођено прерађивачком индустријом услед пада екстерне тражње и поремећаја у глобалним ланцима вредности. Извоз Србије највише се ослања на тражњу ЕУ и региона. У 2019. години 2/3 извоза пласирано је на тржиште ЕУ, затим на тржиште ЦЕФТА и тржишта земаља евроазијске уније.²⁰ Очекује се да ће у Републици Србији пад увоза бити већи од пада извоза, а опоравак увоза спорији услед комбинованог ефекта ниже домаће тражње и цена енергената. Највеће смањење вредности увоза очекује се код енергије и других индустријских инпута, услед пада цене енергената и смањења укупне економске активности, као и код увоза услуга. Са Кином имамо изузетно добру политичку и економску сарадњу, која се посебно развија у оквиру иницијативе 17+1 као део пројекта Појас и пут.²¹

---

¹⁸ „Спољнотрговинска робна размена за текући период и јун 2020“, Републички завод за статистику, 31. јул 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200731-spoljnotrgovinska-robna-razmena-za-tekuci-period-i-jun-2020/?a=0&s=0>, 19/08/2020.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Погледати: Ана Јовић-Лазих и Ивона Лађевац, „Блиско иностранство у интеграционим иницијативама Руске Федерације: случај Евроазијске економске уније“, У: Душан Пророковић, Ана Јовић-Лазих (урс), *Интеграциони процеси у Евроазији*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 253–285.

²¹ Погледати: Ivona Lađevac, Branislav Đorđević, Ana Jović-Lazić, “Serbian Views on “16+1” and “Belt and Road” Initiative in China-EU relations”, In: Liu Zuokui and Ivona Ladjevac (eds), *The Cooperation between China and Balkan Countries under the “Belt and Road” Initiative*, The Institute of European Studies (IES) at the Chinese Academy of Social Sciences, Beijing, China, 2019, pp. 54-70.

Остали економски показатељи

Трајно присутне опасности у Републици Србији из домена економских показатеља су два кључна макроекономска дефицита: дефицит буџета и дефицит текућег рачуна. Поред тога, српска индустрија оптерећена је низом структурних слабости, који доводе до тога да индустријска структура не може да одговори глобалним захтевима савременог тржишта.²²

Према оцени Народне банке Србије, инфлација би 2020. године требало да буде око доње границе дозвољеног одступања од циља ($3 \pm 1,5\%$) у условима ниже агрегатне тражње, као и нижих увозних цена, укључујући цену нафте. Средњорочно се очекује постепено приближавање инфлације централној вредности циља, чему би требало да допринесе опоравак потражње, подстакнут мерама монетарне и фискалне политике.²³

Графикон 4: Стопа запослености (15+год)²⁴

Због успоравања привредних активности постала су угрожена и радна места, као и приходи које породицама доносе плате запослених. Посебно су погођена сиромашна и рањива домаћинства, они који раде без уговора, са повременим уговорима, са уговорима на одређено време, као и samozапослени. Према званичним информацијама, 15.000 људи у Србији остало је без посла, али према истраживању које је спровела група за развојну иницијативу SeConS, око 200.000

²² Sanja Jelisavac Trošić, „Serbia’s Sustainable Development Strategy and Industrial Policy for the European Union and the World Trade Organization“, in: M Yülek (ed.), *Industrial Policy and Sustainable Growth*, Springer, Singapore, 2018, p. 275. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5741-0_23, p. 275.

²³ Народна банка Србије, *Макроекономска кретања у Србији*, јун 2020.

²⁴ Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/>, 20/08/2020.

људи је изгубило посао у Србији, што одговара око 8% запослених у фебруару 2020. године, укључујући неформалне и samozапослене раднике.²⁵

Током ванредног стања на снази су између осталог били 12-сатни дневни полицијски час, обуставе транспорта и затварање свих неесенцијалних продавница, ресторана и кафића. Многа приватна предузећа у Србији због затварања нису могла да зараде за плате запослених, па се постављало питање њиховог опстанка. Посебно су погођене филијале, као и услужна предузећа, која су погођена више него продајне компаније.

Према истраживању индустријске производње по месецима Републичког завода за статистику, у поређењу са фебруаром 2020. године (100%), индустријска производња износила је 79,33% у марту, 70,37% у априлу и 83,85% у мају. Процент компанија које су након обуставе или смањења својих активности наставиле да послују у априлу је био 86,13, а у мају је тај проценат порастао на 94,54, што показује добру брзину у повратку на нормалан ниво активности и пружа наду да ће се и запосленост повећати.

Графикон 5: Десезонирани индекси индустријске производње, 2019=100²⁶

Извор: Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/>

²⁵ Изјава министра рада Зорана Ђорђевића на конференцији за новинаре после седнице Социјално економског савета 22. маја 2020 према: „Коначне цифре: У Србији 15.000 људи остало без посла“, *Телеграф*, 22. мај 2020, <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3192976-konacne-cifre-u-srbiji-15000-ljudi-ostalo-bez-posla>, 20/08/2020; „Истраживање о ефектима пандемије и ванредног стања на запосленост, услове рада и бригу о домаћинству“, *SeConS Група за развојну иницијативу*, 13. мај 2020, <https://www.secons.net/article.php?a=131&lng=Serbian>, 20/08/2020.

²⁶ Републички завод за статистику, <https://www.stat.gov.rs/>, 20/08/2020.

Индустријска производња у периоду јануар–јун 2020. године, у поређењу са истим периодом 2019. године, мања је за 1,8%. Посматрано по секторима, у јуну 2020. године, у односу на исти месец 2019, забележена су следећа кретања:

- сектор Прерађивачка индустрија – раст од 4,1%,
- сектор Рударство – пад од 0,2%, и
- сектор снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација – пад од 4,5%.²⁷

Увођењем мера у циљу заштите здравља и смањивањем људских активности и радикалним променама понашања потрошача, поједине привредне гране су доживеле снажан пад у промету. У првом таласу борбе са вирусом посебно погођени сектори су били транспорт и туризам због ограничавања кретања људи. У Србији међу погођеним предузећима нашли су се и ХБИС, Фијат, Ер Србија и друга.

Поправљање фискалног резултата у претходне четири године у Србији урађено је успешним спровођењем фискалне консолидације на страни расхода, као и растом прихода услед бржег раста БДП-а и боље наплате пореза. У 2020. забележен је фискални дефицит услед смањених прихода и повећаних расхода, пре свега за медицинску опрему услед пандемије. Министарство финансија је проценило за 2020. годину фискални дефицит од 9% БДП-а, са проценом пада БДП-а услед смањивања привредних активности од око 2%. Расходи су наставили да расту и у другом кварталу услед имплементације мера подршке привреди. Програм мера Владе Републике Србије за ублажавање негативних ефеката вируса утицаће на раст дефицита буџета у 2020, као и на раст јавног дуга, али ће према проценама јавни дуг остати испод нивоа Мајстришког критеријума од 60% БДП-а. У том циљу у мају су емитоване седмогодишње еврообвезнице у износу од 2 милијарде евра, по каматној стопи од 3,375% (купонска стопа 3,125%). У јуну је референтна каматна стопа смањена на ниво од 1,25%.²⁸

Република Србија тренутно има довољно новца, девизних резерви и резерви злата и ову кризу још увек може да поднесе. Током прве половине 2020. године курс динара је био стабилан, инфлација је под контролом, а укупне девизне резерве износе 13,11 милијарди евра. Када се од укупних девизних резерви одбију средства пословних банака, која држе по основу обавезне резерве, нето девизне резерве су у марту 2020. износиле 10,94 милијарде евра. Стабилност монетарног сектора ће и убудуће зависити од тренутно непредвидљивог ширења или нестајања вируса ковида 19, као и начина на који ће се водити монетарна политика Републике Србије.²⁹

---

²⁷ „Индекси индустријске производње, јун 2020“, Републички завод за статистику, 31. јул 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200731-indeksi-industrijske-proizvodnje-jun-2020/>, 20/08/2020.

²⁸ „Макроекономска кретања у Србији“, НБС, јун 2020, стр. 15.

²⁹ Милош Обрадовић, „Економске последице COVID-19“, *Нова економија*, мај 2020, <https://novaekonomija.rs/arhiva-izdanja/broj-70-maj-2020/ekonomske-posledice-covid-19-21/08/2020>.

ЕКОНОМСКЕ МЕРЕ ПОДРШКЕ ПРИВРЕДИ СРБИЈЕ

Сада је већ јасно да ће економске последице пандемије ковида 19 бити заиста велике. Очекују се велики падови у појединачним индустријама, падови у БДП држава, као и значајна економска назадовања на глобалном нивоу. Управо због тога појединачне државе улажу значајне напоре да се ублаже последице ковида 19 на домаћу привреду. Владе држава и централне банке широм света излазе са различитим пакетима мера. Међу државама које су направиле пакете различитих мера налази се и Република Србија. Мере су урађене у циљу очувања привредног развоја и функционисања привреде, као и у циљу смањења негативних последица ковида 19. Ванредно стање на територији Републике Србије проглашено је 15. марта 2020. године.³⁰, а укинута је 6. маја 2020. године.³¹ С обзиром на то да пандемија још увек траје и није могуће до краја сагледати економске последице, највероватније ће бити и додатних државних мера помоћи привреди и очувању запослености. Тренутно се врши истраживање који су сектори најпогођенији, какви су изазови за предузећа и какви су им пословни планови, да би се у складу са могућностима могао осмислити нови сет мера помоћи привреди.³²

Програм економских мера за подршку привреди Србије и смањивање негативних ефеката проузрокованих пандемијом вируса ковид 19 вредан је 5,2 милијарде евра. Можемо оценити да је добра комуникација која је остварена између привреде и Владе Републике Србије, уз праћење промена на терену, довела до усклађивања економских мера Владе са стварним потребама привреде за превазилажење шокова које је донела са једне стране пандемија, а са друге стране ванредне мере у циљу очувања здравља. Предвиђене мере обухватају фискалне погодности, пореске мере, финансијску подршку и директна давања. Први сет економских мера Владе Републике Србије за подршку привреди су регулисане са следећим Уредбама³³:

Уредба о фискалним погодностима и директним давањима привредним субјектима у приватном сектору и новчаној помоћи грађанима у циљу ублажавања економских последица насталих услед болести ковид 19.³⁴

Уредба о примени рокова у управним поступцима за време трајања ванредног стања.³⁵

---

³⁰ „Одлука о проглашењу ванредног стања (2020)“, *Службени гласник РС*, бр. 29/2020-3, Београд, 15. марта 2020.

³¹ „Одлука о укидању ванредног стања (2020)“, *Службени гласник РС*, бр. 65/2020-4, Београд, 6. мај 2020.

³² „Припрема се нови пакет мера за помоћ привредницима“, *Радио телевизија Војводине*, 16. јул 2020, https://rtv.rs/sr_lat/ekonomija/priprema-se-novi-paket-mera-za-pomoc-privrednicima_1145268.html, 21/08/2020.

³³ Шири сет уредби, правилника, измена закона и одлука, који ће бити освежаван са сваким новим документом, може се наћи на следећој адреси Министарства финансија Републике Србије: <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/ekonomske-mere-za-pomoc-privredi-i-gradjanima/> 21/08/2020.

³⁴ „Уредба о фискалним погодностима и директним давањима привредним субјектима у приватном сектору и новчаној помоћи грађанима у циљу ублажавања економских последица насталих услед болести COVID-19 (2020)“ *Службени гласник РС*, бр. 54/2020 и бр. 60/2020, Београд, 10. април 2020 и 24. април 2020.

Уредба о пореским мерама за време ванредног стања ради ублажавања економских последица насталих услед болести ковид 19 изазване вирусом SARS-CoV-2.³⁶

Уредба о утврђивању Програма финансијске подршке привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства у отежаним условима услед епидемије ковида 19, изазване SARS-CoV-2³⁷

Програм економских мера за подршку привреди је представљен 31. марта 2020. године.³⁸ Програм економских мера је осмишљен имајући у виду две групе циљева: прва група циљева обухвата помоћ српској привреди, пре свега приватном сектору, да задржи ликвидност за време ванредног стања, а друга група циљева обухвата помоћ запосленима да задрже радна места и плате. Овај сет мера је осмишљен у моменту када се веровало да ће криза потрајати неколико месеци, а да ће се већ у трећем или четвртном кварталу привреда почети сама опорављати. С обзиром на то да се пандемија није смирила, за очекивати је да ће се доносити и додатне мере.

Програм економских мера за смањивање негативних ефеката проузрокованих пандемијом вируса ковид 19 и подршка привреди Србије садржи: 1) мере пореске политике, 2) директну помоћ приватном сектору, 3) мере за очување ликвидности и 4) остале мере. Мере пореске политике обухватају: а) одлагање плаћања пореза на зараде и доприносе за приватни сектор током трајања ванредног стања, уз каснију отплату настале обавезе у ратама са почетком најраније од 2021; б) одлагање плаћања аконтација пореза на добит у другом кварталу и в) ослобађање давалаца донација од обавезе плаћања ПДВ-а. Директна помоћ приватном сектору обухвата: а) директну помоћ предузетницима, микро, малим и средњим предузећима у приватном сектору у виду уплате помоћи у висини минималца за време трајања ванредног стања (3 минималне зараде) и б) директну помоћ великим предузећима у приватном сектору у виду уплате помоћи у висини 50% нето минималне зараде за време трајања ванредног стања), за запослене којима је решењем утврђен престанак рада (члан 116 и 117. Закона о раду). Под мере за очување ликвидности спадају: а) програм финансијске

---

³⁵ „Уредба о примени рокова у управним поступцима за време трајања ванредног стања (2020)“ *Службени гласник РС*, бр. 41/2020 и бр. 43/2020, Београд, 24. март 2020 и 27. март 2020.

³⁶ „Уредба о пореским мерама за време ванредног стања ради ублажавања економских последица насталих услед болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2 (2020)“ *Службени гласник РС*, бр. 38/2020, Београд, 20. март 2020.

³⁷ „Уредба о утврђивању Програма финансијске подршке привредним субјектима за одржавање ликвидности и обртна средства у отежаним условима услед епидемије Цовид-19 изазване SARS-CoV-2 (2020)“ *Службени гласник РС*, бр. 54/2020, Београд, 11. април 2020.

³⁸ „Министар Сениша Мали представио Програм економских мера за подршку привреди“, *Министарство финансија Републике Србије*, 31. март 2020, <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/ministar-finansija-predstavio-program-ekonomskih-mera-za-podrsku-privredi-srbije-i-smanjivanje-negativnih-efekata-prouzrokovanih-pandemijom-virusa-kovid-19/>, 23/07/2020.

подршке привреди у условима ковида 19 кризе Фонда за развој Републике Србије и б) гарантна шема за подршку привреди у условима ковида 19. У остале мере спадају: а) мораторијум на исплату дивиденди до краја године, осим за ЈП и б) фискални стимуланс – директна помоћ свим пунолетним грађанима.³⁹

Са одлагањем плаћања пореза и доприноса на зараде и са исплатом минималне зараде, део радних места и пословања је сачуван, што је поред очувања стабилности привреде и за очување социјалног мира веома битно. Мере државе усмерене на очување запослености у условима пандемије ковида 19 за сада дају добре резултате. Најспорнија мера предложеног програма је исплата по 100 евра свим пунолетним грађанима Србије, у циљу подстицања тражње након завршетка ванредног стања.

ОЦЕНЕ ЕКОНОМСКИХ МЕРА И ПРОГНОЗЕ ТРЕНДОВА У ПРИВРЕДИ СРБИЈЕ

Јасно је да је пандемија ковида 19 направила веома озбиљне проблеме привреди Србије и да је за очување привредног система била неопходна интервенција државе. Може се рећи да постоји сагласност свих привредних, стручних и политичких фактора око те чињенице. Другачија мишљења се јављају само око избора конкретних мера и њихове ефикасности да остваре постављене циљеве.

Фискални савет је ту да процени кредибилност фискалне политике са аспекта поштовања утврђених фискалних правила и да осигура јавност и одговорност у вођењу фискалне политике земље.⁴⁰ Фискални савет Републике Србије у оцени мера Владе потврдио је да су мере оправдане, посебно у циљу помоћи што већем делу приватног сектора да опстане, чиме се чувају радна места, смањује штета за грађане, привреду и последично и јавне финансије. Мере ће коштати пореске обвезнике преко 3 милијарде евра, од чега 2,5 милијарде евра за одлагање пореских обавеза, буџетску помоћ за исплату зарада и за повећање ликвидности и ове мере Савет оцењује позитивно, јер би трошак без оваквих мера био далеко већи. Међутим, исплата 100 евра свим пунолетним грађанима Србије извлачи из буџета 600 милиона евра и оцењена је вишеструко негативно. Мера је оцењена економски неефикасном, социјално нефокусираном и фискално неодговорном. За финансирање свих буџетских обавеза заједно са овим мерама Владе током 2020.

---

³⁹ „Програм економских мера за смањивање негативних ефеката проузрокованих пандемијом вируса ковид 19 и подршку привреди Србије“, *Министарство финансија Републике Србије*, 31. март 2020, <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/ministar-finansija-predstavio-program-ekonomskih-mera-za-podrsku-privredi-srbije-i-smanjivanje-negativnih-efekata-prouzrokovanih-pandemijom-virusa-kovid-19/>, 23/08//2020, стр 1–4.

⁴⁰ Sanja Jelisavac Trošić, Stojanović-Višić Biljana, “EU Budget and Budget of Serbia: Impact on Serbia's Accession to the EU”, *Ekonomika preduzeća (Journal of Business Economics and Management)*, Vol. LXVI, No. 2, 2018, p. 274.

године Република Србија мора да обезбеди око 6,5 милијарди евра од кредитора, што је оцењено као велики изазов.⁴¹

Због кризе, као и због мера, учешће јавног дуга у БДП-у ће се повећати за преко 10 процентних поена, што доводи до учешће јавног дуга од преко 60% БДП-а. Ово је неодрживо висок дуг за Србију и мораће се смањивати наредних година испод 50%. Оцена Фискалног савета је да јавне финансије Србије имају капацитет да се изборе са текућом кризом без макроекономских нестабилности уколико се води одговорна фискална политика.⁴²

Иако се у први мах процењивало да ће се здравствена криза изазвана вирусом зауставити током лета (а други талас да ће бити током јесени), то се није десило, па су се поставили нови изазови пред привреду и Владу Републике Србије. У међувремену дошло је до раста неравнотежа у буџету, раста јавног дуга, пада производње и промета у привреди и још много других негативних кретања.

Народна банка Србије одлучила је у јуну да настави са ублажавањем монетарне политике и референтну каматну стопу је снизила за 25 базних поена, на ниво од 1,25%. Инфлаторни притисци у Србији за сада остају ниски услед ниске агрегатне тражње и цене нафте.

Фискални савет, уз ограду због високог степена неизвесности за будуће ефекте пандемије, тренутни привредни пад процењује на око 3%, што ће довести до смањења броја запослених за 30–50 хиљада. Пад БДП-а због структуре домаће привреде биће мањи од већине европских земаља, док се фискални дефицит процењује на око 7% БДП-а, што је преко 3 милијарде евра, уколико не буде новог пакета помоћи привреди. Оцена је да би нови пакет помоћи привреди морао бити далеко мањи од првог, селективан и привремен.⁴³

Препоруке Фискалног савета за 2021. годину су: одржавати фискални дефицит од око 2%, јер би се тим дефицитом зауставио раст јавног дуга; остваривати прилагођавање буџета, првенствено контролом плата и пензија у јавном сектору, а никако смањењем јавних финансија; замрзавање плата у јавном сектору; умерено повећање пензија искључиво надоградњом „швајцарске“ формуле, а никако одлуком Владе; повећавање улагања државе у инфраструктуру, а средствима од смањења улагања у безбедносни сектор; опремање здравства.⁴⁴

---

⁴¹ „Оцена антикризног програма економских мера (2020)“, *Фискални савет Републике Србије*, 8. април 2020, Београд; http://www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2020/FS-Ocena_antikriznog_programa_ekonomskih_mera.pdf, 25/08/2020, стр. 3.

⁴² *Ibidem*, стр. 4–5.

⁴³ „Ефекат здравствене кризе на фискална и економска кретања у 2020. и препоруке за фискалну политику у 2021. години (2020)“, *Фискални савет Републике Србије*, 20. јул 2020, Београд, http://www.fiskalnisavet.rs/doc/analize-stavovi-predlozi/2020/FS-Efekat_zdravstvene_krize_na_fiskalna_i_ekonomska_kretanja_u_2020_preporuke_za_2021.pdf, 25/08/2020.

⁴⁴ *Ibidem*.

Табела 1: Преглед економских кретања у Србији 2018–2021

	2018.	2019.	2020.	2021.
Реални БДП, мг. стопе раста (у %)	4,4	4,2	-1,5	6,0
Приватна потрошња (у %)	3,1	3,2	-1,9	5,1
Приватне инвестиције ^а (у %)	13,6	13,4	-5,2	10,7
Државна потрошња (у %)	3,7	3,0	2,4	2,0
Државне инвестиције (у %)	43,1	30,4	-17,0	26,6
Извоз (у %)	8,3	8,5	-1,9	13,2
Увоз (у %)	11,6	9,5	-4,41	3,2
Стопа незапослености ^б (у %)	12,7	10,4	9,7	-
Номиналне зараде ^в (у %)	6,5	10,6	10,3	-
Новчана маса (МЗ) (у %)	14,5	8,4	-	-
Индекс потрошачких цена ^г (у %)	2,0	1,9	1,5	1,8
НБС референтна каматна стопа ^д (у %)	3,0	2,25	1,25	-
Дефицит текућег рачуна ВРМ-6 (у % БДП-а)	4,8	6,9	5,0	5,5

^а Не укључује ефекат промена у залихама.

^б Анкета о радној снази. Ревидирани подаци од 2014. године према новој методологији АРС. Податак за Т1 2020.5.

^в Номиналне зараде се од 2017. објављују према новој методологији. Податак за Т1 2020.

^г Подаци о инфлацији се односе на мг. инфлацију у децембру: $(Pt/Pt-12)*100-100$.

^д Последњи расположив податак.

Извор: „Макроекономска кретања у Србији“, НБС, јун 2020, стр. 29.

Монетарна политика Србије је до сада била успешна, док је динар још увек стабилан, а Србија за сада има добре девизне резерве. Макроекономска стабилност постоји и постоји маневарски простор. Очекивано успоравање прилива капитала из иностранства ће извршити притисак на стабилност курса динара. У средњорочном периоду може се очекивати и притисак на девизне резерве Србије. Због смањивања нивоа страних директних инвестиција, смањених

дознака из иностранства, смањеног броја радника који раде у иностранству – доћи ће до притиска на курс динара и уколико се интервенише са резервама Народне банке Србије, оне ће се наравно трошити.

Направити добру пројекцију привредних кретања немогуће је у овом тренутку. Треба напоменути да ће будућа привредна кретања у Србији и у свету у великој мери зависити и од очекивања инвеститора и очекивања потрошача. Владају велике недоумице, као на пример: да ли ће се улагати у мала и средња предузећа, да ли ће се спашавати крупни капитал и банке и слично. Немогућност слободног кретања запослених, капитала, производа и услуга довело је до кидања логистичких ланаца снабдевања. Пред гашењем су читаве индустрије, док се послови затварају, успоравају се и стају инвестирања, а потрошња је такође успорена због разних фактора. Уколико се наставе ови трендови, долазиће све више и до успоравања и гашења производње која неће моћи да прода своје производе. Тиме се успорава цео економски ток и обрт – инвестирање, производња, потрошња – влада неизвесност код свих актера и очекивања ка покретању токова и побољшању постају све више песимистична. Сви актери постају опрезнији и долази до општег економског успоравања.

Чак и у оваквој ситуацији биће добитника, посебно у секторима који су отпорни на пандемију. Уколико велика и снажна предузећа искористе јефтине кредитне линије које тренутно гарантују државе у свету, оне могу искористити кризу да куповином ослабљених мањих предузећа униште конкуренцију и остваре монопол на тржишту. У оваквом сценарију је сасвим могуће да богати постану још богатији, а да сиромашни пропаду. Овде можда и најважнију улогу могу имати државе. Развијене земље су већ започеле посао, па током кризе изазване вирусом не дозвољавају преузимања стратешки важних компанија у њиховим државама од стране предузећа страних држава. Све је очигледније да државне интервенције у привреди постају све снажније и не заустављају се само на пакетима помоћи. Видеће се колико ће остале државе бити спремне на својим тржиштима да спрече монополско понашање. Иако је међународна сарадња по природи неопходна током глобалног шока попут пандемије, државе у свету данас све више нису вољне да сарађују у глобалним питањима.⁴⁵ У међувремену се најављују и још радикалније мере државног интервенционизма, који све више подрива постулате слободног тржишта. Свеукупно посматрано, цео свет ове 2020. године ће претрпети губитке, док ће се сиромаштво у свету повећати.

Пад светске привреде током 2020. године је незапамћен од Другог светског рата. Када се погледа свет у целини, виде се најаве централних банака да ће оне интервенисати колико год то буде потребно.⁴⁶ Монетарне мере све више се

---

⁴⁵ Alicia García Herrero, „The Pandemic Requires a Coordinated Global Economic Response“, *Intereconomics*, Vol. 55, No. 2, 2020, p. 66.

⁴⁶ Погледати: Rajiv Chowdhury, Shammi Luhar, Nusrat Khan, Sohel Reza Choudhury, Imran Matin, Oscar H. Franco, „Long-term strategies to control COVID-19 in low and middle-income countries: an options overview of community-based, non-pharmacological interventions“,

прилагођавају насталој ситуацији; државе се све више задужују ради интервенција на сопственом тржишту.⁴⁷ Обим мера у свету је незабележен од санирања последица Другог светског рата до данас.⁴⁸ Назире се да ће ова година бити прекретница и да ће највероватније будућност осликати нека нова економска реалност.

Република Србија има шансу да започне са отклањањем слабости не ослањајући се на друге и да пронађе свој сопствени концепт одрживог развоја. Мала је вероватноћа да ће се поновити ограничења која су била на снази током ванредног стања, а и за привреду је боља опција да се, уколико за то постоји здравствена потреба, дужи период трају умерена ограничена у пословању. Нови сет мера подршке привреди је могуће извести из примарне емисије. Нове мере би требало да буду више селективне. Тешко ће бити донети одлуке. Уколико не буде нових мера подршке, прогнозирани пад од 3% ће бити знатно већи.

Осим мера које се очекују од државе, привредници би морали мењати модел пословања, можда и грану пословања. Кризна времена увек захтевају тешке одлуке и прилагођавања. Сада је много више него раније потребно стратешки размишљати и планирати.

Привредници у Србији предлажу да се у другом кругу помоћи још три месеца настави са исплатом минималне зараде за раднике и да мировање отплате кредита остане на снази, али само за најугроженије секторе. Све више је стручњака и привредника који предвиђају да неће бити скорог опоравка привреде и да ће криза потрајати. Најоптималније је, али не и реално, да нови пакет мера буде на нивоу претходног. Пошто се са сваким даном трајања претње од вируса ковид 19 повећавају трошкови и привреде и државног система помоћи, неминовност је да ће скоро све државе света повећати јавни дуг. Такође се мора обратити посебна пажња на финансирање и организациони концепт здравственог система, јер они представљају највећи изазов за обезбеђивање

European journal of epidemiology, Vol. 35, No. 8, 2020, 743-748; Viral Acharya, Bjorn Imbierowicz, Sascha Steffen and Daniel Teichmann, „Does the lack of financial stability impair the transmission of monetary policy?“, *Journal of Financial Economics*, in press, available online 20 June 2020.,

[https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304405X20301781#:~:text=Monetary%20policy%20transmission%20may%20be,put%20to%20use%20for%20investment](https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304405X20301781#:~:text=Monetary%20policy%20transmission%20may%20be,put%20to%20use%20for%20investment;); Robert Kurtzman, David Zeke, „Misallocation costs of digging deeper into the central bank toolkit“, *Review of Economic Dynamics*, Vol. 38, 2020, pp. 94–126

⁴⁷ Погледати: Donato Masciandaro, „COVID-19 Helicopter Money, Monetary Policy and Central Bank Independence: Economics and Politics“, *BAFFI CAREFIN Centre Research Paper*, 2020 April (2020-137).; Agnès Bénassy-Quéré, Arnoud Boot, Antonio Fatás, Marcel Fratzscher, Clemens Fuest, Francesco Giavazzi, Ramon Marimon, Philippe Martin, Jean Pisani-Ferry, Lucrezia Reichlin, Dirk Schoenmaker, „A proposal for a Covid credit line“, *VoxEU*, 21 March 2020, <https://voxeu.org/article/proposal-covid-credit-line>, 29/08/2020.

⁴⁸ Погледати: Bibow Jorg, „Pushing the limits: the European Central Bank’s role in restoring sustainable growth“, *ETUI Research Paper-Working Paper*, 23 March 2020.

бољих и ефикаснијих здравствених услуга које би имале универзални обухват популације у држави.⁴⁹

Сада, у другом кругу требало би пружити подршку предузећима важним за одржање привредних активности појединих региона у држави, затим предузећима усмереним на извоз, као и компанијама које запошљавају већи број људи. Код планирања свих будућих мера морало би се поћи са две стране – шта нам је циљ и шта хоћемо да постигнемо, али и шта имамо, која су нам средства и капацитети.

Како се најављују нове државне мере за очување економског система, јасно је да ће оне морати бити усмереније, не толико широке и обимне, усмерене ка најугроженијим секторима и најугроженијим радницима. Сада је већ очигледно да ће криза да траје много дуже од неколико месеци. Дошло је до успоравања економске активности широм света, па и у нашој држави. Иако су мере државе усмерене на очување запослености у условима пандемије дале резултате, постаје јасно да ће држава и даље морати да интервенише на тржишту и да помогне привредним субјектима, као и запосленима, да у наредним продуженим месецима лошијих привредних активности због трајања пандемије очувају своје изворе прихода. Велики број држава света ће ове године да уђе у рецесију, а од за сада неизвесног момента окончања пандемије зависи да ли ће привредни системи упасти у депресију.

ЗАКЉУЧАК

Међу позитивним кретањима са којима је Србија дочекала ову ковид 19 кризу можемо издвојити стабилне макроекономске показатеље, добру фискалну политику, добру монетарну политику (уз упитну политику јаког динара), пореске реформе, смањење јавног дуга, релативно стабилан прилив страних директних инвестиција, побољшан кредитни рејтинг и друго. Због ових снажних основа у виду макроекономске стабилности, динамике раста и фискалног простора, као и за услове кризе повољне структуре привреде (релативно гледано велики део привреде Србије производи основна тзв. егзистенцијална добра, за којима у кризи тражња није значајно опала), јавила се и могућност да глобална рецесија на Србију има мање последице у односу на друге европске земље. Србија се у претходним годинама трансформисала у полако растућу економију са ниском инфлацијом, уравнотеженом фискалном позицијом, опадајућим јавним дугом, мањом екстерном неравнотежом и опоравком тржишта рада, што је нашој привреди помогло да за сада без већих привредних шокова одговори на текуће изазове.

---

⁴⁹ Сања Јелисавац Трошић, Тодић Драгољуб, Стаменовић Милорад, *Светска трговинска организација, животна средина и систем здравствене заштите*, Институт за међународну политику и привреду. Београд, 2018, стр. 83.

У условима свеопште светске кризе изазване пандемијом вируса ковид 19 несумњиво је да су мере државе биле потребне. Државним мерама се помогло и даље се помаже привреди Србије да се сачува у кризним месецима и да се подстакне опоравак. Без мера Владе Републике Србије последице по привреду вируса ковида 19 би биле много веће. Неопходно је да се Република Србија, уз посебну дозу опреза, прилагођава регионалним и глобалним кретањима на тржишту, која су свакако теже предвидива због последица пандемије.

Већина ефеката затварања и смањења највећег броја економских активности због ковида 19, као и економских мера за подршку привреди у Србији, биће јаснији и видљивији најраније крајем године. Промене изазване ковидом 19 највероватније ће касније укључивати измењене моделе пословања. Пандемија је покидала или скратила глобализоване ланце снабдевања. Производно позиционирање биће углавном ближе купцима у развијеним земљама, а то у нашем случају значи да би Србија због близине могла постати занимљивија за предузећа из ЕУ. Такође, Република Србија може постати занимљиво тржиште за инвестиције из Кине у производњу, која би тако била ближа тржишту ЕУ.

Пандемија ковида 19 не може се изједначити са скорашњим економским кризама. Код садашње кризе ни узрок ни решење није економско. Са сваким даном продужавања пандемије вируса постоји све већа шанса да неке земље неће спроводити праву политику или да ће притисак кризе бити превелик за њихов државни и економски систем, што би за последицу имало прерастање рецесије у депресију. Уколико криза, незадовољство и пандемија дуже потрају, могући су и јачи потреси светске привреде. Већ и пре ове пандемије стабилност и уређеност светског економског система су нарушавали протекционизам, трговински рат САД и Кине, скраћивање ланаца снабдевања, Брегзит, регионализација и друге појаве. Када се томе дода криза изазвана пандемијом, могуће је да ће се кроз неколико година дешавати и суштинска промена глобализованог света. Нарастајуће препреке у слободном протоку људи, производа и капитала могу све више постајати трајнија појава него што се на почетку кризе мислило.

Очекује се да криза изазвана ковидом 19 буде далеко већа од оне изазване глобалном финансијском кризом из 2008. године. За Србију, као и за све земље света, остаје проблем секундарних ефеката кризе изазване вирусом ковид 19, који би могли потрајати у дужем временском периоду. Велики проблем је што у међувремену расте број предузећа која неће моћи да обнове своје пословање, а самим тим отежава се целокупна економска стабилност. За сада је јасно да се светска и српска привреда реструктурира, више послова и трговине се обавља путем интернета, број пословних путовања је смањен и ствара се нека нова нормала.

ЛИТЕРАТУРА

- Acharya Viral, Imbierowicz Bjorn, Steffen Sascha and Teichmann Daniel, „Does the lack of financial stability impair the transmission of monetary policy?“, Journal of Financial Economics, 20 June 2020.

- Bénassy-Quéré Agnès, Boot Arnoud, Fatás Antonio, Fratzscher Marcel, Fuest Clemens, Giavazzi Francesco, Marimon Ramon, Martin Philippe, Pisani-Ferry Jean, Reichlin Lucrezia, Schoenmaker Dirk, „A proposal for a Covid credit line“, VoxEU. org, 21 March 2020.
- European Commission, European economic forecast (spring 2020), Institutional Paper 125, May 2020.
- IMF, World Economic Outlook (April 2020).
- IMF, World Economic Outlook Update, June 2020: A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery, June 24, 2020.
- IMF, World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown, April 6, 2020.
- Јелисавац Трошић Сања, Тодић Драгољуб, Стаменовић Милорад, Светска трговинска организација, животна средина и систем здравствене заштите, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018, стр. 83.
- Jelisavac Trošić Sanja, „Serbia’s Sustainable Development Strategy and Industrial Policy for the European Union and the World Trade Organization“, in: M Yülek (ed.), Industrial Policy and Sustainable Growth, Springer, Singapore, 2018, https://doi.org/10.1007/978-981-10-5741-0_23, p. 275.
- Jelisavac Trošić Sanja, Stojanović-Višić Biljana, „EU Budget and Budget of Serbia: Impact on Serbia's Accession to the EU“, *Ekonomika preduzeća (Journal of Business Economics and Management)*, March-April 2018, year LXVI, Serbian Association of Economists (Savez ekonomista Srbije), DOI:10.5937/EKOPRE1804266J, p. 274.
- Jorg Bibow, „Pushing the limits: the European Central Bank’s role in restoring sustainable growth“, ETUI Research Paper-Working Paper, 23 March 2020.
- Јовић-Лазих Ана, Лађевац Ивона, „Блиско иностранство у интеграционим иницијативама Руске Федерације: случај Евроазијске економске уније“, *Интеграциони процеси у Евроазији*, Душан Пророковић, Ана Јовић-Лазих (ур), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, стр. 253–285.
- Kurtzman Robert, Zeke David, „Misallocation costs of digging deeper into the central bank toolkit“, *Review of Economic Dynamics*, 3. April 2020.
- Lađevac Ivona, Đorđević Branislav, Jović-Lazić Ana, „Serbian Views on 16+1 and Belt and Road Initiative in China-EU relations“, *The Cooperation between China and Balkan Countries under the “Belt and Road” Initiative*, Liu Zuokui and Ivona Ladjevac (eds.), The Institute of European Studies (IES) at the Chinese Academy of Social Sciences, Beijing, China, 2019, pp. 54–70.
- Masciandaro Donato, „COVID-19 Helicopter Money, Monetary Policy and Central Bank Independence: Economics and Politics“, BAFFI CAREFIN Centre Research Paper, 2020 April (2020–137).
- Народна банка Србије, Макроекономска кретања у Србији, јун 2020.
- SeConS група за развојну иницијативу, „Истраживање о ефектима пандемије и ванредног стања на запосленост, услове рада и бригу о домаћинству“, <https://www.secons.net/article.php?a=131&lng=Serbian>.

- Herrero Alicia García, „The Pandemic Requires a Coordinated Global Economic Response“, *Intereconomics*, 2020 Mar 1;55(2):66.
- Chowdhury Rajiv, Luhar Shammi, Khan Nusrat, Choudhury Sohel Reza, Matin Imran, Franco Oscar H., „Long-term strategies to control COVID-19 in low and middle-income countries: an options overview of community-based, non-pharmacological interventions“, *European journal of epidemiology*, 2020 July 13:1–6.
- „Економске последице ЦОВИД-19“, <https://novaekonomija.rs/arhiva-izdanja/broj-70-maj-2020/ekonomske-posledice-covid-19>.
- „Ефекат здравствене кризе на фискална и економска кретања у 2020. и препоруке за фискалну политику у 2021. години“, Република Србија, Фискални савет, 20. јул 2020.
- „Индекси индустријске производње, јун 2020“, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200731-indeksi-industrijske-proizvodnje-jun-2020/?a=0&s=0>.
- „Изјава министра рада Зорана Ђорђевића на конференцији за новинаре после седнице Социјалноекономског савета 22. маја 2020“, <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3192976-konacne-cifre-u-srbiji-15000-ljudi-ostalo-bez-posla>
- „IMF Staff Completes a Virtual Review Mission to Serbia July 3, 2020“, Press Release No. 20/253,
- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/07/02/pr20253-serbia-imf-staff-completes-a-virtual-review-mission>
- „Квартални бруто домаћи производ у Републици Србији, први квартал 2020. године“, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200601-kvartalni-bruto-domaci-proizvod-u-republici-srbiji-prvi-kvartal-2020-godine/>
- „ММФ: Економска ситуација гора него што се предвиђало“, <https://www.slobodnaevropa.org/a/mmf-ekonomska-situacija-gora-od-predvidjanja/30690214.html>.
- „Макроекономска кретања у Србији“, НБС, јун 2020, стр. 15.
- „Министар Сениша Мали представио Програм економских мера за подршку привреди“, Министарство финансија Републике Србије,
- <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/ministar-finansija-predstavio-program-ekonomskih-mera-za-podrsku-privredi-srbije-i-smanjivanje-negativnih-efekata-prouzrokovanih-pandemijom-virusa-kovid-19/>, 23/07/2020.
- „Министарство финансија Републике Србије“,
- <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/ekonomske-mere-za-pomoc-privredi-i-gradjanima/>
- „Оцена антикризног програма економских мера“, Република Србија, Фискални савет, 8. април 2020, стр. 3.
- „Припрема се нови пакет мера за помоћ привредницима“, РТВ, 16. јул 2020., https://rtv.rs/sr_lat/ekonomija/priprema-se-novi-paket-mera-za-pomoc-privrednicima_1145268.html

- „Програм економских мера за смањивање негативних ефеката проузрокованих пандемијом вируса Ковид-19 и подршку привреди Србије“, Министарство финансија Републике Србије, стр 1–4.
- „Службени гласник РС“, бр. 38/2020, од 20. марта 2020.
- „Службени гласник РС“, бр. 41/2020 и 43/2020.
- „Спољнотрговинска робна размена за текући период и јун 2020“, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20200731-spoljnotrgovinska-robna-razmena-za-tekuci-period-i-jun-2020/?a=0&s=0>.
- „Србија једина земља којој ММФ није смањило прогнозу раста“, <https://www.tvmost.info/post/srbija-jedina-zemlja-kojoj-mmf-nije-smanjio-proгнозу-rasta>.
- „Службени гласник РС“, број 29, 15. марта 2020, 29/2020-3.
- „Службени гласник РС“, број 65/2020. 65/2020-4.
- „Службени гласник РС“, бр. 54/2020 и 60/2020, 11. април 2020.
- „Службени гласник РС“, бр. 54/2020, 11. априла 2020.
- „Serbia Overview, The World Bank“,
- <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>.

ECONOMIC CONSEQUENCES OF COVID-19 AND SUPPORT MEASURES TO THE ECONOMY OF REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: The crisis caused by the COVID-19 virus brings unforeseeable economic consequences that threaten to be extremely devastating for the whole world. These paper considers several issues about economic consequences and measures to overcome chisis in Serbia. At the beginning of the analysis, the economic consequences of the COVID-19 virus on the world economy were considered, then the economic consequences of the virus on the economy of the Republic of Serbia were analyzed. In the paper then follows the Government of Serbia economic measures program aiming at reducing the negative effects in the Serbian economy caused by the pandemic, and assessment of the success of these measures, as well as forecasting future economic trends that await us in the coming period. Among the positive trends with which Serbia was caught by COVID-19 crisis, we can single out stable macroeconomic indicators, good fiscal and monetary policy, tax reforms, reduction of public debt, relatively stable inflow of foreign direct investments, improved credit rating. Due to strong bases in the form of macroeconomic stability, dynamic growth and fiscal space, as well as for the conditions of the crisis favorable structure of the economy, because a large part of the Serbian economy produces the basic existential goods, for which the demand did not fall significantly in the crisis,

there was a situation that the global recession has less negative consequences for Serbia in comparison with other European countries. Without the economic measures of the Government of the Republic of Serbia, the consequences for the economy of the COVID-19 virus would be more devastating. Unfortunately, if the crisis, growing dissatisfaction with the measures of distancing and COVID-19 pandemics last longer, stronger earthquakes of the world economy are possible. For now, it is clear that the world and Serbian economy are being restructured, more business and trade is being done via the Internet, the number of business trips has been reduced and a new norm of doing business is being created. It is possible that a substantial change in the globalized world will take place in a few years. Growing obstacles to the free flow of people, products and capital may increasingly become a more permanent phenomenon than previously thought.

Key words: economy, economic consequences, COVID-19, Republic of Serbia

ПОСЛЕДИЦЕ ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19 ПО ЕКОНОМСКУ БЕЗБЕДНОСТ ГРАЂАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

проф. др Ивица Ђорђевић¹
др Марко Филијовић²

Апстракт: За коначну анализу тока пандемије и њених последица још увек је прерано. Међутим, ми већ сада можемо да говоримо о видљивим ефектима ванредног стања по квалитет живота грађана и ниво привредних активности. Као аналитички оквир искористићемо концепт људске безбедности који се питањем безбедности грађана бави кроз анализу седам области битних за квалитет њихових живота. У свакој од седам димензија људске безбедности је на директан или индиректан начин дошло до одређених промена. После здравствене највидљивији су ефекти у економској димензији, која је у фокусу наше анализе. Због развијене методологије и начина обраде података ефекти пандемије се најпре региструју путем промене економских индикатора, за које су доступни и најобимнији статистички извори. О еколошким аспектима можемо да говоримо у позитивном контексту, док се политичка безбедност и безбедност заједнице, односно индивидуална безбедност, поред повезивања са здравственим ефектима, могу контекстуализовати у односу на ситуацију пре пандемије. Занимљива је корелација у наведеним областима у односу на претходна стања и праксу у политичкој сфери, односно безбедност заједнице. Повезивање претходног са актуелним стањем говори нам о недостацима у области људске безбедности, који у одређеним околностима могу да допринесу драстичном погоршању ситуације.

Кључне речи: Пандемија, ковид 19, људска безбедност, економија, квалитет живота.

---

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: djivica@gmail.com. Ставовe и закључке изнесене у тексту не треба поистовећивати са односом институције према теми у којој је аутор запослен.

² Атински институт за образовање и истраживање (Athens Institute for Education and Research - ATINER), Атина, Грчка.

УВОД

Светска пандемија изазвана вирусом ковид 19 избацила је на површину многе слабости постојећих институционалних система, као и проблеме у функционисању Светске здравствене организације. Неприпремљеност и пропусти у раду указују на системске недостатке који су последица утицаја више фактора. Наведене организације биле су успаване дугим периодом релативно стабилне ситуације иако су постојали наговештаји о могућим појавама пандемија глобалних размера. Под притиском рационализације оскудних буџетских средстава редуковане су активности које су предуслов успешног суочавања са последицама масовног оболевања становништва. Супротно расту посведоченом економским статистичким показатељима, није обезбеђен квалитативни развој системâ који треба да пруже бенефите од повећаног обима глобалних економских активности.

Концепт људске безбедности (КЉБ) је настао са идејом да се путем анализе система и уочених недостатака у његовој структури превентивно делује. Стиче се утисак да је због идеолошких разлога дошло до опструкције операционализације и његове примене у пракси. Истраживачи из неких развијених земаља више су се бавили интелектуалним вежбама на тему дефиниције и методологије него потенцијалом КЉБ за практично деловање. Стиче се утисак да је пропуштена шанса за еволутивним корекцијама – реформом система у односу на нове околности, што је била и основна интенција истраживача који су учествовали у писању извештаја Програма за развој Уједињених нација (United Nations Development Programme – UNDP) за 1994. годину.³

КОНЦЕПТ ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Концепт људске безбедности је промовисан од стране UNDP након уочених негативних трендова у односу на постојеће државне институције према интересу грађана. Креатори концепта су покушали да скрену пажњу на неопходност глобалних институционалних реформи како би се заштитила права грађана од негативних ефеката уочених аномалија. Стихијност глобалних процеса доводи до ретроградних појава у односу на достигнуте и прокламоване стандарде у поштовању људских права на планетарном нивоу. Инструментализација постојећих институција зарад реализације интереса крупног капитала уместо подизања свеопштег нивоа благостања довела је до драстичног раста разлика између добитника и губитника глобализације. Са одустајањем од механизма контроле монополизације економских активности створени су услови за енормну концентрацију капитала под управом малог броја најбогатијих. Количина новца

---

³ UNDP, *Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1994.

коју контролише светска финансијска олигархија у постојећем систему који се базира на профиту као јединој мери вредности овима даје неограничену моћ.⁴

Диспропорција која је створена у корист приватних фондова државне институције доводи у инфериорни положај. Захваљујући контроли медијског простора, власници капитала креирају политички амбијент по мери својих интереса.⁵ Корумпиране политичке структуре нису у стању да обезбеде нормално функционисање институционалног система, што се најбоље види у условима ванредних ситуација као што су поплаве и пожари. Због неадекватне материјалне и кадровске опремљености дешавају се колапси система. Лоше реаговање у ванредним ситуацијама, односно неспособност да се схвати неопходност промена у цивилизацијским обрасцима понашања гурају човечанство ка ивици иза које више није могуће преокренути трендове које је човек покренуо својим негативним утицајем на природне механизме саморегулације.

КЉБ је постављен тако да путем секјуритизације седам димензија битних за квалитет живота људи на планети путем квантификације стања скрене пажњу на описане трендове и покрене грађане и институције на акцију. Глобални трендови се пресликавају на ниво националних држава, при чему треба нагласити да најгоре пролазе државе које спадају у категорију тзв. земаља у развоју (ЗУР), односно неразвијене земље. Мале неразвијене земље су приморане да прихватају неповољне аранжмане са контролорима транснационалног капитала, улазећи у тзв. утакмицу суманутих, такмичећи се ко ће понудити јефтинију радну снагу и повољније услове за рад експозитора ТНК. Та ситуација доводи до успостављања неоколонијалног односа и одлива ионако оскудних средстава из ЗУР према развијеним земљама. Смањење прилива новца у буџете ЗУР утиче на ниво расположивих средства за улагање у развој јавних служби, што се одражава и на функционалност здравствених система. Треба скренути пажњу да ни развијене земље нису поштеђене логике деловања којему су изложене ЗУР. Управљачи крупног капитала немају милости ни према коме, јер капитал не препознаје националност или неку другу врсту припадности. Основни циљ максимизације профита остварује се уз употребу свих погодности неконтролисаног глобалног простора који је ван националних јурисдикција.⁶

Идеја о квантификацији безбедности људи на неком простору путем 7 димензија и одговарајућих индикатора унутар сваке од њих који треба да дају информације

---

⁴ Ивица Ђорђевић, *Безбедносна архитектура у условима глобализације*, Факултет безбедности и Службени гласник, Београд, 2007; Бранко Милановић, *Глобална неједнакост*, Академска књига, Нови Сад, 2016.

⁵ - UNCTAD, *Trade and Development Report 2018 / Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development*, United Nations, New York and Geneva, 2018. 14/08/2020; Ивица Љ. Ђорђевић, Марко Филијовић: „Улога Медија у реализацији пројекта културног империјализма“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Vol. 147, No.2, 2014, стр.281–294.

⁶ Ивица Љ. Ђорђевић, *Људска безбедност – глобални контекст и примена у Србији*, Институт за упоредно право и Досије студио, Београд, 2013.

о квалитету живота грађана представља виши ниво анализе у односу на националну (и/или државну) безбедност. Сама идеја можда није у потпуности оригинална, али је по први пут покушана њена операционализација путем заокруженог теоријског модела⁷ и одговарајуће матрице⁸ која је развијана од стране многих хуманистички оријентисаних истраживача. Поменућа група истраживача је препознала потенцијал КЉБ и радила на његовој операционализацији. Посебно наглашавамо да у анализама родоначелника КЉБ не постоји антагонизам између класичних система безбедности и КЉБ, сем у ситуацијама када су полуге система инструментализоване од стране уских интересних група. КЉБ се појављује као корективни механизам у случајевима када класични безбедносни механизми нису у стању да обављају своје функције.

Чињеница је да највећи број ЗУР има проблем са великим диспропорцијама у расподели друштвеног богатства, што је све више уочљиво и у развијеним западним земљама. КЉБ показује кроз конкретне податке размере проблема и разбија предрасуде о нужно позитивним ефектима глобалног раста кроз период тзв. хиперглобализације од 1989. до 2008. године. Изостанак развојне компоненте доводи до тога да упркос статистички забележеном економском расту опада квалитет живота већине људи на планети. То се најбоље региструје путем истраживања ставова грађана о њиховом статусу и односу према функционисању система. Према истраживању *Европске банке за обнову и развој* расположење грађана транзиционих земаља у односу на демократију (онаквом са којом се они сусрећу у пракси) на силазној је путањи.⁹

Здравствени системи већине савремених земаља под притиском рационализације нису у стању да одговоре захтевима ситуације. Још почетком 2000-их постојала су упозорења о томе да здравствени систем САД није у стању да се суочи са новом пандемијом размера попут оне узроковане великим богињама.¹⁰ Због отпора реформи здравственог система од стране неоконзервативних кругова ништа није учињено да се уочени недостатак отклони. Под притиском Вашингтонског консензуса и здравствени системи транзиционих земаља су такође девастирани. Међутим, занимљиво је да су и поред тога остаци некадашњих система већине некадашњих социјалистичких (комунистичких) земаља боље реаговали на појаву пандемије изазване вирусом ковид 19 него у далеко богатијим земљама Запада.¹¹

---

⁷ UNDP, *Human Development Report 1994 – New Dimensions of Human Security*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1994.

⁸ UN, *HUMAN SECURITY HANDBOOK – An integrated approach for the realization of the Sustainable Development Goals and the priority areas of the international community and the United Nations system*, United Nations – Human Security Unit, New York, 2016.

⁹ Ивица Љ. Ђорђевић, *Људска безбедност – глобални контекст и примена у Србији*, Институт за упоредно право и Досије студио, Београд, 2013, стр.146. На основу: EBRD, *Life in Transition, After the Crisis*, European Bank for Reconstruction and Development, London, 2011, p. 22.

¹⁰ Amy Maxmen & Jeff Tollefson, „Two decades of pandemic war games failed to account for Donald Trump”, *Nature Research*, Vol. 04, August 2020, Springer Nature Limited, <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02277-6>, 14/09/2020.

¹¹ WHO, „Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard“, Data last updated: 2020/9/16, 11:44am CEST, World Health Organization,

КЉБ указује на значајну корелацију која постоји између здравствене ситуације и стања у области исхране.¹² Показало се да индустријализација производње хране и повећање учешћа брзе хране у исхрани значајно утиче на здравствени билтен нација. Навике у исхрани и квалитет намирница су неодојиви од стања здравља нација.

У КЉБ значајно место заузима утицај животног и радног окружења на квалитет живота. Хуманисти указују на проблем који је последица ситуације да свака идеја о очувању планете као животног станишта наилази на велики отпор профитних центара моћи, који врше опструкцију примене међународних декларација и конвенција о заштити природе. Због климатских промена људи су све више изложени негативним утицајима глобалног отопљавања. Појава пожара који уништавају велике површине под шумама додатно компликују ионако сложену ситуацију. Ауторима ових редова није јасно зашто се не ангажују додатна расположива техничка средства (канадери) за гашење пожара и дозвољава да милиони хектара годишње изгоре. Због занемаривања проблема настаје двострука штета: уништавају се *пљућа планете* и повећава количина угљеника у атмосфери.

Очигледна дисфункционалност система окреће људе ка алтернативама које су најчешће у виду фундаменталистичких покрета (екстремне: левице, деснице или разне форме верског организовања). Неповећење у систем се одражава и на процентуално учешће у политичком животу, односно спремност да се људи активно укључе у решавање проблема из непосредног окружења. На индивидуалном нивоу постоје изазови које централизована власт није у стању да решава с обзиром на квалитет кадрова које може да ангажује и расположива средства. Буџети за јавне службе су све сиромашнији због одрицања од прихода које држава чини кроз уступке крупном капиталу.¹³

Војне и полицијске структуре су све чешће у функцији заштите интереса крупног капитала него у вршењу њихове оригиналне улоге. Случајеви злоупотребе идеје о заштити људских права су потпуно дезавуисали поверење у међународну заједницу и покушај успостављања глобалне управе. Количина новца који се окреће у војној индустрији не оставља простора за хуманизам. Инсценирају се ситуације које служе за оправдавање војних интервенција у циљу контроле простора или једноставно отварања нових тржишта за продају оружја.¹⁴

Из ове перспективе гледано свет се налази пред провалијом и питање је да ли постоји снага и начин да се тај тренд заустави. С обзиром на то да су хегемонистичке снаге (глобалне структуре моћи) учиниле доста тога да сваку идеју хуманизације цивилизације искомпромитују, односно смање изгледе за њихову реализацију, ситуација нимало није сјајна. Због тога је значај КЉБ још

---

https://covid19.who.int/?gclid=EAlaIqobChMlIpigT9Pt6wIVDN0yCh3aEwj5EAAYASAAEgJTgfD_BwE, 16/09/2020.

¹² Barry M. Popkin, Linda S. Adair, and Shu Wen Ng, „Global Nutrition Transition: The Pandemic of Obesity in Developing Countries“, *Nutrition Reviews*, Volume 70, Issue 1, 2012, <https://academic.oup.com/nutritionreviews/article/70/1/3/1829225>, 14/09/2020, pp. 3–21.

¹³ Ивица Ђорђевић и Зоран Јефтић, „Промена финансијског положаја државе као безбедносни проблем“, *Међународни проблеми*, Vol. LXVIII, No.2–3, 2016, стр.194.

¹⁴ Довољно је подсетити на примере попут: Ирака, Либије и Сирије.

већи, јер снагом аргумената може да утиче на промену свести о проблемима савремене цивилизације.

ЕФЕКТИ ПАНДЕМИЈЕ ИЗАЗВАНЕ ВИРУСОМ КОВИД 19

Карактеристике пандемије и њен обухват чине је по могућим (и тренутно реалним) ефектима првом правом глобалном економском кризом од 1929. године. Чак и криза из 2008. године била је ограничена на финансијски сектор најразвијенијих земаља, те су њени ефекти ублажени високим растом привредних активности у Кини и у земљама у развоју. Негативних економских ефеката корона пандемије нико није поштеђен. Пад економских активности у условима пандемије показао је како глобализација, толико хваљена у условима раста, даје хаотичне резултате када дође до кризе без адекватних регулаторних механизма. Корона се брзо проширила користећи све погодности глобалних транспортних мрежа, док на другој страни није било адекватног одговора, што је и довело до глобалне кризе. Чак и земље које су потпуно ван глобалних привредних токова, односно са минималним учешћем у светској трговинској размени, трпе негативне ефекте због актуелне пандемије. Према проценама Светске банке преко 60 милиона људи ће бити изложено условима екстремног сиромаштва због последица пандемије изазване вирусом ковид 19. Поред погодности за ширење пандемије, отворене границе додатно отежавају положај земаља у развоју, које су своју привредну структуру везивале за глобално тржиште, односно стварале структуру која је зависна од страних инвестиција и дистрибутивних ланаца великих ТНК. Са кризом долази до повлачења активности према централа, тако да највишу цену кризе плаћају експозитуре у ЗУР. Повлачење капитала и обустављање производних активности изазива проблеме не само у сфери економије већ доприноси и социјалној нестабилности која је ионако крхка у већини ЗУР. Ситуација погодује појави разних популистичких и десничарских покрета који виде прилику за своју промоцију и њихов повратак на политичку сцену. Општа друштвена клима умногоме подсећа на ситуацију уочи Другог светског рата.¹⁵

Ефекти пандемије нису ограничени само на сектор здравља и привреду; посредно због заштите јавног здравља предузете мере утичу и на социјалне, али и политичке прилике. Предузимање непопуларних мера у циљу сузбијања ширења вируса изазива опречне реакције у политичкој сфери. Поставља се питање да ли су предузете адекватне мере у право време и одговарајућег интензитета. У пракси је било различитих примера: од почетног несналажења због непознавања праве природе вируса па до коришћења прилике да се намакне неки политички поен, што је доводило до огорчених реакција у јавности у облику протеста и промовисања разних теорија завере путем интернета.

Од почетног драстичног прекида свих активности, како је време одмицало, схватало се да живот мора да настави даље и да је неопходно одржање

---

¹⁵ Carmen Reinhart and Vincent Reinhart, „The Pandemic Depression The Global Economy Will Never Be the Same“, *Foreign Affairs*, September/October 2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-08-06/coronavirus-depression-global-economy>, 18/09/2020.

привредних активности на минимуму који омогућава функционисање система за време короне, али и што бржи повратак у нормалу након што пандемија прође. Неке делатности не могу да прекину са радом и њих Глигоров сврстава у вирусну привреду (производња хране, трговине, здравство...), док неке прелазе у виртуелни свет и чекају нормализацију ситуације (престанак пандемије) како би се вратиле у нормалу (ИТ сектор, образовање...)¹⁶

ЕКОНОМСКА СИТУАЦИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Негативне последице ширења вируса ковид 19 евидентне су широм света, па тако и у Републици Србији. У том смислу требало би истаћи да је Република Србија кризу изазвану пандемијом дочекала са снажном фискалном позицијом (захваљујући активностима на фискалној консолидацији у претходним годинама), солидним растом (од 4,2 одсто у 2019. години), ниском незапослености (10,4 одсто) и ниском инфлацијом.¹⁷ Па ипак, и поред повољних показатеља, различити извештаји процењују да ће Србија, као и многе друге земље, у току 2020. године ући у рецесију.¹⁸ За то постоји више разлога. Наиме, према анализи Организације за економску сарадњу и развој (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD), спроведеној 27. марта 2020. године, због избијања епидемије 168 производних компанија у Србији привремено је зауставило производњу, 67.000 запослених радило је од куће, док су многи ланци снабдевања прекинати. Губици у области инфраструктуре и транспорта од избијања епидемије до 17. марта премашили су 110 милиона евра, при чему су у области туризма само у периоду од почетка марта до прве половине априла они достигли износ од 2,7 милиона евра. Када је реч о негативним ефектима пандемије по финансијско тржиште, довољно је истаћи да је у периоду између 10. јануара и 14. априла БЕLEX15 индекс изгубио 20 одсто своје вредности, а да је домаћа валута депресирала око 3 одсто од почетка године, што, како истичу креатори поменуте студије, „сигнализира потенцијални одлив капитала и отежава међународне трговинске и инвестиционе одлуке“.¹⁹

---

¹⁶ Владимир Глигоров, „Опоравак после епидемије у Хрватској и Србији“, *Peščanik*, 14/07/2020, <https://pescanik.net/wp-content/uploads/2020/07/corona.pdf>, str.2, 28/08/2020.

¹⁷ WB, *Економски и социјални утицај COVID-19, Zapadni Balkan – Redovni ekonomski izveštaj br. 17, proleće 2020*, World Bank Group, <http://pubdocs.worldbank.org/en/895931588364704429/WB-RER-17-All-Country-Notes-Serbian.pdf>, 14/06/2020, str. 37–38.

¹⁸ - OECD, *Tackling Coronavirus (COVID-19) – Contributing to a Global Effort - The COVID-19 Crisis in Serbia*, 27 April, and 8 June 2020; Organisation for Economic Co-operation and Development, <https://www.oecd.org/coronavirus/en/#country-tracker>, 28/08/2020.
- WB, *Fighting COVID-19. Europe and Central Asia Economic Update*, Office of the Chief Economist, Spring 2020, World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33476/9781464815645.pdf>, 14/06/2020.

¹⁹ OECD, op. cit., 27 April, 2020, pp. 1–2.

Целокупној негативној слици српске економије доприноси и очекивање да ће се прилив страних директних инвестиција видно смањити, као и домаће инвестирање, те да ће доћи до осетног пада дознака из иностранства, што може довести до даљег смањења потрошње. Такође, постоји процена да ће се чак 85 одсто малих и средњих предузећа наћи под негативним утицајем вируса ковид 19.²⁰ То између осталог веома убедљиво потврђује и једно истраживање спроведено у периоду између 25. и 29. марта 2020. године, у којем је учествовало 209 микро и малих предузећа са територије Републике Србије. Наиме, подаци из студије показују да 85 одсто микро и малих предузећа процењује да ће пандемија имати негативан утицај на њихово пословање. Око 80 одсто њих очекује смањење потражње за производима и услугама током и након трајања пандемије, док је око 30 одсто предузећа мишљења да ће се то одразити на смањење броја запослених у истим. Осим тога, преко 70 одсто предузећа очекује да ће осећати економске последице пандемије на пословање 6 месеци и дуже, а 48 одсто процењује да ове изазове неће моћи да превазиђе без додатне подршке. Конкретно, „на питање колико предузеће може да преживи на тржишту са тренутним резервама и без додатних прихода, 37,8 одсто испитаних предузећа је одговорило да може да преживи до три месеца, 34,9 одсто од 15 до 30 дана, 14,8 одсто до 15 дана, 8,1 одсто до шест месеци, и само 1,4 одсто до годину дана. На питање да ли ће предузеће бити у стању да настави са стратешким плановима и пројектима који су започети у овој години, 40,2 одсто предузећа је одговорило негативно, 14,4 одсто позитивно, док 42,1 одсто није сигурно“.²¹ Ово истраживање у великој мери потврђује и налазе експерата Организације за економску сарадњу и развој који су дошли до податка да „удео фирми које су драстично смањиле своје производне капацитете износи око 60,5 одсто“, а „удео оних које очекују потешкоће у покривању рачуна око 91 одсто“.²² Ако се уз то дода информација Привредне коморе Србије да је до 31. марта 2020. године око 77.000 радника било на принудном одмору због прекида производње, а 1000 фирми имало блокиране рачуне због немогућности плаћања рачуна, јасно је под коликим притиском су се наша српска предузећа.²³

Имајући у виду актуелну ситуацију, Светска банка (World Bank) израдила је неколико сценарија за Србију. Према првом, повољнијем сценарију српски БДП ће се смањити 2,5 одсто у 2020. години. У том случају, опоравак би могао да почне у другој половини године, а утицај пандемије на економију разликовао би се по секторима. Најпогођенија би била индустријска производња, с пројектованим падом од 9 одсто, док би услуге такође биле погођене, али у различитом степену. Наиме, транспорт и туризам би претрпели највећи удар, при чему би услуге забележиле пад од око 1

---

²⁰ OECD, op. cit., 8 June, 2020, p. 2.

²¹ Смарт колектив и Форум за одговорно пословање, *Последице пандемије корона вируса на пословање малих и микро предузећа у Србији*, Beograd, 2020., str. 4–7, <https://smartkolektiv.org/aktuelnosti/analiza-posledice-pandemije-na-poslovanje-mikro-i-malih-preduzeca-u-srbiji/>, 14/06/2020, str. 4–7.

²² OECD, op. cit., 8 June, 2020, p. 2.

²³ WB, *Tržišta rada i šok izazvan kovidom-19 na Zapadnom Balkanu*, 2020, World Bank Group, <http://documents.worldbank.org/curated/en/318211590693118258/pdf/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-Labor-Markets.pdf>, 14/06/2020.

одсто. Како се наводи у извештају Светске банке: „Дешавања у реалном сектору ће утицати на спољни рачун и фискалну позицију. Очекује се да ће се трговина робом знатно смањити у еврима: извоз робе за 12 одсто и увоза за 17,8 одсто. Извоз у секторима транспорта и туризма био би мањи за око 30 одсто, а очекује се пад дознака за око 20 одсто. Као резултат такве ситуације у 2020. години би дефицит текућег рачуна могао порастати и достићи око 7 одсто БДП-а. Фискални дефицит би могао достићи 7,3 одсто БДП-а, јер се очекује пад прихода од 3,3 одсто БДП-а у склопу најављеног фискалног пакета и повећање потрошње од око 3,5 одсто. Јавни дуг би до краја године могао достићи 63,9 одсто БДП-а“.²⁴

С друге стране, негативни сценарио предвиђа пад БДП-а од 5,3 одсто. Он подразумева дуже трајање пандемије, што би довело до каснијег успостављања ланаца снабдевања и споријег опоравка услужног сектора. Како се наводи у поменутом извештају, у том случају: „На страни потрошње све компоненте БДП-а би имале стрмији пад, нарочито извоз и потрошња. Фискални дефицит би достигао 8,6 одсто БДП-а, јер би приходи додатно опали, а повећала би се потрошња за социјалне трансфере, чиме би јавни дуг достигао раст од 69,1 одсто БДП-а. Слично томе, биланс плаћања би се погоршао, а дефицит текућег рачуна би достигао 9,3 одсто БДП-а“ (табела 1). Према овом сценарију, рецесија би била дубља, а фискални и спољни притисци израженији, при чему би главни аспект представљала „забринутост да инвеститори буду мање спремни за преузимање ризика, што би повећало трошкове задуживања и створило додатни притисак и на фискалне и на спољне рачуне“.²⁵

Табела 1. Могући сценарији за Републику Србију у 2020. години

	Оригиналне (првобитне) пројекције	Нови основни сценарио (у случају нове основице)	Неповољнији сценарио (ниска основица)
<i>Реалне стопе раста</i>			
БДП	3.9	-2.5	-5.3
Потрошња	5.7	-2.3	-3.5
Инвестиције	5.3	-5.2	-7.7
Увоз	4.9	-10.2	-18.5
Извоз	7.6	-9.7	-15.1

Извор: WB, *Економски и социјални утицај COVID-19, Западни Балкан – Redovni ekonomski izveštaj br. 17, proleće 2020*, World Bank Group,

<http://pubdocs.worldbank.org/en/895931588364704429/WB-RER-17-All-Country-Notes-Serbian.pdf>, 14/06/2020.

²⁴ WB, *Економски и социјални утицај COVID-19, Западни Балкан – Redovni ekonomski izveštaj br. 17, proleće 2020*, World Bank Group, <http://pubdocs.worldbank.org/en/895931588364704429/WB-RER-17-All-Country-Notes-Serbian.pdf>, 14/06/2020.

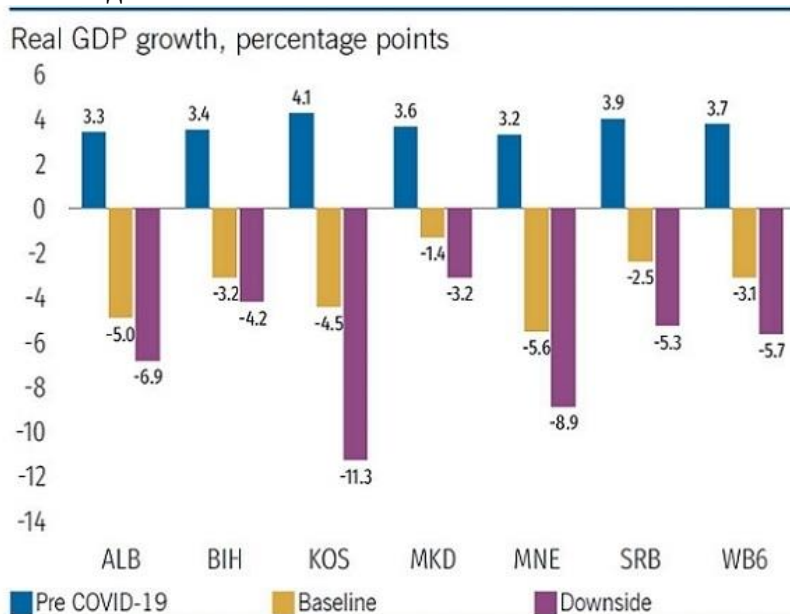
²⁵ WB, *Економски и социјални утицај COVID-19, Западни Балкан – Redovni ekonomski izveštaj br. 17, op. cit.*, str. 32.

Иако су ове процене у суштини неповољне, требало би ипак истаћи да је по појединим параметрима, као што је нпр. кретање БДП-а, Србија боље позиционирана у пројекцијама Светске банке него многе државе у њеном окружењу (графикон 1.).

Након првих ефеката пандемије, када је због рестриктивних мера кретања дошло до стагнације, а у неким областима и потпуног прекида, у мају је након ублажавања здравствених мера дошло до благог опоравка привредних активности. Према подацима Народне банке Србије дошло је до пада од 6,5% БДП у односу на исти период из претходне године, што је за 1,5% бољи резултат од прогнозираног на основу ситуације након првог таласа пандемије у Републици Србији. Овај тренд је забележен највише захваљујући прерађивачкој индустрији, док су гране попут туризма, угоститељства и транспорта и даље у дубоком минусу у односу на претходну годину. Због предузетих мера Владе није забележен значајнији пад формалне запослености; међутим, треба имати у виду да су многи привремени и повремени послови обустављени, што свакако утиче на стандард становништва. Предузете мере подразумевају непланирано издвајање из буџета, што у комбинацији са смањеним приливом средстава доводи до дефицита који је покривен задуживањем на међународном финансијском тржишту и емитовањем динарских хартија од вредности, што је укупно довело до повећања јавног дуга на 57% од БДП, уз процену да ће достићи 60% до краја године.²⁶

Графикон 1. Пројектовани повољни и неповољни сценарији везани за раст БДП-а код балканских земаља²⁷

²⁶ НБС, *Извештај о инфлацији*, август 2020, Народна банка Србије, <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/90/ioi.html>, 27/08/2020.

²⁷ WB, *Serbian Economy Shrinks as Country Responds to COVID-19*, Press Release, 29. April, 2020, World Bank, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/29/serbian-economy-shrinks-as-country-responds-to-covid-19>, 14/06/2020

Предузете мере у склопу антикризне политике су оправдале своју функцију и у складу су са економском теоријом, односно на исти начин се против негативних ефеката пандемије боре и остале државе света. У датом контексту забрињавајући је тренд који се бележи на глобалном нивоу, односно општи пад привредних активности. С обзиром да је Република Србија значајан део својих привредних планова и капацитета везала за стране инвестиције и зависна је од кретања на тржиштима њених највећих спољнотрговинских партнера, ефекти предузетих мера и даљи развој догађаја не зависе само од унутрашње политике. У Европској унији, која је по подацима Републичког завода за статистику са учешћем у спољнотрговинској размени од 61,8% највећи трговински партнер, забележен је пад БДП у другом кварталу ове године од 12,1%. У земљама са којима Република Србија највише сарађује: у Немачкој тај пад је 10,1% и Италији 12,1%.²⁸

Анализи треба додати и информацију да су међу највећим извозницима из Србије компаније које су везане за аутоиндустрију (Фијат – FCA Srbija DOO, Тигар – Tigar Tyres, Јура – Yura Corporation...) и железара Смедерево (HBIS Group Serbia Iron & Steel DOO).²⁹ У условима кризе тражња најпре реагује смањењем за производима који се могу окарактерисати као луксуз и долази до смањења инвестиционих улагања, односно одлаже се обнављање возног парка и градње нових објеката.³⁰ Зато можемо очекивати додатно смањење извоза и повећање дефицита у међународној размени Србије, што упућује на потребу за опрез при пројектовању будућих трендова. Ова напомена добија на значају када се има у виду процењена дужина периода опоравка од актуелне кризе која може потрајати и до 7 година.

ЗАКЉУЧАК

Пандемија изазвана вирусом ковид 19 довела је до поремећаја у постојећем моделу функционисања савремене цивилизације и по својим ефектима је свеобухватна у односу на безбедносни статус грађана. Као што смо рекли да многи институционални аспекти доприносе ширини и дубини појаве, тако и ефекти пандемије могу да се посматрају кроз све аспекте квалитета живота грађана који су препознати у концепту људске безбедности као релевантни за утврђивање нивоа безбедности становништва на неком простору. Пад економских активности је довео до економске кризе у глобалним размерама, али ефекте тога треба посматрати у контексту сваке заједнице (државе, региона) са свим њиховим специфичностима. Смањење привредних активности довело је до општег раста незапослености. Тамо где су предузете одговарајуће стимулативне мере од стране

---

²⁸ Тања Вујић, „Рекордан пад привреде САД и еврозоне“, *Политика*, 1. август, 2020.

²⁹ Министарство Финансија Републике Србије, *ТЕКУЋА МАКРОЕКОНОМСКА КРЕТАЊА*, септембар 2020, https://www.mfin.gov.rs/wp-content/uploads/2020/09/prezentacija_novo_sr-pdf.pdf, 18/09/2020.

³⁰ ILO, *Sectoral impact, responses and recommendations*, International Labour Organization, Genève, 2020, <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/sectoral/lang--en/index.htm>, 27/08/2020.

локалних влада, још увек није дошло до значајнијег отпуштања радника, али поставља се питање колико државе могу да интервенишу с обзиром на то да су смањени буџетски приходи. Посебно су угрожени грађани који су радили на привременим и повременим пословима који су били први на удару кризе.

С обзиром на глобалну повезаност националних привреда, можемо рећи да су и ефекти пандемије глобални, почев од тога да је покретљивост људи као туриста и радне снаге у транснационалним пословним ланцима убрзала ширење пандемије, па до тога да су негативни ефекти смањења привредних активности видљиви на планетарном нивоу. Ситуација у Републици Србији са пандемијом изазваном вирусом ковид 19 не разликује се пуно у односу на глобалне трендове. С обзиром на глобалну повезаност националних привредних система, можемо да приметимо да су земље са нижим нивоом глобализованости својих привреда у датим околностима мање погођене кризом. Свакако да негативни трендови из привреда земаља наших највећих трговинских партнера имају утицаја на привредне билансе Републике Србије, али ти ефекти могу донекле да буду ублажени мерама владе.

Пандемија је открила многе недостатке постојећег модела организације друштвеноекономских активности базираног на логици неоконзервативног тумачења економских процеса. Показало се да би без интервенција националних држава дошло до тоталног колапса на глобалном нивоу. Помоћ најугроженијима је била у фокусу свих, па и САД, које су доскора биле промотер неолибералне економске догме. Ситуација је такође показала да капацитети приватних здравствених система нису довољни за реаговање у условима масовног оболевања становништва. Пандемија је такође поново актуелизирала етичко питање односа према грађанима који нису у систему здравствене заштите. Социјална солидарност такође постаје актуелна у односу на део угрожене популације становништва који је због пада привредних активности још више погођен сиромаштвом.

Због објективности у анализи морамо да поменемо и пар позитивних ефеката пандемије. Наиме, поред смањења загађења животне средине, дошло је и до пада класичних криминалних активности, док је високо технолошки криминал добио на замаху. Економска криза је увек повезана са растом разних облика криминалних активности. Недостатак средстава из легалних извора прихода један део популације покушава да надокнади кроз разне форме илегалних делатности. Међутим, према подацима Министарства унутрашњих послова (МУП) Републике Србије види се да је током трајања ванредног стања забележен знатан пад стопе криминала у односу на исти период прошле године. Тачније, у периоду од 15. марта до 1. маја забележено је око 60 одсто мање кривичних дела него у истом периоду претходне године.³¹ Ова појава може да се објасни увођењем забране кретања, што је грађане оставило у становима, а криминалце такође

---

³¹ Данијела Вукосављевић, „Током ванредног стања забележен пад криминала од 60 одсто“ Политика, 18.05.2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/454357/Tokom-vanrednog-stanja-zabelezen-pad-kriminala-od-60-odsto>, 18/6/2020.

приморало да се одрекну својих „послова“. За разлику од класичног криминала, у Србији је дошло до пораста високотехнолошког криминала, превара на интернету и сексуална експлоатације за онлајн услуге.³²

Овом приликом треба нагласити како су многи негативни ефекти пандемије могли бити избегнути да су институције система радиле свој посао у складу са њиховом прокламованом друштвеном функцијом. Пандемија је указала на многе проблеме који су у фокусу КЉБ, тако да је ово прилика да се стручна и научна јавност поново подсети на његове основне поставке. Још увек није дошао тренутак за коначни биланс пандемије, овом приликом подсећамо да је врло битан детаљ концепта људске безбедности узимање у обзир субјективних осећаја грађана у односу на реалне околности. Поред постојећих пројекција економиста и оптимизма (односно песимизма) стручне јавности, важан аспект економских ефеката пандемије представља и перцепција људи о последицама ширења вируса ковид 19. У том смислу вредно је истаћи истраживање агенције „Валикон“, спроведено у периоду март–мај 2020. године на простору Балкана. Оно је интересантно због чињенице што забринутост грађана Републике Србије за ширење епидемије изазване коронавирусом, иако смањена за чак 20% у односу на крај марта, остаје највиша у региону и износи 70%, у поређењу са 47% у Словенији, 58% у Босни и Херцеговини (БиХ) и 62% у Хрватској. Супротно томе, забринутост за економске последице једино је у Србији мања од половине и износи 40%, док економске последице епидемије брину 69% грађана Словеније, 61% грађана БиХ и 59% грађана Хрватске.³³ Наведено истраживање показује да су грађани Републике Србије далеко више забринуте за своје и здравље чланова породице него за економске последице.

На крају треба указати на опасност која прети од корупције као последице економске кризе изазване вирусом ковид 19. Снижавање реалних прихода и уочени благи инфлаторни тренд могу представљати окидач за раст корупције у државним структурама, чему систем мора озбиљно да се супротстави. Раст корупције може да поништи све анти-кризне мере које држава у датим околностима предузима.

ЛИТЕРАТУРА

- Valicon, „Regionalno istraživanje: BH građani najmanje optimistični u regiji po pitanju širenja korona virusa“, Agencija za savetovanje i istraživanje tržišta,

---

³² Танјуг, „Европол: У време корона кризе расту криминал и педофилија“, Новости, 2.4.2020,

<https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:856876-Evropol-U-vreme-korona-krize-rastu-kriminal-i-pedofilija,18/6/2020>.

³³ Valicon, „Regionalno istraživanje: BH građani najmanje optimistični u regiji po pitanju širenja korona virusa“, Agencija za savetovanje i istraživanje tržišta, 8.4.2020, <https://www.valicon.net/bs/2020/04/regionalno-istrazivanje-valicon-bh-gradani-najmanje-optimisticni-u-regiji-po-pitanju-sirenja-korona-virusa/,14/06/2020>.

- 08.04.2020, <https://www.valicon.net/bs/2020/04/regionalno-istrazivanje-valiconabh-gradani-najmanje-optimisticni-u-regiji-po-pitanju-sirenja-korona-virusa/>
- Вукосављевић, Данијела. „Током ванредног стања забележен пад криминала од 60 одсто“ Политика, 18.05.2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/454357/Tokom-vanrednog-stanja-zabelezen-pad-kriminala-od-60-odsto>, 18/6/2020.
  - WB, Ekonomski i socijalni uticaj COVID-19, Zapadni Balkan – Redovni ekonomski izveštaj br. 17, proleće 2020, World Bank Group,
  - <http://pubdocs.worldbank.org/en/895931588364704429/WB-RER-17-All-Country-Notes-Serbian.pdf>
  - WB, Tržišta rada i šok izazvan kovidom-19 na Zapadnom Balkanu, 2020, World Bank Group, <http://documents.worldbank.org/curated/en/318211590693118258/pdf/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-Labor-Markets.pdf>
  - WB, Fighting COVID-19. Europe and Central Asia Economic Update, Office of the Chief Economist, Spring 2020, World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33476/9781464815645.pdf>
  - WB, Serbian Economy Shrinks as Country Responds to COVID-19, Press Release, 29. April, 2020, World Bank, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/29/serbian-economy-shrinks-as-country-responds-to-covid-19>
  - WHO, „Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard“, Data last updated: 2020/9/16, 11:44am CEST, World Health Organization, https://covid19.who.int/?gclid=EAIaIQobChMIlpigt9Pt6wIVDN0yCh3aEwj5EAAYASAAEgJTgfd_BwE
  - Вујић, Тања. „Рекордан пад привреде САД и еврозоне“, Политика, 1. август, 2020.
  - Глигоров, Владимир. „Опоравак после епидемије у Хрватској и Србији“, Реšчаник, 14/07/2020, <https://pescanik.net/wp-content/uploads/2020/07/corona.pdf>.
  - Ђорђевић, Ивица. Безбедносна архитектура у условима глобализације, Факултет безбедности и Службени гласник, Београд, 2007;
  - Ђорђевић, Ивица Љ. Људска безбедност – глобални контекст и примена у Србији, Институт за упоредно право и Досије студио, Београд, 2013.
  - Ђорђевић Ивица, Филијовић Марко, „Улога Медија у реализацији пројекта културног империјализма“, Зборник Матице српске за друштвене науке, Vol. 147, No. 2, 2014, стр. 281-294.
  - Ђорђевић, Ивица и Јефтић, Зоран. „Промена финансијског положаја државе као безбедносни проблем“, Међународни проблеми, Vol. LXVIII, No.2-3, 2016, стр. 193-208.
  - EBRD, Life in Transition, After the Crisis. European Bank for Reconstruction and Development, London, 2011.

- ILO, Sectoral impact, responses and recommendations, International Labour Organization, Genève, 2020. <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/sectoral/lang-en/index.htm>
- Maxmen Amy & Tollefson Jeff, „Two decades of pandemic war games failed to account for Donald Trump”, Nature Research, 04 August 2020, Springer Nature Limited, <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02277-6>
- Милановић, Бранко, Глобална неједнакост, Академска књига, Нови Сад, 2016.
- Министарство Финансија Републике Србије, ТЕКУЋА МАКРОЕКОНОМСКА КРЕТАЊА, Септембар 2020. https://www.mfin.gov.rs/wp-content/uploads/2020/09/prezentacija_novo_sr-pdf.pdf
- НБС, Извештај о инфлацији, август 2020, Народна банка Србије, <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/90/ioi.html>
- OECD, Tackling Coronavirus (COVID-19) – Contributing to a Global Effort, The COVID-19 Crisis in Serbia, Organisation for Economic Co-operation and Development, <https://www.oecd.org/coronavirus/en/#country-tracker>
- Popkin M. Barry, Adair S. Linda and Ng Wen Shu, „Global Nutrition Transition: The Pandemic of Obesity in Developing Countries“, Nutrition Reviews, Volume 70, Issue 1, 1 January 2012, Pages 3–21, <https://academic.oup.com/nutritionreviews/article/70/1/3/1829225>
- Reinhart Carmen & Reinhart Vincent, „The Pandemic Depression The Global Economy Will Never Be the Same“, Foreign Affairs, September/October 2020, Council on Foreign Relations, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-08-06/coronavirus-depression-global-economy>
- Smart kolektiv i Forum za odgovorno poslovanje, Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji, Beograd, 2020., str. 4-7, <https://smarkolektiv.org/aktuelnosti/analiza-posledice-pandemije-na-poslovanje-mikro-i-malih-preduzeca-u-srbiji/>
- Тањуг, „Европол: У време корона кризе расту криминал и педофилија“, Новости, 2.4.2020, <https://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:856876-Evropol-U-vreme-korona-krize-rastu-kriminal-i-pedofilija>.
- UN, HUMAN SECURITY HANDBOOK - An integrated approach for the realization of the Sustainable Development Goals and the priority areas of the international community and the United Nations system, United Nations – Human Security Unit, New York, 2016.
- UNCTAD, Trade and Development Report 2018 / Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development, United Nations, New York and Geneva, 2018.
- UNDP, Human Development Report - New Dimensions of Human Security, Oxford University Press, New York – Oxford, 1994.

CONSEQUENCES OF THE COVID 19 PANDEMIC ON THE ECONOMIC SECURITY OF THE CITIZENS OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: It is still too early for a final analysis of the course of the pandemic and its consequences, but we can already talk about the visible effects of the state of emergency on the quality of life of citizens and the level of economic activities. As an analytical framework, we will use the concept of human security, which deals with the issue of security of citizens through the analysis of seven areas important for the quality of their lives. In each of the seven dimensions of human security, certain changes have happened, directly or indirectly. Second only to health dimension, the most visible effects are in the economic dimension, which is the focus of our analysis. Due to the developed methodology and the way of data processing, the effects of the pandemic are first registered through the change of economic indicators for which the most extensive statistical sources are available. We can talk about environmental aspects in a positive context, while political, and community security, ie. individual security, in addition to linking with health effects, can be contextualized in relation to the situation before the pandemic. There is an interesting correlation in these areas with respect to previous situations and in the political sphere practice, ie community security. Linking the previous with the current situation tells us about the shortcomings in the field of human security, which in certain circumstances can contribute to a drastic worsening of the situation.

Keywords: pandemic, Covid 19, human security, economy, quality of life.

УТИЦАЈ КОВИДА 19 НА ЕКОНОМИЈУ ЦРНЕ ГОРЕ

др Саша Зејак¹

Апстракт: Анализа утицаја пандемије изазване вирусом ковид 19 на економију Црне Горе, коју је Свјетска здравствена организација (СЗО) прогласила 11. марта 2020. године, од непроцјењивог је значаја у условима растућих безбједносних ризика, на које већина држава у свијету нема адекватну стратегију одбране односно: превентиве, активног дјеловања и ублажавања последица пандемије. Економија Црна Горе, као и већина економија у свијету, није била у потпуности припремљена за функционисање у условима пандемије, због чијих последица не може бити спремна да се суочи са сличним проблемом у ближој будућности уколико се не промијени друштвени приступ према израженим пандемијским ризицима. У том контексту антиципирање догађаја на основу претрпљеног искуства „*што те мучи – то те учи*“, чије последице и дио решења су представљени у овом раду, пружају солидну основу за дубинско сагледавање овог проблема, његов утицај на економију и могуће механизме заштите – кроз сталност процеса њеног усавршавања. Сваки економски систем који жели да опстаје мора имати одређене способности (квалитете) опстајања. Један од предложених квалитета у овом раду јесте и обавезна имплементација система менаџмента континуитетом пословања, већи уплив академских знања у владиним стручним тијелима, као и формирање трајног националног тијела које би се бавило превентивом, активним дјеловањем и ублажавањем последица пандемија на економију Црне Горе. Благовремене, смјеле и пажљиво осмишљене мјере ублажавања стресних ситуација могу значајно ограничити друштвени и економски утицај кризе изазване пандемијом.

Кључне ријечи: *экономија, пандемија, ковид 19, ризик, безбједност.*

---

¹ Европски центар за мир и развој Универзитета за мир Уједињених нација, Београд; e-mail: szejak@t-com.me

УВОД

„Црна Гора је мала, отворена економија. Такође је економија која је посебно рањива на спољне шокове, јер се у великој мери ослања на прилив капитала из иностранства како би стимулисала свој раст“²

Анализа било којег система и његове интеракције са факторима од утицаја зависи од квалитета и дубине њиховог познавања. У том контексту неопходно је дати полазне дефиниције економије као система и пандемије као једног од најзначајнијих фактора који утичу на тај систем.

Појам економије је препознат и прије нове ере и представља кованицу грчког језика (*οικονομικός*) гдје је *οικος* = дом, кућа а *νόμος* = обичај, закон или старање по закону. Касније овај термин се појављује као религијски термин, који је остао записан на више мјеста у Новом завјету (као Божија економија = Божије управљање свијетом). Најадекватнији превод на српски језик би био „домострој“, односно устројавање дома или ти домаћинства, при чему је економ (а не економиста) онај који се бринуо о правилном устројству дома. Звање економа је и сада задржано у православним српским манастирима као тековина прошлости. Економија данас представља једну свјетовну науку која се бави управљањем (газдовањем, устројством, распоређивањем) материјалних и нематеријалних добара.

Појам пандемије је новијег датума и такође је кованица грчког језика (*πάνδημος*), гдје је *πᾶν* = сви, а *δῆμος* = људи, народ односно ширење неке болести на сав народ – у овом случају на глобалном свјетском нивоу.

Свакако, из оба појма може се закључити да се односе на човјека и на његов битисање, те се може говорити и о томе да устројавање своје куће (економисање) мора узети у обзир епидемиолошки, односно пандемијски фактор који је често у историји био главни узрочник пустошења домаћинства. У том контексту треба посматрати и индивидуалне домаћинске економије, националне и свјетску економију – у непрекидној интеракцији човјека и његовог окружења. Конкретније, економија и економисање на сваком нивоу мора да има „резервни положај“, односно „план б“ или чак више њих. У овом понашању по мишљењу аутора овог рада највиша достигнућа су учињена у домену сигурносних државних института, од којих ове фразе и происходе (нпр. војска, безбедносне службе), чија искуства треба примијенити на економске субјекте у дијелу у којем је то могуће.

Једна од специфичности која је везана за Црну Гору и ближе окружење јесте и та да постоји велики јаз између владиних чиновника и високообразовних институција, које су по мишљењу аутора овог рада недовољно укључене током читавог периода пандемије. Велики број значајних истраживања, података и препорука свјетских ауторитета, на основу којих се доносе значајне државне одлуке, завршава у Владином канцеларијама, у привременим и струковним удружењима, без даљих консултација од стране академских експерата за међународну и регионалну економију и пандемију. Јасно је да ове институције имају једну од одлучујућих улога у санирању последица пандемије, али исто тако оне нипошто не могу бити

---

² „The World Bank in Montenegro“, *The World Bank*,
<https://www.worldbank.org/en/country/montenegro> 20/08/2020

супститути академских центара, будући да се ради о глобалном проблему, за који је потребно најмање више десетина специјализованих знања.

Оно што је у управљању ризицима од посебног значаја јесте да тзв. помак у препознавању (*recognition lag*), односно период између тренутка у коме се јавља потенцијално дестабилизирајући поремећај и тренутка у коме је он препознат – буде довољно кратак, како би креатори економске политике могли успјешно да управљају њиме. Стога је овај рад намијењен ширем кругу интересената, прије свега онима који желе да се упознају са актуелним економским трендовима, који желе да покрену или да осавремене свој приступ бизнису, као и онима другима – побуђенима интелектуалном радозналости.

Неформални комуникациони канали унутар система могу довести до цурења информација или пак пласирања дезинформација, избјегавању одговорности која није документована, чиме се доприноси конфузији и изостајању акције у потребном времену. Као примјер неформалних комуникационих канала који су довели до нежељених последица који могу резултирати приватним тужбама и ширењем панике у широј заједници јесте и списак заражених од ковида 19, када је службеник Дома здравља Подгорица ухапшен због сумње да је објавио списак података обољелих у Подгорици од ковида 19, прослеђујући податке колегама са истим или мањим овлашћењима³. На овај начин, пошто није успостављен ВСМ, а услед неприлагођености особља и технологије новонасталој ситуацији, менаџмент није успио да заштити репутацију и имиџ ове установе у потпуности, без обзира на уложене напоре запослених у борби са ковидом 19.

Недостатак менаџерске обуке је недостатак система који се среће у мање демократским друштвима у којима се на кључним улогама у системима постављају лица по политичкој, националној или вјерској припадности, без професионалних и стручних компетенција. Овај проблем је посебно изражен на оним нивоима власти који трпе чешће промјене, као нпр. локална власт, која се у Црној Гори више мијења него државна власт, тако да кључни менаџери (чак иако дођу са дијелом потребних компетенција) немају времена да се прилагоде системима, да их упознају и да их усавршавају. Немогуће је стећи и задржати повјерење у способност таквог менаџмента система у борби са кризним ситуацијама. Свако дјеловање на свијету, без обзира на његову природу, мора показати еластичност на дуги рок, иначе ће нестати. При томе је евидентно да менаџерска континуирана обука, као карактеристика развијених друштава и система представља неопходан услов опстанка система, односно организација.

Систем менаџмента континуитетом пословања настоји да предвиди и проактивно дјелује на узрочнике стресова, те да увијек има одговор на све могуће изазове, без обзира на њихову тежину и комплексност. Као једном успостављен, примјењивани стандард, он временом постаје све интелигентнији, како систем препознаје своје слабости до оне мјере у којој може да функционише „у свим претпостављеним ситуацијама“. Ова препознатљивост ситуација односно

---

³ Јелена Јовановић, „Ухапшен службеник Дома здравља Подгорица: Прослиједио списак обољелих преко вајбера?“, *Вијести*, 7. април 2020, доступно на: <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-hronika/uhapsen-osumnjiceni-za-objavljivanje-spiska-oboljelih>, 20/08/2020.

поремећаја са којима се може суочити систем, односно организација описује се кроз искуствено изграђену стратегијску и операциону матрицу коју ВСМ претпоставља као основну проактивну мјеру у спречавању прекида пословања у нежељеним ситуацијама.

Дугорочно, сваки неадекватан приступ изазовима у обављању дјелатности негативно утиче на новчане токове, па самим тим и на пад вриједности организација, гледано кроз вриједности удјела или власничких хартија од вриједности односно на благостање уже или шире друштвене заједнице. Овај утицај је опасан по окружење, без обзира да ли се ради о пословним субјектима, државним органима или невладиним организацијама, сходно њиховој улози, односно значају у националним или глобалним оквирима. Овим се отвара и низ других питања: враћање повјерења и вриједности након инцидентних ситуација, са свим комплексностима које оно са собом носи, ако је уопште могуће повратити повјерење, односно вриједност. Свакако, хтио то систем или не, односно, без обзира на интерне системске наклоности према ВСМ, екстерни покретачи континуитета у пословању су претежно екстерног карактера, различитих интереса и утицаја на систем, али се сваки од тих интереса или утицаја своди на потребу обавезности континуитета обављања дјелатности на кратки и дуги рок.

Ови покретачи захтијевају да се систем бави елементима интегрисаног управљања у ванредним ситуацијама, обезбјеђујући континуитет пословања путем следећег тока: предвиђање, процјена, превенција и припрема. У том контексту јако је важно препознавање нових безбједносних изазова и ризика и процјена њихових могућих посљедица по пословање, људске и материјалне ресурсе. Епидемије и пандемије, без обзира да ли настају природним путем или су вјештачки изазване, што је данас такође реално и могуће, с обзиром на степен развоја и злоупотребе науке, у том контексту сагледавају се као један од водећих безбједносних ризика и изазова, а микроорганизми који до њих доводе могу се сагледавати као пријетња и кроз призму биолошког тероризма и ратовања, климатских промјена, миграција. Ову претњу водеће земље света и међународне организације колективне безбједности већ су уврстиле на листу значајних потенцијалних ризика. Кризни менаџмент и кризна комуникација уз адекватну и перманентну припрему ресурса су у том погледу изузетно значајни за ефикасан и квалитетан одговор, али и превенцију.

Садашњи покретачи економских активности и њихов однос према безбједносним ризицима

Државни и локални органи и службе за кризне ситуације

Civil Contingencies Act Enhancement Programme у Великој Британији захтијева да локална и државна тијела за хитне и ванредне ситуације имају имплементиран ВСМ стандард, будући да овај стандард омогућава ефикасније и ефективније дјеловање у хитним ситуацијама од интереса за ужу или ширу заједницу, које требају подржати све институције и организације како би се повећала еластичност свих субјеката од значаја за реаговање у кризним ситуацијама.

НКТ (Национално координационо тијело за заразне болести у Црној Гори) је током периода пандемије често дјеловало нејасно, стихијски, без довољно детаљних упутстава о мјерама које је уводило и образложења истих, што се може

дјелимично образложити непознавањем потпуног карактера пандемије и њеног узрочника, али постоји дио јавности који сматра да је ово тијело често употребљавано и за сврхе за које није било предвиђено. Црна Гора би требало у најскоријем року да дефинише број сталних чланова НКТ, њихове специјалности и орган који би вршио надзор, односно ревизију поступања НКТ. У том дијелу аутор овог рада предлаже формирање сталног тијела, а не привременог, које би континуирано пратило и дјеловало на пандемијске и друге ризике, које би имало пододборе за све гране економије – онако како то чини Привредна комора Црне Горе.

У том контексту посебно је важно по завршетку пандемије објективно и мулти секторски анализирати научене лекције, уочене слабости, као и позитивна и негативна искуства осталих држава и актера у региону и свијету, са циљем да се у будућности на сличне изазове, којих ће несумњиво бити, реагује још одлучније, са што мање штетних посљедица по друштво и систем у цјелини, од људског здравља до економије. С тим у вези, сваку кризу треба посматрати и као развојну шансу, а регионалном сарадњом и повезивањем би се тај одговор могао учинити још ефикаснијим и посљедице кризе би свакако биле значајно мање.

На тај начин омогућиле би се превентивне и текуће мјере безбједности на свим нивоима. Као примјер повећања или давања овлашћења одређеном државном тијелу може се навести следеће: „Израелски премијер Бењамин Нетанјаху недавно је овластио Израелску безбједносну агенцију да користи технологију надзора која је нормално ограничена на борбу против терориста како би пратила пацијенте са коронавирусом“⁴, што може бити од користи, али отвара и Пандорину кутију могућих злоупотреба у циљу ограничавања слободе појединца. Искуство показује да су након сваке кризе појачавани контролни и репресивни механизми (примјер: антраксна кампања у САД 2001).

Осигуравајућа друштва

Осигуравајућа друштва, као могући директни оштећени у дисконтинуитету пословања осигураника, све више траже имплементацију ВСМ стандарда као један од начина на који могу смањити ризике који се односе на ову врсту ризика. Тачније, системи, тј. организације, увођењем ВСМ стандарда и његовим одржавањем и усавршавањем утичу на квалитет повјерења према осигуравајућим друштвима користећи бенефите осигурања у ситуацијама када осигуравајуће куће оцијене да су изложене мањим ризицима осигурања.

Током периода пандемије све осигуравајуће куће у Црној Гори су практично замрзнуле дјелатност у појединим врстама осигурања, што убудуће мора бити ријешено на начин да се тржиште самостално развија, али да се спријечи монополски наступ осигуравајућих кућа које у условима пандемије скоро истовјетно мијењају услове пословања, односно не врше дјелатност на уобичајено квалитетан начин.

---

⁴ Јувал Ноа Харари, „Свијет након коронавируса“, *Вијести*, 23. март 2020, доступно на: <https://www.vijesti.me/svijet/globus/426884/svijet-nakon-koronavirusa>, 21/08/2020.

Интерна системска контрола

Интерна системска контрола која прати токове и правила која прописују и захтијевају одређена тржишта и начини пословања (нпр. берзе) добијају све више на значају као дио обавезне савремене корпоративне културе, која подразумијева највећи степен усаглашености са захтјевима тржишта. Како су ови захтјеви све више усаглашени са VCM стандардом, евидентна је обавезност његове имплементације.

Интерне системске контроле у Црној Гори у условима пандемије практично не функционишу из два разлога: или не постоје или нијесу спремне да се суоче са безбједносним ризицима. Свакако, у овом контексту не треба посматрати војнобезбједносне и друге службе, чија искуства треба примијенити и на друге субјекте, будући да по природи ствари ове службе врше сталне пројекције ризика и представљају посљедњу линију отпора пред безбједносним ризицима.

Екстерни ревизори

Екстерни ревизори који контролишу имплементирани VCM стандард јесу једна од најглавнијих карика холистичког приступа који подразумијева VCM стандард, будући да од квалитета њихове оцјене спровођења VCM стандарда зависи квалитет реаговања у инцидентним ситуацијама и новчани и неновчани губици система и окружења.

Црна Гора у својим агендама није препознала VCM стандард, те постоји врло мали број појединаца (најчешће из безбједносних служби) који су обучени да буду имплементатори или екстерни VCM ревизори. Како је човјечије знање пресудни фактор у развоју свијета, није неопходно истицати даљи значај едукације, без обзира на то да ли ће VCM стандард бити обавезан у ближој будућности у Црној Гори као што је то нпр. у Великој Британији.

Добављачи и купци (ланац снабдијевања)

Ниједна организација није сама себи довољна у толикој мјери да не зависи од једног или више кључних добављача производа или услуга. Овим кључни добављачи постају заинтересовани за нпр. дистрибуцију својих производа или вршење услуга на начин на који се смањује притисак на ланац купаца у ванредним ситуацијама, посебно онда када се захтијева да систем који користи или даље дистрибуира производе добављача крајњим купцима не дозволи пад тржишног учешћа или је у нарочито преузетој обавези да исто изврши. Са своје стране купци исто тако траже стабилност снабдијевања и додатну обавезу добављачима која се огледа у сталности испоруке. Опасности које су препознате као узроци пораста ризика у ланцима снабдијевања су нпр.: аутсорсинг, који може да представља више фактора од уситњености процеса производње те самим тим и аутсорсинга, смањења броја добављача у ситуацији глобалног тржишта, варијабилност у тражњи производа (нпр. заштитне маске у вријеме пандемије), те недостатак потпуне видљивости и контроле ланца снабдијевања у којој он може бити прекинут на различите начине од било којег учесника у ланцу снабдијевања. Значи и купци и добављачи потребују имплементиран VCM стандард будући да тржиште намеће све мању лојалност међу купцима и добављачима.

Ланац снабдијевања у Црној Гори у вријеме пандемије углавном није прекинут, али је био евидентан дефицит алтернативних купаца и добављача, посебно у дијелу фармацеутике, резервних дјелова и набавке опреме која компензира утицај пандемије.

Будући покретачи економских активности и њихов однос према безбједносним ризицима

Инвеститори

Инвеститори су онај фактор пословања који обезбјеђују средства којима се реализују пословни планови и планови дјеловања који су посебно заинтересовани за исплативост инвестиција, било да се исплативост исказује новчано или на неки други начин. Како се инвестициони ризик смањује увјерљивошћу имплементираног ВСМ стандарда, логично је да инвеститори траже свођење инвестиционог ризика до најнижег могућег, чак до скоро нултог нивоа. Ово је један од разлога мањих инвестиција у системе који немају имплементиран ВСМ стандард.

У Црној Гори у критичним дјелатностима (туризам, металопрерада, енергетика) не постоји имплементиран ВСМ стандард, што ствара несигурност инвеститорима и дјелује дестимулишуће на оне инвеститоре који започну дио инвестиција, а потом их селе на територије које им гарантују већу сигурност у инвестирању и пословању.

Банке и друге финансијске организације

Као и инвеститори, банке и друге финансијске организације имају исте разлоге којима се руководе приликом пласирања својих средстава. У Црној Гори су прије пандемијског таласа двије банке отишле у стечај, док су друге банке дале компензаторне мјере према грађанству и привреди на начин да су привремено одложиле враћање рата из кредитних задужења, али су задржале право наплате затезних камата у одложеном периоду, чиме су више ишле на своју корист него у корист грађана и привреде, јер су фактички пласирале постојеће кредите на дужи период са већим каматама, док су биле уздржане у новим кредитирањима.

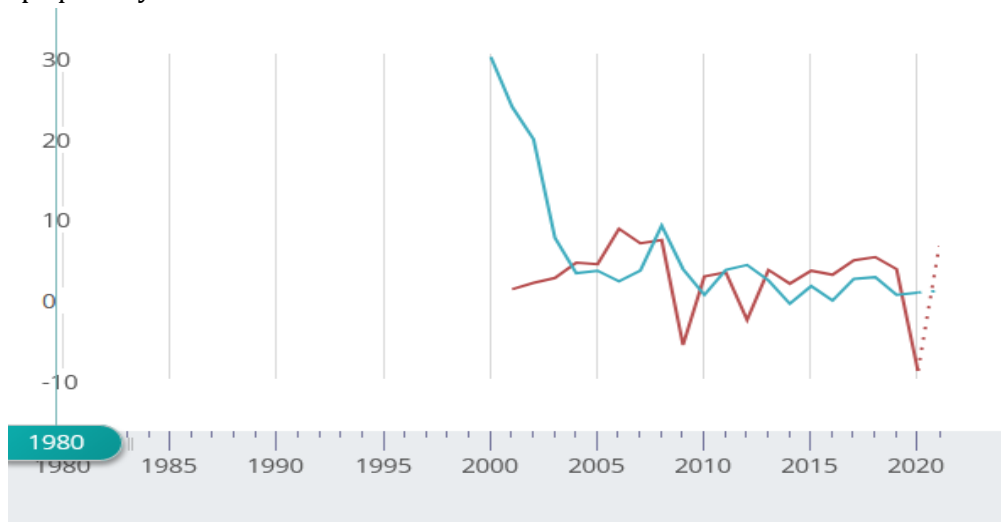
ИНДИКАТОРИ ПАДА ЕКОНОМСКЕ АКТИВНОСТИ УСЛЕД ПАНДЕМИЈЕ УЗРОКОВАНЕ КОВИДОМ 19

Неупитно је да је Црне Гора, као и друге земље, ушла у рецесију и да има негативан економски раст због утицаја пандемије ковида 19. Даљи економски ток углавном зависи од даљег пандемијског тока, те се не може са сигурношћу утврдити крајњи негативан биланс пандемије, али се могу дати временски пресеци и у њима утврђена стања која се могу упоређивати са периодима претходних година или са периодима који су били непосредно прије избијања пандемије. Дакле, интензитет рецесије је директно зависан од интензитета и дужине пандемије, као и од адекватне реакције државе, након чега би било реално очекивати економски опоравак и раст.

Свакако, продубљивање рецесије у Европској унији и у окружењу је исто један од фактора који директно може утицати на економију Црне Горе. Интерне слабости црногорске економије које је чине нестабилном приликом екстерних шокова су следећи:

- као мала и отворена економија, нема широк спектар производње, већ се највише базира на конкурентност у туризму.
- Црна Гора у контексту туризма врши све већи притисак на природу и животну средину.
- као све мале државе она има већу државну управу него што то пропорционално имају веће државе, чиме се повећава ова врста расхода у бруто друштвеном производу Црне Горе.
- недовољно развијен финансијски сектор и недовољно инкорпорирани привреду и домаћинства.
- ограничења у монетарној политици која се односе на коришћење еура као средства плаћања.
- слободна и отворена трговина у којој развијени монополи доминирају и нарушавају равнотежу увоза и извоза, тј. постоји опасност од шокова везаних за односе размјене.

У складу са тим, ММФ⁵ је дао прогнозу кретања БДП⁶-а Црне Горе у 2020. години у односу на стопу инфлације и просјечне потрошачке цијене⁷, што је приказано на графикону.

⁵ „Montenegro“, *International Monetary Fund*, available at: <https://www.imf.org/en/Countries/MNE>, 22/08/2020.

⁶ Бруто домаћи производ је најчешће коришћена појединачна мјера укупне економске активности земље. Представља укупну вриједност у сталним цијенама финалне робе и услуга произведених у некој земљи током одређеног временског периода, попут једне године.

⁷ Индекс просјечне потрошачке цијене (ЦПИ) је мерило просјечног нивоа цијена у земљи заснованог на цијени типичне потрошачке робе и услуга у датом периоду. Стопа инфлације представља процентуалну промјену у просјечном ЦПИ.

- Пројектовани реални бруто друштвени производ: - 0.9%

- Пројектовани раст потрошачких цијена: + 0,7%.

Из тога је евидентно да ће пројектовани ток утицаја пандемије на БДП трајати најмање до краја 2020. године (уколико не наступи други талас пандемије или неки сличан економски стрес) и глобална економска рецесија.

Нешто позитивнији став који се тиче смањења економске активности Црне Горе дат је у очекивањима Европске комисије, у којем је наведено да ће се црногорска економија у 2020. години смањити за 5,9%⁸ због негативних ефеката епидемије коронавируса, будући да је економија Црне Горе претежно заснована на туризму, који је најзначајнији фактор раста БДП-а.

Без обзира на коју се прогнозу БДП-а се ослонили, евидентан је драстичан пад економске активности Црне Горе у односу на позитиван тренд који је био прије пандемије ковида 19. Овај позитиван тренд најбоље се огледа у томе да је стопа реалног раста БДП-а у периоду прије пандемије – у I кварталу 2020. године износила 2.7%. Из ових података се види како је фактички за мјесец дана (април мјесец) дошло до убрзане рецесије у Црној Гори.

Утицај пандемије на пословне субјекте из области трговине на мало

Циљ мјесечног истраживања трговине на мало је да обезбиједи податке о промету робе. Добијени подаци се користе за праћење обима и динамике кретања промета, анализу обима и промјена у структури личне потрошње, анализу сезонских карактеристика потрошње и сагледавање укупних економских кретања.⁹

мјесец	индекс нивоа, 2015=100	стопа промета у трговини на мало, %				квартал
		мјесечна стопа, м/м-1	годишња стопа, м/м-12	квартална стопа		
				q/q-1	q/q-4	
Апр-17	96.9	3.7%	4.9%			
Мау-17	102.9	6.2%	5.2%	21.0%	5.0%	II 2017
Јун-17	113.7	10.5%	4.9%			
Јул-17	134.3	18.1%	4.7%			
Авг-17	152.3	13.5%	5.0%	32.5%	5.0%	III 2017

⁸ Radomir Ralev, „EC expects Montenegro’s GDP to contract 5.9% in 2020“, *SeeNews*, 6th May 2020, available at: <https://seenews.com/news/ec-expects-montenegros-gdp-to-contract-59-in-2020-697818> 23/08/2020.

⁹ „Методолошко упутство: Статистика мјесечне трговине на мало (2012)“, *Завод за статистику Црне Горе*, Подгорица, јануар 2012, доступно на: <https://www.monstat.org/userfiles/file/trgovina/2014/Methodologija%20trgovine%20na%20malo.pdf>

мјесец	индекс нивоа, 2015=100	стопа промета у трговини на мало, %				квартал
		мјесечна стопа, м/м-1	годишња стопа, м/м-12	квартална стопа		
				q/q-1	q/q-4	
Сеп-17	129.0	-15.3%	5.2%			IV 2017
Окт-17	109.4	-15.2%	5.3%			
Нов-17	100.3	-8.4%	5.8%	-	6.0%	
Дец-17	115.8	15.5%	6.8%	21.7%		
Јан-18	87.1	-24.8%	5.7%			I 2018
Феб-18	87.3	0.3%	4.8%	-	4.9%	
Мар-18	97.6	11.7%	4.4%	16.4%		
Апр-18	103.1	5.7%	6.4%			II 2018
Мау-18	108.9	5.6%	5.8%	22.2%	6.0%	
Јун-18	120.3	10.5%	5.8%			
Јул-18	138.2	14.8%	2.9%			
Ауг-18	155.6	12.6%	2.1%	28.4%	2.7%	III 2018
Сеп-18	132.9	-14.6%	3.0%			IV 2018
Оцт-18	115.7	-12.9%	5.7%			
Нов-18	105.9	-8.5%	5.6%	-	5.4%	
Дец-18	121.7	15.0%	5.1%	19.6%		
Јан-19	91.6	-24.7%	5.1%			I 2019
Феб-19	93.0	1.6%	6.5%	-	6.2%	
Мар-19	104.2	12.0%	6.8%	15.9%		
Апр-19	110.1	5.7%	6.8%			II 2019
Мау-19	115.2	4.6%	5.8%	22.3%	6.2%	
Јун-19	127.8	11.0%	6.2%			
Јул-19	147.3	15.3%	6.6%			
Ауг-19	165.5	12.3%	6.4%	28.0%	5.9%	III 2019
Сеп-19	139.0	-16.0%	4.6%			IV 2019
Оцт-19	123.1	-11.5%	6.4%			
Нов-19	111.8	-9.2%	5.6%	-	5.6%	
Дец-19	127.5	14.1%	4.8%	19.8%		
Јан-20	97.0	-24.0%	5.9%	-	1.6%	

мјесец	индекс нивоа, 2015=100	стопа промета у трговини на мало, %			квартал	
		мјесечна стопа, м/м-1	годишња стопа, м/м-12	квартална стопа		
				q/q-1		q/q-4
Феб-20	101.7	4.9%	9.4%	19.0%	I 2020	
Мар-20	111.4	9.5%	6.9%			
Апр-20	81.3	-27.0%	-26.2%			

Из представљених података евидентно је да је у односу на базну годину забиљежен драстичан пад трговине на мало (у текућим цијенама), тако да стопа промета у трговини на мало у процентима у априлу 2020. године износи – 27% (мјесечна стопа) и – 26.2% (годишња стопа), док су у априлу 2019. године износиле 5,7% (мјесечна стопа) и 6.8% (годишња стопа). Сличан тренд је и кад је у питању пад укупне трговине на мало (у сталним цијенама).

Према актуелној класификацији дјелатности у Црној Гори, дјелатностима у трговини на мало се сматрају сљедеће дјелатности:

Групе дјелатности у трговини на мало

Група	Дјелатност
Г47	Укупна трговина на мало
Г473	Трговина на мало моторним горивима
Г471	Трговина на мало у неспецијализованим продавницама
Г472	Трговина храном, пићем и дуваном
Г47_НФ_ХЛТХ	Трговина фармацеутским, медицинским, козметичким и тоалетним препаратима
Г47_НФ_ОТХ	Остала трговина на мало у специјализованим продавницама
Г47Х473	Укупна трговина на мало, без моторних горива

Како се ради о промету робе на коју се плаћа порез на додату вриједност, наступили су истовремени губици у предузећима која обављају дјелатност у трговини на мало и губитак државе по основу смањења ПДВ-а, који је држава требала да приходује.

Утицај пандемије на индексе цијена произвођача индустријских производа

Цијене произвођача индустријских производа су у мају 2020. године у односу на април 2020. године веће за 0,2 %, док су у периоду јануар–мај 2020. године и јануар–мај 2019. године у просјеку веће за 0,6%.

Пораст цијена произвођача индустријски производа може се донекле објаснити баријерама које су уведене током периода пандемије код кључних добављача, те тежег пласирања производа и начина да се компензира утицај смањене тражње за овим производима. Са друге стране, пад цијена енергената, нпр. горива, давао је могућност компензовања ових цијена у оним областима у којима је гориво значајна ставка трошкова. Свакако, аутор овога рада сматра да нијесу постојали основани разлози за повећање ових цијена у условима пандемије, јер свако повећање цијена у индустријском сектору најчешће повлачи ланчано повећање цијена везаних производа. Свакако, за комплетан одговор било би потребно истражити однос понуде и тражње за овим производима у датом периоду.

Извор Монстат	Назив	<u>мај-20</u> Ø 2019	<u>мај-20</u> апр.20	<u>мај-20</u> мај-19	<u>јан-мај 2020</u> јан-мај 2019
	УКУПНО	99.7	100.2	100.3	100.6

Утицај пандемије на индексе цијена индустријских производа из увоза

Индекси цијена индустријских производа из увоза представљају важне економске индикаторе који се могу користити као дефлатори временских серија, нарочито за потребе националних рачуна и као средство за усклађивање цијена при склапању различитих купопродајних уговора.¹⁰

Извор Монстат	Назив	<u>апр.20</u> Ø 2019	<u>апр.20</u> март.20	<u>апр.20</u> апр.19	<u>јан-апр 2020.</u> јан-апр 2019.
	УКУПНО	97.5	98.1	97.5	101.2

Цијене индустријских производа из увоза су у периоду јануар–април 2020. године и јануар–април 2019. године у просјеку веће за 1,2%, при чему се највећи пораст у истом периоду односи на производњу прехранбених производа који износи 13,4%, што се лоше одразило на стандард грађана који су условима велике зависности Црне Горе у овој области у току пандемије куповали производе из увоза у количинама већим од реално потребних.

¹⁰ „Индекс увозних цијена“, Завод за статистику Црне Горе, доступно на: <http://monstat.org/cg/page.php?id=28&pageid=28 26/08/2020>.

Утицај пандемије на индексе извозних цијена

Статистика спољне трговине представља битан извор података за националне рачуне, биланс плаћања и краткорочне економске анализе. Она је веома значајна за праћење конкурентности земље у циљу успјешног вођења економских политика, припреми трговинских преговора и мониторинга, као и припрему трговинских споразума. На основу ње се утврђује: општа економска политика, развој трговинске политике, анализа тржишта за извознике и увознике, с циљем да се дефинише њихова комерцијална стратегија, утврђивање материјалних биланса за стратешке производе, с циљем да се контролише тржиште у области пољопривреде и енергије итд¹¹.

Извор Монстат	Назив	апр.20	апр.20	апр.20	јан-апр 20
		Ø 2019	март.20	апр.19	јан-апр 19
	УКУПНО	94.6	98.4	93.1	97.3

Извозне цијене су у периоду јануар– април 2020. године и јануар– април 2019. године у просјеку веће за 2,7%, при чему се највећи пад цијена у истом периоду односи на производњу дуванских производа, који износи 5,6%, и у производњи основних метала 4,3%, што се лоше одражава на економију Црне Горе (порасти увозних цијена и пад извозних), посебно када се узме у обзир нпр. производња и продаја алуминијума и значај који има Комбинат алуминијума у Подгорици за економију Црне Горе.

Такође, као везана дјелатност – вађење руда метала је пала за 7,8%, при чему је у овом удјелу најзначајнији боксит, који је основна сировина за производњу алуминијума.

Спољнотрговинска робна размјена је у периоду јануар–април 2020. године пала за 10 % у односу на период јануар–април 2019. године.

Спољнотрговинска робна размјена Извор Монстат	Увоз			Извоз		
	јан-апр 2019.	јан-апр 2020.	јан- апр 2020.	јан-апр 2019.	јан-апр 2020.	јан-апр 2020.
			јан- апр 2019.			јан-апр 2019.
	у хиљ. ЕУР	у хиљ. ЕУР	Индекс	у хиљ. ЕУР	у хиљ. ЕУР	Индекс
Укупно	765,599	687,379	89.8	125,148	114,370	91.4

¹¹ „Spoljna trgovina“, *Zavod za statistiku Crne Gore*, доступно на:
[http://monstat.org/cg/page.php?id=32&pageid=32 26/08/2020](http://monstat.org/cg/page.php?id=32&pageid=32%2026/08/2020).

У Републику Србију је извезена роба вриједности 27,2 милиона еура, док је из Србије увезено 131 милион еура, што имплицира веома високу увозну зависност Црне Горе од Републике Србије, које НКТ није узимало у обзир током трајања „првог таласа“ пандемије.

Утицај пандемије на индексе грађевинских активности

Овај утицај је због значаја грађевинарства у свакој држави веома битан, јер даје директне податке о грађевинској производњи, ангажованим ресурсима и инвестицијама.

Агрегати	<u>QI 2020</u> Ø 2015	<u>QI 2020</u> QI 2019	<u>QI 2020</u> QIV 2019
Вриједност извршених грађевинских радова	235.0	104.6	81.4
Извршени ефективни часови рада остварени на градилиштима	166.5	107.6	97.5

Евидентан је пад вриједности извршених грађевинских радова у износу од 18.6% у односу на последња три мјесеца 2019. године, док су извршени ефективни часови рада пали за 2.5%, што говори да су започети грађевински радови углавном настављени у вријеме пандемије, док је вриједност радова због актуелне ситуације на тржишту значајно смањена.

Ово потврђује и број издатих грађевинских дозвола и пријављених радова са бројем станова у прва три мјесеца 2020. године од 97 станова површине 5.740 м², док је у истом периоду 2019. године евидентирано 523 стана са 29.152 м², а у посљедња три мјесеца 2019. године 550 станова површине 29.980 м², што говори о опрезу инвеститора у односу на ток и ефекте пандемије.

Просјечна цијена квадратног метра стана у новоградњи у Црној Гори у прва три мјесеца 2020. године мања је за 8,2% у односу на I квартал 2019. године, док је за 17,2% мања у односу на последња три мјесеца 2019. године, и то прије главног таласа пандемије.

Утицај пандемије на индексе промета услуга према дјелатностима

Овај утицај је од значаја за анализе привредног развоја на кратак рок, а приказан је у табели која слиједи.

Без обзира на кумулативни пораст цијена, значајан је пад цијена у дјелатностима које су од посебног значаја за Црну Гору, која је дугорочно оријентисана ка туризму. У односу на исти период 2019. године услуге смјештаја и исхране су смањене за 14%, саобраћај и складиштење 79.9% због смањеног промета роба и људи и нагомилавања залиха од стране грађана и других економских субјеката.

НАЗИВ	<u>IQ 2020</u>	<u>IQ 2020</u>	<u>IQ 2020</u>
	Ø2015	IVQ 2019	IQ 2019
	94.6	73.5	100.4
Трговина на велико и на мало моторним возилима и мотоциклима и трговина на велико	101.6	78.6	108.2
Саобраћај и складиштење	79.3	65.1	79.9
Услуге смјештаја и исхране	71.8	61.5	86.0
Информисање и комуникације	89.8	75.1	102.1
Стручне, научне и техничке дјелатности	97.8	59.4	86.4
Административне и помоћне услужне дјелатности	64.2	54.7	76.1

Посебно је значајан утицај пандемије на дјелатност туризма (која дјелатност дјелује мултипликативно на економију Црне Горе), будући да се 75% укупне запослености у Црној Гори односи на туризам. Сем губитака насталих по привредне субјекте, везани су директни губици за државу због смањених фискалних прихода и ПДВ-а, пореза на добит, пореза и доприноса на смањене зараде и пореза и доприноса на лица која су због пандемијске кризе изгубила запослења. Исто тако, настали су губици и на локалним (општинским) нивоима за износе припадајућих општинских прихода из редовног пословања предузећа у туризму. Интензивирана и експанзивна државна фискална политика, као нпр. новоуведени порез на непокретности (земљиште) које се налази испод стамбеног објекта и служи редовној употреби објекта – које је у супротности са државним законодавством, додатно оптерећује грађане и директно утиче на њихов став и однос према мјерама које прописује држава. На овај начин рањивости државе на макронивоу преносе су на нивое домаћинства.

Негативан утицај пандемије на туризам се осјетио и прије потврде пандемије у Црној Гори због тога што су земље из које су долазили туристи већ биле захваћене првим таласом пандемије, па су у прва три мјесеца 2020. године приходи из туристичке дјелатности смањени за 4,9%.

У редовном економском 17. извјештају РЕР Свјетске банке¹², објављеном 29. априла и 29. маја, наведен је илустративан примјер значаја туризма за економију Црне Горе у дијелу да ако се приходи од туризма смање за 1/3, онда ће прогнозиран пад економије бити – 5,6%; а ако се приходи преполове, економски

¹² „The Economic and Social Impact of COVID-19“ *Western Balkans Regular Economic Report*, No. 17, 2020, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/457181588085856454/pdf/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-The-Country-Notes.pdf> 27/08/2020.

пад ће бити до – 8,9%. Ове пројекције пада прихода у туризму се одражавају и на протошњу, инвестиције, извоз и увоз.

КОМПЕНЗАТОРНЕ ЕКОНОМСКЕ АКТИВНОСТИ ДРЖАВЕ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ

Влада Црне Горе је током пандемије предузимала мјере усмјерене на ублажавање последица пандемије у дјелатностима које су оцијењене као угрожене односно најугроженије¹³ упркос нестабилнијем стању финансијског система у односу на исти период 2019. године. Ван тога током пандемије омогућена је подршка и медијима директним давањима и преко условно одложених или отписаних обавеза, као и субвенције за зараде лицима која су запослена у медијским кућама – директно и преко владиних тијела (Инвестиционо-развојни фонд Црне Горе и др.).

На сједници, одржаној 30. априла 2020. године, Влада Црне Горе је размотрила и усвојила Информацију о измјенама и допунама Програма пружања подршке привреди и запосленима, у циљу ублажавања негативних ефеката епидемије новог корона вируса ковид 19,¹⁴ који се састоји од следећих мјера субвенције у областима:

- субвенције за затворене дјелатности,
- субвенције за туристички сектор,
- субвенције за угрожене дјелатности,
- субвенције за ново запошљавање,
- субвенције за зараде запослених на плаћеном одсуству,
- субвенције за зараде запослених у карантину или изолацији.

Програмом је предвиђена подршка за неколико хиљада привредних субјеката са преко 100,000 запослених лица апликативним путем, са одређеним условима: задржавање запослених, редовност у измирењу пореских обавеза и др.

Оно што је од значаја јесте то да Влада Црне Горе ублажава негативне ефекте пандемије кроз очекивани ребаланс буџета и нова задуживања државе. Из саопштења министра финансија¹⁵ Владе ЦГ да државном буџету недостаје око

---

¹³ „Мјере на снази“, *Vlada Crne Gore*, доступно на:
http://www.gov.me/naslovna/mjere_i_preporuke/ 28/08/2020.

¹⁴ Министарство економије, „Информација о измјенама и допунама Програма пружања подршке привреди и запосленима, у циљу ублажавања негативних ефеката епидемије новог корона вируса ковид 19“, *Влада Црне Горе* 30. април 2020, доступно на:
<http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/224167/Informacija-o-izmjenama-i-dopunama-Programa-pruzanja-podrske-privredi-i-zaposlenima-u-cilju-ublazavanja-negativnih-efekata-epide.html> 28/08/2020.

¹⁵ „Ребаланс: Буџет ЦГ прилагођен новим околностима“, *Центар за Маркетинг*, 5. јун 2020, доступно на:
<https://senat.me/rebalans-budzet-cg-prilagodan-novim-okolnostima/> 29/08/2020.

878.000.000 еура, те да ће Влада ЦГ морати да се задужи за око још 500.000.000 еура, док ће јавни дуг износити 82% БДП-а (на крају 2019. године јавни дуг је износио 77.2% БДП-а, односно 3,800,000,000 еура), што говори да ако Црна Гора не нађе повољно кредитирање из иностраних извора, може доћи у стање презадужености и немогућности да одговори сличним изазовима у будућности.

У редовном економском 17. извјештају РЕР Свјетске банке¹⁶, објављеном 29. априла и 29. маја, наведена су два сценарија кретања црногорске економије у условима пандемије, чије су пројекције урађене зависно од прихода у туризму:

Економски параметар	Кретање са 34% пада прихода у туризму	Кретање са 50% пада прихода у туризму
БДП	5.6	8.9
Потрошња	3.6	4.8
Инвестиције	8.8	13.7
Извоз	18.5	27.8
Увоз	12.4	17.7

То довољно говори о зависности црногорске економије од пандемијских стресова и њеној неприпремљености на изражене безбједносне ризике, с обзиром да је Министарство финансија Владе Црне Горе имало пројектовани реални раст БДП-а у 2020. години од 3,4%¹⁷.

Може се закључити да ИМФ даје Црној Гори пројекције БДП-а са значајно горим трендом од земаља окружења: Албанија – 5%, Босна и Херцеговина – 5%, Србија – 3%, Сјеверна Македонија – 4% и Хрватска – 9%. Очигледно је да Хрватска и поред свих предности интеграције у ЕУ има велику зависност БДП-а од туризма, исто као и Црна Гора.

Сигурно је да би Црне Гора истицањем обавезног захтјева за увођењем система менаџмента континуитетом пословања (ВСМ) према државним органима и привредним субјектима дала један од могућих дјелимичних одговора на пандемијске и друге кризне изазове.

На основу података који су били доступни у јуну мјесецу пројектовани пад БДП-а од стране аутора исказан је на износ – 11,98, док је нпр. Европска банка за обнову и развој 1.10.2020. прогнозирала – 9%, а Свјетска банка на – 12,40%, што значи одступање у раду од свега 0,6%.

¹⁶ „The Economic and Social Impact of COVID-19“ *Western Balkans Regular Economic Report*, No. 17, 2020, available at:

<http://documents.worldbank.org/curated/en/457181588085856454/pdf/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-The-Country-Notes.pdf> 27/08/2020.

¹⁷ „Пројекције Макроекономских показатеља за период 2019–2022 (2019)“, Министарство финансија Црне Горе, новембар 2019, Подгорица.

Прогнозирани раст јавног дуга Црне Горе од стране Свјетске банке до краја 2020. године износи 93% БДП-а, што довољно говори о катастрофалној економској ситуацији.

Сукобљавање економских и безбједносних интереса у Црној Гори огледало се најбоље кроз затварање граница за туристе из Србије и Русије, што је изазвало драстичан пад прихода у туризму (ова мјера, наводно уведена из здравствених разлога, јесте упитна са становишта економије и безбједности), као и грађанско незадовољство због Закона о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница („Сл. лист ЦГ“, бр. 74/2019), које је под тензијом вирусне, политичко-економске и вјерске кризе пресудно утицало на исход избора.

ЗАКЉУЧАК

Економска наука, слично као и екологија, са којом има заједнички етимолошки коријен, увијек полази од претпоставке о општој повезаности свих појава, и то је најопштији оквир и граница унутар које се диференцирају и дефинишу облици економске повезаности, па је свако постављање неке хипотезе у ствари успостављање могуће повезаности међу појавама.

Економија Црне Горе није била спремна за пандемију ковида 19 из разлога што државни органи и привредни субјекти немају имплементирание системе којима се омогућава наставак пословања у условима изражених безбједносних ризика, што се огледа у *ad hoc* поступањима Националног координационог тијела за заразне болести (које је привремени орган), недовољној заштити угрожених и претежних привредних дјелатности, што је резултирало наглим падом: извоза, увоза, потрошње и инвестиција, а што је илустровано пројекцијама пада економске активности (БДП-а) од стране ММФ-а, који, нажалост, предвиђа виши пад макроекономских параметара у Црној Гори него код већине сусједних држава.

Немогућност квалитетног и безусловног субвенционирања, дисбаланс увоза и извоза, непрекидно задуживање државе и повећање износа јавног дуга на 82% БДП-а (за сада), неизвјесност исхода великих инфраструктурних пројеката који су у току – потврђују да се Црна Гора сама не може изборити са насталим последицама пандемије и да ће могући продужетак пандемије, односно неки нови економски стрес бити непремостива препрека за економију Црне Горе.

Сходно томе, треба ићи у сусрет безбједносним изазовима времена који могу имати несагледиве посљедице по друштво и економију, сагледавати их рационално и јачати капацитете државе за мултисекторску превенцију и одговор, као и регионалну сарадњу у том погледу. Дакле, досадашњи анализирани ефекти могу се посматрати тројако:

1. посматрањем макроекономских агрегата,
2. достигнутим облицима привредне сарадње са иностранством,
3. унутрашњим уређењем и друштвеним постигнућима.

Збирном анализом сва три аспекта може се потврдити више него негативан утицај пандемије ковида 19 на економију Црне Горе, односно да је са њом потврђена полазна хипотеза (претпоставка) овога рада.

У безбједносној проблематици временско ограничење циљева је везано како за суштину, односно квалитет обављених активности, тако и за техничке термине постављених рокова. У принципу, за земље у транзицији изгубљено вријеме много више кошта него што је то случај са земљама у напреднијој фази развоја, па је тако и са Црном Гором. У сваком случају, мора се пронаћи повољан временски баланс између жеља и хтијења, са једне стране, и реалних могућности, са друге стране.

Гледано споља, уколико се трајање пандемије буде продужило, изгубиће се значајан дио страних инвестиција усљед изгубљеног повјерења инвеститора, што ће дугорочно нарушити имиџ Црне Горе, са свим негативним реперкусијама које то губљење носи са собом. Велики губици туристичке привреде одразиће се и на остале сегменте економије и људске дјелатности, а тензије у међусусједским односима такође могу имати значајне економске посљедице.

На унутрашњем плану, кашњење у спровођењу стратешких приоритета (као што је нпр. обавезно увођење система менаџмента континуитетом пословања) може довести до значајних конкурентских слабости и тиме поништавања компаративних предности економије Црне Горе у односу на друге земље са којима је могућа економска упоредба. Уколико се дуго нађе на размеђи два пута, могу се очекивати и значајне политичке импликације, анархичност у спровођењу директива и оправдан “ризик неинтеграције” са развијеним економијама односно државама.

На основу спроведених анализа може се закључити да пандемије у потпуности и потенцијално дугорочно нарушавају односе између укупних користи и трошкова било које економије, па самим тим и економије Црне Горе, због чега треба благовремено и перманентно радити на препознавању овог савременог безбједносног изазова и имати спреман адекватан одговор на исти у смислу обучених кадрова и припремљених ресурса, и предвиђених модела кризног одговора и менаџмента, како би посљедице биле подношљивије у свим сферама, с посебним освртом на економију.

ЛИТЕРАТУРА

- „Индекс увозних цијена“, Завод за статистику Црне Горе, доступно на: <http://monstat.org/cg/page.php?id=28&pageid=2826/08/2020>.
- „Методолошко упутство: Статистика мјесечне трговине на мало (2012)“, Завод за статистику Црне Горе, Подгорица, јануар 2012, доступно на: <https://www.monstat.org/userfiles/file/trgovina/2014/Methodologija%20trgovine%20na%20malo.pdf>
- „Пројекције макроекономских показатеља за период 2019–2022. године (2019)“, Министарство финансија Црне Горе, новембар 2019, Подгорица.

- „Ребаланс: Буџет ЦГ прилагођен новим околностима“, Центар за маркетинг, 5. јун 2020, доступно на: <https://senat.me/rebalans-budzet-cg-prilagodjen-novim-okolnostima/29/08/2020>.
- „Спољна трговина“, Завод за статистику Црне Горе, доступно на: <http://монстат.орг/цг/паге.пхп?ид=32&пагеид=32> 26/08/2020.
- „The Economic and Social Impact of COVID-19“ Western Balkans Regular Economic Report, No. 17, 2020, available at:
- <http://documents.worldbank.org/curated/en/457181588085856454/pdf/The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-The-Country-Notes.pdf>, 27/08/2020.
- „The pandemic is affecting elections around the world“, The Economist, 17th August 2020, available at <https://www.economist.com/graphic-detail/2020/08/17/the-pandemic-is-affecting-elections-around-the-world> 20/08/2020.
- „The World Bank in Montenegro“, The World Bank, <https://www.worldbank.org/en/country/montenegro>, 20/08/2020
- „World Economic Outlook Update: A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery“, International Monetary Fund, June 2020, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>, 23/08/2020.
- Baldwin, R., & Weder di Mauro, B. Economics in the Time of COVID-19. Centre for Economic Policy Research, London, 2020.
- Danielli, S., Patria, R., Donnelly, P., Ashrafian, H. and Darzi, A. „Economic interventions to ameliorate the impact of COVID-19 on the economy and health: an international comparison.“ Journal of Public Health, 13 July, 2020, pp.1-5.
- Fernandes, N. „Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy“ Available at SSRN 3557504: <https://ssrn.com/abstract=3557504> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504>, 2020, 07/08/2020.
- Глушица, З. Управљање инцидентима безбједности информација (засновано на ISO/IEC 27001). Институт за безбедност информација. Нови Сад, 2020.
- Гогих, Ј. Регионална економија, теорија и искуства у развоју. Никшић: ИТП Унирекс, Никшић, 1993.
- Johnson, B. “Our plan to rebuild: The UK Government’s COVID-19 recovery strategy.”, gov.uk, 24th July 2020. available at: <https://www.gov.uk/government/publications/our-plan-to-rebuild-the-uk-governments-covid-19-recovery-strategy/our-plan-to-rebuild-the-uk-governments-covid-19-recovery-strategy>, 21/08/2020.
- Jordà, Ò., Singh, S. R., & Taylor, A. M. Longer-run economic consequences of pandemics (No. w26934). National Bureau of Economic Research, Cambridge MA, 2020.
- Министарство економије, „Информација о измјенама и допунама Програма пружања подршке привреди и запосленима, у циљу ублажавања негативних ефеката епидемије новог коронавируса COVID-19“ Влада Црне Горе, 30. април 2020, доступно на:

<http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/224167/Informacija-o-izmjenama-i-dopunama-Programa-pruzanja-podrske-privredi-i-zaposlenima-u-cilju-ublazavanja-negativnih-efekata-epide.html>, 28/08/2020.

- Ralev, Radomir. „EC expects Montenegro’s GDP to contract 5.9% in 2020“, SeeNews, 6th May 2020, available at: <https://seenews.com/news/ec-expects-montenegros-gdp-to-contract-59-in-2020-697818> 23/08/2020.
- Словић, Д. Стресови у економији. Цонфинекс д.о.о. Београд, Београд, 2015.

IMPACT OF COVID-19 ON THE ECONOMY OF MONTENEGRO

Abstract: The analysis of the influence of the pandemic caused by COVID-19 virus which the World Health Organization (WHO) declared on March 11th 2020 on the economy of Montenegro is of paramount importance in the conditions of growing security risks for which most countries in the world do not have an adequate defence strategy: preventive, active action and lessening of consequences of the pandemic. The economy of Montenegro, as most economies in the world, was not fully prepared for functioning in the conditions of a pandemic, and because of its consequences it cannot be prepared to face similar problem in the nearer future – unless the social approach towards pandemic risks changes. In such context, anticipation of events based upon experience, whose consequences and a part of the solution are presented in this paper, represent a solid foundation for a deep consideration of this problem, their impact on the economy and possible mechanisms of protection – through continuous process of perfecting. Every economic system which wants to survive must have certain capabilities (qualities) for survival. One of the proposed qualities in this paper is the mandatory implementation of business continuity management system, greater participation of academic knowledge within governmental bodies, as well as the formation of a permanent national agency which would deal with prevention, active action and lessening the consequences of pandemic on the economy of Montenegro. Timely, bold and carefully thought measures for mitigating stressful situations can greatly limit the social and economic impact of the pandemic caused crisis.

Key words: economy, pandemic, COVID-19, risk, security

СЕКУРИТИЗАЦИЈА (У ВРЕМЕ) ПАНДЕМИЈЕ: ИЛОКУЦИОНА КАКОФОНИЈА И ВИРАЛНИ ОТПОР ВАНРЕДНИМ МЕРАМА СУЗБИЈАЊА КОВИДА 19 У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

доц. др Владимир Ајзенхамер¹

Апстракт: Аутор се у раду бави питањем секуритизације пандемије вируса ковид 19 у Републици Србији, усмеравајући своју пажњу на дискурс отпора ванредним мерама који се у делу грађанства јавио непосредно након њиховог увођења. Овај дискурс је превасходно заступљен у *online* заједници и захваљујући својству *виралности* веома се брзо раширио друштвеним медијима и мрежама. Позив на супротстављање уведеним противпандемијским мерама има за своју последицу слабљење учинковитости државе као секуритизујућег актера и умањење подршке безбедносној политици дугорочне имплементације друштвених рестрикција намењених сузбијању заразе. Циљ рада је да путем теоријске елаборације званичног секуритизујућег дискурса и дискурса његових опонената укаже на разлоге који су довели до губитка поверења шире јавности у ауторитет политичких и стручњачких елита као легитимних носилаца борбе против вируса. Ауторова основна теза је да се у арили здравствене безбедности јавило више претендената на улогу секуритизујућег актера, чиме су измењена важећа правила специјализованих дискурзивних поредака, превасходно она која се тичу њихове контроле и саморегулације. Како би поткрепио ову тезу, аутор у традиционални образац секуритизације уводи два иновативна теоријска концепта – принцип *згрушавања дискурса* и *илокуциону какофонију*.

Кључне речи: ковид 19, дискурс, секуритизација, секуритизујући актер, згрушавање дискурса, илокуциона какофонија, ванредне мере, друштвене мреже, отпор ванредним мерама, антивакциони покрет.

---

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: ajzenhamer@fb.bg.ac.rs.

УВОД

Рад који је пред читаоцима представља кратак теоријски екскурс на тему односа државе и грађана Републике Србије према глобалној пандемији вируса ковид 19. Истраживачки фокус биће стављен на питање немогућности државе, као легитимног секуритизатора, да обезбеди дугорочну подршку спровођењу ванредних здравствених и друштвених мера намењених превенцији и сузбијању ширења заразе. Отуда се овај рад не бави питањем (не)учинковитости предузетих мера, већ је његова пажња усмерена искључиво ка дискурзивној димензији пандемијске кризе. Наш циљ је да путем кратке елаборације званичног секуритизујућег дискурса, са једне стране, и дискурса његових опонената, са друге стране, покушамо да укажемо на разлоге који су довели до губитка поверења шире јавности у ауторитет политичких и стручњачких елита које су на себе преузеле борбу против вируса. Наиме, у Србији је након фазе иницијалног успеха секуритизације пандемије која се огледала у брзој имплементацији ванредних мера и увођењу ванредног стања (почетком марта 2020) дошло до наглог пораста сумње у исправност и сврсисходност поменутих мера. Након укидања ванредног стања и ублажавања рестриктивних мера ово пропитивање прерасло је у масовни одијум грађана према могућности поновног увођења социјалних рестрикција, што је почетком јула месеца довело и до грађанских протеста и уличних немира.

Наша основна теза је да је до компромитовања далекосежне секуритизације пандемије ковид 19 дошло услед неадекватно спроведеног *секуритизујућег потеза*, приликом чије примене није вођено рачуна о тзв. *граматици безбедности* као једном од кључних предуслова успеха. Овај пропуст, начињен у најважнијем сегменту секуритизујућег ланца *говорни актер – говорни чин – публика*, код потоње је изазвао ефекат супротан жељеном, те су мере заштите од стране грађана убрзо све више перципиране као наметнуте и присилне. Ово неповерење додатно је појачано екстерним условима у којима се одвијао покушај секуритизације, а који је подразумевао изразито асертивну и агресивну делатност српских антивакцинаша (тзв. антиваксера), који су се путем дигиталних друштвених медија и мрежа укључили у безбедносни дискурс и иницирали сопствени покушај секуритизације. Тако се у арени здравствене безбедности јавило више претендента на улогу секуритизујућег актера, чиме су измењена важећа правила специјализованих дискурзивних поредака, превасходно она која се тичу њихове контроле и саморегулације.

Како бисмо боље разумели суштину ове промене, која уједно представља и кључ за разумевање социјалнополитичких импликација пандемије ковида 19 по српско друштво, у традиционални образац секуритизације увешћемо два нова принципа, која ћемо назвати *зрушавање дискурса* и *илокуциона какофонија*. Они ће у наставку рада истовремено бити третирани и као теоријски концепт неопходан за разумевање дисхармоничног вишегласја у оквиру безбедносног дискурса о пандемији, али и као отежавајући принципи/услови који опструирају успешну реализацију вертикалне, тј. државоцентричне секуритизације, а који уједно

погодују хоризонталној псеудосекуритизацији, коју путем интернета врше, „неконвенционални“ претенденти на улогу securitизатора.

У првом делу рада позабавићемо се основним претпоставкама теорије securitизације, у чијој основи лежи идеја о безбедности као говорном чину. Након тога покушаћемо да путем укрштања Фукоовог (Michel Foucault) принципа *проређивања говорног субјекта* и Кастелсовог (Manuel Castells) концепта *масовне самокомуникације* објаснимо промене у оквиру дискурса о безбедности, до којих је дошло услед нагле експанзије дигиталних технологија и виртуелног умрежавања појединаца посредством друштвених медија и мрежа. У овом поглављу прецизније ћемо одредити концепте згрушавања говорног субјекта (који ћемо позиционирати као својеврсну антитезу Фуковом правилу проређивања дискурса), као и феномен илокуционе какофоније (који ћемо посматрати као главну препреку успешној securitизацији пандемије ковида 19). Напошетку, поменути концепти биће примењени на случај Републике Србије и расветљавање узрока који су довели до грађанског отпора securitизацији и ванредним мерама сузбијања пандемије.

БЕЗБЕДНОСТ КАО ГОВОРНИ ЧИН И СЕКУРИТИЗУЈУЋИ ДИСКУРС

У Фукоовој филозофији знања *дискурс* представља оквир и спољну границу *исказа*, мада је прецизно одређење овог појма изостало, а његова примена варира у зависности од аналитичког фокуса. За Фукоа је дискурс час „опште подручје свих исказа, час група исказа која се може индивидуализовати, час правилима уређена делатност која се односи на одређен број исказа“.² Синтетишући поменута значења, Сара Милс (Sara Mills) дискурс одређује као регулисану групу исказа која се комбинује са другима на предвидљиве начине и којим се „регулише скуп правила која воде у дистрибуирање и кружење извесних изјава и исказа“.³ Но између *језика* и дискурса, упркос чињеници да се исказ у оба случаја јавља као њихова конститутивна јединица, нипошто не сме бити стављен знак једнакости. Дискурс није *реалност* исказана говорним чином или текстом, односно просто превођење објективно спознајне стварности у језик. Њега треба сагледати као „систем који структурира начин на који перципирамо реалност“.⁴ Дакле, није реч тек о језичком отелотворењу или манифестацији реалности, па чак ни о њеној семантичкој рефлексiji. Суштина дискурса лежи, како то примећује Стјуарт Хол (Stuart Hall), у производњи *знања*, тј. у репрезентацији реалности одабиром

---

² Мишел Фуко, *Археологија знања*, Плато, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Београд/Нови Сад, 1988, стр. 88.

³ Сара Милс, „Шта је дискурс?“, У: Мишел Фуко, *Поредок дискурса*, Карпос, Лозница, 2019, стр. 49.

⁴ Сара Милс, *ибид*, стр. 51.

одређеног скупа исказа који нам нуди језик за говор о одређеној теми.⁵ Како „свет и материјалне објекте можемо искусити и о њима мислити у целини само путем дискурса и структура што се намећу нашем мишљењу“,⁶ поменуто знање није одраз објективне стварности, већ је реч о једној од мноштва њених могућих интерпретација, добијеној на основу значења пренесеног одређеним комбинацијама исказа. Стога Изабела (Isabela Fairclough) и Норман Феркалф (Norman Fairclough) дискурс виде као међусобну усклађеност репрезентација света, тј. његових одређених аспеката, с једне, и позиција или перспектива различитих група друштвених актера, са друге стране.⁷ Једноставно речено, различити друштвени актери виде свет на различите начине и у складу са тим виђењем креирају различите дискурсе.

Тако одређен, феномен дискурса не подлеже конвенционалној дистинкцији између *делања* и *мишљења*, односно језика и *праксе*. Наиме, иако се дискурс превасходно тиче производње знања кроз језик, „он се сам производи уз помоћ ‘дискурзивне праксе’ – праксе произвођења значења. Пошто све друштвене праксе укључују *значење*, све праксе имају дискурзивни аспект. На тај начин дискурс улази у све друштвене праксе и на све њих утиче“.⁸ Сходно томе, дискурс можемо означити као тачку сусрета језика и праксе, или као синтетишућу силу која обе категорије ставља у погон зарад поменутог циља – продуковања представа о свету који нас окружује. Ова синтеза произилази из чињенице да друштвене структуре, праксе и догађаји имају делимично семиотички карактер,⁹ док се, са друге стране, у самом језику крије делатни, тј. *перформативни* потенцијал.¹⁰ Управо на трагу потоњег – перформативне моћи језика, изведена је и теза о безбедности као *говорном чину*, која ће постати стожерна идеја теорије секуритизације.

Концепт секуритизације осмишљен је од стране теоретичара тзв. Копенхашке школе безбедности који су приступ овом феномену установили као својеврсну дисциплинарну парафразу филозофије говорног чина Остина (John L. Austin) и Серла (John R. Searle). Инспирисан Остиновим концептом *перформативне изјаве* (performative utterance) Уле Вејевер је безбедност поистоветио са илокуционим говорним чином који поседује моћ да самим изговарањем (utterance) неко друштвено питање трансформише у безбедносно питање. За Вејера *изговарање* безбедности јесте *per se* безбедност, јер је „изговарање само по себи чин. Рећи нешто значи учинити нешто (као у клађењу, давању обећања, именовању брода).

---

⁵ Стјуарт Хол, *Запад и остатак света: Дискурс и моћ*, Карпос, Лозница, 2019, стр. 32–33.

⁶ Сара Милс, *op. cit.*, стр. 52.

⁷ Isabela Fairclough, Norman Fairclough, *Political Discourse Analysis: A method for advanced students*, Routledge, London/New York, 2012, p. 82.

⁸ Стјуарт Хол, *op. cit.*, стр. 32–33.

⁹ Isabela Fairclough, Norman Fairclough, *op. cit.*, p. 82.

¹⁰ John L. Austin, *How to Do Things With Words*, Oxford University Press, London, 1962.

Изговарајући „безбедност“, представник државе премешта одређени догађај у одређену област, и тамо захтева специјално право на употребу средстава потребних за његово заустављање“.¹¹ Овај процес је у потпуности дискурзивног карактера, те као такав није везан за истинитост изнете тврдње, већ првенствено зависи од намере говорног актера, тј. секуритизатора да одређено питање представи као безбедносно.

Доследно идеји да језик претходи реалности, Вејвер сматра да реалност (претње) не производи безбедност, већ да је она производ самог исказа о претњи. Дакле, језик не само да претходи безбедности, већ је он и ствара. Отуда је за Вејвера (Ole Waever) безбедност самореферишућа пракса одређена интенцијом и перцепцијом онога ко о њој говори. Дакле, баш као што за Хола дискурс није рефлексивна стварности, тако и за Вејвера безбедност није одраз стварних претњи. Овде је неопходно напоменути да се говорни чин ипак битно разликује од *перцепције*. Перцепција претње тиче се нечега што долази из окружења, док је говорни чин самореферишућа пракса која утиче на окружење.¹² Могло би се закључити да је перцепција по свом карактеру *реактивна*, јер представља последицу, тј. реакцију на екстерни *input*, док је говорни чин *проактиван* и делује као перформативни исказ којим се претња конституише. Дистинкција на мишљење и дело, која је прогнана из теоретисања о дискурсу, овде је поново на снази. Одређена перцепција може и не мора прећи у делање, док говорни чин сам по себи *јесте* делање – рећи значи учинити.

Треба имати на уму да процес секуритизације не почива на било којој врсти изјаве, већ да она, како смо претходно истакли, по своме карактеру мора бити *илокуциони исказ*. Наиме, према Остину свака реченица може у себи садржати три врсте поступка – *локуцију* (locutionary act), *илокуцију* (illocutionary act) и *перлокуцију* (perlocutionary act), а њихова комбинација одредиће природу ситуације изазване говорним чином. Локуција подразумева сам чин изговарања реченице, односно употребу говора да би се исказао одређени садржај, смисао или референца. Илокуција је артикулација локуције у правцу одређене намере или захтева за извршењем одређене радње. Она се у великој мери може поистоветити са самим концептом говорног чина, јер јој је својство перформативности иманентно. Напоследку, перлокуција подразумева успешно извршење поменуте намере или захтева, и реферише на ефекте које тај чин изазива код циљане публике – осећања, мисли, намере или активности.¹³ Секуритизација стога није

---

¹¹ Ole Waever, „Securitisation and Desecuritisation“, in Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On security*, Columbia University Press, New York, 1995, p. 55.

¹² Jef Huysmans „Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe“, *European Journal of International Relations*, Vol. 4, No. 1, 1998, p. 492.

¹³ Видети: John L. Austin, *ibid*; Thierry Balzacq, „The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context“, *European Journal of International Relations*, Vol.11, No.2, 2005,

ништа друго до илокуцијско креирање безбедности уз помоћ исказа о егзистенцијалној претњи, изреченог са намером да код публике изазове жељени перлокуцијски ефекат.

Процес секуритизације стога можемо представити као игру илокуције и перлокуције, која се у сфери безбедности манифестује кроз интеракцију секуритизујућег актера и публике. Предмет ове интеракције је *секуритизујући потез* уз помоћ кога секуритизатор – држава, односно политичке и сродне државоцентричне елите настоје да придобију подршку жељене публике, најчешће грађана, за примену специјалне мере приликом решавања питања које је говорним чином означено као безбедносни приоритет. Да би била успешна, секуритизација мора бити прихваћена од стране публике, тј. схваћена као оправдана и нужна.¹⁴ Сагласност публике представља жељени перлокуцијски ефекат неопходан за комплетирање секуритизујућег процеса. За његово остварење неопходно је да секуритизујући потез следи низ илокуционо-контекстуалних правила које теоретичари Копенхашке школе називају *посредујућим условима* (facilitating conditions)¹⁵ и који служе као својеврсна мапа пута за добијање „зеленог светла“ публике за примену специјалне мере. На првом месту говорни чин мора бити уклопљен у шаблон тзв. *граматике безбедности* која подразумева „конструисање заплета који укључује егзистенцијалну претњу, тачку без повратка и могући излаз“.¹⁶ Такође, он мора водити рачуна о *дијалекту* циљаног сектора безбедности,¹⁷ што значи да је неопходно акцентовати стожерне појмове карактеристичне за сектор који се приказује као угрожен. Граматика безбедности и безбедносни дијалект спадају у интерна правила која се тичу структуре илокуционог исказа; међутим, да би секуритизација била успешно спроведена у дело, неопходно је задовољење и два екстерна, односно контекстуална услова.

Први се односи на чињеницу да су *социјални капитал* и *ауторитет* неопходни за прихватање говорног актера као легитимног секуритизатора. Не може свако играти улогу секуритизујућег актера, нити свако ужива друштвени углед и приступ социјалним инструментима спровођења секуритизације. Због тога Бузан (Barry Buzan), Вејвер и де Вајлде (Jaap de Wilde) сматрају да је улога

р. 175; Ивана Љ. Стојановић Прелевић, *Перформативи и рефлексивна комуникацијска намера* (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Београд, 2013, стр. 20–21.

¹⁴ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner publishers, Boulder/ London, 1988, p. 25.

¹⁵ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *ibid*, pp. 31–33.

¹⁶ *Ibid*, pp. 32–33.

¹⁷ Копенхашка школа негује тзв. секторски приступ феномену безбедности. Увођење сектора као јединице анализе за циљ има идентификацију и разликовање врста интеракција до којих долази између конституишућих јединица међународног система. Теоретичари ове школе разликују војни, економски, социјетални, политички и сектор животне средине.

секуритизатора углавном резервисана за представнике државе и елите везане за центре политичког одлучивања.¹⁸ То су превасходно политички лидери, бирократије, владе, лобисти и групе за притисак. Чак и они аутори који, попут Јухе Вуорија (Juha A. Vuori), сматрају да се листа потенцијалних секуритизатора може проширити и на нпр. опозиционе лидере, научнике или новинаре,¹⁹ признају да ови актери, без сопственог социјалног капитала, не би могли обезбедити приступ центрима одлучивања у чијим рукама се налазе они ресурси, укључујући ту и монопол силе, који су неопходни за имплементацију специјалне мере. Упркос томе, Бузан, Вејвер и де Вајлде сматрају да безбедност није искључиво домен државе, већ да она представља компетитивну арену у којој се за улогу секуритизатора може такмичити више актера. Ипак, ови аутори закључују да држава у безбедносној утакмици, услед дуге историје вршења безбедносних дужности и чињенице да је „најбоље структурирана за ту сврху“, увек има предност над другим такмичарима, те стога представља идеалног секуритизујућег актера.

Други контекстуални предуслов сугерише да секуритизујући потез има веће шансе за успех уколико садржај говорног чина реферише на објекте који су од стране публике већ доживљени као претња. Тиме се перцепција позиционира као чинилац од великог значаја за остварење жељеног перлокуцијског ефекта, док њена улога у вршењу секуритизујућег потеза остаје у другом плану.

На крају овог поглавља важно је подвући да иако секуритизујући дискурс представља један од прерогатива моћи државе, он поседује и сопствену моћ. Уколико је секуритизујући потез изведен на ваљан начин, односно уколико задовољава описане посредујуће услове, дискурс о егзистенцијалној претњи може постати креативна снага којом политичке елите уређују и преуређују друштвену, политичку и безбедносну реалност. Но уколико поменути посредујући услови нису до краја поштовани или уколико публика одбацује секуритизујући потез из неког другог разлога (нпр. услед присуства конкурентских секуритизујућих дискурса који подривају ауторитет државе),²⁰ дискурс се може отргнути контроли

---

¹⁸ Видети: Ole Waever, op. cit., p. 57; Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, op. cit., p. 35, 40.

¹⁹ Juha A. Vuori, „Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders“, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 1, 2008, p. 77.

²⁰ Као типичан пример компетитивних секуритизујућих дискурса могли бисмо навести сукоб државе и еколошких покрета око питања загађења животне средине. Док је држава склона да овај проблем посматра из угла развоја привреде (у случају земаља у развоју, увећање индустријске производње често се представља као питање економског опстанка), покрети за заштиту животне средине овај проблем посматрају са становишта одрживог развоја и настоје да секуритизују проблем повећане емисије CO₂, која се јавља као пратећи ефекат процеса индустријализације. Други, за нас релевантнији, пример конкурентског секуритизујућег дискурса јесте дискурзивно

и окренути против званичног секуритизатора. Како то примећује Фуко „Дискурси као ни ћутања нису једном засвагда потчињени моћи или покренути против ње. Ваља уважити сложено и нестално међудејство у коме дискурс у исти мах може бити и оруђе и дејство моћи, али и препрека, камен спотицања, тачка отпора и полазиште за неку супротну стратегију. Дискурс преноси и производи моћ; он је појачава, али је и поткопава, излаже, чини ломљивом и омогућује постављање препрека пред њу“.²¹ У наставку рада ми ћемо поћи управо од ове потоње претпоставке, те ћемо нашу пажњу усмерити на ситуацију у којој дискурс постаје препрека успешној секуритизацији као потврди моћи државе. Реч је о ситуацији у којој секуритизатори услед интерних разлога (лоше структуриран секуритизујући чин) и екстерних услова (нагла експанзије дигиталне масовне самокомуникације путем интернета) губе контролу над секуритизујућим дискурсом. Под таквим околностима и сам дискурс мења своја својства, губи унутрашње и спољашње редукционе механизме и постаје пропустљив за све већи број „неконвенционалних“ претендената на улогу секуритизатора. Над оваквим дискурсом секуритизатори више немају контролу, и он не само да не постиже жељени перлокуцијски ефекат већ, напротив, изазива и појачава одијум код публике. Поменути феномен ми ћемо назвати *илокуциона какофонија* и према нашој тврдњи он представља кључ за разумевање потенцијалног (у дугорочној перспективи сагледаног) неуспеха секуритизације актуелне пандемије.

ПРИНЦИП ЗГРУШАВАЊА ДИСКУРСА И ИЛОКУЦИОНА КАКОФОНИЈА

На основу свега што је речено у претходном поглављу можемо закључити да је секуритизација вертикални процес који подразумева једносмерну комуникацију владајућих елита и грађана. У таквој комуникацији политичке елите располажу институционалним ауторитетом и социјалним капиталом на основу којих јавност државу перципира као легитимног секуритизатора. Поменути институционални ауторитет и социјални капитал омогућују елитама не само ексклузивитет монопола силе, који је неопходан да пружи гаранцију поштовања специјалне мере, већ и отворени приступ разгранатој мрежи штампаних, електронских и дигиталних комуникационих ресурса (новине, радио, телевизија и интернет портали), путем којих се секуритизујућа порука презентује. Отуда Копенхашка школа исправно закључује да је држава повлашћени секуритизатор, с обзиром на чињеницу да *mainstream* медији за друге потенцијалне секуритизујуће актере остају само делимично отворени (у зависности од њиховог сопственог социјалног

деловање антиваксерског покрета, које за циљ има да поткопа поверење грађана у здравствени монопол државе. Но о овом примеру ће више речи бити у наставку рада.

²¹ Мишел Фуко, *Историја сексуалности*, према Сара Милс, *op. cit.*, стр. 50.

капитала), а да институционални *apparatus* силе у потпуности остаје изван њиховог домашаја. Дакле, како то примећују Бузан, Вејвер и де Вајлде, структурна организација државе олакшава задовољење поменутих посредујућих услова, нарочито сам чин изговарања/обзнањивања претње (поседује механизме који гарантују да ће се безбедносни исказ „чути“), као и њено легитимисање (захваљујући општеприхваћеном друштвеном ауторитету). Међутим, када је реч о губитку контроле над секуритизујућим дискурсом, ово питање се тек делимично тиче задовољења посредујућих услова успешности, а знатно више питања отворености, односно *пропусности* безбедносног дискурса за алтернативне актере – оне који долазе изван круга државоцентричних елита.

Према Фукоовом концепту дискурзивног поретка,²² специјализовани дискурси, какав је и безбедносни, нису доступни свима. Наиме, поредак дискурса поседује сопствена правила селекције и регулације пропустљивости. Фуко истиче како се у сваком друштву „продукција дискурса у исти мах контролише, селекује, организује и расподељује, и то извесним поступцима чија је улога да укроте моћ и опасности дискурса, да овладају његовим непредвидљивим догађајима, да избегну његову тешку и опасну материјалност“.²³ Ова правила *проређивања* (*raréfaction*) Фуко дели на поступке екстерне контроле (принципи искључивања, поделе и одбацивања и супротстављања истинитог и лажног) и интерне контроле (принципи коментара, аутора, дисциплине и проређивања говорног субјекта). Међутим, треба имати на уму да је овај теоријски модел развијен у периоду доминације штампаних и електронских медија и да је првенствено усмерен на објашњење *Zeitgeist*, који је претходио узлету дигиталних технологија. Као такав Фукоов модел више гледа у прошлост него што настоји да антиципира предстојеће промене у обрасцима комуникације. Радио и телевизија могли су тек магловито наговестити силовитост дигиталне револуције која ће довести до експанзије тзв. друштвених медија и мрежа и настанка новог вида комуникације који је Мануел Кастелс окарактерисао као *масовно самокомуницирање* (*mass self-communication*).²⁴ У судару са овом појавом традиционални механизми контроле дискурса, који су важали вековима, губе на својој учинковитости, што за последицу има повећану пропустљивост специјализованих дискурса, укључујући и безбедносни. Ми ћемо се у наставку поглавља фокусирати на један од поменутих Фукоових механизма – *принцип проређивања говорног субјекта*, за који сматрамо да је од пресудног значаја за разумевање феномена илокуционе какофоније. Овај принцип почива на идеји да „нису све области дискурса једнако отворене и приступачне; неке од њих су у великој мери брањене (оне су разликоване и разликују се), док друге изгледа да су изложене сваком ветру и да

---

²² Мишел Фуко, *Поредак дискурса*, Карпос, Лозница, 2019.

²³ Мишел Фуко, *Ibid*, стр. 9.

²⁴ Мануел Кастелс, *Мреже револта и наде: Друштвени покрети у доба интернета*, Службени гласник, Београд, 2018, стр. 25.

се без претходних ограничења стављају на располагање сваком говорном субјекту“.²⁵ Свако друштво успоставља услове примене дискурса и одређује извештан број правила везан за одређене области дискурса, тј. специјализоване дискурсе. Тако се успоставља дискурзивни поредак у који не може ући нико ко не „задовољи извесне захтеве или ако није од почетка квалификован за то“.²⁶ Другим речима, поље специјализованих дискурса је ексклузивно, и у њега се може ући само уколико за то постоје неопходне квалификације. Свака дискурзивна област има своје критеријуме. Тако нпр. књижевни дискурс претпоставља књижевну етаблираност учесника у виду статуса књижевника или критичара, док здравствени дискурс од својих носилаца захтева образовање из области медицине. Да би одређени говорни актер био јавно прихваћен као легитиман носилац или гласноговорник одређеног дискурса, у нашем случају здравственог и безбедносног он мора поштовати задати сет правила.

Међутим, ова правила важила су у поретку дискурса који данас слободно можемо означити као „традиционалан“. Но, наглом експанзијом дигиталних технологија и увођењем масовне самокомуникације у дискурзивну једначину принцип проређивања говорног субјекта, чији је главни задатак био очување ексклузивитета специјализованих дискурса, готово да је у потпуности поништен. Захваљујући комуникацији путем интернета и феномену *online* виралности, тј. садржајима који се великом брзином „шире“ интернетом, дељењем (share) на друштвеним медијима и мрежама, грађани – умрежени појединци, некадашња нема публика дискурзивних елита, сада су у могућности да за себе присвоје одређене атрибуте носилаца специјализованих дискурса, упркос чињеници да не задовољавају улазне критеријуме које пред њих поставља принцип проређивања говорног субјекта. Овакав заокрет унутар поретка дискурса могућ је захваљујући фундаменталној промени у сфери комуницирања оличеној у масовној самокомуникацији коју Кастелс одређује као употребу „интернета и бежичних мрежа као платформи за дигиталну комуникацију“.²⁷ Оваква, наизглед једноставна дефиниција, у себи садржи сложен образац који истовремено наглашава два важна комуникациона аспекта – масовност и ауто-комуникацију. С једне стране у питању је масовно комуницирање, јер „обрађује поруке многих ка многим, може да допре до мноштва прималаца и да се повеже са бескрајним мрежама које преносе дигитализоване информације, како у локалу тако и широм света“;²⁸ с друге стране, овај феномен има карактеристике самокомуникације, „јер пошиљалац аутономно одлучује о производњи порука, аутономно доноси одлуку о примаоцу поруке и преузимању поруке с комуникационих мрежа“.²⁹ Важно је

---

²⁵ Мишел Фуко, *op. cit.*, стр. 24.

²⁶ *Ibid*, стр. 24.

²⁷ Мануел Кастелс, *op. cit.*, стр. 25.

²⁸ Мануел Кастелс, *Ibid*, стр. 25.

²⁹ *Ibid*.

истаћи да у основи масовног самокомуницирања леже хоризонталне мреже комуникације, над којима је тешко успоставити вертикалну контролу, и које, захваљујући својој технолошкој платформи, чине могућим „да неки друштвени актер, појединачни или колективни, изгради своју аутономију у односу на институције друштва“.³⁰ На тај начин пошиљалац поруке и њен реципијент остају изван домашаја контроле елита (политичких и стручних) и њихових дискурзивних правила, а главна карактеристика овог новог вида комуникације јесте потпуна самосталност приликом одабира циљане публике и избора између мноштва порука у виртуелном простору. Тиме се у виртуелном свету дигиталних технологија зидови који омеђују специјализоване дискурсе постепено урушавају, стварајући отворени дискурзивни простор који је испуњен све већим бројем говорних актера неспутаних захтеваним компетенцијама, али зато опремљених технолошким средствима која омогућају пенетрацију у жељени дискурс. У којој је мери интернет постао релевантан комуникацијски, тј. самокомуникацијски медиј, а самим тиме и социјални оквир подесан за креирање, преношење и усвајање различитих дискурса, говори нам податак да је друштвена мрежа Фејсбук (Facebook) још 2015. године од 1.39 милијарди корисника, премашила укупан број становника најмногљудније земље света – Кине.³¹

Виртуелно пространство интернета није само место сусрета и саобраћања његових корисника, већ да је у питању глобални дигитални стожер знања и информација из различитих временских епоха и крајева света, доступног на „клик“ свакоме ко има технолошке могућности да приступи мрежи. Но треба имати на уму да упркос томе што интернет „омогућава отворен приступ вишемање свим информацијама и знању које је људска врста произвела у новије време, то знање се *дистрибуира* у систему, тј. оно је само потенцијално знање групе. Сходно томе, све већи отворени приступ информацијама на мрежи не чини нас мудријим као друштво. Он нас чини само *потенцијално* мудријим“.³² Интернет је појединцима олакшао приступ непрегледном фонду знања, укључујући ту и стручно и научно знање, но он нипошто не представља гаранцију да ће то знање бити прихваћено и обрађено на прави начин. Другим речима – доступност знања и информација не значи аутоматски и њихово правилно разумевање и усвајање. Тако је нпр. „медицинско знање, које је некада било на располагању ексклузивно медицинским стручњацима, сада постало доступно свима и може бити дељено у постовима који постају ‘вирални’“.³³ Но, ово знање често бива погрешно интерпретирано, па чак и намерно дезинтерпретирано и злоупотребљено од

---

³⁰ Ibid.

³¹ Vincent F. Hendricks, Pelle G. Hansen, *Infostorms: Why do we 'like'? Explaining individual behavior on the social net*, Spinger, Cham, 2016, p. 36.

³² Vincent F. Hendricks, Pelle G. Hansen, *ibid.*, pp. 36–37.

³³ Olivia Benecke, Sarah Elizabeth DeYoung, „Anti-Vaccine Decision-Making and Measles Resurgence in the United States“, *Global Pediatric Health*, Vol. 6, 2019, pp. 1–5.

стране тзв. антиваксерског покрета. Борци против вакцинације своју „аргументацију“ најчешће граде управо на дезинтерпретацијама и надоградњама званичних података глобалне здравствене заједнице, коју потом посредством друштвених медија и мрежа пласирају публици као неупитне медицинске „истине“. На тај начин аутсајдери улазе у поље специјализованог дискурса – у овом случају здравственог, уносећи пометњу и подривајући ауторитет његових традиционалних носилаца – лекара, научника и других здравствених радника. Хендрикс (Vincent F. Hendricks) и Хансен (Pelle G. Hansen) примећују да када је у питању „постављање података у јавном простору интернета, капије истине углавном нико не чува [...] То значи да знање које је доступно *online* није само дистрибуирано, већ је и затрпано испод наслага буке различитих интереса и небитних информација“.³⁴ Тако напослетку долазимо управо до феномена који ћемо ми назвати илокуционом какофонијом, а који би у сфери безбедности могао бити означен и као секуритизујућа какофонија.

У претходним пасусима објаснили смо појаву/принцип коју бисмо могли означити као *згрушавање говорног субјекта* или једноставније као *згрушавање дискурса*. Реч је о својеврсном епифеномену процеса масовне самокомуникације, који подразумева ситуацију у којој специјализовани дискурс уместо да буде „проређен“ и препуштен само одабранима, постаје „пренасељен“ и незаштићен, односно лишен регулативних и саморегулативних механизма. Увећавање броја носилаца дискурса за собом повлачи и његову атомизацију – могућност појаве супротстављених и компететивних наратива, што за последицу има појаву дисхармоничног вишегласја – илокуционе какофоније. Илокуциону какофонију стога можемо дефинисати као присуство мноштва несинхроних гласова који „заглушују“ и „делегитимишу“ традиционалне, тј. легитимне носиоце дискурса. У сфери здравства и безбедности илокуциона какофонија могла би бити одређена као плуралитет неусаглашених (псеудо)стручних и секуритизујућих гласова усмерених ка делегитимизацији званичних ауторитета, превасходно стручњачких елита и носилаца власти у улози легитимних провајдера безбедности. У случају секуритизације неповерење у државу као секуритизујућег актера неретко поприма димензију отвореног антагонизма, при чему се политичке елите најчешће перципирају као део безбедносне претње, а понекад и као сама претња.

Будући да илокуциона какофонија за последицу има детронизацију стручњачких елита са пиједестала арбитара истине, њени ефекти не могу бити ограничени искључиво на виртуални простор друштвених медија и мрежа. Подривањем поверења у владајуће елите они се нужно преливају и у реални, материјални свет, чиме постају нови друштвени фактор који утиче на социјалнополитичка дешавања и њихову динамику. У наредном поглављу пример јавног одијума и отпора грађана Србије секуритизујућим мерама намењених сузбијању вируса

---

³⁴ Vincent F. Hendricks, Pelle G. Hansen, *op.cit.*, p. 37

ковид 19, до кога је дошло по окончању првог пандемијског таласа и укидања ванредног стања уведеног након проглашења глобалне пандемије, биће искоришћен као студија случаја за проучавање услова настанка и социјалнополитичких ефеката илокуционе какофоније.

ВИРАЛНИ ОТПОР ВАНРЕДНИМ МЕРАМА СУЗБИЈАЊА ПАНДЕМИЈЕ КОВИДА 19 У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Последње поглавље овог кратког екскурса усмерено је на проблем изостанка жељеног односа илокуције и перлокуције у процесу секуритизације пандемије ковида 19 у Републици Србији. Одијум дела јавности према социјално рестриктивним мерама усмереним на превенцију и сузбијање пандемије ковида 19, до кога је дошло након укидања ванредног стања уведеног у марту 2020, тумачићемо лоше структурираним секуритизујућим потезом, који није у потпуности задовољио захтеве посредујућих услова секуритизације. Наиме, говорни чин указивања на егзистенцијалну претњу препуштен је већем броју стручних лица, што из домена здравства, што из домена политике, који су, како је криза одмицала, све чешће давали нејасне, контрадикторне и међусобно супротстављене изјаве, што је допринело наглом паду поверења у стручњачке елите (тзв. Кризни штаб) и све гласнијем отпору дела грађанства напорима државе да ванредним мерама настави борбу против заразе. Илокуциона какофонија која је на тај начин створена ескалирала је грађанским протестима, који су након неколико дана уличних немира и оштрих сукоба грађана и полиције одвратили власти од даљег заоштравања социјалнорестриктивних мера сузбијања пандемије.

Током првих месеци пандемијске кризе, а нарочито у периоду непосредно пре проглашења светске пандемије и увођења ванредног стања у Републици Србији,³⁵ однос државних званичника према пандемији поставио је дискурзивни темељ за појаву илокуционе какофоније која ће на дуже стазе нанети велику штету секуритизујућим напорима државе. На овом месту важно је уочити како дискурс о зарази испрва уопште није поседовао секуритизујућу компоненту, већ да је напротив био усмерен ка „релаксацији“ ситуације и умањењу претње. Тако су се нпр. на конференцији за штампу одржаној у Председништву Републике Србије 26. фебруара 2020. могле чути констатације да је реч о „најсмешнијем вирусу на свету“ и болести „многа слабијој од грипа“, те да је једина компликација коју

---

³⁵ У Републици Србији је 15. марта 2020. због појаве и опасности од убрзаног ширења вируса ковида 19 у Републици Србији уведено ванредно стање. Након два дана уведена је и мера полицијског часа, а недуго потом проглашена је и епидемија од већег епидемиолошког значаја.

ковид 19 може изазвати упала плућа.³⁶ Другим речима: „Са места које је перципирано као високо кредибилно, домаћој јавности тада су упућене поруке које је уверавају у безазленост и инфериорност вируса ‘ковид 19’“.³⁷ На овај начин представници државних власти и медицинске струке покушали су релативизују здравствене ризике које са собом носи пандемија и да зауздају панику која се убрзано ширила међу грађанима Србије. Овакав дискурс пропраћен је и снажном кампањом таблоидних медија који су сензационалистичким текстовима настојали да дискредитују Светску здравствену организацију (World Health Organization) и да вирус прогласе „преваром века“.³⁸ Међутим, недуго потом, политички врх и медицински стручњачки тим су начинили потпуни дискурзивни заокрет, пласирајући секуритизујући наротив усмерен ка апострофирању озбиљности претње и нужности предузимања ванредних мера у циљу превенције и сузбијања заразе. Тиме је у размаку од само петнаестак дана наротив државних званичника од потпуне негације претње претворен у „звоно на узбуну“, чиме је дискурс о пандемији крајње невешто и нимало суптилно гурнут у другу крајност. Последица оваквог обрта била је нагли пад поверења у државу и кризни штаб,³⁹ нарочито изражен у периоду током друге половине трајања ванредног стања и непосредно по његовом окончању. Ово неповерење додатно је продубљивано с једне стране бројним недоследностима и међусобно противречним изјавама чланова Кризног штаба, док је са друге стране његовом расту погодовало згрушавање дискурса на друштвеним медијима и мрежама, тј. све већи број алтернативних претендената на место секуритизатора, који су секуритизујући фокус изместили са вируса на државу, означавајући управо структуре власти (политички врх и стручњачке елите) као извор егзистенцијалне претње.

Непосредно након избијања светске пандемије, а нарочито након њеног званичног проглашења од стране Светске здравствене организације, друштвени медији и мреже бележе интензивирање антиваксерског дискурса. Бројни истакнути борци против вакцина, попут психијатрице др Јоване Стојковић, лекарке и посланице, проф. др Наде Костић или драматуршкиње Маје Волк, видели су у развоју ситуације шансу за промоцију сопствених тумачења актуелне ситуације и прилику за мобилизацију шире подршке у борби против вакцина, укључујући ту и још увек непостојећу вакцину против ковида 19. На Јутјуб (YouTube) каналу који води др Стојковић током трајања ванредног стања, као и након његовог окончања, учестало су постављани видео-клипови у којима ова

---

³⁶ Ирина Милутиновић, „Информациона политика у време пандемије вируса ‘Ковид 19’ у Србији“, *Политичка ревија*, Vol. 64, No. 2, 2020, стр. 249.

³⁷ Ирина Милутиновић, *Ibid*, стр. 249.

³⁸ *Ibid*, стр. 250.

³⁹ „Грађани Србије немају поверење у званичне информације у вези са корона вирусом“, *Valicon*, 06. јул 2020, <https://www.valicon.net/2020/07/gradani-srbije-nemaju-poverenje-u-zvanicne-informacije-u-vezi-sa-korona-virusom/>, 9/11/2020.

антиваксерска лидерка позива грађане на отпор мерама које је увео Кризни штаб. У овим видео-клиповима, као и у објавама на њеним Фејсбук страницама, вирус ковид 19 представљен је као део глобалне завере усмерене ка потчињавању светског становништва од стране скривених, завереничких центара моћи. Тако нпр. др Стојковић у видео-обраћању из априла 2020. постојећу пандемију назива „паникдемијом“, за коју је одговоран главни креатор светског јавног здравља Бил Гејтс (Bill Gates).⁴⁰ Илустрације ради, ваља навести и конференцију за штампу одржану 29. априла 2020, у холу Народне скупштине Републике Србије, на којој је проф. др Нада Костић изнела низ сензационалистичких и неутемељених тврдњи. Ова самостална народна посланица је том приликом изјавила да је пандемија покриће за глобалну инсталацију 5Г мреже, те да повећани морталитет код овог обољења није последица вируса, већ да је прави кривац 5Г мрежа која оболелима одузима кисеоник. Баш као и у случају др Стојковића, и овде се за пандемију криве моћници из сенке – Бил Гејтс и Џорџ Сорос (George Soros).⁴¹ Поред ових појединаца, који међу српским борцима против вакцина уживају статус својеврсних антиваксерских икона, у виртуелном свету друштвених мрежа присутне су и бројне странице и групе које окупљају њихове истомишљенике. Тако се на пример на Фејсбуку могу наћи следеће групе: „Вакцинација и слобода избора/Vaccine Freedom of Choice“, „Стоп обавезној вакцинацији у Србији“, „Право на природну имунизацију и необавезно шприцање имунопрепаратима“ и „Стоп присилној корона-вакцинацији и глобализацији“.⁴² Након избијања пандемије ковида 19 ове странице су стављене у службу дискурса који пропагира грађански отпор здравственим мерама и мерама социјалне рестрикције које пропагира Кризни штаб, а садржаји који њима доминирају и које путем *post*-ова (објава), *share*-ова (дељења) и *like*-ова (свиђања) креирају, шире и промовишу њихови чланови – може бити окарактерисан као наратив о глобалној завери, најчешће довођеној у везу са Билом Гејтсом и 5Г мрежом.

Треба имати на уму да број грађана активно (путем *post*-ова и *share*-ова) или пасивно (путем *like*-ова) укључених у антиваксерски online дискурс није занемарљив, као и да њихове објаве због сензационалистичког или секуритизујућег карактера врло брзо постају виралне и лако уочљиве од стране публике на мрежи. Тако нпр. Јутјуб страница др Јоване Стојковић има више од 16.000 пратилаца (*subscriber*-а), њен Фејсбук профил има 26.896 *like*-ова и 29.668 *follower*-а (пратилаца), док званична страница њеног покрета Живим за Србију на

---

⁴⁰ „Ваистину вакциНАЦИЈа“, *Youtube* – *Покрет живим за Србију др Јована Стојковић*, 12. април 2020, https://www.youtube.com/watch?v=simzoI_fL74/6/10/2020/

⁴¹ „Скупштина – ово се крије од народа: Докторка Костић открила праву истину о вирусу“, *Youtube* – *СРБИИ.инфо*, 01. мај 2020, https://www.youtube.com/watch?v=8LtEAjXKv5U&ab_channel=%D0%A1%D0%A0%D0%91%D0%98%D0%9D.%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE,6/10/2020.

⁴² Наведене су само групе које броје више од 1000 чланова.

истој друштвеној мрежи бележи 4117 *like*-а и 4310 *follower*-а.⁴³ С друге стране, ни поменуте деперсонализоване Фејсбук групе нису ништа мање бројне – странице „Стоп обавезној вакцинацији у Србији“ и „Стоп присилној КОРОНА-вакцинацији и глобализацији“ окупљају по 8.800 чланова; група „Вакцинација и слобода избора/Vaccine Freedom of Choice“ броји 5.682 чланова, док група „Право на природну имунизацију и необавезно шприцање имунопрепаратима“ бележи нешто скромнији број од 1.300 чланова.⁴⁴

Контрадикторност у изјавама Кризног штаба, званичног секуритизатора, који се у име државе обраћао током трајања ванредног стања, као и описана појачана активност истакнутих антиваксера и њихових следбеника, довела је до стварања илокуционе какофоније, која је у ситуацији актуелне пандемије попримила облик секуритизујуће буке која је заглушила званичне захтеве државе за поштовањем ванредних мера. Коначни исход овакве ситуације био је ескалација грађанског незадовољства до које је дошло 7. јула 2020, неколико сати након окончања конференције за штампу посвећене наглom поновном расту броја заражених од вируса, на којој је председник Републике Србије Александар Вучић најавио реактивирање мера социјалних рестрикција које су биле на снази током трајања ванредног стања – забране окупљања више од пет особа на јавним местима и увођење забране кретања током послеподневних/вечерњих сати и викенда. Протести су започели у Београду, да би се наредних дана проширили и на друге градове у Србији – Нови Сад, Ниш, Зрењанин и Крагујевац. На демонстрацијама је учествовало неколико хиљада грађана, а већ током првог дана дошло је до оштрих сукоба демонстраната и полиције. Након неколико дана грађанских немира политички врх је одустао од увођења планираних мера и ситуација на улицама Београда и других градова у Србији се постепено вратила у нормалу.

Због чега је након успешног увођења ванредних мера и ванредног стања дошло до неуспеха поновљеног покушаја секуритизације пандемије? Како смо већ истакли, први део кривике носе државни секуритизатори, који су од самог почетка кризе на погрешан начин реализовали секуритизујући потез. Наиме, српске политичке и стручњачке елите су непосредно пре избијања пандемије начиниле озбиљне пропусте приликом извођења секуритизујућег потеза, да би током иницијалне фазе борбе против пандемије наставиле у истом маниру, делајући потпуно мимо захтева посредујућих услова успешне секуритизације. Пре свега, званични секуритизујући дискурс није успео да испоштује тзв. граматику безбедности, тј. није био довољно успешан да грађане на дуже стазе убеди да ковид 19 представља егзистенцијалну претњу по читаво друштво. Такође, њиме публици није понуђен уверљив план акције сузбијања пандемије, чиме је пропуштена прилика да се одмах по увођењу ванредних мера осигура њихово дугорочно поштовање неопходно за што успешнију борбу против вируса. С друге стране,

---

⁴³ Прегледано 6/10/2020.

⁴⁴ Прегледано 6/10/2020.

користећи поменуте пропусте легитимних секуритизатора, српски антивакциони покрет допринео је стварању илокуционе, тј. секуритизујуће какофоније, чиме је подрио званичне здравствене ауторитете и код немалог дела грађана пробудио сумњу у праве намере политичких елита.

ЗАКЉУЧАК

Искуство Републике Србије и грађански отпор ванредним противпандемијским мерама никако није усамљен случај. У тренутку писања ових редова, европске престонице попут Берлина и Лондона потресају грађанске демонстрације, које су организовале различите друштвене групе уједињене у противљењу новим владиним антиковидним рестрикцијама. Међу њима предњаче тзв. коронаскептици (*corona sceptics*), антимаскери (*anti-maskers*), антиваксери, борци против 5Г мреже и други теоретичари завере. Сви они претендују на улогу новог секуритизатора, и у тој дискурзивној борби измештају фокус грађана са пандемије и вируса на политичке елите као (праву) претњу.

Ми смо у раду покушали да расветлимо кључне предуслове који овим дојучерашњим дискурзивним аутсајдерима широм отварају врата специјализованих дискурса – безбедносног и здравственог, допуштајући им притом да мењају правила игре и положе „право“ да као истински *vox populi* преузму „жезло“ и прерогативе секуритизације. Ова транзиција одвија се махом у виртуелном свету дигиталних технологија, у коме је продукција вести и мишљења постала „хидра са много глава (за сваке новине које умру рађа се 2000 нових блогова, Фејсбук и Твитер *feed-ова!*)“.⁴⁵ У том свету, загушеном великим бројем говорних субјеката, испуњеном буком илокуционог вишегласја и контрадикторношћу исказаних порука, традиционални секуритизујући ауторитет државних и стручњачких елита бива свргнут са трона и доживљава сопствени сумрак, чиме, последично, слаби и његова способност да контролише дешавања у реалном окружењу. Тиме се, без обзира на описане (наизглед неумитне) промене унутар поретка дискурса, као неупитна истина намеће чувена Фукоова опсервација о томе како нас историја учи да „дискурс није просто оно што борбе или системе доминације преводи у језик, него је он оно за шта се и чиме се бори. Дискурс је моћ коју треба задобити“.⁴⁶ Управо у овој примедби лежи рецепт за успешну борбу против актуелне пандемије. Рестриктивне здравствене и социјалне мере, лекови и вакцина, само су завршни ударац у бици која тек предстоји. Реч је о борби која ће отпочети управо речју, а чија ће награда бити повратак поретка дискурса његовим легитимним господарима. Наравно, под

---

⁴⁵ Jayson Harsin, “Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies”, *Communication, Culture & Critique*, Vol. 8, No. 2, 2015, p. 329.

⁴⁶ Мишел Фуко, *op. cit.*, стр. 9–10.

условом да су исти спремни да уче на својим грешкама. У супротном, да парафразирамо Фукоа, дискурс може постати моћ која ће нас докрајчити.

ЛИТЕРАТУРА

- „Ваистину вакциНАЦИја“, Youtube – Покрет живим за Србију др Јована Стојковић, 12. април 2020, https://www.youtube.com/watch?v=simzoi_fL74.
- „Грађани Србије немају поверење у званичне информације у вези са корона вирусом“, Valicon, 6. јул 2020, <https://www.valicon.net/2020/07/gradani-srbije-nemaju-poverenje-u-zvanicne-informacije-u-vezi-sa-korona-virusom/>.
- „Скупштина – ово се крије од народа: Докторка Костић открила праву истину о вирусу“, Youtube – СРБИН.инфо, 1. мај 2020, https://www.youtube.com/watch?v=8LtEAjXKv5U&ab_channel=%D0%A1%D0%A0%D0%91%D0%98%D0%9D.%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE.
- Austin, John L. *How to Do Things With Words*, Oxford University Press, London, 1962.
- Benecke, Olivia and DeYoung, Sarah Elizabeth. „Anti-Vaccine Decision-Making and Measles Resurgence in the United States“, *Global Pediatric Health*, Vol. 6, 2019, pp. 1–5.
- Buzan, Barry, Waever, Ole, Wilde, Jaap de. *Security: A New Framework For Analysis*, Lynne Rienner publishers, Boulder/ London, 1988.
- Fairclough, Isabela and Fairclough, Norman. *Political Discourse Analysis: A method for advanced students*, Routledge, London/New York, 2012.
- Hendricks, Vincent F., and Hansen, Pelle G. *Infostorms: Why do we 'like'? Explaining individual behavior on the social net*, Spinger, Cham, 2016.
- Huysmans, Jef. „Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe“, *European Journal of International Relations*, Vol. 4, No. 1, 1998, pp. 479–505.
- Jayson Harsin, „Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies“, *Communication, Culture & Critique*, Vol. 8, No. 2, 2015, p. 327–333.
- Thierry Balzacq, „The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context“, *European Journal of International Relations*, Vol.11, No.2, 2005, pp. 171–201.
- Vuori, Juha A. „Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders“, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 1, 2008, pp. 65–99.
- Waever, Ole. „Securitisation and Desecuritisation“, in Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On security*, Columbia University Press, New York, 1995.
- Кастелс, Мануел, *Мреже револта и наде: Друштвени покрети у доба интернета*, Службени гласник, Београд, 2018.
- Милс, Сара. „Шта је дискурс?“, У: Мишел Фуко, *Поредак дискурса*, Карпос, Лозница, 2019.

- Милутиновић Ирина, „Информациона политика у време пандемије вируса ‘ковид 19’ у Србији“, Политичка ревија, Vol. 64, No. 2, 2020, стр. 243–263.
- Стојановић Прелевић, Ивана Љ. Перформативи и рефлексивна комуникацијска намера (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Београд, 2013.
- Фуко, Мишел. Археологија знања, Плато, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Београд/Нови Сад, 1988.
- Фуко Мишел, Поредак дискурса, Карпос, Лозница, 2019.
- Хол Стјуарт, Запад и остатак света: Дискурс и моћ, Карпос, Лозница, 2019.

SECURITIZATION (IN THE TIME) OF THE PANDEMIC: ILLOCUTIONARY CACOPHONY AND VIRAL RESISTANCE TO COVID 19 EMERGENCY MEASURES IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: Author deals with the issue of securitization of the COVID-19 pandemic in the Republic of Serbia, by focusing attention on the discourse of resistance to emergency measures which emerged among the part of the citizens immediately after their introduction. This discourse is primarily present in the online community and, thanks to its viral nature, has spread very quickly on social media and networks. The call to oppose introduced anti-pandemic measures has the effect of weakening the efficiency of the state as a securitizing actor and reduction of the support for the security policy of long-term implementation of social restrictions intended to combat the infection. The aim of the paper is to point out, through a theoretical elaboration of the official securitizing discourse and the discourse of its opponents, the reasons that led to the loss of trust of the general public in the authority of political and experts elites as legitimate combatants against the virus. The author's main thesis is that today arena of health security has several contenders for the role of securitizing actor, which indicates a change in the valid rules of specialized discursive order, primarily those concerning their control and self-regulation. To support this thesis, the author introduces two innovative theoretical concepts into the traditional pattern of securitization – the principle of *coagulation of discourse* and *illocutionary cacophony*.

Keywords: COVID-19, discourse, securitization, securitizing actor, coagulation of discourse, illocutionary cacophony, emergency measures, social network, resistance to emergency measures, anti-vaccine movement

СТАЊЕ ЉУДСКИХ ПРАВА У ПАНДЕМИЈИ КАО ОБЛИКУ КАТАСТРОФЕ¹

др Милош Јончић²

Апстракт: Овај чланак даје увид у дефинисање појмова катастрофа, пандемија, ванредних ситуација и ванредних стања као одговора држава на пандемије заразних болести. Такође, указује на то како су различити безбедносни концепти утицали на поштовање и ограничавање људских права, како су државе са различитим политичким уређењима одговориле на ову кризу и на крају како је достигнути ниво глобализма утицао на сарадњу између држава током пандемије. Основни субјект у спречавању настанка и сузбијању последица катастрофа јесте држава. Стратегије које дефинишу одбрану држава од различитих изазова ретко катастрофе сврставају у факторе који представљају претњу по безбедност државе. У случајевима када последице катастрофа превазиђу територију једне државе неопходно је постојање механизма који ће омогућити да се пружи заштита угроженим категоријама лица, али и да се предузму кораци у циљу санирања свих последица катастрофалног догађаја. Међу катастрофама које погађају јавно здравље централно место заузимају пандемије (епидемије) заразних болести. Посебна опасност од катастрофа које погађају јавно здравље прети због брзине ширења и због немогућности брзог сузбијања саме болести, али и немогућности брзог санирања свих последица које изазове овај облик катастрофе. Државе су често у ситуацији да у циљу што успешније реакције на катастрофе које погађају јавно здравље прибегавају увођењу ванредних ситуација и ванредних стања. Директна последица проглашења ванредног стања јесу ограничења или суспендовања неких људских права. Овај рад указује који међународни инструменти и на који начин дозвољавају

---

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2020. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2020. године.

² Др Милош Јончић, научни сарадник у Институту за међународну политику и привреду, Београд; e-mail mjoncic@diplomacy.bg.ac.rs

дерогирање основних људских права и слобода. Пружање здравствене и хуманитарне помоћи је саставни део корпуса људских права. У циљу заштите основних људских права, права на здравље и безбедност, управљање катастрофама је једна од стратешких акција које државе и међународна заједница морају заједничким снагама да предузму.

Кључне речи: катастрофе, пандемије, људска права, ванредне ситуације, стратегије безбедности држава.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Заштита основних људских права, права на здравље, безбедност становништва, управљање у катастрофалним догађајима (акцидентима) представљају уз одбрану један од основних стратегијских задатака сваке државе. Како би се обезбедила координирана акција више држава у ситуацијама које је тешко територијално ограничити, неопходно је укључивање читаве међународне заједнице. Међународна заједница мора да има развијен механизам који омогућава да у тренутку катастрофалног догађаја пружи заштиту угроженим категоријама лица, као и да делује у циљу санирања свих последица катастрофалног догађаја. Катастрофе се дефинишу као изненадни и разарајући догађаји на широком (глобалном) плану, чије су последице смрт, разарање, болести и патња широких размера.³

Земљотреси, поплаве, урагани, вулканске ерупције, клизишта, епидемије, пандемије су појаве које су се дешавале кроз историју човечанства. Неке од њих су природног порекла, а на појаву неких је утицао и људски фактор, док су неке чиста креација људи. У случајевима када се догоде, оне се рефлектују на људски живот, инфраструктуру, економску стабилности и текуће развојне пројекте.

Катастрофе су последица комбинације више фактора. Обично настају када одређена опасност (земљотрес, ураган, пандемија) дође у интеракцију са постојећим физичким, социјалним, економским, еколошким рањивостима.⁴ Способност државе да реагује у оваквим ситуацијама се темељи на капацитету свих фактора који су укључени у одбрану државе. Капацитет одговора државе у овим ситуацијама се оцењује кроз три фактора: степен опремљености (припрема),

---

³ David P. Fidler, „Governing catastrophes: security, health and humanitarian assistance”, *International Review of the Red Cross*, Volume 89, Number 866, 2007, p. 248.

⁴ Christy Shucksmith, „Methods to Incorporate Human Rights Law into Disaster Prevention and Reduction Strategies”, *ESIL Interest Group on International Human Rights Law* blog symposium on „The Place of International Human Rights Law in Times of Crisis”, доступно на: <https://www.ejiltalk.org/methods-to-incorporate-human-rights-law-into-disaster-prevention-and-reduction-strategies/>

спремност и обученост током самог догађаја (реакција) и капацитет за обнову након самог догађаја (обнова).

Катастрофе се могу поделити на оне које су настале као последица директног утицаја човека (ратови, пожари, поплаве, терористички акти, употреба нуклеарног, хемијског и биолошког оружја – НХБ) и на оне без директног утицаја човека, већ је узрок њиховог настанка у променама природе (пандемије, земљотреси, вулканске ерупције и цунами).⁵

Према важећем законодавству Републике Србије катастрофа представља елементарну непогоду или техничко-технолошку несрећу чије последице угрожавају безбедност, живот и здравље већег броја људи, материјална и културна добра или животну средину у већем обиму, а чији настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби;⁶

Ранија законодавна решења су на сличан начин дефинисала катастрофе: „Катастрофа је елементарна непогода или друга несрећа и догађај који величином, интензитетом и неочекиваностићу угрожава здравље и животе већег броја људи, материјална добра и животну средину, а чији настанак није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних служби, органа државне управе и јединица локалне самоуправе, као и несрећа настала ратним разарањем или тероризмом;“⁷

У документима Међународног комитета Црвеног крста радна дефиниција катастрофа гласи овако: „Катастрофа је изненадни, штетни догађај који озбиљно нарушава функционисање заједнице или друштва и узрокује људске, материјалне и економске или еколошке губитке који прелазе способност заједнице или друштва да се носе са њима ослањајући се на сопствене ресурсе. Иако их природа често изазива, катастрофе могу имати људско порекло.“⁸

Канцеларија Уједињених нација за смањење ризика од катастрофа (United Nations Office for Disaster Risk Reduction – UNDRR) дефинисала је катастрофу као „...озбиљан поремећај у функционисању заједнице или друштва који на било ком нивоу утичу опасни догађаји повезани са стањима изложености, рањивости и

---

⁵ Владан Јончић, „Катастрофе и људска права“, *Правни живот*, бр. 14. том 6, књ. 564, 2009, стр. 373–374

⁶ „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (2018)“, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 87/2018, члан 2, став 1, тачка 1.

⁷ „Закон о ванредним ситуацијама (2012)“, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 93/2012, члан 8.

⁸ “What is a disaster?”, *The International Federation of Red Cross*, <https://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/what-is-a-disaster/>, 15/08/2020.

способности, а који доводи до једног или више људских, материјалних, економских, еколошких губитака и удара...“.⁹

Центар за истраживање епидемиологије катастрофа (The Centre for Research on the Epidemiology of Disasters – CRED), који располаже са најажурнијом и најчешће коришћеном базом података о катастрофама, карактерише одређени догађај као „катастрофу“ уколико је у складу са једним од критеријума: десет и више људи је умрло, сто или више људи погођено, проглашено је ванредно стање и упућен је позив за међународну помоћ.

Много је дефиниција катастрофа које се односе на јавно здравље (*public health disaster*), и све се углавном базирају на концепту да је опасност изазвала „повећану смртност“ („excess mortality“) у односу на смртност која постоји у време пре појаве катастрофе.¹⁰

Важно је дефинисати још један термин који се усталио у последње време, а то је „Опасност по јавно здравље од међународног значаја“ (Public Health Emergency of International Concern). Ово стање се односи на ванредни догађај који се дефинише као догађај који представља ризик по јавно здравље држава путем ширења болести кроз међународну заједницу и који потенцијално захтева координисану активност међународне заједнице.¹¹

Пандемија, као једна од катастрофа која представља опасност по здравље од међународног значаја, а која је ван директног утицаја човека, представља ширење нове болести на глобалном нивоу, односно широм света.¹² Појава пандемије непознатог вируса стимулише најаву тражења одговора на више питања. Једно од питања на која је тешко дати одговор јесте да ли се заиста пандемије заразних болести јављају без присуства људског фактора?

Пандемија грипа или других вирусних инфекција настаје када се нови изазивач појави и шири у светским размерама, а већина људи нема имунитет. Вируси који су у прошлости проузроковали пандемије обично су потицали од вируса животињског грипа.¹³ Нова инфекција са којом се струка раније није суочила, која

---

⁹ “Disaster”, *United Nations Office for Disaster Risk Reduction*, <https://www.undrr.org/terminology/disaster>, 15/08/2020.

¹⁰ Siri Tellier, “Bio-ethical Considerations for Public Health in Humanitarian Action”, In: Dónal P. O’Mathúna, Vilius Dranseika, Bert Gordijn (eds), *Disasters: Core Concepts and Ethical Theories*, Springer, Cham, 2018, p. 120.

¹¹ *International Health Regulations (2005)*, 3rd Edition, World Health Organization, Geneva, 2016, p. 9.

¹² “What is a pandemic?”, *The World Health Organization*, https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/, 15/08/2020.

¹³ Ibid.

се шири глобално и резултира високом стопом оболевања и смртности, дефинисана је као пандемија у последњих више од 300 година.¹⁴

Неки аспекти пандемије вируса могу се чинити сличним сезонском грипу, док друге карактеристике могу бити сасвим другачије.¹⁵ Тако, на пример, обе групе – и сезонски грип и пандемијска вирусна зараза – могу проузроковати инфекције у свим старосним групама. Резултат обе заразе може бити само блага симптоматска клиничка слика, али често се може претворити у тешке случајеве. Сезонски грип често узрокује смрт код старијих особа, док се код других лица тешки симптоми јављају најчешће или само у случајевима придружености са другим хроничним болестима, тј. код особа са коморбитетом.¹⁶ Досадашња пракса указује на то да и овај вирус на исти начин делује на старија и лица са другим хроничним болестима.

Канцеларија Светске здравствене организације (СЗО) у Кини примила је дана 31. децембра 2019. године обавештење о групи случајева упале плућа непознате етиологије у кинеском граду Вухану, у провинцији Хубеј.¹⁷ Вирус ковида 19 (тако званично назван), који изазива тешки акутни респираторни синдром коронавируса 2 [SARS-CoV-2] од децембра 2019. до данас се експоненцијално повећао и сада погађа све регионе у оквиру СЗО.¹⁸ Подаци из овог обавештења указују на то да се појавио облик вируса са којим се струка до сада није суочила, да изазива велику смртност, те да је на основу ових параметара СЗО морала да прогласи пандемију.

Пандемија вируса ковид 19 из групе SARS-CoV-2 још није окончана; најаве указују на могућност појаве новог таласа, нових глобалних жаришта, ширења постојећег, као и појаву новог мутираног вируса (драстично измењеног). Посебна опасност прети од изоловања овог или било ког другог вируса на начин да може бити искоришћен као биолошко оружје. Посебна опасност постоји од могућности да у посед овако „заробљених“ вируса дођу терористичке организације.

Пре пандемије вируса ковид 19 било је више пандемија које су извршиле утицај на правила која регулишу права и обавезе људи у области очувања здравља. Пандемија Х1Н1 узроковала је тешку клиничку слику, често са смртним исходом код млађих људи, како оних са хроничним болестима, тако и здравих особа, и проузроковала је много више случајева вирусне упале плућа него што је то

---

¹⁴ Peter C. Doherty, *Pandemics What Everyone Needs To Know*, Oxford University Press, New York, 2013, p. 42.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ „World Health Organization“, *Pneumonia of unknown cause—China*, *The World Health Organization*, <https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unknown-cause-china/en/>, 15/08/2020.

¹⁸ Joseph A Lewnarda, Nathan C Lob, “Scientific and ethical basis for social-distancing interventions against COVID-19”, *Elsevier Public Health Emergency Collection*, 2020, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7118670/>, 15/08/2020.

уобичајено код сезонског грипа. Вирус ковид 19 у почетној фази је највише узроковао тешка обољења код популације старије од 65 година. У оба случаја мере које су државе доносиле на препоруку Светске здравствене организације биле су усмерене на ову циљну групу становништва. Тако су углавном државе онемогућавале кретање лицима која спадају у најугроженију категорију становништва, а то су лица старија од 65 година.

Јавно здравство као организована дисциплина установљено је пре више од 100 година, са циљем да се побољша здравље, пре свега популације, а не појединаца.¹⁹ Јавно здравље се дефинише као „све организоване мере (било јавне или приватне) за спречавање болести, унапређење здравља и продужење живота међу популацијом у целини“.²⁰ Јавно здравље је друштвени и политички концепт који има за циљ побољшање здравља, продужење живота и побољшање квалитета живота читаве популације кроз промоцију здравља, превенцију болести и друге облике здравствене интервенције.²¹ Глобална здравствена ситуација се драматично променила у последњим деценијама, и то је оставило значајне последице по здравље у ванредним ситуацијама.²²

СТРАТЕГИЈЕ ДРЖАВА У СЛУЧАЈЕВИМА КАТАСТРОФА - ЕПИДЕМИЈА

Стратегија управљања катастрофама и кризама развијана је још у другој половини 19. века. Тада утврђена стратегија указивала је на међузависност држава, али и појединаца, на неопходност организовања и обезбеђивања средстава и хуманитарне помоћи лицима која су погођена катастрофама. Прва фаза стратегије предвиђала је да држава буде носилац борбе против епидемиолошких болести, али и главни креатор свих модела превенције. У другој фази се реализују колективне мере које ће санирати последице. Глобализација је пренела управљање кризама са држава на међународну заједницу. Дефинисане су основне норме међународног права, са циљем правног нормирања хуманитарне помоћи. Створене су невладине организације посвећене заштити здравља људи и хуманитарном раду.

Управљање у катастрофалним догађајима једна је од функција јавног здравства. Национални закони и планови за ванредне ситуације морају водити рачуна о обавезама преузетим на међународном пољу које се тичу управљања у ванредним ситуацијама у области јавног здравља, укључујући ту и међународне прописе у

---

¹⁹ Nancy E. Kass, „An Ethics Framework for Public Health“, *American Journal of Public Health*, Vol. 91, No. 11, 2001, 1776–1782.

²⁰ Siri Tellier, „Bio-ethical Considerations for Public Health in Humanitarian Action“, *op. cit.*, p. 120.

²¹ *The WHO Health Promotion Glossary*, World Health Organization, Geneva, 1998, p. 3.

²² Siri Tellier, „Bio-ethical Considerations for Public Health in Humanitarian Action“, *op. cit.*, p. 119.

области здравствене заштите. Циљ ових прописа је да спрече и помогну у контроли ризика за јавно здравље који произилазе из ширења болести у читавој међународној заједници, избегавајући тако „непотребно уплитање у међународни промет и трговину“.²³

Деловање државе у катастрофалним догађајима везује се за три нивоа деловања. Први ниво се односи на превенцију. Други ниво је реаговање у току самог догађаја (катастрофе). Трећи ниво се везује за период након окончања акцидентног догађаја и обухвата санирање последица у свим сферама живота. Када је реч о превенцији, ту има простора за деловање у смислу нормативне припреме (доношења адекватних закона, правилника и других правних аката) и креирања планова и стратегија деловања. Посебно разрада планова за све организационе јединице које су укључене у овај вид одбране земље, од министарстава до најнижих јединица укључених у борбу против пандемије заразних болести. За разлику од осталих фактора који угрожавају безбедност државе у случајевима пандемија заразних болести није могуће ослонити се само на један вид одбране, већ је неопходно активирање већег броја носилаца функције одбране и безбедности.

Међународне здравствене организације су већ након Првог светског рата кроз своје активности почеле да промовишу идеју хуманитарне помоћи и обавезне заштите као део пројекта који има за циљ да се обезбеди помоћ народима којима је потребно формирати службу за јавно здравље и бригу о здрављу.²⁴

Другачији начин размишљања о епидемијским болестима и катастрофама појавили су се у претходних 20 година. Пандемија вируса ковид 19 указала је да државе, унутрашње и међународне владине и невладине организације и удружења све више морају да концептуализују епидемије и катастрофе као претње људској, националној и глобалној безбедности. Светска здравствена организација није прогласила окончање пандемије, али је ова криза довела до преображаја у сагледавању оваквих криза и катастрофалних догађаја. Пандемије, епидемије, природне непогоде нису заузимале значајно место у стратегијама безбедности држава. Концепт управљања кризама није новина, СФР Југославија имала је концепт општенародне одбране и друштвене самозаштите, који је предвиђао понашање друштва и државе у оваквим катастрофалним догађајима.

Процес глобализације изнедрио је константно смањење обима суверенитета. То смањење је приметно и у области поштовања људских права, посебно кроз механизме контроле примене људских права.

---

²³ Roger Magnusson, *Advancing the right to health: the vital role of law*, World Health Organization, Geneva, 2017, p. 165.

²⁴ Више о основним принципима и ставовима Светске здравствене организације у: „Constitution of the World Health Organization“, Adopted by International Health Conference, New York, 22 July 1946, in World Health Organization, *Basic Documents, 40th edn*, Geneva, 1994, p. 1.

У процесу глобализације државе су суверенитет пренеле једним делом на међународне организације, које нису показале спремност и дале адекватан одговор у току првог таласа пандемије вируса ковид 19. Рад међународних организација и у случају одговора на овај вирус остао је парализован, првенствено због интереса великих сила.

Државе, унутрашње и међународне владине и невладине организације и удружења све више су концептуализовале епидемије и катастрофе као претње људској, националној и глобалној безбедности.²⁵ Ако ранији случајеви катастрофалних догађаја, па и пандемија нису означиле пропаст традиционалне политике према несрећама и указале на неопходност установљавања нових погледа и мера на заштити становништва од „акцидентних ситуација“, онда су то дефинитивно показала дешавања у току ове пандемије. Недовољно добра сарадња и одсуство солидарности на почетку пандемије утицали су на државе да се окрену новом приступу и предузму нове мере у борби против ове заразне болести. Нове стратегије заштите од катастрофа произашли су из пропасти традиционалне политике према овим несрећама.

Нове опасности од савремених технологија, као што су емисије, губљење контроле над ризикантним производним процесима, опасност од неодговорне употребе НХБ оружја, појава нових болести и друго – утицали су да државе покушају да реше ове проблеме новим приступом заштити и у предузимању превентивних мера.²⁶

Пре више од десет година Светска здравствена организација предложила је нову политику заштите у случају здравствених катастрофа. Та нова политика требало је да изнедри и радикалне промене у области заштите од заразних болести. Међународна сарадња везана за заштиту и борбу од заразних болести има дугу историју, још од периода велике пандемије грипа 1918–1919. године. Заразне болести током дуге историје готово да никада нису разматране као безбедносна опасност.²⁷ Још од периода велике пандемије грипа 1918. године сматра се да су заразне болести један од највећих убица људи, већи чак и од оружаних сукоба.²⁸ Неки их чак сматрају „...убицом људи број један...“.²⁹ Када се погледају бројеви, чињеница је да је пандемија вируса грипа 1918. године однела педесет милиона људских живота; процењује се да је од 151.700 до 575.400 људи широм света

---

²⁵ Владан Јончић, „Катастрофе и људска права“, *op. cit.*, стр. 380.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Више о оружаним сукобима и утицају на безбедност људи у Милош Јончић, *Међународноправни положај цивилног становништва у оружаним сукобима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019.

²⁹ G. John Ikenberry и Anne Marie Slaughter, *Forging a World of Liberty under Law: U.S. National Security in the 21st Century*, Princeton, Princeton, 2006, p. 51.

током прве године циркулације вируса умрло од инфекције вирусом Х1Н1, који је познатији као птичји грип, а он је наставио да кружи светом до данас.³⁰

Свако избијање епидемије поред опасности по здравље и животе људи доноси и друге опасности. Тако би глобална економија могла да се заустави, ако се и не уруши у потпуности. Берзе би пале, путовања би престала, трговина би била инхибирана, а продуктивност би нагло пала, а на крају трошкови везани за директно решавање кризе били би астрономски.³¹

Прве назнаке да се у факторе који угрожавају систем безбедности држава могу уврстити заразне болести нису дошле директно, већ преко опасности од употребе нуклеарног, хемијског и биолошког оружја (НХБ). Нарастајућа опасност од терористичких напада повећала је контролу над производњом НХБ оружја. У току неких оружаних сукоба у последњих неколико година било је назнака да су употребљена нека средства којима је постигнут ефекат НХБ оружја, чија је употреба по међународном праву забрањена. Стратегије за контролу наоружања никада нису садржале одредбе које се тичу сузбијања заразних болести, чак ни у вези са опасношћу коју проузрокује биолошко оружје. Након озбиљних пандемија, као што је пандемија вируса ковид 19, приступ јавном здрављу мора да добије своје место у стратегијама одбране, посебно у оним деловима који се односе на заштиту од употребе биолошког оружја.

Појава и ширење заразних болести, чак и оних насталих природним путем, представљају претњу државама, па их из тог разлога многе државе у последње време уносе у своја стратешка документа која се тичу националне безбедности. Стратегија националне безбедности САД дефинише их овако: „Природно настали вируси, као што су ебола и САРС, као и намерни напади антраксом у Сједињеним Државама 2001, доказују утицај биолошких претњи на националну безбедност тако што односе животе, проузрокује економске губитке и доприносе губитку поверења у владине институције“.³²

На почетку овога века под окриљем УН одржан је самит под називом Панел на високом нивоу о претњама, изазовима и променама (High-level Panel on Threats, Challenges and Change), на коме је изнето становиште да „...безбедност најбогатије државе може да постане талац способности најсиромашније државе да сузбије болест која се појавила...“.³³

---

³⁰ Подаци на основу: “2009 H1N1 Pandemic”, *Centers for Disease Control and Prevention*, 6th June, 2019, <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/h1n1-summary.htm>, 17/08/2020.

³¹ G. John Ikenberry и Anne Marie Slaughter, *Forging a World of Liberty under Law: U.S. National Security in the 21st Century*, op. cit., p. 51.

³² „National Security Strategy of the United States of America“, The White House, Washington, 2017, p. 9.

³³ „A More Secure World: Our Shared Responsibility“, UN, New York, 2004. (Извештај са Високог Панела о опасностима, изазовима и променама, организованог од стране Генералног секретара УН).

Стратегије које се баве заштитом у случајевима катастрофа и других ванредних околности имају смисла као вид опште политике, али је неопходно да се такве стратегије размотре у безбедносним оквирима. Ако се овим заштитним стратегијама приступи студиозно, уочиће се мана да се различите заштитне стратегије у мало чему преклапају. Креирати једну свеопшту заштиту од катастрофа је немогуће. Тако систем за упозорење од цунамија и праћење пандемије грипа немају ништа заједничког; затим системи праћења земљотреса не пружају рано упозорење за урагане и обрнуто, детектори радијације на местима уласка у државу не јачају одговор државе у случају хемијског тероризма и слично.³⁴

Стратегија борбе против пандемија заразних болести мора се одвијати у правцу сталне превенције и контроле. Одговарајући потребни одговор на претњу пандемије мора бити заснован на флексибилним, инклузивним и акционаризованим мрежама и организацијама, посебно се мора пажња посветити превентивном деловању где је то могуће.³⁵ Појава ризика било где на планети мора се третирати као непосредна опасност за све државе. Неки аутори сматрају да посебно велику опасност по безбедност САД представљају патогени вируси, и то у истој мери у којој су претили и у време пре појаве вакцина и антибиотика.³⁶

Тешко је у борби против заразних болести остварити свеопшту заштиту; једини исправан пут у праћењу болести и брзом, раном, прецизном идентификацијом микробиолошке претње могуће је допринети заштити популације у борби против инфективних болести. Многи документи указују да систем јачања одбране од биотероризма може допринети ранијем и ефикаснијем откривању заразних болести, а тиме повећати успех у одбрани од епидемија заразних болести.

Што је већи географски простор који би био захваћен евентуалним несрећама, то је извесније да ће бити регистрован као безбедносни приоритет. Мноштво је фактора који утичу на обим и евентуалност претње, укључујући мобилност претње, утицај на животе, имовину, ред и мир, као и на начин како ће владе држава да реагују.³⁷

Основни проблем сарадње између држава у утврђивању опште стратегије борбе против катастрофа и других безбедносних изазова, између осталог и пандемија, јесте неспремност развијених држава да пруже помоћ државама у развоју, јер оне саме не располажу довољним капацитетима да се одупру овим опасностима.³⁸ Развијене државе су спремне да помогну само у случајевима транснационалних катастрофа које могу да угрозе њих саме. У овим случајевима се обично ради о

---

³⁴ Владан Јончић, „Катастрофе и људска права“, *op.cit.*, стр. 383.

³⁵ G. John Ikenberry и Anne Marie Slaughter, *Forging a World of Liberty under Law: U.S. National Security in the 21st Century*, *op. cit.*, p. 51.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Владан Јончић, „Катастрофе и људска права“, *op.cit.*, стр. 383.

³⁸ *Ibid.*

пружању помоћи када се катастрофа већ dogodila, а не о пружању помоћи у изградњи система превентивних мера или система заштите од несрећа.

Свака суверена држава се припрема на свој начин да одговори на велике катастрофе. Колико год добро била припремљена, може се догодити да је једној земљи потребна специјалистичка помоћ из других земаља ако размере катастрофе превазилазе њене унутрашње капацитете. Многе су земље спремне да пруже ову помоћ. Успостављени су међународни споразуми и основане организације које омогућавају прекограничну сарадњу у различитим областима, између којих су и пружање и примање помоћи у случају катастрофе. Како постоји много међународних организација и савеза, тешко је стећи јасан увид у све облике и капацитете за овај вид прекограничне сарадње. Такође, мора се узети у обзир да се споразуми, организације и савези континуирано развијају.

Поред држава и међународне организације морају да у интерне правне акте унесу стратегије и механизме превенције и спречавања ширења заразних болести. Тако унутар Европске уније постоје механизми који државама чланицама омогућавају размену праксе и искустава у планирању превенције и реаговању у случају појаве катастрофалног догађаја. Међу државама чланицама успостављен је Механизам раног упозоравања и реаговања (Early Warning and Response System), који има задатак да процени ризике за јавно здравље и да утврди адекватне мере које могу бити потребне или неопходне за заштиту јавног здравља, узимајући у обзир све релевантне информације.³⁹

Светска здравствена организација формулисала је „Међународна здравствена правила“ (International Health Regulations), са циљем да ојача глобалну здравствену безбедност.⁴⁰ Тек је овакав приступ проблемима јавног здравља дефинисао ове проблеме као опасност по националну и глобалну безбедност, а самим тим значај јавног здравља подигли на ниво безбедносне политике.⁴¹

Како би се остварила ефикасна сарадња између држава и Светске здравствене организације, „Међународна здравствена правила“ (МЗП) предвидела су низ обавеза држава у случају појаве заразних болести.⁴²

Између осталог МЗП предвиђају да је свака држава дужна да успостави контактни центар који ће константно, у сваком моменту, комуницирати са СЗО.⁴³ Свака земља мора развити и одржавати механизам за процену здравствених ризика на својој територији и обавештавати СЗО о свим догађајима који могу представљати

---

³⁹ „Decision of The European Parliament and of The Council on Serious Cross-Border Threats to Health (2011)“, European Commission, Brussels, 2011, p. 6.

⁴⁰ „International Health Regulations (2005)“, op.cit., 2016.

⁴¹ G. John Ikenberry и Anne Marie Slaughter, *Forging a World of Liberty under Law: U.S. National Security in the 21st Century*, op. cit., p. 51.

⁴² „International Health Regulations (2005)“, op.cit.

⁴³ Roger Magnusson, *Advancing the right to health: the vital role of law*, op.cit, p. 166

ванредну ситуацију по јавно здравље од међународног значаја.⁴⁴ Од држава се очекује да ојачају и очувају постигнути ниво способности надзора и реаговања на локалном, регионалном и националном нивоу, као и на аеродромима, лукама и граничним прелазима у циљу спречавања да заражени или потенцијални носиоци болести уђу или изађу из државе.⁴⁵

Након што СЗО утврди да се дешава ванредно стање, које може да угрози јавно здравље на међународном нивоу, генерални директор може издати привремене препоруке пошто прими савете од Одбора за ванредне ситуације (The Emergency Committee). Ове препоруке могу обухватати захтев за обављањем лекарских прегледа и вакцинацију, стављање осумњичених лица под надзор служби за јавно здравље, карантин, изолацију или да захтевају проналажење контаката заражених особа, да врше надзор над лицима која желе да изађу, или да одбије улазак зараженим или особама у вези којих постоји основана сумња.⁴⁶

Када СЗО прими информације о догађају који може представљати ванредно стање од интереса по јавно здравље међународног значаја, има задатак да понуди дотичној држави сарадњу у циљу процене потенцијала за ширење болести на међународном нивоу. Такође, може предузети кораке у циљу остваривања сарадње са другим организацијама, као и понуду да се мобилизује међународна помоћ у циљу пружања подршке националним властима у спровођењу и координацији мера на лицу места.⁴⁷

Светска здравствена организација има задатак да предузме мере у неколико фаза када се појави случај који може да представља опасност по јавно здравље на нивоу међународне заједнице, односно који може да се прошири на велики број држава. Генерални директор ће пре свега на основу добијених информација, посебно од државе уговорнице на чијој се територији појавила пандемија, утврдити да ли догађај представља јавно здравствено стање од међународног значаја у складу са критеријумима и процедуром утврђена овим правилима. Када се утврди постојање ванредне ситуације која угрожава јавно здравље на међународном нивоу, тражиће се од Одбора за ванредне ситуације (The Emergency Committee) да предложи одговарајуће мере и да изради привремене препоруке. Одбор за ванредне ситуације би требало да буде састављен од експерата изабраних од стране генералног директора из редова експертског тима и других стручних саветодавних тела организације.

Међу привременим препорукама које може издати генерални директор СЗО наведена је и вакцинација као мера за сузбијање болести. Како је овде реч о глобалном јавном здрављу, дакле вишем интересу, не доводи се у питање могућност одбијања вакцинације. Ова мера отвара могућност да СЗО да препоруку да се онемогући слободно кретање лица која нису вакцинисана.

---

⁴⁴ „International Health Regulations (2005)“, op. cit.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Roger Magnusson, *Advancing the right to health: the vital role of law*, op.cit, p. 166.

⁴⁷ „International Health Regulations (2005)“, op.cit., Article 10.

Поред свих ових механизма који постоје у међународној заједници, чињеница је да је веома мали број влада постигао консензус и сложио се око планова и мера које треба предузети када се пандемија појавила. У случају пандемије вируса ковид 19 није било готово никакве координације на међународном нивоу, чак ни у оквиру Европске уније.⁴⁸

ПОШТОВАЊЕ ЉУДСКИХ ПРАВА У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈА ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ

Глобализација је уз нове концепте спречавања катастрофалних догађаја и борбе против последица истих донела и нове теоријске концепте о људским правима, али и промене у практичној реализацији заштите људских права. Да ли су ти концепти одговорили изазову савремених глобалних катастрофа, посебно пандемија, показате време и биланс који буде изведен када се прогласи окончање, не само ове пандемије већ и низа епидемија које су погађале државе и регионе.

Право на здравље представља једно од најзначајнијих људских права. Међународни правни инструменти на различите начине дефинишу ово право.

Оснивачки акт Светске здравствене организације пратећи дух Повеље Уједињених нација прописао је: „...Уживање највишег достижног нивоа здравља једно је од основних права сваког човека без разлике у раси, религији, политичком уверењу, економском или социјалном стању...“⁴⁹

Још давне 1946. године успостављен је принцип да се здравље људи може обезбедити само кроз тесну сарадњу становништва и државе, па је тако и Конституција СЗО у преамбули назначила: „Здравље свих народа од суштинског је значаја за постизање мира и сигурности и зависи од најчвршће сарадње појединаца и држава.“⁵⁰

Слично као када је реч о стратегијама одбране у случајевима катастрофалних догађаја, тако и питање поштовања људских права у случајевима катастрофалних догађаја се везује за неколико фаза. Прва фаза је превенција и мере које се предузимају како би се спречила појава катастрофалног догађаја – заразне болести. Друга фаза се односи на интервенцију државних органа у области заштите људских права у току пандемије заразне болести. Трећа фаза се односи на читав корпус људских права у периоду након окончања пандемије. У оквиру треће фазе налазе се питања лечења, вакцинисања, како би се спречила обнова

---

⁴⁸ Debora MacKenzie, *COVID-19 The Pandemic That Never Shoud Have Happened and How to Stop The Next One*, Hachette Books, New York, 2020. p. 114–116.

⁴⁹ „Constitution of the World Health Organization“, adopted by the International Health Conference. New York, 19–22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948. New York, p. 1.

⁵⁰ Ibid.

пандемије заразне болести, санирање последица како по здравље људи тако и на друге сфере живота појединца, али и читавог друштва.

У нормалним околностима постоје механизми контроле поштовања људских права на међународном нивоу. Централно место у овој контроли заузимају механизми под окриљем Уједињених нација (УН).⁵¹ Поред ових механизма који постоје у оквиру УН и Европске уније (ЕУ), све више се развијају паралелни механизми који се темеље на раду невладиног сектора и цивилног друштва. Извештаји о стању људских права у некој држави често служе као средство којим се врши притисак на ту државу. Притисак може имати за циљ остварење различитих интереса. Обично се ради о остварењу интереса моћних држава. Стање људских права као средство притиска прве су почеле да користе Сједињене Америчке Државе (САД), а од њих је овај механизам преузела и ЕУ. Како би се одбраниле од оптужби за лоше стање људских права, државе подлежу разним притисцима, а често прихватају покретање посебних агенција које поред контроле људских права обављају и друге послове. Овакви механизми омогућавају обављање и обавештајних активности, што свакако представља угрожавање безбедности.

Један од важних елемената у стратегији одбране од заразних болести мора бити дефинисање људских права, како оних категорија чије се поштовање може ограничити или суспендовати, тако посебно оних категорија чије је поштовање изузето из било ког облика ограничавања.

Принципи на основу којих је могуће применити ограничавајуће клаузуле предвиђени су и у „Сиракуза принципима“, којима су предвиђене ситуације када је могуће дерогирати и ограничити нека људска права: „Јавно здравље може представљати основу за ограничавање одређених права како би се држави омогућило да предузме мере које имају за циљ да умање озбиљну претњу по здравље становништва или појединих чланова становништва. Ове мере морају бити посебно усмерене на спречавање болести или повреда или пружање неге болеснима и повређенима“.⁵²

Како би се олакшао рад државних органа и институција у сузбијању епидемије/пандемије заразних болести, прибегава се увођењу ванредне ситуације или ванредног стања. Увођењем ванредног стања или ситуације донекле се мења структура надлежности државних органа, тако да неки добијају

---

⁵¹ Више о механизму заштите људских права под окриљем УН у Жаклина Новичић, Анђела Стојановић, Милош Јончић, „Савет УН за људска права: структура, механизми и пракса“, *Међународна политика*, Vol. 62, No. 1143, 2011, стр. 94–119.

⁵² „Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights (1985)“, American Association for The International Commission of Jurists, United Nations, New York, 1985, p. 8.

већи степен овлашћења и неке надлежности које у нормалним околностима не поседују.

Сви међународни инструменти који се баве људским правима пружају могућност да се у ванредним околностима, било да је ванредно стање или ванредна ситуација, нека људска права ограниче или да се суспендује њихово уживање. „У доба рата или друге јавне опасности која прети опстанку нације свака висока страна уговорница може да предузме мере које одступају од њених обавеза по овој конвенцији, и то у најнужнијој мери коју изискује таква ситуација, с тим да те мере не буду у нескладу с њеним другим обавезама према међународном праву.“⁵³ Свака висока страна уговорница је у обавези да обавештава у потпуности генералног секретара Савета Европе о мерама које предузима и разлосима за њих, као и о престанку важења тих мера.⁵⁴ Република Србија је поводом пандемије вируса корона 19 доставила документ генералном секретару Савета Европе, у ком је наведено да „...Мере које је спровела Република Србија дерогирале су одређене обавезе предвиђене Европском конвенцијом о људским правима у мери коју је строго захтевала епидемиолошка ситуација и медицинске потребе. Предузете мере се стално преиспитују, узимајући у обзир епидемиолошку ситуацију, препоруке Светске здравствене организације и искуства у борби против ове заразне болести.“⁵⁵

Разлика између ванредне ситуације и ванредног стања је просторног карактера. Ванредно стање се проглашава за територију читаве државе, а ванредна ситуација се проглашава за одређено подручје, насеље, регион, покрајину. Ванредно стање је регулисано у Уставу Републике Србије и представља правно стање које уводи Народна скупштина у случајевима када „...јавна опасност угрожава опстанак државе или грађана...“.⁵⁶ Као једна од надлежности које су дате у том случају Народној скупштини јесте прописивање мера којима се одступа од Уставом зајемчених људских и мањинских права.⁵⁷ Кад Народна скупштина није у могућности да се састане, одлуку о проглашењу ванредног стања доносе заједно председник Републике, председник Народне скупштине и председник Владе, под истим условима као и Народна скупштина, а мере којима се одступа од људских и мањинских права може прописати Влада уредбом, уз супотпис председника Републике.⁵⁸ Мере одступања од људских и мањинских права које пропишу Народна скупштина или Влада важе најдуже 90 дана, а по истеку овог рока могу се

---

⁵³ „Конвенција о људским правима (2019)“, Европски суд за људска права, Стразбур, 2019.

⁵⁴ Ibid. Члан 15.

⁵⁵ „Note Verbale JJ9025C Tr./005-234“, Secretary General of The Council of Europe, Declaration registered at the Secretariat General on 6 April 2020, Strasbourg, 2020. Доступно на: <https://rm.coe.int/16809e1d98>

⁵⁶ „Устав Републике Србије“, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006, члан 200, став 1.

⁵⁷ Ibid., став 4.

⁵⁸ Ibid. став 5–6.

обновити под истим условима, као и приликом увођења. Принцип који баштине сви међународни инструменти у области људских права је да одступања могу бити само у обиму у којем је то неопходно како би се ефикасно изборили са јавном опасношћу и само у периоду у ком се тим мерама постиже ефекат. Мере одступања не смеју да доведу до разликовања на основу расе, пола, језика, вероисповести, националне припадности или друштвеног порекла. Мере одступања од људских и мањинских права престају да важе престанком ванредног или ратног стања.

У правном поретку Р. Србије ванредна ситуација је дефинисана у члану 2. Закона о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама: „...ванредна ситуација је стање које настаје проглашењем од надлежног органа када су ризици и претње или настале последице по становништво, животну средину и материјална и културна добра таквог обима и интензитета да њихов настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби, због чега је за њихово ублажавање и отклањање неопходно употребити посебне мере, снаге и средства уз појачан режим рада;“⁵⁹

Још деведесетих година прошлог века било је аутора који су предлагали да се „прекомерна смртност“ схвати као дефинитивна карактеристика за идентификовање ванредног стања. Појава неког догађаја који за последицу има „прекомерну смртност“ код становништва довољан је услов за увођење ванредног стања.⁶⁰

Посебно много контраверзи изазива питање обавеза које произилазе из уживања одређених људских права. Нарочито се отвара питање одговорности у случајевима уживања права на слободу кретања, слободу мирног окупљања, слободу изражавања, слободу штампе, слободу обавештавања.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима дефинишући низ права појединаца оставио је могућност да она буду ограничена у случају ванредног стања.⁶¹ Једно од основних права јесте право на слободу кретања, које је дефинисано у чл. 12. Пакта: „Свако ко се законито налази на територији једне државе има право да се у њој слободно креће и слободно изабере своје место боравка.“ Тумачењем ове норме јасно се види да се само широким тумачењем под ову одредбу може подвести слобода кретања, која је била предмет политичких расправа за време ванредног стања у Републици Србији. Могућа ограничења слободе кретања дефинисана су у ставу 3. поменутог члана 12: „Напред наведена права могу бити предмет само законом превиђених ограничења која су нужна за заштиту националне безбедности, јавног поретка, јавног здравља или јавног

---

⁵⁹ „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (2018)“, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 87/2018, члан 2, став 1, тачка 7.

⁶⁰ Siri Tellier, “Bio-ethical Considerations for Public Health in Humanitarian Action”, *op. cit.*, p. 120

⁶¹ „Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1971)“, *Службени лист СФРЈ (Међународни уговори)* бр. 7/1971.

морала, или права и слобода других лица, и у складу су с другим правима признатим овим Пактом.“⁶²

„Свако има право на слободу мишљења, савести и вероисповести. Слобода испољавања свога веровања или свога убеђења може се подвргнути једино ограничењима која су предвиђена у закону и која су неопходна за заштиту јавне безбедности, поретка, здравља и морала, или основних слобода и права других лица.“⁶³ Сличну одредбу садржи и Европска конвенција о људским правима. Европска конвенција о људским правима ову слободу регулише у члану 9. став 2.

Члан 19. став 1. Међународног пакта о грађанским и политичким правима наводи: „Нико не може бити узнемираван због свога мишљења; 2. Свако има право на слободу изражавања; то право подразумева слободу тражења, примања и ширења обавештења и идеја сваке врсте, без обзира на границе, било усмено, писмено, путем штампе или у уметничком облику, или ма којим другим средством по свом избору. 3. Коришћење слобода предвиђених у ставу 2. овог члана повлачи посебне дужности и одговорности. Оно се, према томе, може подвргнути извесним ограничењима која ипак морају бити изричито утврђена законом и која су неопходна: а) за поштовање права или угледа других лица; б) за заштиту националне безбедности или јавног поретка, или јавног здравља или морала.“⁶⁴

Чланом 21. признаје се право мирног окупљања. Коришћење тога права може бити предмет само ограничења наметнутих у складу са законом и која су нужна у демократском друштву у интересу националне безбедности, или јавне сигурности, јавног поретка, заштите јавног здравља или морала или права и слобода других лица.⁶⁵

Европска Конвенција о људским правима предвиђа слободу изражавања, али и могуће ограничење ове слободе: „Свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Овај члан не спречава државе да захтевају дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа.“ Далеко значајнији су разлози и начини на које се може ова слобода ограничити: „Пошто коришћење ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, оно се може подвргнути формалностима, условима, ограничењима или казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања обавештења

---

⁶² Ibid. члан 12. став 3.

⁶³ Ibid. члан 18.

⁶⁴ Ibid. Члан 19.

⁶⁵ Ibid. Члан 21.

добијених у поверењу, или ради очувања ауторитета и непристрасности судства.“⁶⁶

Слобода окупљања и удруживања је прецизније постављена у Европској конвенцији него у Пакту о грађанским и политичким правима. Чланом 11. је утврђено да свако има право на мирно окупљање и да се могу поставити само ограничења „...која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу националне безбедности или јавне безбедности, ради спречавања нереди или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.“⁶⁷

Од периода грађанских револуција трају расправе о обиму и капацитету грађанских и политичких права појединаца која их штите од самовоље, моћи и власти. Идеја да људска права добију међународну подршку такође је мотивисала оне који су хтели да створе међународне механизме за помоћ после катастрофе у првој половини 20. века.⁶⁸

Страхујући да не прекрше прописе о заштити људских права, али и на основу политичких притисака и спорова, неке државе су се колебале да ли треба уводити мере карантина, на који начин их спровести, да ли је забрана кретања дозвољена или не, све док медицинском особљу није понестало респиратора, заштитне опреме, смештајних капацитета, здравствених радника.⁶⁹ Како се није реаговало на време са увођењем мера, то је утицало не само на напоре да се успори ширење вируса већ и на економију. Последице ће се тек рефлектовати кроз масовну незапосленост, банкротирање, сиромаштво, па чак и појаву глади.

Посебно питање за поштовање људских права се поставља за ситуације лечења заразних болести, посебно оних за које не постоје лекови или оних на које лекови за дотичну болест не дају резултате у лечењу. Тако се у прошлости разматрало да ли представници сектора јавног здравља могу на један агресиван начин са предузимањем радикалних мера како би се спречило даље ширење болести, у правцу обуздавања епидемије туберкулозе отпорне на лекове, која је представљала претњу да се прошири на глобалном нивоу.⁷⁰

У недостатку било какве фармацеутске интервенције једина стратегија против ковида 19 јесте смањење мешања подложних и заражених људи раним утврђивањем случајева или смањењем контакта.⁷¹ У Сингапуру су 2003. године,

---

⁶⁶ „Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (2011)“, Европски суд за људска права, Стразбур, 2011.

⁶⁷ Ibid. Члан 11.

⁶⁸ John F. Hutchinson, “Disasters and the International Order. II: The International Relief Union,” *The International History Review* Vol. 23, No. 2, 2001, pp. 253–298.

⁶⁹ Debora MacKenzie, *COVID-19 The Pandemic That Never Shoud Have Happened and How to Stop The Next One*, Hachette Books, New York, 2020. p. 114–116.

⁷⁰ Jerome Amir Singh, Ross Upshur, Nesri Padayatchi, „XDR - TB in South Africa: no time for denial or complacency“, *PloS Medicine*, Vol. 4 No. 1, 2007, e50; Владан Јончић, „Катастрофе и људска права“, *op. cit.*, стр. 383.

⁷¹ Joseph A Lewnarda, Nathan C Lob, “Scientific and ethical basis for social-distancing interventions against COVID-19”, *op. cit.*, p.1.

када је дошло до избијања тешког акутног респираторног синдрома коронавируса (SARS-CoV), примењене бројне нефармацеутске мере које су обухватале мере тријаже и контроле инфекције у здравственим установама, изолацију и карантин пацијената са САРС-ом и њиховим контактима и масовни скрининг школске деце на фебрилну болест.⁷²

У Кини су у борби против ковида 19 биле предузете следеће мере: затварање школа, радних места, путева и транзитног система, забрана јавних окупљања, обавеза карантина за неинфициране, широки електронски надзор итд. Све ове мере су похваљене од стране СЗО.⁷³

Нека истраживања су путем математичких модела преноса сценарија упоредила овај случај са претходним појавама сличних заразних болести и на тај начин покушала да укажу на најефикасније мере у сузбијању овог вируса.⁷⁴ Резултати су показали да само комбинација мера карантина, забране окупљања, затварање радних места и дистанцирање на радном месту дају најбоље резултате и да се комбинацијом ових мера број инфицираних може смањити и за 93%.⁷⁵ Једино питање које се отворило у току истраживања јесте: који степен ових мера је неопходан. Свака од ових мера на свој начин изазива друштвене поремећаје. Дакле, треба утврдити тачно који степен интервенције постиже најбоље резултате, а најмање шкоди друштву и социјалном поретку. Указано је у овом истраживању да политички лидери морају да донесу одлуку о карантину и социјалној дистанци на бази равноправности и без пристрасности према једној или више популационих група на штету осталих. Овакав закључак је исправан, јер је у складу са свим документима који се баве заштитом људских права и утврђују начело равноправности.⁷⁶

Члан 2. Универзалне декларације о људским правима утврђује начело равноправности: „Сваком припадају сва права и слободе проглашене у овој Декларацији без икаквих разлика у погледу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других околности. Даље, неће се правити никаква разлика на основу политичког, правног или међународног статуса земље или територије којој неко лице припада, било да је она независна, под старатељством, несамоуправна, или да јој је сувереност на ма који други начин ограничена.“ Европска конвенција о људским правима забрану дискриминације овако одређује: „Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбеђује се без

---

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Joel R Koo, Alex R Cook, Minah Park, Yinxiaohe Sun, Haoyang Sun, Jue Tao Lim, Clarence Tam, Borame L Dickens, “Interventions to mitigate early spread of COVID-19 in Singapore: a modelling study”, *The Lancet Infectious Diseases*, Volume 20, Issue 6, 2020, p. 678–688.

⁷⁵ Joseph A Lewnarda, Nathan C Lob, “Scientific and ethical basis for social-distancing interventions against COVID-19”, *op. cit.*, p.1

⁷⁶ „Универзална декларација о људским правима (1948)“, Генерална скупштина Уједињених нација, 1948.; „Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (2011)“, Европски суд за људска права, Стразбур, 2011.

дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, повезаност с неком националном мањином, имовина, рођење или други статус.⁷⁷

У свим фазама борбе против пандемије заразних болести принцип једнакости мора бити константно поштован. Једнакост мора бити поштована и када је реч о достигнућима, сазнањима до којих поједине државе дођу. Конституција СЗО прецизно наводи: „Достигнућа било које државе у унапређењу и заштити здравља је од велике важности за све...“.⁷⁸ У ситуацијама пандемија заразних болести овај принцип се мора тумачити тако да достигнућа држава не само да представљају вредност за све већ и општу вредности свих, односно опште добро читавог човечанства. Одредбе неких међународних инструмената директно се позивају на доступност истраживања у области здравствене заштите. Тако Универзална декларација о биоетици и људским правима (Universal Declaration on Bioethics and Human Rights) предвиђа да користи од било ког научног истраживања и његових примена треба да се деле са друштвом у целини и унутар међународне заједнице, посебно са земљама у развоју.⁷⁹

Сарадња између држава мора да ојача у ситуацијама пандемија заразних болести. Са друге стране и у савременом индустријализованом свету поверење између држава може бити смањено или изгубљено из разлога што поједине државе чувају и национализују вакцине које се могу произвести унутар њихових граница, рецимо вакцина против неких облика грипа се тренутно производи само у девет земаља.⁸⁰

Један од видова превенције, али и заштите од пандемија као вида катастрофалних несрећа је вакцинација. Вакцинација према савременим правима у области здравства, у начелу, представља право сваког појединца, али у ситуацијама пандемија заразних болести она представља јединствен механизам заштите који у највећем броју случајева нема алтернативу. Предузимање широке вакцинације у читавој популацији којој прети оболевање од заразних болести представља стратешку активност која се показала као најефикаснија у борби против пандемија. И поред свих предузетих мера, штетни микроби и вируси циркулисаће у друштву, али ће вакцине такве микробе учинити безопасним код вакцинисаних особа; самим тим ће широка вакцинација створити групу имуних у популацији и

---

⁷⁷ „Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (2011)“, Европски суд за људска права, Стразбур, 2011.

⁷⁸ „Constitution of The World Health Organization (1946)“, World Health Organization, Adopted by International Health Conference, New York, 1946, p. 1.

⁷⁹ „Universal Declaration on Bioethics and Human Rights (2005)“, Adopted unanimously and by acclamation by the General Conference of UNESCO's General Conference on 19 October 2005, Доступно на:
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31058&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html/, 23/08/2020.

⁸⁰ G. John Ikenberry и Anne Marie Slaughter, *Forging a World of Liberty under Law: U.S. National Security in the 21st Century*, op. cit., p. 51.

тако повећати ниво заштите и оних који нису вакцинисани.⁸¹ У случајевима глобалних пандемија међународне институције могу као меру у сузбијању заразних болести да наложе обавезу вакцинисања, а да државе онемогуће улазак на територију лицима која немају адекватну потврду о вакцинисању, неки облик пасоша са изводом из картона вакцинисања.

У пракси се може уочити да се, када је реч о међународним истраживачким пројектима, пре може говорити о експлоатацији него расподели добробити од научног напретка. Мало је вероватно да би фармацеутске компаније, чији су производи произашли из неког истраживања, изгубиле потенцијално велике профите, односно, поделиле своја сазнања са земљама у развоју.⁸²

У постпандемијском свету глобални поредак у ком значајну улогу у одлучивању играју интереси великих сила и мултинационалних компанија постаће неодржив. Независност, а не међузависност, постала би идеја водиља и могли би се појавити опасни обрасци међудржавног понашања који подсећају на оне који су превладавали пре Другог светског рата.⁸³

Принцип који је установљен Конвенцијом о људским правима и биомедицини, да интереси и добробит људског бића имају предност над самим интересом друштва или науке, мора бити испоштован и у случају тражења и примене лекова или вакцина против овог вируса.⁸⁴ У случајевима истраживања у правцу проналажења лекова или вакцина против заразних болести уводи се читав процес у зачарани круг. Са једне стране постоји потреба за брзим проналажењем лека или вакцине која би окончала глобално ширење заразне болести, а са друге стране неопходност да се испита да ли то откриће неће нашкодити општим интересима, здрављу, безбедности, сигурном и квалитетном животу сваког људског бића.

ЗАКЉУЧАК

Пракса је показала да основни носилац у борби против катастрофалних догађаја, посебно пандемија заразних болести, мора да буде држава. Поред сталне тежње да је неопходно формирати међународна тела која ће уместо држава реаговати у спречавању и санирању последица катастрофалних догађаја, посебно пандемија, чињенице указују на то да је ипак најефикаснији носилац ових функција држава. Задатак држава мора бити да подигне свест о улози сваког појединца у

---

⁸¹ Владан Јончић, „Катастрофе и људска права“, *op. cit.*, стр. 383.

⁸² Анђела Ђукановић, „Заштита људских права и нове технологије“, у: Сања Јелисавац Трошић (ур.) *Савремени међународни економски и правни поредак*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. 279–304.

⁸³ G. John Ikenberry и Anne Marie Slaughter, *Forging a World of Liberty under Law: U.S. National Security in the 21st Century*, *op. cit.*, p. 51.

⁸⁴ Више о мерама које предлаже СЗО за време пандемије у: „Guiding principles for immunization activities during the COVID-19 pandemic“, *The World Health Organization*, 26th March 2020, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331590/WHO-2019-nCoV-immunization_services-2020.1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 24/08/2020.

колективном јавном здрављу и спречавању последица једног катастрофалног догађаја какав је пандемија. Пандемија као катастрофалан догађај угрожава здравље и животе људи, не само кроз директно ширење заразе, већ и преко последица које оставља на економију, привреду, правни поредак... Јавно здравље не представља прост скуп појединачних јединки које учествују у креирању јавног здравља, већ сложен механизам, у који је укључен већи број фактора и субјеката.

Реформа норми којима се регулишу права, обавезе и дужности сваког појединца у стварању колективног јавног здравства је неопходна. Посебно се мора инсистирати на дужностима које појединци морају извршити како би се очувао здравствени систем у случајевима епидемија или пандемија. Овде се пре свега мисли на обавезе поштовања свих мера које пропишу кризни штабови и друге релевантне институције које су укључене у борбу против заразних болести.

Службе, институције, органи, како они који су директно укључени у сузбијање заразних болести, тако и они који нису, неопходно је да учине напоре како би се подигла свест о обавезности свих мера превенције које спречавају ширење заразних болести. Посебно значајну улогу у овоме могу имати представници цивилног друштва и невладиног сектора. У случајевима када нису фактор дестабилизације државе ови субјекти могу бити значајан сарадник државе у борби против пандемије.

Реформа система јавног здравља неопходан је чинилац у спречавању настанка нових пандемија, али и унапређењу читавог здравственог система, унапређивању права на здравље и у стварању повољних услова за здравље људи, што ће у случајевима нових пандемија олакшати борбу у сузбијању.

Глобални поредак успостављен у последњих тридесет године након окончања пандемије постаће неодржив и потврдиће се потреба да он буде промењен. Односи између држава ће се вратити изворним начелима у међународним односима и међународном праву. Начела којима ће се читава међународна заједница вратити у начело суверенитета држава и начело забране мешања у унутрашње ствари држава у свим облицима. Међузависност у односима између држава ће опстати само у области економије, али сада на равноправној основи, кроз координацију, а не субординацију.

Државе морају да предузму кораке како нове епидемије не би изненадиле здравствени систем и систем одбране. Једно од решења било би усвајање стратегије за спречавање и смањење последица кризних ситуација. У ове стратегије неопходно је унети норме које се тичу људских права, као и могућа ограничења тих права, како не би долазило до злоупотреба.

Пандемије заразних болести наводе на закључак да државе у своје стратегије одбране морају да унесу одредбе које се односе на борбу, сузбијање, заштиту, спречавање употребе патогених вируса као вида биолошког оружја. У случајевима отвореног сукоба много је лакша контрола употребе оваквог оружја. Проблем представља стварање и употреба вируса заразних болести у мирнодопском окружењу, као облик специјалног (асиметричног) рата.

Неопходно је успоставити јаку контролу над лабораторијама и истраживачким центрима, посебно оним које су финансиране од стране мултинационалних

компанија, које представљају значајне субјекте у савременим међународним односима. Уколико су оне спремне да креирају посебне облике оружаних група, кроз корпоративне агенте, које ће им помоћи у реализацији њихових интереса, које су гаранције да неће искористити достигнућа савремене медицине у реализацији интереса. Зато је неопходно креирати механизме који ће вршити ефикасну контролу над достигнућима свих релевантних фактора који се баве здравственим истраживањима и испитивањима.

У циљу обезбеђења бржег и ефикаснијег сузбијање пандемија заразних болести потребно је улагати у сектор борбе против биотероризма. На међународном плану треба развити механизме контроле, који ће омогућити праћење развоја свих патогених облика вируса који би могли бити употребљени као вид биолошког оружја, било од стране терористичких група или неких других субјеката или ентитета у међународним односима.

Чињенице показују да су државе са унутрашњим државним и политичким убеђењима који се темеље на јакој дисциплини и строгом кажњавању за кршења норми боље реаговале и имају мање последица од држава са тзв. „развијеним демократским поретком“.

Поштовање људских права представља највишу вредност савременог друштва. Како би сваки појединац уживао своја права, неопходно је да постоје адекватни услови, пре свега здрава животна средина и окружење које ће омогућити остварење свих права и слобода. Недостатак здраве животне средине или здравља људи створиће ситуацију да ће низ права и слобода предвиђених међународним инструментима остати правне норме које није могуће испоштовати и применити.

Све државе међународне заједнице, посебно развијеније, морају да уложе додатне напоре у проналажењу лека или вакцине за сузбијање вируса ковид 19, уз поштовање свих правила која штите људска права. Посебно се мора обратити пажња на добробит и интересе људских бића, а у вези са научним истраживањима у области медицине. Знатна одговорност лежи на националним институцијама које одобравају примену одређеног лека или вакцине. Ове институције се посебно морају водити правилом да добробит и интерес људских бића буду заштићени као највећа вредност. Државно руководство Републике Србије обезбедило је набавку вакцине против овог вируса. Агенција за лекове и медицинска средства Србије и Институт за вирусологију, вакцине и серуме „Торлак“ надлежни су да одобре примену вакцине која ће бити ефикасна, безбедна и у складу са тим да испитају све потенцијалне нежељене ефекте које може да носи примена те вакцине. У прошлости је примена вакцина, посебно оних обезбеђених увозом, изазивала много контраверзи.

Мера борбе у сузбијању глобалне пандемије може бити и обавеза вакцинисања. Међународне институције могу да предложе државама да онемогуће проток људи уколико немају потврду о вакцинисању против одређене заразне болести. Ове мере су у складу са заштитом људских права јер право на живот и здравље увек морају бити испред права на слободу кретања.

ЛИТЕРАТУРА:

- „A More Secure World: Our Shared Responsibility“, United Nations, New York, 2004.
- „Constitution of the World Health Organization“, Adopted by International Health Conference, New York, 22 July 1946, in World Health Organization, Basic Documents, 40th edn., Geneva, 1994, p. 1.
- „Decision of The European Parliament and of The Council on Serious Cross-Border Threats to Health (2011)“, European Commission, Brussels, 2011.
- „„Guiding principles for immunization activities during the COVID-19 pandemic“, The World Health Organization, 26th March 2020,
- https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331590/WHO-2019-nCoV-immunization_services-2020.1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 24/08/2020.
- „Human Security Now: The Final Report of the Commission on Human Security“, United Nations, New York, 2003.
- „International Health Regulations (2005)“, Third Edition, World Health Organization, 2016.
- „International Health Regulations(2005)“, World Health Organization, Geneva, 2006.
- „National Security Strategy of the United States of America“, White House, Washington, DC, 2006.
- „Note Verbale JJ9025C Tr./005-234“, Secretary General of The Council of Europe, Declaration registered at the Secretariat General on 6 April 2020, Strasbourg, 2020. Доступно на: <https://rm.coe.int/16809e1d98>
- „Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights“, American Association for The International Commission of Jurists, United Nations, New York, 1985.
- „The WHO Health Promotion Glossary“, World Health Organization, Geneva, 1998.
- „UN Office for Disaster Risk Reduction, Terminology: Disaster.“, доступно на: <https://www.undrr.org/terminology/disaster>.
- „Universal Declaration on Bioethics and Human Rights“, Adopted unanimously and by acclamation by the General Conference of UNESCO’s General Conference on 19. October 2005.
- Доступно на: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31058&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html/.
- „What is a pandemic?“, World Health Organization, доступно на: https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently_asked_questions/pandemic/en/.
- „World Health Organization“, Pneumonia of unknown cause—China, доступно на: <https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-cause-china/en/>.
- „Закон о ванредним ситуацијама“, Службени гласник Републике Србије, бр. 93/2012, Београд, 2012.

- „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама“, Службени гласник Републике Србије, бр. 87/2018, Београд, 2018.
- „Конвенција за заштиту људских права и основних слобода“, Европски суд за људска права, Стразбур, 2011.
- „Универзална декларација о људским правима“, Генерална скупштина Уједињених нација, 1948.
- Centers for Disease Control and Prevention, доступно на:
- <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/h1n1-summary.htm>
- Doherty Peter, *Pandemics What Everyone Needs To Know*, Oxford University Press, New York, 2013.
- Fidler David P., „From international sanitary conventions to global health security: the new International Health Regulations“, *Chinese Journal of International Law*, Vol.4 (2005).
- Fidler David P., „Governing catastrophes: security, health and humanitarian assistance“, *International Review of the Red Cross*, Volume 89, Number 866, 2007.
- Garrett Laurie, „The Next Pandemie?“, *Foreign Affairs*, Vol. 84, (4), 2005.
- Hutchinson John F., *Disasters and the International Order. II: The International Relief Union*, *The International History Review* Vol. 23, No. 2 (Jun., 2001), pp. 253–298.
- Kass Nancy E., „An Ethics Framework for Public Health“, *American Journal of Public Health*, 91(11), 2001, 1776–1782.
- Koo Joel R., Cook Alex R., Park Minah, Sun Yinxiaohe, Sun Haoyang, Lim Jue Tao, Tam Clarence, Dickens Borame L., „Interventions to mitigate early spread of COVID-19 in Singapore: a modelling study“, *The Lancet Infectious Diseases*, Volume 20, Issue 6, 2020, p. 678–688.
- Lewnarda Joseph A., Nathan C Lob, *Scientific and ethical basis for social-distancing interventions against COVID-19*, Elsevier Public Health Emergency Collection, 2020 доступно на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7118670/#>.
- MacKenzie Debora, *COVID-19 The Pandemic That Never Shoud Have Happened and How to Stop The Next One*, Hachette Books, New York, 2020.
- Magnusson Roger, *Advancing the right to health: the vital role of law*, World Health Organization, Geneva, 2017.
- Shucksmith Christy, *Methods to Incorporate Human Rights Law into Disaster Prevention and Reduction Strategies*, ESIL Interest Group on International Human Rights Law blog symposium on “The Place of International Human Rights Law in Times of Crisis”, доступно на: <https://www.ejiltalk.org/methods-to-incorporate-human-rights-law-into-disaster-prevention-and-reduction-strategies/>.
- Tellier Siri, „Bio-ethical Considerations for Public Health in Humanitarian Action“, *Disasters: Core Concepts and Ethical Theories*, ed. Dónal P. O’Mathúna, Vilius Dranseika, Bert Gordijn, Springer, Cham, 2018.

- Ђукановић Анђела, „Заштита људских права и нове технологије“, у Савремени међународни економски и правни поредак, Институт за међународну политику и привреду, ур. Сања Јелисавац Трошић, Београд, стр. 279–304.
- Јончић Владан, „Катастрофе и људска права“, Правни живот, бр. 14. том 6, књ. 564, Удружење правника Србије, Београд, 2009, стр. 371–393.
- Новичић Жаклина, Стојановић Анђела, Јончић Милош, „Савет УН за људска права: структура, механизми и пракса“, Међународна политика, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 94–119.

THE STATE OF HUMAN RIGHTS DURING A PANDEMIC AS A FORM OF DISASTER

Abstract: This article provides insight into the definition of disasters, pandemics as forms of catastrophic events, emergencies as the response of States to Disasters or Pandemics of Infectious Diseases. Points of the Article is how different security concepts affected the respect and restriction of Human Rights, how countries with different political systems responded to this crisis, and finally how the level of globalism achieved affected cooperation between states during a pandemic. The basic subject in preventing the occurrence and suppression of the consequences of catastrophes is the State. Strategies that define the defense of states from various challenges rarely classify catastrophes as factors that pose a threat to state security. In cases when the consequences of catastrophes exceed the territory of one state, it is necessary to have a mechanism that will enable protection to be provided to endangered categories of persons, but also to take steps in order to remedy all the consequences of a catastrophic event. Among the public health disasters, pandemics (epidemics) of infectious diseases occupy a central place. The special danger of catastrophes that affect public health threatens due to the speed of spread and due to the impossibility of quick suppression of the disease itself, but also the impossibility of quick remediation of all consequences caused by this form of catastrophe. In order to better respond to public health disasters, states often resort to the introduction of state of emergency. The direct consequence of declaring a state of emergency is the restriction or suspension of some human rights. This paper indicates which international instruments allow the derogation of basic human rights and freedoms in case of state of emergency. The provision of health and humanitarian assistance is an integral part of the human rights corps. In order to protect basic human rights, the right to health and safety, disaster management is one of the strategic actions that states and the international community must take together.

Key words: disaster, pandemic, human rights, state of emergency, national security strategy

СОЦИОГЕНЕЗА НАЧИНА ЗДРАВСТВЕНОГ ПОНАШАЊА ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ ВИРУСА КОВИД 19

мср Андреј Кубичек¹

Апстракт: Основни циљ чланка је да анализирајући случај пандемије вируса ковид 19 у Србији укаже на друштвену основу различитих здравствених и хигијенских пракси и уверења. Ослањајући се на теорију Норберта Елијаса, изнету у класичној студији Процес цивилизације, биће показано на који начин друштвене норме постају медицински рационализоване и као такве усвојене у појединчев хабитус у веома кратком временском року. Претпоставка од које се полази у чланку јесте да је бојазан од осећања срамоте због неодговорности према другима (старијим лицима) била значајан чинилац понашања, а код одређеног дела становништва чак и значајнији од страха за сопствено здравље и живот. Упоредо са овим, биће истражено и на који начин су биле тумачене донете државне мере за време и после ванредног стања, па самим тим и на који начин су утицале на праксе и уверења становништва. Основни метод који ће бити примењен у чланку је анализа дискурса, пре свега различитих порука присутних у јавној комуникацији и њихових интерпретација (различити медијски садржаји, изјаве релевантних актера и коментари/дискусије на дигиталним медијима). У закључку ће се размотрити различити видови трансформације доминантног обрасца индивидуализма у контексту епидемије, односно начини на које су кризна ситуација и донете државне мере утицале на преиспитивање егоизма и настанак нових форми рационалности, солидарности и одговорности.

Кључне речи: здравствено понашање; социологија здравства; здравствена политика; хигијена; ковид 19; индивидуализам; анализа дискурса.

---

¹ Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд; e-mail: andrejkubichek@gmail.com

У ВРТЛОГУ ЕПИДЕМИЈЕ

За мање од годину дана догађај који већ сада можемо са сигурношћу да назовемо историјским, призвао је слику из приповетке Едагара Алана Поа „У Малстремском вртлогу“². Вир који је захватио брод на далекој пучини, као и судбина његове посаде, у почетку су се тицали мало кога ван НР Кине. Како се у наступајућим месецима руб овог вртлога ширио светом, незаинтересованост је устукнула пред паником. У Поовој приповеци на палуби рибарског бродођа налазила су се три брата. Један од њих се такође предао страху видевши како други брат пада са палубе, због чега се грчевито држао за брод са којим је коначно и потонуо у море. Трећи је пак у овом ужасном часу успео да се мишљу отклони од околности које су га обузеле. Присебно посматрајући ток догађаја, приметио је да тежи предмети попут брода брже тону у ждрело вртлога, док лакши полако плутају око њега. Вођен овом спознајом, напустио је здраворазумску сигурност брода, и искочивши из њега ухватио се за једно буре. Тај морнар је уједно и преживели наратор ове приче, чија поучност превазилази наравоученија књижевности и свакодневну мудрост. Наиме, у овој Поовој приповеци један од најзначајнијих социолога ХХ века, Норберт Елијас (Norbert Elias, 1897–1990) видео је упечатљиву алегорију за сопствену теорију људског понашања³. Увиди из целокупног научног опуса сведока готово целог бурног ХХ века, догађаја попут светских ратова, велике економске кризе и епидемије шпанске грознице – збивања са којима данас многи упоређују и пандемију ковид 19 – биће примењени у покушају да се боље разуме социогенеза начина здравственог понашања, као и њихова пратећа дискурзивна тумачења.

Пре свега, бавећи се суштинским епистемолошким проблемом друштвених наука, Елијас је направио разлику између две врсте односа човекове мисли и стварности која га окружује и коју није тешко представити након испричане приче. Прво стање је ангажованост (фр.: *Engagement*), а друго дистанцираност (нем: *Distanzierung*)⁴. Будући да је појединац увек укључен о различите друштвене процесе и релативно (не)стабилне структурне односе (фигурације), његова спознаја праве природе ових феномена је у великој мери ограничена. Што је појединац ангажованији, то је она мања, и обратно – што више успе да се ментално дистанцира од њих, потенцијал за спознају расте. Но потпуна дистанцираност од неке појаве (било просторна или симболичка) такође

---

² „*A Descent into the Maelström*“, првобитно објављена у Грахамовом магазину, 1841. <https://www.eapoe.org/works/tales/maelsa.htm>, 12/8/2020.

³ Norbert Elias, *Involvement and Detachment*, Basil Blackwell, Oxford, 1987; Richard Kilminster “From distance to detachment: knowledge and self-knowledge in Elias’s theory of involvement and detachment”, in: Steven Loyal and Stephen Quilley (eds), *The Sociology of Norbert Elias*, Cambridge University press, 2004, pp. 31–33, 36–38; Robert van Krieken, *Norbert Elias*, Routledge, London and New York, 1998.

⁴ Norbert Elias, *Involvement and Detachment*, Basil Blackwell, Oxford, 1987.

о немогућава њену објективну спознају. Елијас не губи из вида да у одређеним животним ситуацијама превелика ментална удаљеност од ситуације може да буде мање корисна од „силе, спретности, храбрости и усијане нарави“. Дакле, чак и појединац који стреми здраворазумској, а научној спознаји нарочито, мора бити истовремено ангажован, али и задржати дистанцу према предмету проучавања⁵. Овај увид је још важнији када се у обзир узме да Елијас друштво не тумачи као неку безличну силу која обитава изван његових чланова и обликује њихове поступке. Напротив, друштво је сума понашања свих његових чланова⁶. Управо због обузетости стварношћу, а нарочито када су дешавања изненадна и претећа попут епидемије, људско понашање постаје ненамеравано и непредвидиво⁷.

Пандемија вируса ковид 19, као и свака друга епидемија у историји човечанства, открила је и многе до тада скривене и латентне аспекте друштвености (али и индивидуалног људског стања). Заразне болести донекле могу да послуже као сликовита алегорија различитих друштвених процеса, будући да појединци широм света размењују различите садржаје међу собом. Предмети те размене могу да обухватају најразноврсније појаве: робу и материјална добра, услуге, симболичке поруке, политички утицај и моћ, претње силом и заштиту од њих, вредности и идеале и различите патогене између осталог. Друштвена историја епидемија је у исто време и историја општења, контаката, саобраћаја и преплитања низова међусобне зависности појединаца. Свака досадашња епидемија која је погодила човечанство у већим размерама омогућена је одређеним социјалним процесима и контекстима, било да су клице преносене у бисагама степских коња, товарима шпанских карака и галеона или у ранцима војника. Ни светска пандемија ковида 19 не представља изузетак, јер ни она не би била могућа да милијарде појединаца широм света нису укључени у низове различитих видова међусобне зависности.

Управо чињеница је да је свако од нас као појединац заправо у огромној мери зависан од других појединаца. Овом сазнању је допринела објективна медицинска ситуација у којој је сав труд да се човек заштити од вируса био узалудан и немоћан пред неодговорношћу друге особе, било да се ради о некоме са киме се деле врло присни друштвени односи или пак о потпуно страном и непознатом лицу. Истовремено, сопствено понашање представља кључан чинилац који може да угрози или сачува здравље и у крајњој линији живот друге особе. Све ово упућује на осећање које је било непознато пре епидемије 2020. године – да „друштво“ није никакав страни или вањски систем са којим је свако од нас у површном и делимичном контакту, већ да смо сви ми његов интегрални део.

---

⁵ Robert van Krieken, *Norbert Elias*, Routledge, London and New York, 1998, pp. 137.

⁶ Norbert Elias, *Što je sociologija?*, Antibarbarus, Zagreb, 2007, str 7–23.

⁷ Stephen Mennell, "‘Individual’ action and its ‘social’ consequences in the work of Norbert Elias", in: Peter Reinhart Gleichmann, Johan Goudsblom, Hermann Korte (eds), *Human Figurations*, *Amsterdams sociologisch Tijdschrift*, Amsterdam, 1977, pp. 99–00.

Епидемија вируса је и ово показала на најјаснији могући начин – друштвени процеси и њихове последице дословно задиру у сваког појединца, допирући чак у основне биолошке јединице његовог тела. Управо је настанак и друштвена условљеност различитих поступака и стратегија усмерених ка спречавању ширења заразе, као и њихова дискурзивна тумачења, основна тема којом ћемо се бавити у овом раду на трагу Елијасове теорије.

ХИГИЈЕНСКО И ЦИВИЛИЗОВАНО ПОНАШАЊЕ

Негде отприлике у исто време када је Клод Леви Строс (крајем 30-их година прошлог века) одбацио тумачење да је инцест табу последица бриге за генетске дефекте потомства као прохроно (будући да људи у та давна времена нису имали знања из генетике), Норберт Елијас је изнео сличну тврдњу о генези хигијенских пракси⁸. Као прво, људи средњег века не само да нису владали знањима из микробиологије већ нису имали ни у назнакама свест о постојању микроскопских организама кадрих да угрозе здравље човека. За њих је нечистоћа представљала пре свега претњу симболичком, а не санитарном поретку. Овоме у прилог иде и чињеница да су наши преци, баш као и ми данас, прописивали истоветне норме како за објективно здравствено опасне радње (дефекацију, уринирање, кашљање, пљување на под, кијање...) тако и за радње које нису ризичне по здравље, али су непријатне особама у непосредној близини (флатуленцију, зевање, подригивање, откривање интимних делова тела, спавање на јавном месту, дојење⁹)¹⁰.

Хигијенска делегитимација оваквих радњи појављује се тек у XIX веку иако су готово све наведене праксе већ биле приказане, макар код виших друштвених

---

⁸ Norbert Elias, *Процес цивилизације – социогенетичка и психогенетичка истраживања*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2001; Robert van Krieken, *Norbert Elias*, Routledge, London and New York, 1998, pp 113; François Dépelteau, Enio Passiani, and Ricardo Mariano, "Ariel or Caliban? *The Civilizing Process and Its Critiques*", in: François Dépelteau and Tatiana Savoia Landini (eds). *Norbert Elias and Social Theory*, Palgrave Macmillan, New York, 2013, pp. 41–43.

⁹ Занимљиво је да сам Елијас није анализирао случај дојења као радњу која је током процеса цивилизације постала неприхватљива у јавном простору. Иако оно не представља никакву хигијенску претњу по околину, а истовремено је од виталног значаја за опстанак друштва, дојење је све до данас остало чин који се скрива и обавља у приватности. Овај контраст је још уочљивији ако се у обзир узме изузетно богата маријанска традиција приказивања Богородице која доји Исуса током средњег века, како у ликовним, тако и у књижевним (поетским) представама: (<http://www.cantigasdesantamaria.com/csm/77>; https://dick.wursten.be/Vermell_originaltexts_translations.htm).

¹⁰ Норберт Елијас, *Процес цивилизације – социогенетичка и психогенетичка истраживања*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2001, pp 175–220.

слојева¹¹. Социологија Норберта Елијаса пружа један далеко шири оквир за разумевање здравственог понашања појединаца у условима пандемије ковида 19. У најкраћим цртама, Елијас одбацује било какво постојање априорних садржаја у људској свести (уму). Човек наине није *homo clausus*, „затворена особа“, већ само један од многобројних *homines aperti* „отворених људи“¹². Овим се жели рећи да је сваки појединац суштински одређен сплетом друштвених односа у које је укључен (ангажован). Временом утицај ових сплетова сила постаје стабилизван и релативно трајан у личности сваког човека, стварајући специфичан систем диспозиција – хабитус. Дакле, учествовање у различитим друштвеним процесима који, иако пролазни и неухватљиви, и сами творе релативно стабилне структуре, фигурације, јесте оно што генерише истоветности и разлике у обрасцима понашања људи уопште. Квалитет и квантитет друштвених односа, па самим тим и личности појединаца, мењао са током историје.

Овде долазимо до кључног и најпознатијег појма за теорију Норберта Елијаса, а уједно и за боље разумевање пандемије ковида 19, процеса цивилизације¹³. Ради се о процесу који суштински карактерише друштвену историју Европе, започетом управо током позног средњег века, када се у почетку готово плашљиво јављају први облици уљуђеног понашања на дворовима владара. Коначан исход овог тока је вишеструк: он подразумева све већу контролу импулса, као осећање повећане одбојности према појединцима који не контролишу сопствене импулсе (али и заједништва са онима који их поштују). Већ на први поглед је јасно да је новонастала епидемиолошка ситуација управо наметнула императив за понашањем које би било елијасовски цивилизовано. Појединац има импулс да дише несметано, да се не осећа спутаним врпцом маске и да не осећа иритацију услед дугог ношења. Све ово би за инстинктивни исход имало уклањање извора nelaгоде. Исто важи и за друге облике понашања, пре свега за физички контакт са другим људима, додиривање сопственог лица и приношење хране неопраним рукама.

Но ако хигијенски разлози нису покретач цивилизованог понашања, како они настају? И још важније, каква је веза овог процеса са епидемијом ковида 19? У иницијалним фазама (само)контрола различитих појединчевих импулса проузрокована је присуством особа од чије воље зависи његова егзистенција. То је у историјском контексту европских друштава био монарх или други припадници високог племства. Елијас наводи бројне примере који осликавају овакав однос, чији описи већ могу изазвати nelaгоду или смех код читаоца много векова касније. Тако су на пример одређене слуге биле у прилици да (за наше данашње

---

¹¹ Patrice Pinell, “Modern medicine and the civilising process”, *Sociology of Health & Illness* Vol. 18, No. 1, 1996, pp. 1–16.

¹² Norbert Elias “The sociology of knowledge: new perspectives”, *Sociology (Sage Publications)*, Vol. 5, No. 2, 1971, pp. 149–168.

¹³ Норберт Елијас, *Процес цивилизације – социогенетичка и психогенетичка истраживања*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2001, стр. 55–78, 84–108.

стандарде) често виде краља и друге припаднике високог племства без одеће или да их прате у спаваћу собу, гардеробу и тоалет, док се обратна ситуација није догађала¹⁴. Дакле, из обзира према надређеном његов спокој није смео да буде нарушен приказивањем нагог тела – исто важи и за све остале радње и поступке који могу бити непријатни оку или уху: кијање, ишмркивање носа, подригивање, флатуленција, али такође и испољавање насилних импулса¹⁵. С друге стране, слободно понашање појединаца који су заузимали више положаје према онима на нижим нису тумачени као непристојност, недостатак куртоазије или нецивилизованост, већ напротив као добронамерност и као чин исказивања посебне милости.

Временом долази до још неколико упоредних процеса. Први је генерализација образаца, што значи да више не само да није пристojно вршити наведене радње већ подједнако непристојно постаје и било какво реферисање или алудирање на њих или на радње које имају било какве везе или сличности са њима. Због тога данас уз подучавање деце како да друштвено прихватљиво врше нужду обавезно следи и читав мали речник фраза и израза како пристojно именовати не само ове природне пориве, него и објекте и предмете неопходне за њихово задовољавање. Други процес подразумева ширење ових норми и на друге чланове друштва. Будући да су се временом низови међузависности проширивали, појединци више нису били заинтересовани само да не обеспокоје монарха, већ и друге њима значајне људе. У следећим фазама (укидањем сталешке организације друштва) овако настале норме постају универзализоване и део општеприхваћене свакодневице.

Процес цивилизовања такође пружа и оквир за разумевање генезе дистинкција у друштву. Појединци који не успевају да се повинују нормама бивају стигматизовани, а у историјској перспективи то су по правилу били припадници нижих слојева, будући да се императив самоконтроле ширио са врха друштвене лествице наниже. Ипак, процес цивилизације се одвија у правцу функционалне демократизације. Што је више појединаца укључено у низове међузависности, тиме су они више укључени у заједничку норму. У савременим друштвима осећај срамоте због кршења прописаних норми (укључујући и хигијенске) дубоко је усађен у хабитус свих појединаца.

---

¹⁴ Норберт Елијас, *Процес цивилизације – социогенетичка и психогенетичка истраживања*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2001, стр. 198.

¹⁵ „Дакле, постоје људи пред којима се осећа стид, и други пред којима се не осећа. Осећај стида је, зацело, друштвена функција, обликована у складу с друштвеном структуром. [...] Понашања, која ће у „ демократским, индустријским друштвима, бити окружена свакојаким табуима и усађеним осећајима стида и нелагодности, овде су таква само делимично. Долазе до изражаја само у саобраћају с људима вишег или једнаког друштвеног положаја” (Elijas, 2001: 198).

Анализа наратива

Новонастала ситуација епидемије вируса ковид 19 утицала је на појаву неколико повезаних феномена који су релевантни за анализу из перспективе теоријских оквира који се примењују у раду. Најмање два – инсистирање на хигијени руку и вакцинација – тековине су вишевековног тока развоја здравствених норми понашања у савременом свету. Већина осталих, међутим, представљају новост у свакодневици највећег броја људи, због чега ће бити занимљиво на који начин су дискурзивно тумачени видови понашања попут ношења маске и рукавица, одржавања физичке дистанце и суздржавање од друштвених активности.

Текстуални материјал анализиран у чланку је издвојен из коментара медијских објава током пандемије ковида 19. Треба напоменути да је овај вид друштвене комуникације специфичан пре свега по полемичком тону, било да се ради о дискусији са аутором медијског садржаја, актерима који се помињу или са другим читаоцима. Разлог за то је сама природа одређених медијских садржаја, посебно ако се баве темама које одређени сегменти друштва сматрају за спорне. Но за потребе овог чланка имају посебну вредност¹⁶ управо овакви наративи који садрже елементе надметања у тумачењу стварности и покушаје да се оствари надмоћ унутар дискурса.

Будући да је основна улога овако изведене анализе дискурса пре свега да илуструје запажања изнета у чланку, одабрани су најрепрезентативнији примери текстуалне грађе, те се може рећи да је примењен намерни узорак. Основна предност одабраног поступка је стога у томе да се користе забележени примери свакодневне комуникације. За разлику од таквих коментара које свако чује у пролазу, коментари на интернет порталима ипак остају забележени и доступни за анализу. Иако су појединци који у првом реду читају вести на дигиталним порталима, или их коментаришу, веома узан сегмент друштва, резултати оваквог поступка нису репрезентативни и општи, али су због слободе анонимног изражавања и те како релевантни. Њихови искази, иако дати на овако специфичан начин, свакако су настали и уобличени у свакодневној комуникацији која се одвија на конвенционалним местима и приликама. Сам избор тема које су најчешће коментарисане врло реалистично сведочи о преокупацијама читалаца. На пример, коментара о (не)ношењу маске има толико да је тешко уопште одабрати оне који су најрепрезентативнији, док оних о хигијени одеће и обуће или одржавању дистанце има толико мало да их је било тешко и пронаћи.

Већи степен уопштавања, који би пратио Елијасову методологију, био би да се сакупљени коментари хронолошки представе и да се уоче временске промене у дискурсу. Због ограничења самог формата научног чланка, али и временских и логистичких ограничења аутора, циљ анализе је мање амбициозан. Будући да је

---

¹⁶ Ruth, Wodak, *The Discourse of Politics in Action, Politics as Usual*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2009.

предмет истраживања процес који и даље траје, као и да временски оквир обухвата само 7 месеци, није сигурно да би овакав поступак изнедрио неке значајније правилности и нове увиде у тему.

Општа хигијена

Пре него што се посветимо новим видовима хигијенског понашања, биће анализирано неколико исказа о опаженом почетном нивоу здравствене културе. Очекивано је да би било апсурдно да било ко хвали достигнуте хигијенске стандарде, али са друге стране, критике и полемике на ову тему су врло живе:

„Ми смо тотална недисциплина и срамота ме је. Улаз у бус данас, то не да није дезинфиковано, него је прљаво језиво, прашина, масна стакла... ја не знам кога бре они лажу више? Пре сваке вожње мора бус шмрком да се опере изнутра, иначе смисла нема!!!“¹⁷

Оно што се прво да приметити у наведеном коментару јесте повезивање недисциплине других са сопственим осећањем срамоте, нарочито употребом заменице „ми“. Овде се, дакле, примењује занимљива, али не и необична стратегија негативног говора о сопственој друштвеној групи, док се истовремено говорник симболички ограђује од ње. Уочену дистинкцију додатно појачава одабир речи, јер иако се пише о теми која изазива nelaгоду (прљавштини и потенцијалном извору заразе), опис слике остаје у границама назнака и друштвено прихватљивих израза. Нарочито је занимљиво што овако нормиран говор заправо и не указује на актуелну могућност заразе вирусом, будући да прашина и масна стакла нису извор заразе, већ да је основна функција оваквог говора изношење општијих друштвених подела, као и осуда институција (ГСП-а). У следећем примеру може да се запази другачија ситуација:

„Ха, ха, кад бисте ви сви знали колико људи је пљувало, уринирало, повраћало и ону велику нужду вршило у јавном превозу, а ви нападате овог човека. Срам вас било све!!!“¹⁸

Овде се дистинкција не повлачи према особама из непосредне близине које одбијају да примене хигијенске мере, већ према онима који тобоже лицемерно

---

¹⁷ Видети коментар у: „ШОКАНТНЕ СЛИКЕ ИЗ БЕОГРАДА Прописана дистанца, маске, рукавице...коме то треба? Грађани се брзо вратили у нормалу (ФОТО)“, *Курир*, 08. Мај 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/beograd/3460625/sokantne-slike-iz-beograda-propisana-distanca-maske-rukavicekome-to-treba-gradjani-se-brzo-vratili-u-normalu-foto/komentari>, 12/8/2020.

¹⁸ Видети коментар у: „ОВАЈ ДЕДА ЈЕ БАШ НАПРАВИО ДИСТАНЦУ: Раширио се у бусу на два седишта и изазвао лавину коментара на Фејсбуку“, *Курир*, 30. јун 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/beograd/3489439/ovaj-deda-je-bas-napravio-distancu-rasirio-se-u-busu-na-dva-sedista-i-izazvao-lavinu-komentara-na-fejsbuku/komentari>, 22/8/2020.

оптужују старијег путника који је подигао ноге на шипку у аутобусу градског превоза. Но, гледано са становишта цивилизованог понашања, овде је могуће јасно уочити делимично кршење забране именовања недозвољених радњи (и то градацијом: пљување, уринирање, повраћање, дефекација).

Ношење маске

Због већ наведених разлога обавезно ношење маске је узрок најбројнијих и најобимнијих коментара. Разлог за тако нешто није недокучив. Пре свега, ношење маске је новина у свакодневици и хигијенска мера на коју је мало ко био навикнут одраније. Управо због тога је и занимљиво анализирати ову појаву из Елијасове перспективе, јер нас она враћа на сам почетак генезе једног облика понашања. Наиме, ношење маске пре свега представља вид суздржавања од неометаног дисања, говора, нелагодности услед стезања ласта, врућине, стреса и нове обавезе. Због тога оно није различито од цивилизовања осталих човекових нагона. Но, због објективне претње од заразе, у овом случају је примећено и доста наратива који заговарају поштовање ове хигијенске мере:

„Све оне који се противе ношењу маски у учионици сматрам неурачунљивим особама. Зар је могуће да се у данашње време када знамо шта изазива ову епидемију и када знамо да нам ношење маски пружа заштиту од те исте заразе неко буде против овакве мере. Људској глупости нема краја.“¹⁹

Наведени коментар у потпуности одговара нормираном понашању и још је један добар пример генезе дистинкције на основу (не)прихватања хигијенских норми. Занимљив је начин на који се припадници супротног табора карактеришу у психолошким и психијатријским категоријама, као глупи и неурачунљиви, осим тога што се симболички измештају из савремености, јер је њихово резоновање просто немогуће у савременом (цивилизованом) времену. Следећи пример садржи додатне елементе за анализу:

„Све оне који се противе ношењу маски у учионици сматрам неурачунљивим особама. Зар је могуће да се у данашње време када знамо шта изазива ову епидемију и када знамо да нам ношење маски пружа заштиту од те исте заразе неко буде против овакве мере. Људској глупости нема краја.“²⁰

---

¹⁹ Видети коментар у: М.В. „НЕЋУ СЛАТИ ДЕТЕ СА МАСКОМ У ШКОЛУ...` После већ чувених АНТИВАКСЕРА, Србија треба да се бори и против АНТИМАСКЕРА“, *Блиц*, 20. Август 2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/necu-slati-dete-sa-maskom-u-skolu-posle-vec-cuvenih-antivaksera-srbija-sada-treba-da/1ww4h50?strana=komentari>, 22/8/2020.

²⁰ Ibid.

Ово је само један од многих примера у којима се обраћају читаоци из дијаспоре који деле искуства која су стекли у земљама у којима живе и раде. Као и у претходном наративу, наглашена је дистинкција између „нас“ („недисциплинованог народа“) и „њих“ (Француза), мада је јасна латентна порука аутора да себе види као припадника друге групе. У овом релативно честом типу коментара по правилу се препознаје позивање на казне као покретач хигијенског понашања, који је присутан у земљама које се доживљавају као цивилизованије. На другом месту је и позив на одговорно понашање према себи и особама из ближе околине. Слична аргументација се проналази и у коментарима читалаца из Србије:

„Нема ништа од препорука, само кажњавање, нажалост ! Пре пар дана сам био у једном великом тржном центру и носио маску. Гледали су ме чудно, јер су готово сви посетиоци били без маске !“²¹

И овде се имплицитно указује на суштинско неразумевање потребе за ношењем маске, због којег ова пракса изостаје код највећег броја грађана. Такође, и нужност кажњавања је се овде оправдава контрастом репресивних мера са препорукама, односно са уверавањем људи у здравствену неопходност заштите. Нарочито је занимљиво приметити и новину у односу на претходне примере, јер овде аутор не само да исказује ресантиман према особама које се не придржавају хигијенских мера, већ сведочи о томе да је ово осећање обострано. Припадници друге групе више нису атомизовани појединци који не прате норму, већ су представљени као делатна група чије понашање прати јединствен образац – они заједно невербално изражавају негодовање према онима који носе маске („гледају их чудно“). Примери који следе управо сведоче о томе да и противници ношења маске (потенцијално и других мера) заиста чине заједницу дискурса:

„Кад ставим маску на овој врућини, добијем температуру! Црко' бре од врућине!“²²

Цитирани пример на једноставан начин осликава суштину супротстављања контроли импулса – готово инфантно одбијање да се поднесе nelaгодност и одложи задовољавање тренутне потребе. Треба уочити да се медицински термини преузимају у тврдњи да ношење маске може да изазове повишену температуру, као и драматизацију којом се унутрашња борба са сопственим поривима представља као борба на живот и смрт. У развијенијим наративним елаборацијама такође се уочава квазимедицински говор:

---

²¹ Видети коментар у: „ОВО СУ НОВЕ МЕРЕ У СРБИЈИ! КРИЗНИ ШТАБ ОДЛУЧИО: Маске обавезне у превозу, препоручује се дистанца од МЕТАР И ПО!“, *Курир*, 23. Јун 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3485643/ovo-su-nove-mere-u-srbiji-krizni-stab-odlucio-maske-obavezne-u-prevozu-preporucuje-se-distanca-od-metar-i-po/komentari>, 23/8/2020.

²² Видети коментар у: „ШОКАНТНЕ СЛИКЕ ИЗ БЕОГРАДА. Прописана дистанца, маске, рукавице... коме то треба? Грађани се брзо вратили у нормалу (ФОТО)“, *op. cit.*, 23/8/2020.

„Ови што носе брњице по цео дан, хипохондри, сада хоће деци да униште мозак. Дечији мозак је осетљив на хипоксију, прочитајте мало о томе. А да је ношење маски спасило свет...па и није. Шта је са игралиштима?“²³

Аутор овог коментара употребљава поменути тактику преузимања ауторитета медицинског говора у комбинацији са дискурзивним конструисањем противничке групе (што никако није новост, већ је добро познато из наратива активиста против обавезне вакцинације). Припадници ове (тобожње) групе се у исто време бестијализују (или приказују као пасивно стадо, јер брњице алудирају на говеда) и стигматизују као особе са менталним поремећајем – хипохондријом. Осим тога, њихов делатни и организацијски потенцијал се преувеличава до размера завереничке групе са јасном и крајње злокобном агендом. Намерно уништавање дечијих мозгова такође се објашњава употребом медицинских термина који нису познати широј публици.

Ношење рукавица и хигијена руку

Текстови о рукавицама су веома слични онима о маскама, осим тога што их је далеко мање. Разлог за то је свакако и ређе коришћење овог вида заштите, па самим тим и мања преокупираност грађана овом темом. Ипак, издвојено је неколико примера:

„Рукавице на 30° C! Ви нисте нормални“²⁴

И овај кратак узорак текста одговара рудиментарној критици хигијенских мера који је већ приказан на примеру ношења маске. Будући да је текст изузетно скроман, овде је много занимљивије уочити оно што није речено, а аутор сматра да је саморазумљиво. Он тврди да је ношење рукавица крајње непријатно на високим температурама, вероватно због знојења. У другој реченици се одриче нормалност супротной страни, што чини једну наративну целину са претходним учитавањем имплицитних значења, за која он сматра да их нормалним људима и не треба објашњавати.

„Глупости, када завршим куповину, пре уласка у ауто бацам рукавице и обавезно дезинфикујем руке. Следећи излазак из аута захтева нови пар рукавица и тако укруг. Рукавице ми сметају на рукама (константно сам свестан те сметње) и сигурно нећу кренути ка лицу или било ком делу главе. Да немам рукавице на рукама, без проблема бих се заборавио и кренуо да радим све оно што не треба по лицу и глави.“²⁵

---

²³ Видети коментар у: М. В. „НЕЋУ СЛАТИ ДЕТЕ СА МАСКОМ У ШКОЛУ...` После већ чувених АНТИВАКСЕРА, Србија треба да се бори и против АНТИМАСКЕРА“, *op. cit.*, 23/8/2020.

²⁴ Видети коментар у: „ШОКАНТНЕ СЛИКЕ ИЗ БЕОГРАДА. Прописана дистанца, маске, рукавице... коме то треба? Грађани се брзо вратили у нормалу (ФОТО)“, *op. cit.*, 23/8/2020.

²⁵ Видети коментар у: „Хирург објаснио зашто НЕМА ПОТРЕБЕ носити РУКАВИЦЕ у куповину и шта радити уместо тога (ВИДЕО)“, *Новости*, 06. Април 2020.

Овај пример представља супротно гледиште и у потпуности осликава Елијасову замисао о цивилизовању. Коментатор овде издваја неколико важних елемената: суздржавање, дисциплину, планирање унапред хигијенског понашања (припрему више пари рукавица и средстава за дезинфекцију). Посебно је занимљиво што је овде потпуно освешћена чињеница да ношење рукавица јесте сметња и непријатност, али да управо у суочавању са сметњом појединац стиче неопходну дисциплину. Мали, али значајан детаљ је и тај да се аутор овог текста суздржава да именује радње („оно што не треба по лицу и глави”), чиме се овај наратив савршено уклапа у Елијасову теорију.

Хигијена одеће и обуће

Тема одржавања хигијене одеће и обуће је побуђивала најмање интересовање читалаца. Први коментар се односи на општу хигијену колико и на хигијену обуће, то јест новостечену навику изувања испред стана:

„Још једна добра ствар је: из комшиничиног стана више не смрди; почела и она да пере све редом по кући; лоша ствар: све више њих држи ђубре у ходнику испред врата... а шта сам ја научила? Па ето, да се изувам испред врата и улазим боса у стан.”²⁶

Осим тога што се примећује да је бојазан од заразе позитивно утицала на хигијену у комшилуку, али и да услед забране кретања све већи број станара оставља кесе са ђубретом у ходнику. Дакле, стицање нове навике се јасно ставља у овај контекст позитивних промена на личном плану. Следећи текст, иако краћи, далеко је занимљивији:

„Па нису у питању пегави тифус и вашке, па да искувавамо одећу у казанима. Перите веш ко и до сада. Није ми јасно да било ко пере прљаву одећу на 30 степени.”²⁷

Аутор коментара алудира на давно прошла времена помињањем пегавог тифуса и вашки. Искувавање одеће у казану посебно дочарава слику кризног или ратног

<https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:857681-Hirurg-objasnio-zasto-NEMA-POTREBE-nositi-RUKAVICE-u-kupovinu-i-sta-raditi-umesto-toga-VIDEO,23/8/2020>.

²⁶ Видети коментар у: К. М. „Кључно правило које треба да испоштујете да бисте спречили уношење коронавируса у кућу“, *Телеграф*, 10. април 2020, <https://www.telegraf.rs/zivot-i-stil/zdravlje/3176727-kljucno-pravilo-koje-treba-da-ispostujete-da-biste-sprecili-unosenje-korona-virusa-u-kucu/komentari/svi,23/8/2020>.

²⁷ Видети коментар у: К. М. „Коронавирус преживљава на одећи и обући, а ово је једини начин да га заувек уништите“, *Телеграф*, 14. март 2020. <https://www.telegraf.rs/zivot-i-stil/zdravlje/3164684-korona-virus-preziviljava-na-odeci-i-obuci-a-ovo-je-jedini-nacin-da-ga-zauvek-unistite/komentari/svi,24/8/2020>.

стања и лишености савремених машина за веш. Управо ова слика ратне болнице из Првог светског рата треба да послужи као контраст понашању које се сматра за пожељно понашање. Занимљиво је, дакле, да се и овде приказује наративна представа која не припада цивилизованом свету, али са циљем да се умањи психички притисак на појединца.

Одржавање физичке дистанце

Иако је ова мера често погрешно називана „социјалном дистанцом“, ради се о физичкој или телесној дистанци. За разлику од претходних коментара, који нису били у већој мери полемички, ова тема је (баш као и ношење маске) била врло провокативна читаоцима:

„Данас сам била у пошти, треба да видите како људи реагују када их замолите да се помере....Ту само карантин може да помогне, ниво свести на јако ниском нивоу... Катастрофа....“²⁸

Анегдотална нарација одлично описује стварање друштвених дистинкција у свакодневном животу. Насупрот поштовању мера и уљудном понашању (молбама), наводи се да се супротна страна влада на начин који ауторка не жели ни да опише. Као и код маске, и овде се позива на увођење репресивних мера као јединих ефикасних. Сличан наратив, само још више елабориран, среће се у следећем примеру:

„Поштујем све мере, јер знам кога кући имам. У набавку идем само ја, ретко. Купујем за више људи... и на каси у Идеји се иза мене залепила баба од 80 година, кашље и бледо ме гледа... Говорим јој да се удаљи; жена се наљути.. И како нормалан човек да се заштити, како??“²⁹

Овај текст садржи све елементе дискурса цивилизованог понашања (именован као „нормалан“): поштовање свих мера, бригу за старије укућане, уздржавање од непотребних куповина и бригу за друге. Антагонизирана група грађана је представљена кроз лик старице („бабе“), уз алузију на понашање штеточина (пошто се пијавице и крпељи лепе за човека), од којих је неопходно заштити се. Антагонизам између „нормалних људи“ и оних других у свакодневици је посебно наглашен навођењем не само неодговорности и одсуства свести („бледо гледа“), него и агресивности (љутња), која је, сетимо се, још једна од особина које се губе

---

²⁸ Видети коментар у: „ШОКАНТНЕ СЛИКЕ ИЗ БЕОГРАДА. Прописана дистанца, маске, рукавице... коме то треба? Грађани се брзо вратили у нормалу (ФОТО)“, *op. cit.*, 24/8/2020.

²⁹ Видети коментар у: „ДОКТОРКА БЕСНА ЗБОГ СЦЕНЕ У БЕОГРАДУ: Људи, шта вам је? Можете да се заразите иако држите `БЕЗБЕДНО` одстојање“, *Курир*, 29. март 2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3436985/doktorka-besna-zbog-scene-u-beogradu-ljudi-sta-vam-je-mozete-da-se-zarazite-iako-drzite-bezbedno-odstojanje/komentari>, 24/8/2020.

током процеса цивилизације. Као у претходним темама, и овде су присутна другачија дискурзивна тумачења:

„Чему дистанца ако користиш маску и алкохол. Непотребно је уводити дупле мере у аутобусу ако на станици не важи ниједна мера. Да ли ови људи имају појма о јавном животу?.“³⁰

Дакле, овде изнета критика здравствених мера није нужно и потпуна неодговорност. Отворенији примери критике дистанцирања чешће се срећу о теми која следи и која се тиче ширег друштвеног живота.

Уздржавање од друштвених активности

Последња мера чије интерпретације су анализирани такође је изазивала велико интересовање читалаца, што свакако осликава врло интензивно дискутовање о овој теми у свакодневном животу:

„За почетак затворите коцкарнице, кладионице и сплавове на Сави који тресу сваку ноћ до пола три, затим утакмице... то су расадници вируса!“

31

Аутор овог коментара на својеврстан начин мапира ризичне локације, карактеришући их као расаднике заразе. Посебно је занимљиво што су управо места која су повезана са проблематичним облицима понашања (коцкањем) прва наведена, а затим и простори ноћног провода и навијања (и свега што они имплицитно садрже: алкохол, наркотице, промискуитетно понашање итд.). Изнето запажање није нужно нетачно, али је свакако интересантно приметити како се поистовећују стецишта „духовне“ и „телесне“ заразе.

„Највише окупљања после 22ч. Зато забранити кретање после 22ч. Уосталом, то је време за спавање, а не за преждеравање и пијанчење. У том периоду се људи највише опусте, а о болести и не размишљају.“³²

Оно што је нарочито вредно запазити у овом тексту јесте јасно повезивање неодговорности (опуштености) према зарази са другим облицима понашања који се сматрају нецивилизованим: пијанчење и преждеравање. Баш као и у

---

³⁰ Видети коментар у: Радмила Бриза, „ОВО СУ НОВЕ МЕРЕ У СРБИЈИ: Без маске забрањено у аутобус, обавезан размак метар и по“, *Курир*, 24. јун 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3485971/ovo-su-nove-mere-u-srbiji-bez-maski-zabranjeno-u-autobus-obavezan-razmak-metar-i-po/komentari>, 24/8/2020.

³¹ Ibid.

³² Видети коментар у: Радмила Бриза, „МАСКЕ И ДИСТАНЦА ПОНОВО ОБАВЕЗНИ? Очекује се ПООШТРАВАЊЕ епидемиолошких мера! ДАНАС ОДЛУКА КРИЗНОГ ШТАБА“, *Курир*, 23. јун, 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3485407/maske-i-distanca-ponovo-obavezni-ocekuje-se-postravanje-epidemioloskih-mera-danas-odluka-kriznog-staba/komentari> 24/8/2020.

претходном примеру, и овде се директна државна репресија предлаже као ефикасна мера. Но следи и један супротан пример:

„Сморили сте више и са короном и са мерама и са пензионерима. Најбоље да се сви завучемо у мишју рупу, да нико ништа не ради, да све стане, да поцркамо од глади, али са маскама, и да живимо у страху од короне остатка свог бедног живота.“³³

Није до краја јасно коме се аутор овог коментара обраћа – властима, новинској редакцији или грађанима који поштују мере? Најреалистичније тумачење је да се сви они заједно виде као супарничка група. Основна замерка која се упућује јесте позивање на смањење квалитета живота, које је осликано крајње драматичним речима. Алудира се на кукавичлук поштовалаца мера, јер се завлаче у мишје рупе, али бестијализација не стаје овде, већ стиче систематичност у изразу „поцркамо од глади“.

Додатак: међугенерацки односи

Проблему односа међу генерацијама, баш као и половима³⁴, могуће је прићи са Елијасових становишта на истраживачки веома занимљив начин³⁵. Но, у контексту пандемије ковида 19 један посебан аспект односа према старима је посебно важан. Од самог почетка ширења вируса и вести о њему управо су стари (старији од 65 година) били обележени као посебно угрожена група. Као што је већ и речено, брига о њима и њиховом здрављу је и била један од најснажнијих покретача нових видова понашања. Овде се, међутим, јавља још један важан пратећи аспект процеса цивилизације којим се и сам Елијас позабавио доста касније у краткој студији *Усамљеност умирућих* (сам аутор је тада имао 88 година)³⁶.

У складу са описаним тенденцијама процеса цивилизовања, старење и све извесније умирање у савременим друштвима постају предмет друштвеног табуа. Призори умирања и смрти су све више и више потиснути из свакодневице, што је уочљива супротност у односу на прошла времена. Са једне стране, раније је смрт била мистификована, делом и због тога што је прави узрок често био неразумљив, али је истовремено била и много ближа члановима породице и пријатељима умирућег/преминулог, који су самостално бринули о њему³⁷. Услед ове друштвене динамике долази се до ситуације у којој су стари и умирући усамљени,

---

³³ Видети коментар у: Радмила Бриза, „ОВО СУ НОВЕ МЕРЕ У СРБИЈИ: Без маски забрањено у аутобус, обавезан размак метар и по“, *op. cit.*, 24/8/2020.

³⁴ Dennis Smith, *Norbert Elias and Modern Social Theory*, Sage Publications, London, 2001, 103–105.

³⁵ Robert van Krieken, *Norbert Elias*, Routledge, London and New York, 1998, pp. 148–151.

³⁶ Norbert Elias, *The Loneliness of the Dying*, Continuum, New York, London, 1985.

³⁷ Norbert Elias, *The Loneliness of the Dying*, Continuum, New York, London, 1985, pp 85.

јер њима (раније) блиске особе осећају нелагоду у њиховом присуству, као и грижу савести и преиспитивања да ли могу да им помогну.

Но како аутор и упозорава, чак и у савременим друштвима опасност од изненадне смрти није одсутна³⁸. Епидемија вируса ковид 19 је и ову животну чињеницу актуелизовала, како код старијих, тако и код млађих. Штавише, она је поставила питање поделе не само на здраве и болесне него и на живе и умируће³⁹. Стиче се утисак да су посебно вести у виду исповести чланова породица преминулих од вируса, који често нису били у могућности да се опросте од њих, биле најпотресније, али да су највише утицале на понашање грађана.

ЗДРАВСТВЕНО ПОНАШАЊЕ КАО КОРЕКТИВ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Применом Елијасових теоријских увида и објашњења може се закључити да је неизвесност настала све сложенијим међусобним односима и повезаностима појединаца широм света уједно и друштвени оквир најновије пандемије. На сличном трагу је био и Урлих Бек, конципирајући појам *Ризичног друштва* у истоименој студији⁴⁰ (први пут објављено 1986. године у контексту чернобиљске хаварије). Епидемије, еколошке и индустријске катастрофе само су неке од могућих опасних последица које настају у оквирима дуготрајних историјских токова. Но у крајње неизвесном свету процес цивилизовања и даље тече. Штавише, из анализираних примера се може јасно видети да припадници обе групе формиране на линији дистинкције (не)поштовања хигијенских мера заправо добро увиђају суштину цивилизацијског процеса иако се разликују у његовој оцени. Приказани наративи показују и да формирање две различите заједнице дискурса јасно прате линију поделе оних који прихватају цивилизацијске норме и оних који то не чине.

Елијас је и сам тврдио да цивилизовање не тече равномерно и да обухвата како офанзиве цивилизације тако и њено успоравање, па и назадовање. Штавише, његова теорија у себи садржи и могућности да интегрише сва ова противречна друштвена кретања. Цивилизација, као и пратећа демократизација, утицале су на стварање снажног култа индивидуе. Као у искривљеном огледалу, непојмљиво сложена мрежа међузависности је у толикој мери прожела појединце да је постала неприметна. На тај начин цивилизација је доведена до апсурдног исхода иако је овај парадокс само привид. Појединци који су током векова регулисали своје понашање у складу са присуством владара и велможа временом су постали равноправни грађани, да би даљим развојем свако за себе почео да поприма

---

³⁸ Norbert Elias, *The Loneliness of the Dying*, Continuum, New York, London, 1985, pp 50.

³⁹ Ulrich G. Teucher, "Writing in the Face of Death: Norbert Elias and Autobiographies of Cancer", in: Thomas Salumets (ed), *Norbert Elias and Human Interdependencies*, McGill-Queen's University Press, 2001: 162.

⁴⁰ Urlih Bek, *Ризично друштво: у сусрет новој модерни*, Филип Вишњић, Београд, 2001.

особине и прерогативе старога племства. На крају, верујући да бивствује у изолованости, грађанин је и сáм постао суверен. Налик апсолутним монарсима, почели су да стичу свест о сопственој изузетности и надмоћи, водећи се старом формулом Луја XI *Car tel est notre plaisir* („јер нам се тако хтело“).

Новонастале епидемиолошке околности стога дугорочно имају корективну улогу у процесу цивилизовања. Указујући на суштинску повезаност свих чланова друштва, оне позивају на промишљено и одговорно понашање. Иако паника изазвана вртлогом страха првобитно изнедрава из његове дубине различите теорије завере, негирање стварности, сумњу, гласине и оптужбе (упућене Кинезима, медицинским радницима, држави, јавним личностима...), присебним дистанцирањем и суочавањем са сопственим положајем могуће је досегнути виши ниво рефлексивности. Уместо незајажљиве потребе за тренутним задовољавањем сопствених интереса и потреба, нова реалност намеће уздржавање. Брига за другог уступа место небризи, пошто постаје јасно да је ризик заједнички и да не пазећи на особе са којима долази у контакт, сваки појединац доводи и себе у опасност. Процес цивилизације се не одвија само у равни историје човечанства, већи и у временском трајању живота сваког појединца, чинећи га самосвесном и одговорном особом која преиспитује сопствени егоизам.

ЛИТЕРАТУРА

- „ДОКТОРКА БЕСНА ЗБОГ СЦЕНЕ У БЕОГРАДУ: Људи, шта вам је? Можете да се заразите иако држите `БЕЗБЕДНО` одстојање“, Куир, 29. март 2020, <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3436985/doktor-ka-besna-zbog-scene-u-beogradu-ljudi-sta-vam-je-mozete-da-se-zarazite-iako-drzite-bezbedno-odstojanje/komentari>.
- „ОВАЈ ДЕДА ЈЕ БАШ НАПРАВИО ДИСТАНЦУ: Раширио се у бусу на два седишта и изазвао лавину коментара на Фејсбуку“, Куир, 30. јун 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/beograd/3489439/ovaj-deda-je-bas-napravio-distancu-rasirio-se-u-busu-na-dva-sedista-i-izazvao-lavinu-komentara-na-fejsbuku/komentari>,
- „ОВО СУ НОВЕ МЕРЕ У СРБИЈИ! КРИЗНИ ШТАБ ОДЛУЧИО: Маске обавезне у превозу, препоручује се дистанца од МЕТАР И ПО!“, Куир, 23. јун 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3485643/ovo-su-nove-mere-u-srbiji-krizni-stab-odlucio-maske-obavezne-u-prevozu-preporucuje-se-distanca-od-metar-i-po/komentari>.
- „Хирург објаснио зашто НЕМА ПОТРЕБЕ носити РУКАВИЦЕ у куповину и шта радити уместо тога (ВИДЕО)“, Новости, 06. април 2020. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:857681-Hirurg-objasnio-zasto-NEMA-POTREBE-nositi-RUKAVICE-u-kupovinu-i-sta-raditi-umesto-toga-VIDEO>.
- „ШОКАНТНЕ СЛИКЕ ИЗ БЕОГРАДА. Прописана дистанца, маске, рукавице... коме то треба? Грађани се брзо вратили у нормалу (ФОТО)“, Куир, 08. мај 2020.

<https://www.kurir.rs/vesti/beograd/3460625/sokantne-slike-iz-beograda-propisana-distanca-maske-rukavicekome-to-treba-gradjani-se-brzo-vratili-u-normalu-foto/komentari>.

- Bek, Urlih. Rizično društvo: u susret novoj moderni. Filip Višnjić, Beograd, 2001.
- Dépelteau, François; Passiani, Enio and Mariano, Ricardo. "Ariel or Caliban? The Civilizing Process and Its Critiques", in: François Dépelteau and Tatiana Savoia Landini (eds). Norbert Elias and Social Theory, Palgrave Macmillan, New York, 2013.
- Elias, Norbert. "The sociology of knowledge: new perspectives", Sociology (Sage Publications), vol V, 2, 1971, pp. 149–168.
- Elias, Norbert. Involvement and Detachment. Basil Blackwell, Oxford, 1987.
- Elias, Norbert. The Loneliness of the Dying. Continuum, New York, London, 1985.
- Elijas, Norbert. Процес цивилизације – социогенетичка и психогенетичка истраживања. Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2001.
- Goudsblom, Johann. "Public Health and the Civilizing Process", The Milbank Quarterly, Vol 64, No 2, 1986, pp. 161–189.
- Kilminster, Richard "From distance to detachment: knowledge and self-knowledge in Elias's theory of involvement and detachment", in: Steven Loyal and Stephen Quilley (eds), The Sociology of Norbert Elias, Cambridge University press, Cambridge, 2004.
- Pinell, Patrice. "Modern medicine and the civilizing process", Sociology of Health & Illness Vol. 18, No. 1, 1996, pp. 1–16.
- Smith, Dennis. Norbert Elias and Modern Social Theory. Sage Publications, London, 2001.
- Teucher, Ulrich G. "Writing in the Face of Death: Norbert Elias and Autobiographies of Cancer", in: Thomas Salumets (ed). Norbert Elias and Human Interdependencies, McGill-Queen's University Press, 2001.
- Van Krieken, Robert. Norbert Elias, Routledge, London and New York, 1998.
- Wodak, Ruth. The Discourse of Politics in Action, Politics as Usual. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2009.
- Бриза Радмила, „МАСКЕ И ДИСТАНЦА ПОНОВО ОБАВЕЗНИ? Очекује се ПООШТРАВАЊЕ епидемиолошких мера! ДАНАС ОДЛУКА КРИЗНОГ ШТАБА“, Курир, 23. јун, 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3485407/maske-i-distanca-ponovo-obavezni-ocekuje-se-poosttravanje-epidemioloskih-mera-danas-odluka-kriznog-staba/komentari>.
- Бриза Радмила, „ОВО СУ НОВЕ МЕРЕ У СРБИЈИ: Без маске забрањено у аутобус, обавезан размак метар и по“, Курир, 24. јун 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3485971/ovo-su-nove-mere-u-srbiji-bez-maski-zabranjeno-u-autobus-obavezan-razmak-metar-i-po/komentari>.
- В. М. „НЕЋУ СЛАТИ ДЕТЕ СА МАСКОМ У ШКОЛУ... После већ чувених АНТИВАКСЕРА, Србија треба да се бори и против АНТИМАСКЕРА“, Блиц, 20. август 2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/necu-slati-dete-sa-maskom-u-skolu-posle-vec-cuvenih-antivaksera-srbija-sada-treba-da/1ww4h50?strana=komentari>.

- М. К. „Кључно правило које треба да испоштујете да бисте спречили уношење корона вируса у кућу“, Телеграф, 10. април 2020, <https://www.telegraf.rs/zivot-i-stil/zdravlje/3176727-kljucno-pravilo-koje-treba-da-ispostujete-da-biste-sprecili-unosenje-korona-virusa-u-kucu/komentari/svi>.
- М. К. „Корона вирус преживљава на одећи и обући, а ово је једини начин да га заувек уништите“, Телеграф, 14. март 2020. <https://www.telegraf.rs/zivot-i-stil/zdravlje/3164684-korona-virus-preziviljava-na-odeci-i-obuci-a-ovo-je-jedini-nacin-da-ga-zauvek-unistite/komentari/svi>.

SOCIOGENESIS OF HEALTH BEHAVIOR DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract: The main goal of the article is to describe the social basis of various health and hygienic practices and beliefs by analysing the case of the Covid-19 virus pandemic in Serbia. Relying on the theory of Norbert Elias presented in the classic study *The Process of Civilization*, it will be shown how social norms become medically rationalized and as such adopted into an individual's habitus in a very short period of time. The assumption from which the article starts is that the fear of feeling ashamed due to irresponsibility towards others (especially elderly people) was a significant factor of behaviour, and in a certain segment of the population even more important than the fear for one's own health and life. In parallel with this, it will be investigated in what way the adopted state measures during and after the state of emergency were interpreted, and thus in what way they influenced the practices and beliefs of the population. The basic method that will be applied in the article is the discourse analysis, primarily different messages present in public communication and their interpretations (different media content, statements of relevant actors and comments/discussions on digital media). In conclusion, different types of transformation of the dominant pattern of individualism in the context of the epidemic will be considered, i.e. the ways in which the crisis situation and adopted state measures influenced the re-examination of egoism and the emergence of new forms of rationality, solidarity and responsibility.

Key words: health behavior; sociology of health; health policy; hygiene; Covid-19; individualism; discourse analysis.

НЕКИ АСПЕКТИ ОТПОРНОСТИ И ФЛЕКСИБИЛНОСТИ ОДГОВОРА НАЦИОНАЛНЕ ЛОГИСТИКЕ НА КРИЗУ ИЗАЗВАНУ ПАНДЕМИЈОМ КОВИДА 19

проф. др Петар Станојевић¹

Апстракт: Кризне ситуације са собом носе много неодређености и неизвесности и захтевају брзу реакцију. Потпун и благовремен одговор на све проблеме, ризике и претње није могућ, али се могу смањити њихови негативни ефекти. У одговору на кризу подједнако су важни отпорност система (првенствено се схвата кроз постојање неопходних снага и средстава, односно ресурса) и његова флексибилност (могућност брзог прилагођавања). Ефективнији и ефикаснији одговор на појаве кризних ситуација постиже се кроз скуп припремних радњи које подразумевају проактивну припрему људских и материјалних ресурса, односно управљање превентивним активностима. У раду су анализирани аспекти одговора на кризу појединих логистичких функција. Наведени су и прочити недостаци система националне логистике. Показало се да се Србија може снабдети основним животним потребама самостално. Припреме за кризне ситуације у Србији нису системске и свеобухватне. Истакнути су позитивни аспекти, који су првенствено везани за флексибилност и импровизацију. Флексибилност система је била на заводном нивоу и брзо су надокнађивани недостаци. Јасно се показало да Србија мора да се определи за повећање резерви и залиха као основног извора снабдевања у кризним ситуацијама. Када су одређени ресурси добијени, то је довело до промене стратегије. Дате су и препоруке којима би се управљање логистичком подршком у кризним ситуацијама у Србији могло побољшати, посебно у домену отпорности, али и флексибилности.

Кључне речи: кризна ситуација, национална логистика, логистичке функције, логистички ресурси, отпорност, еластичност

---

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: petstano45@gmail.com

УВОД

Логистика је реч која се користи да опише веома стару праксу снабдевања, кретања и дистрибуције робе, а у војном смислу још и одржавање опреме и збрињавање повређених и оболелих (задовољавање свих потреба) у миру и у борбеним условима. Овде би требало додати да се логистичке операције морају спроводити и у случају других, веома разнородних кризних ситуација као што су: индустријски акциденти, земљотреси, поплаве, еколошки акциденти, епидемије, пожари великих размера, мигрантске кризе (премештање становништва), већи терористички акти и још много тога другог. Сви случајеви који захтевају збрињавање повређених и оболелих, збрињавање и расељавање становништва (и животиња), довођење неопходног људства и доставу опреме, одржавање опреме, припрему и дистрибуцију хране и воде, неодложну изградњу или санацију неопходних зграда и инфраструктуре подразумевају ангажовање државних органа, међу којима војска свакако представља најопремљенију и најспособљенију организацију. То су ситуације у којима треба да функционише „државна логистика“ или „национална логистика“, како је данас уобичајено рећи (придев „национални“ треба разумети као „државни“).

Националну логистику могуће је одредити кроз њен потенцијал, а то су ресурси и инфраструктура, а операционализација искоришћења тих ресурса и инфраструктура је привреда једне земље. Постоје и друге везе, као што је она да национална логистика омогућава земљи у финансијском смислу да развије заштитне системе од природних катастрофа. Међутим, ове две везе су на неки начин најважније².

Организације попут војске, полиције, цивилне заштите, ватрогасаца, безбедносних служби, здравственог система итд., главни су корисници националног логистичког система у случају ратова и осталих кризних ситуација. Задовољавање њихових потреба у Србији (или у било којој земљи у већим кризама/сукобима) немогуће је одвојити од задовољавања свих потреба становништва и привреде земље у кризним стањима. Из тог разлога потребно је при разматрању логистичких потенцијала укључити целокупну инфраструктуру и привреду, јер је она најпоузданији извор снабдевања.

Корени логистике су у националној привреди, где су доминантни утицаји цивилних власти³. У кризним стањима ресурси постају витални, јер није могуће доћи до нечег уколико нема одговарајуће сировине или технологије или није ускладиштено унапред у магацинима. Кључна важност сировина/ресурса и производних могућности издваја их као посебан фактор логистике у кризним ситуацијама, када је увоз на неки начин спречен. У овом случају неопходно је

---

² Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2017.

³ Henry E. Eccles, *Logistics in the National Defence*. The Stackpole Co, Harrisburg, 1959.

укључити и енергетику, јер без ње неће бити кретања, грејања, пољопривредних радова, спремања хране, прања и много тога другог од чега зависи функционисање у данашње време.

Хитна (Emergency) логистика (логистика ванредних ситуација или хуманитарна логистика) је термин који се користи од стране логистике, ланца снабдевања и производне индустрије да означи одређене временски критичне активности које су нужне за кретање робе или опреме у хитним случајевима. Разлог за мобилизацију хитних логистичких услуга може да буде кашњење или хитна потреба за специјализованом опремом за спречавање догађаја као што су нежељено слетање авиона, заустављање бродова или прекид комуникација. Хуманитарна логистика укључује владе, војске, хуманитарне агенције, донаторе, невладине организације и хитне логистичке услуге које обично потичу од специјализованих провајдера који укључују војску и полицију⁴.

Данас се сматра да је логистика наука о пружању подршке операцијама које могу бити у најразличитијим областима: производња, продаја, опслуга, сервисирање, здравствена заштита, образовање, спасавање у катастрофама, подршка војним операцијама итд. Стварну подршку пружа логистички систем који се успоставља управо за тај случај. У сваком посебном случају постоји основна делатност којој је, да би се могла реализовати, потребна одговарајућа подршка. Ту подршку пружа управо логистички систем. Логистичка подршка се реализује кроз остваривање логистичких функција (делатности), а оне представљају појединачне интегрисане активности логистичке подршке које обављају за то посебно структурирани подсистеми у структури система логистичке подршке⁵. Дакле, функције су скуп активности које су на одређен начин интегрисане, реализују их подсистеми система логистичке подршке који су управо за то и пројектовани и устројени. Нпр. функција је исхрана, а спроводи је интендантска служба као подсистем војске или прецизније војне логистике.

У конкретном случају, кад се ради о логистичкој подршци конкретне операције, активности или задатка, мора се сагледати које то логистичке функције (делатности) морају бити реализоване. То је управо случај и код конкретног случаја пандемије ковида 19, коју можемо слободно разматрати као логистичку операцију. Када се ради о логистичкој подршци конкретне операције, не морају бити реализоване све функције које конкретни систем логистичке подршке иначе може да реализује. Реализују се само оне активности којима се задовољавају захтеви који се постављају пред конкретни систем логистичке подршке ангажовањем потребних ресурса самог система⁶.

---

⁴ Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, op. cit.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

ПРОИЗВОДИ И УСЛУГЕ ОД ПОСЕБНОГ ЗНАЧАЈА

Епидемије и пандемије заразних болести су апострофирани у Стратегији националне безбедности као изазов, ризик и претња⁷. За случај епидемије ковида 19 интересантно је да је одлуком о одређивању производа и услуга од посебног значаја за одбрану Републике Србије апострофирано и следеће⁸:

- „логорска опрема, војна униформа, теренска обућа и друга лична опрема, специјална, заштитно-радна и радна одећа опште намене и опрема за радне животиње;
- потрошни материјал за одржавање личне и колективне хигијене и за прање и хемијско чишћење;
- пшеница, кукуруз, кукурузни гриз и брашно, квасац за производњу хлеба, хлеб, тестенине, пиринач, пасуљ, воће и поврће, производи од воћа и поврћа, месо и риба, производи од меса и рибе, млеко и производи од млека, шећер, со, маст, уље, вода, цигарете, шибице, сојина сачма и остала храна за домаће животиње, семенски и садни материјал пољопривредног биља и семе за вештачко осемењавање домаћих животиња;
- лекови, помоћна лековита средства, медицинска средства, медицинска опрема и санитарски комплети;
- ветеринарски комплети, биолошка средства, лабораторијске хемикалије, готови лекови, средства за дезинфекцију, дезинсекцију и дератизацију, завоји, хируршки шиваћи материјал, инструменти и средства за преглед стоке за клање, поткивачка опрема и прибор за животиње итд.
- извршавање мера превентивно-медицинске заштите; лечење повређених и оболелих лица; производња, израда и снабдевање лековима и помоћним лековитим средствима, медицинским средствима, медицинском опремом и санитарским комплетима и вршење лабораторијских експертиза и прикупљање крви од добровољних давалаца;
- преглед и лечење животиња, ветеринарско-санитарни преглед, дијагностичка испитивања и лабораторијске услуге, дезинфекција, дезинсекција и дератизација, контрола и заштита пољопривредног биља.

Практично је побројано све оно што је било критично у разматраној ситуацији кризе изазване епидемијом ковида 19. Очекивало би се да постоје планови о количини потребних наведених производа и услуга у случајевима могућих сценарија кризних ситуација. Такође, очекивало би се да постоје припремљени

---

⁷ „Стратегија националне безбедности Републике Србије (2019)“ *Службени гласник РС*, бр. 94/2019, Београд, 27. децембар 2019.

⁸ „Одлука о одређивању производа и услуга од посебног значаја за одбрану Републике Србије (2019)“, *Службени гласник РС*, бр. 58/2008 и бр. 26/2019, Београд, 6. јун 2008. и 5. април 2019.

људски ресурси, материјал и опрема у довољним количинама према плановима. Материјал и опрема би требало да буду на залихама или да постоје технолошки ресурси са довољним капацитетом да се исти у случају потребе произведу. Претходно наведено представља идеалан случај. Са кризама би се било лако борити да је све увек идеално, али по правилу није.

ЛОГИСТИЧКЕ ФУНКЦИЈЕ У ЕПИДЕМИЈИ КОВИДА 19

Структура приказане анализе је таква да тематски прати првенствено логистичке, али и друге повезане службе оружаних снага⁹, јер се на тај начин свеобухватно и наменски сагледавају могућност и ресурси за деловање у кризним ситуацијама. Војна логистика као систем је најкомплекснија, па је зато одабрана као костур анализе.

Логистичка подршка Војске Србије дефинисана је чланом 45. Закона о одбрани¹⁰.

„Логистичка подршка Војске Србије реализује се ради задовољавања оперативних потреба Војске Србије у:

- 1) одржавању наоружања и војне опреме;
- 2) снабдевању наоружањем и војном опремом и другим средствима;
- 3) општим логистичким потребама;
- 4) планирању, изградњи, рушењу, уклањању и одржавању објеката инфраструктуре;
- 5) саобраћају и транспорту људи и средстава;
- 6) здравственој заштити;
- 7) ветеринарској заштити;
- 8) безбедности и здрављу на раду;
- 9) заштити животне средине;
- 10) заштити од пожара и експлозија;
- 11) ловно-шумској делатности;
- 12) другим логистичким делатностима од значаја за одбрану и Војску Србије.

Логистичку подршку обављају установе и јединице Војске Србије.“

Даље излагање има за циљ да пружи информације о актуелној ситуацији и чињеницама одговора на актуелну пандемију ковида 19. Дакле, оквир

---

⁹ Службе у Војсци Србије се дела на опште и логистичке. Опште службе су: кадровска, телекомуникације, обавештајна, безбедносна, информатичка, атомско-биолошко-хемијска, ваздушно осматрање и јављање, геодетска, правна, финансијска метеоролошка и навигацијска служба. Логистичке службе су: техничка, интендантска, санитетска, саобраћајна, ветеринарска и грађевинска служба.

¹⁰ „Закон о одбрани Републике Србије (2018)“ *Службени гласник РС*, бр. 36/2018, Београд, 10. мај 2018.

разматрања се односи на разумевање српског националног логистичког система у стању „какав јесте“, и „како је реаговао у конкретној операцији“. Више о стању и перспективама националне логистике у Србији се може прочитати у литератури¹¹.

Новчани – финансијски ресурси¹²

Новчани ресурси представљају једну од кључних полуга за успешно превазилажење кризе. Неминовно се морају платити разне врсте законом предвиђених накнада, набавити различити материјали из земље и иностранства, дати олакшице и подстицаји, повећати плате и дати разне врсте помоћи, а све то у условима смањеног прилива новца у буџет.

За регулисање ове области у току ванредног стања донето је 19 уредби, одлука и правилника (неће се наводити сви појединачно). Њима се регулисала стабилност финансијског система, лизинг, употреба буџетске резерве, емисија државних записа, накнаде, плате, новчане помоћи, порези, фискалне погодности, додатно државно задуживање и коришћење средстава из буџета.

Већ годинама је буџет Србије у висини од око 9–10 милијарди евра. Буџет за 2020¹³. годину предвиђао је највеће приходе од ПДВ-а, више око 44%, затим од акциза око 23,6%, пореза на добит око 8%, пореза на доходак око 5% и царина 4%. Већи део буџета је оријентисан социјално, а мањи део је развојно-пројектно усмерен. Из претходног је јасно да је буџет веома осетљив на пад привредне активности.

За попуну ратних материјалних резерви било је предвиђено 240.000.000 динара, за цивилну одбрану 13.500.000, за ванредне ситуације 13.500.000, за подизање логистичког специјално-техничког капацитета организационих јединица Министарства унутрашњих послова 350.000.000, за робне резерве 2.755.000.000 и за управљање обавезним резервама (резерве нафте и деривата нафте) 4.647.290.000. Текућа буџетска резерва је предвиђена у износу од 3.000.000.000 динара. Из претходног се види да се највише средстава за материјалне залихе опредељује за нафту и деривате на основу међународно преузетих обавеза у сагласности са директивом ЕЗ 119/2009. Износи за стварање других врста материјалних резерви су око 250 милиона евра годишње, што није занемарљив

---

¹¹ Petar Stanojević, Vasilije Mišković, Zoran Jeftić, „Overview of elements of national logistics system in the republic of Serbia“, *Vojno delo*, Vol. 69, No. 4, 2017, pp. 96 –120.

¹² За ово је одговорна финансијска служба.

¹³ „Закон о буџету Републике Србије за 2020. годину (2020)“, *Службени гласник РС*, бр. 84/2019 и 60/2020, Београд, 24. април 2020.

износ. На почетку кризе држава је имала 168,2 милијарде динара на рачуну¹⁴. Држава се показала ликвидна, стабилна, о чему говори чињеница да је имала довољно новца за исплату плата и пензија. Део новца дониран је из ЕУ – 93 милиона евра и из Норвешке – 5 милиона. На самом почетку ванредног стања постојала је појачана тражња за готовином, слично као за робом из продавница. Банке и НБС имале су новца у довољној количини, а курс је био стабилан.

Држава је 21. марта донела одлуку да позајми од домаћих и међународних комерцијалних и мултилатералних финансијских институција и иностраних влада износ од највише 50.600.000.000 динара, а да се кроз емитовање државних хартија од вредности (државних записа и обвезница на домаћем финансијском тржишту у домаћој и иностраној валути) задужи у износу од највише 312.000.000.000¹⁵.

Уредбом о коришћењу финансијских средстава буџета Србије за време ванредног стања која је донета и објављена 20. марта за време ванредног стања могле су се без ограничења преусмеравати апропријације предвиђене за другу намену у текућу буџетску резерву. Оне су се могле користити за ублажавање последица. Овим је постигнута значајна оперативна флексибилност буџетског система финансирања¹⁶.

Дужи низ година државне девизне резерве су на нивоу 9–12 милијарди евра, зависно од политике Народне банке у појединим периодима. Део је у власништву Народне банке, а мањи део су обавезни депозити банака. Највећи део овог новца чува се на рачунима страних банака или у виду обвезница страних држава, или како се наводи „у сигурним пласманима“. Мањи део се чува у злату (око 5%), готовини или на други начин. Сматра се да би ове резерве требало да обезбеђују покривеност новчане масе за више од 200% и шест месеци увоза робе и услуга.

Бруто девизне резерве Народне банке Србије износиле су на крају априла 2020. године 12,79 милијарди евра и биле су ниже су за 321,7 милиона евра у односу на март, углавном због интервенција на очувању курса. Вредност динара је остала готово непромењена у односу на евро. Девизним резервама на овом нивоу могуће је обезбедити покривеност новчане масе од 154% и више од пет месеци увоза

---

¹⁴ М.А, „Мали:Апсолутно смо ликвидни, НЕМА ПРОБЛЕМА за плате и пензије“, *Блиц*, 12.03.2020, <https://www.blic.rs/biznis/vesti/mali-apsolutno-smo-likvidni-nema-problema-za-plate-i-penzije/g26dk96>, 24/08/2020.

¹⁵ „Одлука о емисији дугорочних државних хартија од вредности, 05 број 424–2753/2020“, *Службени гласник РС*, бр. 39/2020, Београд, 21. март 2020.

¹⁶ „Уредба о коришћењу финансијских средстава буџета Републике Србије за време ванредног стања насталог услед болести цовид-19 изазване вирусом Сарс-Цов-2 (2020)“, *Службени гласник РС*, бр. 38/2020, Београд, 21. март 2020.

робе и услуга. У поседу НБС било је 10,67 милијарди евра, а остатак су били депозити банака¹⁷.

Народна банка Србије је на седници 7. маја утврдила листу банака у Србији које су системски значајне и стопе заштитног слоја капитала за те банке. На тој листи су се нашле банка Поштанска штедионица, Интеза, Комерцијална, ОТП, Војвођанска, Рајфајзен, АИК и Ерсте банка. Системски значајна банка је она чије би погоршање финансијског стања или престанак рада имали озбиљне негативне последице на стабилност финансијског система Србије¹⁸.

Штедња становништва је остала на нивоу од 8–9 милијарди евра. То практично значи да сваки грађанин Србије има уштеђених нешто више од 1.200 евра у просеку. Истовремено, кредитна задуженост грађана је једна од најнижих у Европи¹⁹.

Већ на почетку пандемије инвеститори су повукли 83 милијарде америчких долара са тржишта земаља у развоју²⁰. На овај начин пољуљана је теорија о развоју само на бази привлачења страних директних инвестиција, а истовремено се отворило питање сигурности, а можда још више и доступности свих новчаних депозита једне земље ван њених граница, посебно имајући у виду исказане тенденције затварања свих земаља у сопствене оквире. С тим у вези је питање на колики део новца Народне банке Србије може да се рачуна у кризној ситуацији, јер се највећи део овог новца чува на рачунима страних банака или у виду обвезница страних држава (више од две трећине), или како се наводи „у сигурним пласманима“. Мањи део се чува у злату (око 5%), готовини или на други начин. Треба имати у виду да евентуална немогућност да се „покрије новчана маса“ може за последицу имати драстично смањење вредности домаће валуте, што је више пута виђен сценарио деведесетих година. Вероватно би требало размотрити колики је то минимум новца који мора бити на располагању у земљи (нпр. резерве које обезбеђују покривеност новчане масе за 100% и три месеци увоза робе и услуга). Овога пута није било потребе за додатним опорезивањем, као што је учињено 1999. године (уведен је додатни ПДВ од 3%).

---

¹⁷ „Девизне резерве Србије 12,79 милијарди евра на крају априла“, *Политика*, 14. мај 2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/454131/Devizne-rezerve-Srbije-12-79-milijardi-evra-na-kraju-aprila>, 25/08/2020.

¹⁸ Озрен Милановић, „Нова листа системски значајних банака“, *Политика*, 17.05.2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/454296/Nova-lista-sistemski-znacajnih-banaka>, 25/08/2020.

¹⁹ Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, *op. cit.*

²⁰ Небојша Поповић, „Корона показала зашто економском моделу Црне Горе истиче рок трајања“, *Спутњик* 04. април 2020, <https://rs.sputniknews.com/regioni/202004041122243909-korona-pokazala-zasto-ekonomskom-modelu-crne-gore-istice-rok-trajanja/>, 25/08/2020.

Људски ресурси²¹

Према резултатима пописа из 2011. године број мушкараца који спадају у статистичку групу „Оптимални фертилни (20–34)“ (некада I позив) био је 673.822 или 9,45% од укупног становништва, а у групи „Фертилни (15–49)“ (или практично I и II позив) је 1.582.643 или 22,19% становништва²².

Узевши као претпоставку да би „под заставу“ (у војску) у случају опште мобилизације у садашњим околностима било позвано до 100.000 људи²³ и у полицију до 50.000, могло би се закључити да расположивог људства за потребе цивилне одбране и радне обавезе има у изобиљу (више од 75% од укупно од расположивих), односно да људства има довољно за све одбрамбене и безбедносне потребе.

Готово да нема земље која током пандемије није ангажовала војску. Неке су извршиле делимичне мобилизације, попут Русије и Казахстана.

Према писању Политике²⁴ припадници војске су обезбеђивали 17 прихватних и центара за азил, 149 социјалних установа за одрасла и стара лица, 18 граничних прелаза и 40 здравствених центара у 20 градова. Војска Србије уредила је привремену болницу за смештај лица са лакшом клиничком сликом обољења од ковида 19 на Београдском сајму, где је обезбеђено 3.000 кревета, уређене су привремене болнице и на Новосадском сајму и у нишкој хали Чаир, а Војномедицински центар на Карабурми претворен је у привремену болницу са 100 лежаја. Војна болница у Новом Саду била је спремна за пријем и лечење 100 теже оболелих пацијената. Војска Србије је обезбеђивала смештај, исхрану и спољње обезбеђење у објектима за здравствени надзор за грађане који су долазили из иностранства у Моровићу, Суботици и Летенки код Новог Сада, а за још 11 објеката за здравствени надзор пружала је само обезбеђење. Јединица АБХО из Крушевца је била ангажована на пословима дезинфекције (деконтаминације).

У Србији се од првог дана појавила потреба за волонтерима за обављање различитих послова, од снабдевања грађана старијих од 65 година, рада у медицинским установама, до ангажовања пензионисаних војних лекара.

---

²¹ Одговорност је кадровске службе.

²² Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, *op. cit.*

²³ “Serbia Military Strength (2020)”, *Global Firepower Index*, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=Serbia,26/08/2020.

²⁴ Милан Галовић, „Војни резервисти у борби против ковида 19“, *Политика*, 03. април .2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/451490/Vojni-rezervisti-u-borbi-protiv-kovida-19,26/08/2020>.

Према доступним домаћим изворима у јединице радне обавезе позвано је 30 лица у Новом Саду и 30 у Београду искључиво за обављање немедицинских послова²⁵, и то оних који су војни рок одслужили цивилно у домовима здравља. Првенствено су били ангажовани они који немају радно ангажовање.

Већ на самом почетку видело се да Србија нема припремљене јединице цивилне заштите и радне обавезе за овакве ситуације и поред релативног изобиља у људству. Зато се морало прибећи вансистемским решењима попут позивања волонтера, уместо да су ангажоване већ спремне јединице. Јединице, посебно радне обавезе, не захтевају ни посебну обуку ни опрему, па је нејасно због чега нису биле формиране. Слична ситуација била је и током поплава 2014. године.

Потврда да је ситуација далеко од идеалне стигла је у виду одговора Министарства одбране Политици²⁶. У њему се наводи: „И у наредном периоду, на основу захтева Сектора за ванредне ситуације МУП-а, центри Министарства одбране за локалну самоуправу наставиће да врше попуна јединица цивилне заштите људством, као и покретним и непокретним стварима посебне намене. Очекује се додатна ангажованост територијалних органа Министарства одбране, пре свега у виду пружању стручних објашњења и подршке јединицама локалне самоуправе како би се успешно извршило формирање и попуна јединица цивилне заштите опште намене, али и специјализованих јединица цивилне заштите за узбуњивање која ће из надлежности МУП-а прећи у надлежност градова и општина“. Из наведеног би се могло закључити да су јединице цивилне заштите и радне обавезе у фази формирања.

„Обука и припрема становништва су такође запуштени. Тек од пре две године, односно након 28 година од укидања предмета Општенародна одбрана и друштвена самозаштита, у средњошколске клупе ученика завршних разреда, дакле, пунолетних особа, вратила се настава о основама система одбране Републике Србије кроз факултативно спровођење. Одељењским старешинама у извођењу наставе стручну помоћ пружају и припадници Министарства одбране и Војске Србије, као и резервне војне старешине“²⁷.

Овде, међутим, не треба сметнути с ума да према члану 91. Закона о војној, радној и материјалној обавези јединице радне обавезе се ангажују само у условима ванредног и ратног стања²⁸ и да у другим случајевима њихово ангажовање није

---

²⁵ Ibid.

²⁶ Милан Галовић, „Повратак народне одбране“, *Политика*, 23. март .2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/450604/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5-%D0%BE%D0%B4%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5>, 26/08/2020.

²⁷ Ibid.

²⁸ “Закон о војној, радној и материјалној обавези (2018)“, Службени гласник РС, бр. 88/2009, 95/2010 и 36/2018, Београд, 10. мај 2018.

могуће, односно у овом случају њихово масовно ангажовање није било могуће, већ на нивоу позваних појединаца, што је свакако регулативни недостатак.

Као извор људства обученог за већину послова из области одбране и безбедности, не би требало заборавити привредна друштва која се баве приватним обезбеђењем. Према подацима Привредне коморе Србије тренутно се овим пословима бави 314 компанија са око 27.000 запослених. Ове организације могу послужити као значајан извор људства, извор информација, али и самостално или у координацији могу обављати одређене безбедносне задатке. Бројеви се иначе значајно разликују у различитим изворима. По неким изворима у овом сектору ради између 40 и 60.000 људи, од којих 50% ради „на црно“²⁹.

У суседној Хрватској поучени искуствима изјављују: „Даље ћемо покушавати да проширимо Цивилну заштиту и инсистираћемо и даље на увођењу обавезног војног рока, јер је ово показало да су нам кључни клинци од 18 до 30 година. Војни рок на четири месеца, по швајцарском моделу, исто за жене и мушкарце“, казао је Калинић, како преноси Танјуг³⁰.

Калинић је рекао да су Хрвати нација са мало људи и да је обавезни рок једино решење да би у кризним ситуацијама могло адекватно да се реагује. Вероватно је да Србија мора озбиљно да размотри исте предлоге. У Србији можда број људи није проблем, али се свест, информисаност, обученост, однос према личној и колективној безбедности, разумевање хијерархије, процедуре и дисциплина свакако морају унапредити.

Интелектуални ресурси³¹

Када се посматра по струкама од посебног значаја за војнобезбедносни сектор, у Србији има око 20.000 инжењера са лиценцама (према подацима Инжењерске коморе Србије) и приближно исто лекара. Процена је да се годишње на студије упише око 5.500 студената ИТ технологија.

Тренутно у Србији ради око 12.000 научника и истраживача. Процењује се да је 30.000 српских научника и истраживача у дијаспори. Треба напоменути да Србија данас има готово 11.000 универзитетских наставника и око 5.000 сарадника у настави који тренутно школују око 240.000 студената, од којих око 100.000 на буџету (око 30.000 дипломира годишње са државних и око 7.000 са приватних

---

²⁹ Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, оп. cit.

³⁰ „У Хрватској обавезни војни рок по швајцарском моделу?“ *Политика*, 17. април .2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/452436/U-Hrvatskoj-obavezni-vojni-rok-po-svajcarskom-modelu>, 27/08/2020.

³¹ Одговорност је кадровске службе.

универзитета). Наводно трећина инжењера оде у свет чим дипломира, а у дијаспори ради око 10.000 наших лекара³².

Дванаест научних института (из области природних и математичких наука) покривају области: нуклеарних наука, физике, хемије, медицине, вакцина и серума, биологије, генетике и мултидисциплинарних истраживања. Поред ових постоји 17 института из области друштвено-хуманистичких наука који поред осталог изучавају проблеме из области: економије, економике пољопривреде, међународне политике и привреде, као и криминологије³³.

У Србији постоји један истраживачко-развојни институт из области природно-математичких наука, 11 из области техничко-технолошких наука и 16 из области биотехничких наука. Техничко-технолошке науке покривају области нуклеарних технологија, електротехнике, електронике и телекомуникација, науке о материјалима, водопривреде, архитектуре и урбанизма, и тек два везана за компаније, нека подручја у машинству и један за област рударства и металургије. Институту из области биотехничких наука покривају све области пољопривреде и шумарства³⁴.

Када се на број од око 12.000 научника и истраживача запослених у институтима додају подаци о бројевима истраживача и инжењера у великим пројектним предузећима (институтима) попут Енергопројекта или Војнотехничког института и оних са универзитета, бројка вероватно премашује 40.000 људи који могу учествовати у креативном решавању проблема које намећу кризне ситуације³⁵.

Резултати овог ресурса за време пандемије су били више него запажени. Србија је произвела сопствени респиратор. Заслуга за овај посао припада компанији „Смарт Рисрч“ и Институту Михајло Пупин, који су направили пет прототипских уређаја за механичку вентилацију плућа – респиратора који ће бити употребљиви након добијања свих потребних лиценци³⁶. Институт за примену нуклеарне енергије развио је серолошке тестове за коронавирус. Институт ће стандардизовати производњу тестова који ће да утврди, да ли је организам тренутно изложен или је некад био изложен вирусу SARS-Cov-2. Тест би требало да буде ефикасан чак и у

---

³² Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, op. cit.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Марко Николић, „Српски хероји направили респиратор вреднији од злата“, *Спутњик*, 24. мај .2020, https://rs.sputniknews.com/radio_tehnogram/202005241122640224-srpski-heroji-napravili-respirator-vredniji-od-zlata-video/, 27/08/2020.

случају да вирус мутира³⁷. Овде треба додати и опремање и прилагођавање две у суштини пољопривредне лабораторије за анализу тестова на вирус.

Фонд за иновациону делатност одобрио је 53 милиона динара за финансирање 12 иновативних пројеката предузећа чији је циљ сузбијање ефеката пандемије изазване коронавирусом. У кратком периоду биће развијено и доступно за коришћење 12 решења, попут већ споменутог респиратора, нове врсте заштитне маске са измењивим НЕРА филтером за вишеструку и дугорочну употребу, кабине за дезинфекцију која је намењена употреби на јавним местима и локацијама од интереса, мобилног пулта за бесконтактно мерење температуре и ручну дезинфекцију, преносиви озонизатори за брзу и безбедну дезинфекцију објеката од критичног значаја итд³⁸.

Набавке и помоћ

Први авиони са помоћи за Србију су стигли из Кине. Кина је помогла у тренутку када је постојао проблем са набавкама и допремом опреме. Из Кине је стигла заштитна опрема, две машине за производњу заштитних маски и одела, две модерне лабораторије за коронавирус капацитета 3.000 тестова дневно. Кина је поклонила 100 клиничких респиратора.

Помоћ у материјалу Србији стига је и из Уједињених Арапских Емирата крајем марта (око 10т) са заштитним оделима, болничким оделима, рукавицама, заштитом за ципеле, маскама, санитизерима и сл.

Укупно 11 авиона слетело је на батајнички аеродром носећи помоћ из Руске Федерације. Из Москве је стигла помоћ у заштитној опреми, али и машинама за дезинфекцију отворених простора. Руско Министарство одбране послало је 87 војних вирусолога и лекара, специјалну опрему и технику, укључујући заштитна средства и 16 јединица војне технике. Из Турске су стигле маске, одела и тестови, као и из Мађарске.

Путовања људи су била практично обустављена, док је транспорт робе текао несметано. Помоћ је пристизала авионима. Две Владине уредбе које регулишу проток саобраћаја и неопходну документацију су донете током ванредног стања.

---

³⁷ „Успех Српских научника: Направили тест на корону, ради чак и ако ВИРУС МУТИРА“. *Блиц*, 12. мај .2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/uspeh-srpskih-naucnika-napravili-test-na-koronu-radi-cak-i-ako-virus-mutira/7m5mzdm>, 27/08/2020.

³⁸ „Представљени резултати јавног позива за сузбијање ефеката пандемије COVID-19“, *Фонд за иновациону делатност Републике Србије*, 18. мај 2020, <http://www.inovacionifond.rs/info/predstavljени-rezultati-javnog-poziva-za-suzbijanje-efekata-pandemije-covid-19>, 27/08/2020.

Набавке су се углавном одвијале по упрошћеним процедурама (рестриктивни поступак) у складу са члановима 7, 36, 131, 131а, 131б, 131в, 131е, Закона о јавним набавкама³⁹ јер се захтевала хитност у поступању.

Снабдевање храном

Србија се према површини обрадивог земљишта по становнику налази на 17. месту међу 206 земаља и територија са 0,48 хектара, што је више него двоструко више од светског просека. Рачуна се да је за прехранбену самоодрживост становништва потребно 0,2 хектара по становнику. С обзиром на то да има више него два пута обрадивих површина него што је потребно по становнику, као и на повољне климатске и друге факторе, Србија би требало да може да задовољи своје потребе у храни у потпуности⁴⁰.

Током ванредног стања донето је пет уредби којима се регулише ова област. Оне су се тицале забране извоза основних производа битних за становништво, висине цена основних и животних намирница и премија за млеко.

Привредна комора је све време пратила кретање на тржишту и прикупљала податке из 11 највећих трговинских ланаца. За викенд 14. и 15. марта, који је претходио увођењу ванредних мера, забележен је највећи раст тражње у свим категоријама основних животних намирница – брашна за чак 463,2%, соли 412%, рибљих конзерви 324,2% одсто, тестенина 285,5%, уља 264%. Потражња је била велика посебно за намирницама продуженог рока трајања, што се приписује психолошком ефекту стварања залиха у домаћинствима. Нешто мањи је био скок тражње за шећером 19,2%, свежеом рибом 14,4%, сољу 9,7%, јајима 9,1% и свежим месом 8,4%. Скокови тражње нису били само на почетку кризе, тако је нпр. у четвртак 7. маја, дошло је до раста тражње за тестенином 85,2%, уљем и детерџентима.⁴¹ У Данској је на интересантан начин решено стварање непотребних залиха. Тамо су за једно паковање средства за дезинфекцију наплаћивали 5,5 евра, а цена за два комада је била 134 евра⁴². Креирањем одговарајућих прописа ова идеја се може применити и код нас.

---

³⁹ „Закон о јавним набавкама (2015)“, Службени гласник РС, бр. 68/2015, Београд, 04. август 2015.

⁴⁰ Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, оп. cit.

⁴¹ Подаци Привредне коморе које преноси портал InfoBiz. Видети: „Овако су Срби куповали први и последњи дан ванредног стања, само за једном намирницом скок 500%“, *InfoBiz*, 09. мај 2020, <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3187674-neverovatne-cifre-ovako-su-srbi-kupovali-prvi-i-poslednji-dan-vanrednog-stanja>, 29/08/2020.

⁴² „У Данској средство за дезинфекцију 5,5 евра, цена за два комада – 134 евра“, *N1*, 21.03.2020, <http://rs.n1info.com/Lifestyle/a580493/U-Danskoj-sredstvo-za-dezinfekciju-5-5-evra-cena-za-dva-komada-134-evra.html>, 29/08/2020.

Уочи и на почетку ванредног стања знатно је била повећана потражња, да би се стабилизовала већ од 30. марта. Залиха основних намирница је било довољно. Прво је забрањен, па дозвољен извоз брашна. Воћа је било довољно. Јабука је било у резерви. Увозили смо велике количине поврћа и поред велике домаће производње. До евентуалних проблема је могло да дође са снабдевношћу јужним воћем да је Турска затворила границе⁴³. Највећи проблеми били су са недостатком паковања од 1 кг брашна и регулисањем кретања пољопривредника који су морали да обављају радове. Нађено је решење да се пољопривредницима дозвољава кретање на тракторима.

Индустријска производња

Обнављање производње квасца у Србији симбол је процеса који ће неумитно захватити све земље после пандемије короне, а то је јачање одређених стратешких сектора привреде и „минимум самодовољности“.

Квасац је производ кога није било довољно ни у кризи изазваној короном 19, нити када су уведене санкције 1990-тих. Квасац се увозио из Мађарске и Хрватске. Компанија Биоспрингер РС у Сенти почела је производњу квасца пуним капацитетом у понедељак, 23. марта, а продукција у малим паковањима је била увећана чак 450%, а у паковањима од 500 грама за пекаре – за 100%. План је био да се достигне месечна производња од 900 тона квасца, четири пута више у односу на дотадашњу⁴⁴.

„Прва Искра наменска а.д.“ Барич произвела је средстава за дезинфекцију на бази персирћетне киселине. Успели су да увезу сировине тако да могу направити више од милион литара дезинфекционог средства⁴⁵.

Фабрика „Панон“ у Црвенки после пет година обновила је производњу алкохола (етил-алкохол у концентрацијама од 96% и 70% свакодневно по 30.000 литара). Тренутно је седиште „Панона“ регистровано у Келебији, а фирма је у поступку реорганизације, са пореским дугом од 125 милиона динара. Почетком године

---

⁴³ Јелица Антељ и Ивана Албуновић, „Да ли ће од маја бити довољно хране“, *Политика*, 31.03.2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/451279/Da-li-ce-od-maja-biti-dovoljno-hrane>, 29/08/2020.

⁴⁴ „Учетворостручена производња квасца у фабрици у Сенти“, *Енергетски портал*, 26. март .2020, <https://www.energetskiportal.rs/ucetvostroscena-proizvodnja-krasca-u-fabrici-u-senti/>, 30/08/2020.

⁴⁵ М. Г, „Одбрамбена индустрија произвела средство за дезинфекцију“, *Политика*, 20. март .2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/450432/Odbrambena-industrija-proizvela-sredstvo-za-dezinfekciju-FOTO>, 30/08/2020.

закупац је постала „Лион група“ из Суботице, која је заинтересована за куповину црвеначке „Шпиритане“⁴⁶.

У Црвенки се започела производња натријум-хипохлорита за комуналну хигијену у фирми „Сигма“, а слично је урађено и у Сремској Митровици, Новом Саду и Бајмоку, где је такође произвођен натријум хипо-хлорид, који је дезинфекционо средство за подове, равне и отворене површине у количини од пет тона концентрата, односно 50.000 литара дезинфекционог средства⁴⁷.

У Суботици, Новом Пазару, Трстенику, Пожаревцу и на још неким местима су се шиле маске⁴⁸. У процес производње су се укључивали и волонтери, факултети, власници ЗД штампача и други (нпр. Фејсбук група Визионари Србије). За производњу маски стигла је и машина из Кине.

Индустријска производња уопште смањена је за 16,6% у односу на 2020, чему је посебно допринео пад у прерађивачкој индустрији. Производња аутомобила, једног од главних српских извозних производа, пала је за 50%.⁴⁹ Порасла је производња фармацеутских производа и препарата, док је пала производња у металској индустрији. Остале индустрије нису имале пад. Истовремено рударска производња остала је готово иста⁵⁰.

Од почетка године извоз је био вредан 5,24 милијарде евра, и мањи је за 5% у поређењу са истим периодом 2019, а увоз је „тежио“ 7,4 милијарди, што је смањење од 1,7% на годишњем нивоу⁵¹.

Комисија за контролу државне помоћи одобрила је давање бесповратних средстава од 14,4 милиона евра за компанији „Хенкел“ за инвестицију од 93,5 милиона евра за изградњу нове производне линије и проширење капацитета фабрике кућне хемије у Крушевцу. Уколико је ова линија намењена производњи која до сада није била у Србији, ова подстицајна мера ће донети

---

⁴⁶ З. Рајић, „Обновили производњу алкохола: "Панон" оживео усред епидемије“, *Новости*, 13. мај 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:864449-Obnovili-proizvodnju-alkohola-Panon-oziveo-usred-epidemije>, 30/08/2020.

⁴⁷ „У Суботици почела производња средстава за дезинфекцију, а у Новом Пазару маске“, *Политика*, 23. март 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/450515/U-Subotici-rocela-proizvodnja-sccedstava-za-dezinfekciju-a-u-Novom-Pazaru-maski#>, 31/08/2020.

⁴⁸ С.Б, „Кројачи шију маске у Трстенику и Пожаревцу“, *Новости*, 21. март . 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:854341-Krojaci-siju-maske-u-Trsteniku-i-Pozarevcu>, 31/08/2020.

⁴⁹ „Производња у аутоиндустрији Србије преполовљена због короне“, *Политика*, 20. јун .2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/456630/Proizvodnja-u-autoindustriji-Srbije-prepolovljena-zbog-korone>, 31/08/2020.

⁵⁰ <https://www.stat.gov.rs/media/5239/industrijska-proizvodnja.pdf>

⁵¹ „Спољнотрговинска робна размена, за текући период и април 2020.“, *Републички завод за статистику*, 29. мај 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr-Cyrl/vesti/20200529-spoljnotrgovinska-robna-razmena-za-tekuci-period-i-april-2020>, 31/08/2020.

вишеструку корист. Управо су детерџенти били дефицитарна роба током санкција у 1990-тим⁵².

За регулисање ове области донете су четири уредбе и одлуке којима су се ограничавале цене у малопродаји, изменили неки технички захтеви и стандарди и забранио извоз лекова.

Информационо-комуникациони ресурси⁵³

У Србији је тренутно активно око 120 ТВ станица и око 250 радио-станица. То практично значи да свака општина има сопствену радио-станицу, а две трећине имају и ТВ станицу. Дисперзија информација преко великог броја радио и ТВ станица даје потенцијал флексибилности домаћем информативном сервису. Истовремено, локална средства масовног информисања имају велику улогу у обавештавању локалних заједница о ситуацији и потенцијалним опасностима карактеристичним за ужу средину. Претходном треба додати податак да 64,5% Срба има компјутер, а корисника мобилне телефоније има више од 9 милиона, што превазилази укупан број становника Србије. Број интернет претплатника је већи од 6 милиона.⁵⁴

Из претходног произилази да практично не постоји породица у Србији без телевизора ни појединац без мобилног телефона, што пружа могућност преношења информација до свих грађана. То је коришћено за наставу ђацима основних и средњих школа и барем једанпут слањем упозоравајуће СМС поруке. Ипак, постоји мањак компјутера да би се осигурала настава на даљину путем савремених апликација, јер немају сви компјутер.

Држава би требала да набави таблете за све ђаке и да мерама подстицаја утиче на замену застарелих мобилних телефона да би се омогућила инсталација апликација које би могле да послуже повећању безбедности грађана.

За будућност је вероватно интересантан пример Чешке, где је тестиран тзв. паметни карантин – праћење људи преко коришћења телефона и банкарских картица. Паметни карантин подразумева да се преко података од провајдера мобилне телефоније и са банкарских картица убрзано трасирају контакти људи заражених коронавирусом. „Паметни карантин“ подразумева то да ће уз сагласност зараженог посредством података од провајдера његовог мобилног телефона бити проверавани ГПС локације и на основу плаћања банкарском картицом где све се кретао у последњих пет дана и кога је могао да сретне и

---

⁵² „Хенкел“ добија 14.4 милиона евра од државе за проширење производње у Крушевцу, *Политика*, 04. мај 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/453433/Henkel-dobija-14-4-miliona-evra-od-drzave-za-prosirenje-proizvodnje-u-Krusevcu>, 01/09/2020.

⁵³ Одговорност телекомуникационе и ИТ службе.

⁵⁴ Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, op. cit.

зарази. „Паметни карантин“ организовала је војска, а том мером управљао је шеф националног Централног кризног штаба. За „паметни карантин“ војска је издвојила 253 војника и 82 возила, а генералштаб има епидемиологе, лекаре и своје три болнице⁵⁵. Постоји и супротан пример, Врховни суд Израела забранио је обавештајној агенцији да прати локацију телефона корисника заражених коронавирусом⁵⁶.

Ресурси здравствене заштите⁵⁷

У Србији је закључно са 31. 12. 2017. године било обавезно здравствено осигурано 6.901.482 грађана, од чега је 1.962.002⁵⁸ пензионера. Према подацима Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић – Батут“ „на дан 31. 12. 2018. године је у систему здравствене заштите Републике Србије (здравствене установе у Плану мреже) било запослено укупно 101.498 радника. Здравствених радника и сарадника са високом стручном спремом било је 24.816. Доктора медицине било је 19.984 (81%), доктора стоматологије 1.607 (6%), фармацеута 1.653 (7%) и осталих 1.572 (6%). Међу докторима медицине било је 5.274 доктора без специјализације (26%), од тога 2.803 доктора опште медицине (14%) и 2.471 лекара на специјализацији (12%). Укупан број лекара специјалиста износио је 14.710 (74%). Удео жена међу запосленим докторима медицине (65%) знатно је већи у односу на мушкарце (35%). Од укупно 1.607 стоматолога у здравственим установама у Републици Србији 840 (52%) су специјалисти, док је од 1.653 запослених фармацеута њих 308 (19%) са специјализацијом. У здравственим установама 2018. године било је укупно 10.138 здравствених радника и сарадника са вишом стручном спремом, од чега 5.710 (56%) медицинских сестара-техничара. Са средњом стручном спремом било је запослено 44.825 здравствених радника и сарадника, од тога 30.982 (69 %) медицинских сестара-техничара. У здравственим установама било је запослено и 21.517 немедицинских радника, од тога 7.402 (34%) административних радника и 14.115 (66%) техничких радника.“⁵⁹

---

⁵⁵ „Шта је 'паметни карантин' који уводи Чешка“, Б92, 30. март .2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?уууу=2020&mm=03&dd=30&nav_category=78&nav_id=1670981, 01/09/2020.

⁵⁶ „Врховни суд одлучио - До даљег се обуставља надзор становништва“, Б92, 28. април 2020, https://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?уууу=2020&mm=04&nav_id=1678758, 01/09/2020.

⁵⁷ Одговорност санитетске службе.

⁵⁸ „Број осигураника“, Републички фонд за здравствено осигурање, <https://www.rfzo.rs/index.php/broj-osiguranika-stat>, 01/09/2020.

⁵⁹ *Здравствено-статистички годишњак Републике Србије 2018*, Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“, Београд, 2019, <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2018.pdf>, стр. 62.

За остваривање законом утврђених права на болничку здравствену заштиту у Републици Србији предвиђено је 38.611 болничких постеља, односно до 5,5 постеља на 1.000 становника, и то за болничке постеље:

1) краткотрајну хоспитализацију акутно оболелих и повређених:

- а) на секундарном нивоу 24.694
- б) на терцијарном нивоу 6.000

2) продужено лечење и дуготрајну хоспитализацију:

- а) психијатријских болесника 3.250
- б) оболелих од туберкулозе, неспецифичних обољења плућа и других хроничних обољења и стања 1.282

3) рехабилитацију у специјализованим болничким установама 3.430

Под болничким постељама не подразумевају се постеље у дневним болницама, неонатолошким одељењима породилишта, ни постеље за пратиоца, као ни постеље у стационару дома здравља, заводу за здравствену заштиту студената, завода за геријатрију и палијативно збрињавање, односно постеље у ванболничком породилишту дома здравља⁶⁰.

Према подацима Уредбе о плану мреже здравствених установа за 2020.⁶¹ систем здравствене заштите обухвата 366 здравствених установа:

- 161 дом здравља;
- 38 апотека;
- 83 болнице (опште и специјалне);
- 20 института;
- 7 клиника;
- 6 клиничко-болничка центра;
- 4 клиничка центра (Београд, Крагујевац, Ниш, Нови Сад)
- 44 завода (за јавно здравље, судску медицину, трансфузију итд)
- Војномедицинска академија (ВМА) и
- 2 војномедицинске установе.

Нема званичних података новијих од 2018. године. Оно што је евидентно је да се број постеља у државном здравственом систему Србији готово није променио од

---

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ „Уредба о плану мреже здравствених установа (2020)“, *Службени гласник РС*, бр. 5/2020, 11/2020, 52/2020 и 88/2020, Београд.

2014. до 2018. године, али се број установа повећао. Укупан број здравствених радника опао је за око 8% у посматраном периоду⁶².

Србија спада у горњу петину по броју лекара по глави становника. По том броју Србија се налази испред Сједињених Америчких Држава, Румуније, Јапана, Словачке, Хрватске, Пољске, Луксембурга, Ирске и свих других држава некадашње Југославије, али је истовремено иза осталих држава ЕУ и Русије. Највише лекара по глави становника има Куба (160% више лекара по глави становника од Србије, а у ЕУ Монако има нешто више од 100% више лекара од Србије)⁶³. Србија има око 50% више лекара по глави становника од Румуније или Црне Горе.

У приватном сектору функционише 1.020 ординација, 2.000 апотека, 2.500 стоматолошких амбуланти, 200 лабораторија, 155 поликлиника, 18 домова здравља, 12 општинских и 76 специјалних болница, као и 5 завода за радиолошку дијагностику. Стални посао у приватном сектору има 4.233 лекара који раде са око 7.000 хонорарних лекара. Могло би се рећи да свака општина у Србији има дом здравља и барем неку ординацију, а да на две-три општине долази једна болница. То би значило да је покривеност територије медицинском заштитом задовољавајућа⁶⁴.

Расходи за здравствену заштиту у дужем периоду показују релативну стабилност. Издвајања за здравствену заштиту као проценат од бруто домаћег производа (5–10%) изнад су просека Европске уније и већине европских земаља. Међутим, Република Србија издваја у апсолутном износу мала средства (око 1,8 милијарди евра) за здравствену заштиту у поређењу са другим европским земљама, што је последица релативно ниског нивоа БДП-а⁶⁵.

Тржиште лекова Србије по подацима ИМС за 2015. годину износи око 788 милиона евра. Количински домаћи лекови чине 62%, а увозни 38% (у финансијско-вредносном смислу ситуација је обрнута). Болничке и државне апотеке дистрибуирају око 52% укупне количине лекова, остатак се дистрибуира преко приватних апотека. Највећи српски произвођачи лекова су: „Хемофарм“ Вршац, „Здравље“ Лесковац и „Галеника“ Београд (више од 95% домаће производње). Вредност извоза лекова је преко 212 милиона долара, а увоз око 185 милиона долара⁶⁶.

Током ванредног стања ова област је регулисана помоћу седам уредби и наредби везаних за проглашење епидемије, забране и ограничења посета и кретања,

---

⁶² Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, op. cit.

⁶³ “Health Workforce”, *World Health Organization*, https://www.who.int/gho/health_workforce/physicians_density/en/, 03/09/2020.

⁶⁴ Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, op. cit.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

организовању и спровођењу мера карантина и отварању привremenih објеката за смештај. Од материјала су набављани респиратори, заштитна опрема и сировине за лекове.

Борба против пандемије показала је да српски здравствени систем има довољно капацитета, односно отпорности, али и флексибилности да се избори са оваквим изазовима. Није дошло до преоптерећења система. Не треба, међутим, изгубити из вида да су капацитети смањени у односу на претходне године. Стање је поправљено већим пријемом младих лекара током епидемије. Дограђен је део ВМЦ у Београду, капацитета 170 постеља.

Интересантно је да капацитети приватног сектора нису готово уопште ангажовани. Једино логичко објашњење за ово лежи у чињеници да се употреба ових ресурса мора надокнадити према тржишним ценама и да се желело избећи излагање додатним трошковима.

Стамбени и смештајни ресурси⁶⁷

Статистички годишњак Р. Србије за 2016. годину наводи да постоје 834 туристичка смештајна објекта са 43.603 смештајних јединица и 102.940 лежаја⁶⁸.

Туристички објекти нису коришћени иако су били стављени на располагање Влади. За отварање привremenih болница су се углавном користила сајамске хале. Војска је за ове потребе имала довољно намештаја и опреме.

Могло би се закључити да у Србији постоје више него довољни смештајни капацитети за сличне кризне ситуације.

Енергетика и инфраструктура

Електрична енергија се показала као кључни ресурс током пандемије ковида 19. Да ње није било довољно, не би се могло ни радити ни учити на даљину, ни комуницирати са грађанством, ни наручивати роба, ни задовољавати свакодневне потребе.

Горива је било у изобиљу, а цене су падале због наглог смањења потрошње (и до 40%) и несугласица највећих светских произвођача нафте. Није било прекида снабдевања гасом.

Србија није имала несташице енергената. Грејна сезона је чак продужена.

Проблема са саобраћајном инфраструктуром није било и саобраћај, иначе смањеног интензитета, несметано се одвијао.

---

⁶⁷ Одговорност интендантске службе.

⁶⁸ Петар Станојевић, Василије Мишковић, Гордана Мишев, *Национална логистика и безбедност*, op. cit.

Најважнија инфраструктура током пандемије је био интернет. „Дигитална агенда“ за Европу предвиђа да до краја 2020. године 100% становништва ЕУ има широкопојасни приступ интернету (интернет, телефон, ТВ и други сигнали се могу пренети) са брзинама већим од 30 МВ/с, а да 50% популације има приступ врло брзим широкопојасним прикључцима са брзинама 100 МВ/с. У 2015. години 78% свих домаћинстава у ЕУ имало је широкопојасни приступ интернету, док је тај број у Србији био 56%. Планови су да се Србија до 2020. године изједначи са ЕУ у смислу широкопојасног приступа интернету. Такође, Србија тежи циљевима које је поставила ЕУ, а којима је предвиђено да брзина интернета буде до 2020. око 100 мегабита у секунди⁶⁹.

Током епидемије, посебно током пробног испита за малу матуру, показали су се недостаци интернет инфраструктуре у Србији: недовољна брзина, проток не покрива целокупну територију земље.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Кризне ситуације са собом носе много неодређености и неизвесности и захтевају брзу реакцију. Потпун и благовремен одговор на све могуће проблеме, ризике и претње није могућ, али је могуће смањити њихове негативне ефекте. У одговору на кризу подједнако су важни отпорност система (првенствено се схвата кроз постојање неопходних снага и средстава) и његова флексибилност (могућност брзог прилагођавања). Ефективнији и ефикаснији одговор на појаве кризних ситуација постиже се кроз скуп припремних радњи које подразумевају проактивну припрему људских и материјалних ресурса, односно управљање превентивним активностима.

Епидемија ковида 19 показала је да су неупоредиво боље прошле земље које имају сопствене прехранбене капацитете, минимум самодовољности у фармацеутском сектору и монетарни суверенитет.

У последње три деценије Србија је остала без многих производних, али и развојних капацитета. Практично се земља вратила у стање пред ратове 1912–1918. године, када је могла самостално да се прехрани, под условом да има ко да обради земљу, а њени индустријски, здравствени и други ресурси били су ограничени, односно отпорност система је била мала. Тада је решење нађено у стварању залиха и ослањању на увоз од савезника. Практично, то је најреалније решење за повећање отпорности и у данашње време.

У кризи изазваној пандемијом ковида 19 показало се да Србија само делимично може да се ослони на отпорност система. Традиционални ресурси и капацитети (производња хране) и они створени још у Југославији и раније (медицински систем) представљали су и овај пут главни ослонац националног логистичког

---

⁶⁹ Ibid.

система, који је обезбедио да Србија поседује ресурсе везане за основне животне потребе и медицинску заштиту. Оно што је свакако позитивно је брза реакција система, односно исказана флексибилност у набавци свега дефицитарног. Као посебно позитиван моменат требало би издвојити ангажовање и резултате домаћих „интелектуалних ресурса“ у развоју опреме, тестова, па и успостављања или ревитализације производних програма за недостајуће материјале.

Припреме за кризне ситуације у Србији се нису показале свеобухватне. Оно што се свакако не може сматрати позитивним је недостатак резерви потребне опреме и материјала. Овај недостатак није само последица недостатка финансија, већ је и последица недостатака у систему планирања који укључују недостатак координације, недовољно јасну расподелу надлежности и анализу ризика и могућих сценарија.

Неизвесност око тока ширења епидемије и недостатак потребне заштитне опреме, тестова, лабораторијских капацитета и другог (што све представља логистику) условио је примену веома рестриктивних мера за очување здравља код становништва на почетку. Када су ресурси обезбеђени и са довољним капацитетима, то је довело до промене стратегије. Дате су и препоруке којима би се управљање логистичком подршком кризним ситуацијама у Србији могло побољшати, посебно у домену отпорности, али и флексибилности.

Оно што би се могло сматрати препорукама на основу изнетих искустава је да треба: обезбедити чување дела новчаних резерви у земљи, оформити и обучити јединица радне обавезе и цивилне заштите, исправити недостатке у прописима по којима је нејасно да ли је могуће масовно ангажовање јединица радне обавезе без проглашења ванредног стања, размотрити увођење војног рока по швајцарском моделу у складу са концептом „тоталне одбране“, увести садржаје из безбедности у систем образовања, јачати интелектуалне ресурсе, њихове компетенције и капацитете, креирањем одговарајућих прописа спречавати стварања залиха код становништва, подстицати сваковрсну домаћу индустријску и пољопривредну производњу, створити залихе критичних роба према дефинисаним приоритетима, детаљније дефинисати критичне робе и услуге. Такође је потребно и утврђивање и очување ресурса за производњу критичних материјала у складу са законом, јачање интернет инфраструктуре, осавремењавање мобилних телефонских апарата, опремање сваког ђака или студента барем таблетом, креирање безбедносних апликација и законско регулисање њихове примене.

ЛИТЕРАТУРА

- “Health Workforce”, World Health Organization,
https://www.who.int/gho/health_workforce/physicians_density/en/.

- "Serbia Military Strength (2020)", Global Firepower Index, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=Serbia.
- „Закон о војној, радној и материјалној обавези (2018)“, Службени гласник РС, бр. 88/2009, 95/2010 и 36/2018, Београд, 10. мај 2018.
- „Успех Српских научника: Направили тест на корону, ради чак и ако ВИРУС МУТИРА“. Блиц, 12. мај. 2020, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/uspeh-srpskih-naucnika-napravili-test-na-koronu-radi-cak-i-ako-virus-mutira/7m5mzdm>.
- „Број осигураника“, Републички фонд за здравствено осигурање, <https://www.rfzo.rs/index.php/broj-osiguranika-stat>.
- „Врховни суд одлучио – До даљег се обуставља надзор становништва“, Б92, 28. април 2020, https://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yyyy=2020&mm=04&nav_id=1678758.
- „Девизне резерве Србије 12,79 милијарди евра на крају априла“, Политика, 14. мај .2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/454131/Devizne-rezerve-Srbije-12-79-milijardi-evra-na-kraju-aprila>.
- „Закон о буџету Републике Србије за 2020. годину (2020)“, Службени гласник РС, бр. 84/2019 и 60/2020, Београд, 24. април 2020.
- „Закон о јавним набавкама (2015)“, Службени гласник РС, бр. 68/2015, Београд, 04. август 2015.
- „Закон о одбрани Републике Србије (2018)“ Службени гласник РС, бр. 36/2018, Београд, 10. мај 2018.
- „Овако су Срби куповали први и последњи дан ванредног стања, само за једном намирицом скок 500%“, InfoBiz, 09. мај 2020, <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3187674-neverovatne-cifre-ovako-su-srbi-kupovali-prvi-i-poslednji-dan-vanrednog-stanja>.
- „Одлука о емисији дугорочних државних хартија од вредности, 05 број 424-2753/2020“, Службени гласник РС, бр. 39/2020, Београд, 21. март 2020.
- „Одлука о одређивању производа и услуга од посебног значаја за одбрану Републике Србије (2019)“, Службени гласник РС, бр. 58/2008 и бр. 26/2019, Београд, 6. јун 2008. и 5. априла 2019.
- „Представљени резултати јавног позива за сузбијање ефеката пандемије COVID-19“, Фонд за иновациону делатност Републике Србије, 18. мај 2020, <http://www.inovacionifond.rs/info/predstavljени-rezultati-javnog-poziva-za-suzbijanje-efekata-pandemije-covid-19>.
- „Производња у аутоиндустрији Србије преполовљена због короне“, Политика, 20. јун .2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/456630/Proizvodnja-u-autoindustriji-Srbije-prepolovljena-zbog-korone>.
- „Спољнотрговинска робна размена, за текући период и април 2020.“, Републички завод за статистику, 29. мај 2020, <https://www.stat.gov.rs/sr->

Cyrl/vesti/20200529-spoljnotrgovinska-robna-razmena-za-tekuci-period-i-april-2020.

- „Стратегија националне безбедности Републике Србије (2019)“ Службени гласник РС, бр. 94/2019, Београд, 27. децембар 2019.
- „У Данској средство за дезинфекцију 5,5 евра, цена за два комада - 134 евра“, Н1, 21.03.2020, <http://rs.n1info.com/Lifestyle/a580493/U-Danskoj-sredstvo-za-dezinfekciju-5-5-evra-cena-za-dva-komada-134-evra.html>.
- „У Суботици почела производња средстава за дезинфекцију, а у Новом Пазару маске“, Политика, 23. март 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/450515/U-Subotici-pocela-proizvodnja-scedstava-za-dezinfekciju-a-u-Novom-Pazaru-maski#!>.
- „У Хрватској обавезни војни рок по швајцарском моделу?“, Политика, 17. април .2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/452436/U-Hrvatskoj-obavezni-vojni-rok-po-svajcarskom-modelu>.
- „Уредба о коришћењу финансијских средстава буџета Републике Србије за време ванредног стања насталог услед болести цовид-19 изазване вирусом Сарс-Цов-2 (2020)“, Службени гласник РС, бр. 38/2020, Београд, 21. март 2020.
- „Уредба о плану мреже здравствених установа (2020)“, Службени гласник РС, бр. 5/2020, 11/2020, 52/2020 и 88/2020, Београд.
- „Учетворостручена производња квасца у фабрици у Сенти“, Енергетски портал, 26. март. 2020, <https://www.energetskiportal.rs/ucetvostroscena-proizvodnja-kvasca-u-fabrici-u-senti/>.
- „Хенкел“ добија 14.4 милиона евра од државе за проширење производње у Крушевцу, Политика, 04. мај 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/453433/Henkel-dobija-14-4-miliona-evra-od-drzave-za-prosirenje-proizvodnje-u-Krusevcu>.
- „Шта је 'паметни карантин' који уводи Чешка“, Б92, 30. март .2020, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=03&dd=30&nav_category=78&nav_id=1670981.
- Eccles, Henry E. Logistics in the National Defence. The Stackpole Co, Harrisburg, 1959.
- Stanojević, Petar, Mišković, Vasilije, Jeftić, Zoran. “Overview of elements of national logistics system in the republic of Serbia”. Vojno delo, Vol. 69, No. 4, 2017, pp. 96–120.
- А. М. „Мали: Апсолутно смо ликвидни, НЕМА ПРОБЛЕМА за плате и пензије“, Блиц, 12.03.2020, <https://www.blic.rs/biznis/vesti/mali-apsolutno-smo-likvidni-nema-problema-za-plate-i-penzije/g26dk96>.
- Антељ, Јелица, и Албуновић, Ивана. „Да ли ће од маја бити довољно хране“, Политика, 31.03.2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/451279/Da-li-ce-od-maja-biti-dovoljno-hrane>.
- Б. С. „Кројачи шију маске у Трстенику и Пожаревцу“, Новости, 21. март .2020, <https://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:854341-Krojaci-siju-maske-u-Trsteniku-i-Pozarevcu>.

- Г. М. „Одбрамбена индустрија произвела средство за дезинфекцију“, Политика, 20. март. 2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/450432/Odbrambena-industrija-proizvela-sredstvo-za-dezinfekciju-FOTO>.
- Галовић, Милан. „Војни резервисти у борби против ковида 19“, Политика, 03. април .2020, <http://www.politika.rs/scc/clanak/451490/Vojni-rezervisti-u-borbi-protiv-kovida-19>.
- Галовић, Милан. „Повратак народне одбране“, Политика, 23. март. 2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/450604/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5-%D0%BE%D0%B4%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5>.
- Здравствено-статистички годишњак Републике Србије 2018, Институт за Јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“, Београд, 2019, <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/pub2018.pdf>,
- Милановић, Озрен. „Нова листа системски значајних банака“, Политика, 17.05.2020, <http://www.politika.rs/sr/clanak/454296/Nova-lista-sistemski-znacajnih-banaka>.
- Николић, Марко. „Српски хероји направили респиратор вреднији од злата“, Спутњик, 24. мај .2020, https://rs.sputniknews.com/radio_tehnogram/202005241122640224-srpski-heroji-napravili-respirator-vredniji-od-zlata-video/.
- Поповић, Небојша. „Корона показала зашто економском моделу Црне Горе истиче рок трајања“, Спутњик 04. април 2020, <https://rs.sputniknews.com/regioni/202004041122243909-korona-pokazala-zasto-ekonomskom-modelu-crne-gore-istice-rok-trajanja-/>.
- Рајић, З. „Обновили производњу алкохола: „Панон“ оживео усред епидемије“, Новости, 13. мај 2020, <https://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:864449-Obnovili-proizvodnju-alkohola-Panon-oziveo-usred-epidemije>.
- Станојевић, Петар, Мишковић, Василије, Мишев, Гордана. Национална логистика и безбедност. Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2017.

SOME ASPECTS OF RESILIENCE AND FLEXIBILITY OF THE NATIONAL LOGISTICS RESPONSE TO THE CRISIS CAUSED BY COVID-19 PANDEMIC

Abstract: Crisis situations bring with them a lot of uncertainty and require a quick reaction. A complete and timely response to all possible problems, risks and threats is not possible, but it is possible to reduce their negative effects. In response to the crisis, the resilience of the system is important (primarily understood through the

existence of the necessary forces and means, ie resources), as well as its flexibility (possibility of quick adjustment). A more effective and efficient response to the occurrence of crisis situations can be achieved through a set of preparatory actions that include proactive preparation of human and material resources, ie management of preventive activities. The paper deals with the aspects of crisis response based on performance of individual logistics functions. The obvious shortcomings of the national logistics system are mentioned. It turned out that Serbia can supply itself with basic living needs on its own. Preparations for crisis situations in Serbia are not systematic and comprehensive. The positive aspects are primarily related to flexibility and improvisation. The flexibility of the system was at the high level and the shortcomings were quickly compensated. It has become clear that Serbia must decide to increase reserves and stocks as the main source of supply in crisis situations. When certain resources were obtained, this led to a change in strategy. Recommendations were also given by which the management of logistical support to crisis situations in Serbia could be improved, especially in the field of resilience, but also flexibility.

Keywords: crisis situation, national logistics, logistics functions, logistics resources, resilience, elasticity

ПАНДЕМИЈСКА КРИЗА И УНИВЕРЗИТЕТ

проф. др Жељко Бралић¹,
проф. др Љубинка Катић²

Апстракт: Пандемија изазвана глобалним ширењем инфекције вируса ковид 19, без стварног преседана у модерној историји, представљала је и још увек представља драматичан и по току и последицама незапамћен изазов у међународним, националним и локалним оквирима. У овом тексту аутори ће покушати да презентују и анализирају утицај пандемијске кризе на универзитетско окружење, полазећи од става да је васпитно-образовни систем, укључујући и високо школство, увек представљао значајан елемент критичне инфраструктуре; дакле, један од битних и најбитнијих друштвених ресурса чије функционисање има приоритетни значај за опстанак и репродукцију сваке друштвене заједнице. Нарочито ће у складу са доступним информацијама и изворима који се односе на глобалну кризу која је још увек у току бити представљени неки аспекти, покушаји и активности универзитета у Кини, као земљи која се прва суочила са епидемијом, а такође ће представити налазе из извештаја Међународне асоцијације универзитета који се односе на кризно реаговање светских универзитета у јеку пандемијске кризе. Посебну пажњу у средишњем делу рада посветиће онлајн настави као покушају системског и глобалног одговора на кризну ситуацију. Онлајн настава се великом броју универзитета наметнула као могућност одржавања основне наставне делатности универзитета у времену пандемијске кризе и строгих епидемиолошких мера социјалног дистанцирања и ограничавања кретања и контаката. Ова могућност је реализована као нужна и једино могућа у задатим околностима, с тим што су и приступи и реализација неуједначени и релативно произвољни, а објективне оцене о квалитету онлајн наставе у датим околностима тек се очекују, док се пандемијска криза продужава.

Кључне речи: пандемија, криза, универзитет, настава, онлајн настава.

---

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: zeljko.bralic@fb.bg.ac.rs

² Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: ljubinka.katic@fb.bg.ac.rs

УВОД

Пандемија изазвана вирусом ковида 19 изазвала је вишеструку и вишеслојну глобалну кризу незабележених размера и облика, пореметила је нормално функционисање на свим нивоима, од глобалног и регионалног до локалног и персоналног, и то практично у свим важним аспектима живота у савременом свету. Иако је порекло саме актуелне глобалне кризе у здравствено-медицинском сектору, пандемија је изазвала дубоке потресе и поремећаје који тешко погађају економске активности, трговину и саобраћај, друштвене токове и кретања, политичке и међународне односе, а велики поремећаји су настали и у областима културних, васпитно-образовних и спортских делатности. Васпитно-образовни системи, због својих специфичности које подразумевају велики број ученика, студената и особља који су у свакодневном блиском контакту у ванредним околностима, каква је актуелна пандемија, представљају изузетно велики здравствено-епидемиолошки ризик. Такви системи су се од самог почетка пандемијске опасности нашли у кризној ситуацији која је захтевала брзо и флексибилно реаговање, и то у околностима које су и за глобалне и за националне оквире практично без преседана. Анализе и истраживања која се односе на различите нивое и делове школских и васпитно-образовних система у извесном броју су већ објављена, мада у наредном периоду тек треба очекивати обиље различитих научних и стручних радова који ће се бавити пандемијском кризом у васпитању и образовању.

У овом раду покушаћемо да прикажемо неке до сада познате покушаје и искуства у реаговању на пандемијску кризу у високошколском образовању. Постојећа искуства и информације о реаговању универзитета на кризу изазвану пандемијом дају основа и за неке прелиминарне закључке и препоруке за поступање у наредном периоду, будући да је пандемијска криза и даље у току и да се може очекивати да потраје и наредних месеци (ако не и година); дакле, много дуже него што се у стручним круговима првобитно процењивало.

ИСКУСТВА КИНЕСКИХ УНИВЕРЗИТЕТА

Зачеци будуће пандемије изазване ширењем вируса ковида 19 јавили су се у Кини у граду Вухану (провинција Хубеј), у децембру 2019. године, да би се епидемија за само тридесет дана из Вухана проширила на Народну Републику Кину у целини. Због брзине ширења епидемије, уз интензивну географску експанзију и нагли и брзи пораст броја случајева инфекције, овакав догађај је био до тада незапамћен и

у почетку је као крајње драматичан убрзано преоптеретио јавноздравствене службе и капацитете, „посебно у граду Вухану и провинцији Хубеј“.³

Ширење информација из Кине ка глобалној јавности о новој заразној болести било је, супротно негативним оценама у извесним круговима, релативно брзо и ефикасно. Светска здравствена организација обавештена је о избијању епидемије 31. децембра 2019. године, у тренутку када је забележено 27 случајева (без иједног фаталног исхода до тада), док је у избијању епидемије SARS 2002–2003. године одговарајућа информација уследила након 300 забележених случајева, уз 5 умрлих пацијената.⁴ Узрочник заразе (нови коронавирус 2019, 2019-nCoV) идентификован је већ 7. јануара⁵, врло брзо је секвенциран његов геном, који је глобално прослеђен 13. јануара.

Уз затварање града Вухана и још 15 других градова (23. и 24. јануара) кинеске власти су од 1. фебруара наложиле и „продужетак празника“ који је подразумевао забрану похађања школа и радних места.⁶ Забрана се продужила на наредне недеље и месеце, што је целокупан васпитно-образовни и школски систем Кине, укључујући и високо образовање, приморало на брзу и масовну преоријентацију на наставу, образовање и учење у новим и до сада незабележеним околностима, које су захтевале да школске и образовне институције функционишу уз минимум или без икаквог контакта, сусрета и окупљања.

У Кини је, дакле, раније него у другим земљама дошло до поремећаја у редовном функционисању васпитно-образовног и школског система, укључујући и универзитете који су, суочени са здравственом кризом раније невиђених размера, реаговали релативно брзо, налазећи начина да и у новим околностима одрже и очувају своју образовну функцију, уз додатне традиционалне улоге и допринос у домену социјалних служби, научних истраживања и усавршавања стручњака.⁷

---

³ Zunyou Wu, Jennifer M. McGoogan, „Characteristics of and Important Lessons From the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Outbreak in China: Summary of a Report of 72 314 Cases From the Chinese Center for Disease Control and Prevention“, *The Journal of the American Medical Association*, Vol. 323, No. 13, 2020, p. 1240. Текст је објављен 7. априла на основу извештаја Кинеског центра за контролу и превенцију болести, објављеног 11. фебруара 2020.

⁴ Op. cit., p. 1240, 1242. Запажамо да аутори на два места у графикону и табели („Wuhan Health Commission alerts National Health Commission and China CDC, and WHO is notified“, 1240; „China reports a cluster of cases of pneumonia with unknown etiology in Wuhan to WHO“, 1241) као датум обавештавања Светске здравствене организације наводе 31. децембар 2019, док у тексту на стр. 1241 помињу 3. јануар 2020. Други извори, укључујући и Светску здравствену организацију, потврђују да је у питању 31. децембар. (WHO, Novel Coronavirus (2019-nCoV), Situation Report – 1, 21. January 2020., p. 1;)

⁵ Chuanyi Wang, Zhe Cheng, Xiao-Guang Yue, Michael McAleer, „Risk Management of COVID-19 by Universities in China“, *Journal of Risk and Financial Management*, Vol 13, No 36, 2020, p. 1. Рад је објављен 19. фебруара.

⁶ Zunyou Wu, Jennifer M. McGoogan, op. cit., p. 1240.

⁷ Chuanyi Wang, Zhe Cheng, Xiao-Guang Yue, Michael McAleer, op. cit., p. 2.

Већ у почетку епидемијске кризе кинески универзитети су преко својих алумни заједница и група организовали канале подршке за прикупљање материјалне помоћи, нарочито за провинцију Хубеј, тако да су потребни материјали и помоћ стизали из Немачке, Аустралије, САД.⁸

У научноистраживачком пољу универзитетски истраживачки тимови, осим подршке клиничким тимовима, остварили су и значајне резултате који су допринели ширењу научних сазнања о зарази, њеном изазивачу и ширењу епидемије. То је, између осталог допринело сазнањима да постоји значајна подударност у соју вируса изолованог код егзотичне и ретке животиње панголина и вируса који проузрокује епидемију код људи; такође су универзитетски тимови учествовали у пројектовању и производњи првих тестова, укључујући и релативно прецизне брзе тестове за детекцију вируса за само 15 минута.⁹

С друге стране, одржавање редовног наставног процеса на универзитетима у великој мери је морало да буде поремећено, одложено и/или модификовано, што се у кинеским оквирима мора сагледати као изузетно велико искушење, које је захтевало посебно ангажовање наставника и особља, као и флексибилна решења и специфичне мере за функционисање универзитетске наставе, образовања и учења у кризним околностима. Ова решења и мере морале су обезбедити очување наставног и образовног процеса за чак 33.600.000 кинеских студената.¹⁰

Већ у релативно раној фази епидемијске кризе кинески универзитети су се ослонили на могућности које пружа савремена технологија, првенствено на онлајн наставу преко различитих платформи и апликација, с тим што су већ почетна искуства указивала на значајне проблеме и изазове са којима се може суочити универзитет када се мора нагло, брзо и неочекивано ослонити на моделе онлајн образовања и наставе. Неопходно је, између осталог, да се наставници, навикли на традиционалну наставу, релативно брзо и успешно прилагоде новим околностима, приступима, методама и средствима, да би успели да постигну адекватне резултате наставе и исходе учења. Ово принципијелно питање са којим се након кинеских колега суочавао и суочава и глобални универзитетски свет, заиста може значајно „да погоди квалитет терцијарног образовања“, што отвара питање о „незадовољавајућој примени информатичке технологије у разрешавању кризе“.¹¹

---

⁸ Ibid.

⁹ Ibid. У овим значајним истраживањима учествовали су истраживачки тимови са Универзитета у Вухану, Пољопривредног универзитета Јужне Кине, Војне академије Народноослободилачке армије НР Кине, Војномедицинског истраживачког института, шангајског Ђијатонг универзитета (Shanghai Jiaotong University), Тјанђин универзитета (Tianjin University) и других универзитетских и научноистраживачких установа.

¹⁰ Ibid, р. 3. Од ових 33,66 милиона, више од 26% (8,83 милиона) су студенти који студирају изван своје провинције, па им због забране путовања и кретања њихов универзитет у јеку нужних и строгих епидемиолошких мера није био ни физички доступан.

¹¹ Op. cit., р. 6, р. 1.

У сваком случају, на кинеским универзитетима се догађала незабележена масовна „миграција“ са традиционалне директне наставе на онлајн образовање, будући да је кинеска влада препоручивала и захтевала да се поучавање и учење настави без прекида.¹² На позив Министарства образовања Кине универзитети су већ у фебруару установили мрежу подршке и онлајн мрежне платформе за систематску обуку и техничку подршку наставницима који се морају преоријентисати на онлајн наставу, што је требало да ублажи или спречи претходно поменуте тешкоће, као и застоје у наставном и образовном процесу.¹³

Универзитети су спремно и брзо успостављали и реализовали планове за примену онлајн наставе и учења, организовали одговарајуће платформе, обезбеђивали квалитетне изворе за општеобразовне и стручне садржаје који су студентима обезбедили да у посебним и ванредним околностима, и поред отказане редовне наставе, ипак успешно наставе са релативно квалитетним учењем.¹⁴

Сматрамо да је посебно занимљив још један од аспеката реакције „многих водећих кинеских универзитета“ на епидемијски кризу, а тај аспект подразумева „изузетну иницијативу у прихватању друштвене одговорности, отварање платформи за наставу друштву без накнаде, и тако су поделили више од десет хиљада високо квалитетних садржаја и курсева.“¹⁵ Ова иницијатива, заснована на специфичној примени тзв. универзитетске екстензе у ванредним околностима, где се универзитет укључује у управљање кризом тиме што ширем друштвеном окружењу обезбеђује образовне садржаје и могућности учења, представља позитиван пример одговора на кризну ситуацију која је захватила друштво у целини. Обезбеђивање бесплатних образовних садржаја високошколског нивоа овде се схвата као добродошла акција која и грађанима и јавности изван универзитетских кругова пружа могућност да се са кризом, стресом и страхом (у условима епидемијске опасности и строгих епидемиолошких мера забране кретања и ускраћивања социјалних контаката) избори на позитиван и користан начин, учењем и усавршавањем, савладавањем различитих садржаја и програма, задовољавањем својих интересовања и интелектуалне радозналости. Тако се и фрустрација и бројна ограничења која намеће борба против епидемије могу ублажити тиме што ће се многи грађани укључити у образовне акције за које у редовним околностима нису имали могућности.

---

¹² Wei Bao, „COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University“, *Human Behavior and Emerging Technologies*, Vol. 2, No. 2, 2020, p. 1.

¹³ Ibid, p. 3.

¹⁴ Mengqing Kan, Jihe Zhou, „How Do Colleges and Universities Respond to Covid-19: The Experience of Chengdu Sport University“, *Asia Pacific Journal of Public Health*, Vol. 32, No. 4, 2020, p. 2.

¹⁵ У овом погледу посебно су се истакли мрежа за наставу пекиншког универзитета (Peking University Lecture), Онлајн школа Цингхуа универзитета (Tsinghua University Online School), Платформа за учење страних језика пекиншког Универзитета за међународне студије (Beijing Foreign Studies University, Foreign Language Online Learning Platform), и други. Ibid.

ГЛОБАЛНА КРИЗА, ГЛОБАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ

Будући да је Светска здравствена организација 11. марта 2020. и званично прогласила пандемију заразне респираторне болести изазване новим коронавирусом, до 1. априла глобално ширење инфекције довело је до појаве која није забележена у модерној историји – 43% светског становништва (3,4 милијарде људи) нашло се у посебној ситуацији живота у изолацији или карантину, што је обухватало преко 80 земаља. То је довело и до тада незабележених поремећаја високог образовања.¹⁶

О дубини и обиму кризе сведоче драматични подаци које наводи UNESCO: на дан 1. априла школе и универзитети су били затворени у 185 земаља, а то се односило на преко 1,5 милијарди (1,542.412.000) ученика и студената, или 89,4% укупног броја; почетком маја још увек су биле затворене образовне установе у 177 земаља (тима је било погођено 1,268.164.088 ученика и студената, 72,4% уписаних).¹⁷

На новонасталу кризну ситуацију, између осталих, реаговале су и све релевантне међународне асоцијације, укључујући и оне које окупљају, повезују и подржавају универзитете на глобалном плану. У овом тексту посебну пажњу посветићемо истраживањима, иницијативама и препорукама Међународне асоцијације универзитета (International Association of Universities, основана под окриљем UNESCO-а 1950. године), која се оправдано сматра водећом асоцијацијом универзитета у глобалним оквирима.

Међународна асоцијација универзитета се у сарадњи са бројним партнерским организацијама и експертима од самог почетка актуелне кризне ситуације укључила у праћење, прикупљање искустава и информација, успостављање мреже подршке високообразовним установама, организовање анкета и истраживања, објављивање извештаја и препорука за прилагођавање универзитетских установа новонасталим условима глобалне пандемијске кризе.

Асоцијација је планирала три обимна истраживања утицаја епидемије на високо образовање у светским размерама, а већ у мају су објављени резултати, анализе и препоруке на основу првог круга истраживачког пројекта (други круг истраживања планиран је за јесен, а трећи за наредну годину).

Објављени извештај заснива се на анкетном истраживању и одговорима које су послале 424 високообразовне установе из 109 земаља (и две посебне кинеске административне области – Хонг Конг и Макао), подељених на четири светска региона: (1) Африка, (2) обе Америке, (3) Азија и Пацифик, (4) Европа.¹⁸

---

¹⁶ Giorgio Marinoni, Hilligje van't Land, „The Impact of COVID-19 in Global Higher Education“, *International Higher Education*, No. 102, Special Issue, 2020, p. 7.

¹⁷ Giorgio Marinoni, Hilligje van't Land, Trine Jensen, *The Impact of Covid-19 on Higher Education around the World: IAU Global Survey Report*, International Association of Universities, Paris, 2020, p. 8.

¹⁸ Ibid, p. 11.

Прикупљање података и одговора на анкетни упитник трајало је од 25. марта до 17. априла; анкета је претежно нудила вишеструке понуђене одговоре, с тим што су постојала и два отворена питања, и захваљујући одговорима на та питања, било је могуће утврдити неке кључне трендове.¹⁹ Упитник је био тројезични, тако да су одговори могли да се пруже на енглеском, француском и шпанском језику. Скоро две трећине одговора дато је на енглеском језику (64%), а на шпанском само 8%.

Основно и почетно питање гласило је:

*Како је пандемија ковида 19 утицала на вашу институцију?*²⁰

Отворена као и обично, без посебних мера	1%
Отворена као и обично, али уз ограничења кретања	10%
Делимично отворена, уз знатне поремећаје	30%
Све активности у кампусу обустављене, установа потпуно затворена	59%

Убедљиво највећи проценат установа које су у потпуности затворене налазио се у Африци (77%), мада је у време прикупљања одговора Африка званично имала најмањи број пријављених случајева заразе у свету; претпоставља се да је у питању мера превенције која је донета од стране руководства установа или су их на то својим одлукама обавезале националне владе. У том смислу, афрички универзитети су превентивне мере предузимали раније (могуће и благовременије) него већина светских универзитета.

Велика већина анкетираних универзитета (91%) одговорила је да поседује успостављену одговарајућу инфраструктуру за лако преношење нових информација студентима и особљу, с тим што је чак 34% афричких универзитета без овакве критичне инфраструктуре (код осталих универзитета инфраструктуру поседује између 97 и 99%). Пошто је велики проценат афричких универзитета затворен, то указује на веома штетну ситуацију у којој велика већина студената у потпуности губи сваки контакт са својим универзитетом докле год су кампуси и универзитети затворени. С друге стране, мада је у Европи универзитетска структура за комуникацију на високом нивоу (97%), ипак су и тамо пријављене тешкоће у токовима комуникације и информација; важније од саме инфраструктуре може бити „планирање и управљање јасним токовима комуникације да би се обезбедило неопходно вођење у кризама обележеним високим нивоом неизвесности“.²¹

¹⁹ Ibid, p. 10. Отворена питања нису била обавезна, али је ипак 75% испитаника пружило одговоре; испитаници су углавном били ректори, декани, професори, руководиоци и други функционери универзитета.

²⁰ Сви подаци који су у извештају представљени графиконима у нашем тексту су адаптирани, одговори су делимично скраћени и приказани у табелама (прим. аут.).

²¹ Ibid, p. 17.

Сматрате ли да ће ковид 19 утицати на број студената који ће се уписати у следећој школској години?²²

Не	22%
Да, али само на број међународних студената	27%
Да, али само на број локалних студената	5%
Да, на број свих студената	46%

Чак трећина афричких универзитета није очекивала да ће криза негативно утицати на број уписаних студената, док су универзитети у региону Азије и Пацифика у великом проценту (85%) сматрали да ће тај утицај бити веома велик и врло штетан.

На питање да ли су чланови вишег менаџмента или факултета консултовани од стране јавности или владиних званичника у контексту јавних политика везаних за ковид 19, скоро две трећине универзитета (65%) одговорило је потврдно, а само 17% негативно, што упућује на закључак да се светске владе у солидној мери ослањају на експертизу својих универзитета и у кризним ситуацијама каква је активна пандемија.

У питању које се тиче помоћи државне и/или просветне власти универзитетима у савладавању актуелне кризе 48% универзитета одговара да је таква помоћ најављена (у двоструко мањем проценту одговор је негативан, 24%; у 28% одговор је *не знам*), с тим што су најављене различите врсте помоћи, разврстане у неколико категорија.²³

Подршка за регуларно окончање академске године	67%
Финансијска подршка за очекиване губитке у приходима	13%
Саветовање о пропуштеним кредитима за курсеве који су неопходни за напредак / дипломирање	31%
Остало	29%

Највећа подршка државне и просветне власти најављена је универзитетима у Европи (53%), а најмања у Африци (39%).

Више од половине универзитета (54%) сматра да је ковид 19 утицао на сарадњу универзитета са другим универзитетима и партнерским организацијама и асоцијацијама; према очекивањима, претежно је оцењено да је тај утицај био штетан и негативан.

²² Ibid, p. 18, fig. 7.

²³ Ibid, p. 20, fig. 10.

Како је ковид 19 утицао на вашу сарадњу / партнерства?²⁴

Ослабио ју је, морали смо да усмеримо ресурсе на локална питања	51%
Ојачао ју је, координисали смо напоре у одговору на ковид 19	16%
Створио је нове прилике за сарадњу са партнерским установама (нпр. виртуална мобилност, дељење ресурса итд.)	31%

Једна од најтеже погођених области глобалне универзитетске заједнице, узимајући у обзир магнитуду и глобалне размере пандемијске кризе и свеобухватних, нагло увођених, и оштрих епидемиолошких мера, које су обухватиле готово све земље света – јесте свакако и међународна студентска мобилност. Очекивани одговор велике већине универзитета (чак 89%) гласи да ковид 19 јесте утицао на међународну мобилност студената, и то на различите начине.

Какав је утицај ковида 19 на међународну студентску мобилност?²⁵

Међународни студенти су затечени у нашој установи	47%
Наши студенти су затечени у страним установама	37%
Међународни студенти су одлучили да прекину студије	39%
Размена студената је отказана са неким земљама	43%
Целокупна размена студената је отказана	33%

Уместо „физичке“ мобилности студената, неки универзитети су чинили напоре да успоставе и утврде одговарајуће и доступне алтернативе, укључујући и „виртуелну мобилност“.

Да ли је ковид 19 подстакао алтернативе физичкој мобилности студената?²⁶

Не	34%
Да, повећали смо виртуелну мобилност и/или сарадњу у онлајн учењу	60%
У развоју	1%
Планирамо и разматрамо њихов развој	4%
Не знам	1%

Неочекивана је и занимљива (свакако и штетна) чињеница да универзитети у немалом проценту (27%) нису имали (немају) планове за поступање у ванредним ситуацијама (contingency plans), па се мора очекивати да ће пандемијска криза нужно унапредити свест и спремност великог броја универзитета за суочавање са

---

²⁴ Ibid, p. 21, fig. 11.

²⁵ Ibid, p. 27, fig. 15.

²⁶ Ibid, p. 29, fig. 17.

различитим врстама криза.²⁷ Такође се у складу са појачаним интересовањем које пандемијска криза изазива у глобалној јавности може очекивати да се и у студијским програмима светских универзитета уведе, проширују и унапређују садржаји и студије из области кризног менаџмента, кризног комуницирања, епидемиологије, вирусологије, имунологије итд.

Да ли постоје планови за поступање у ванредним ситуацијама?²⁸

Не	27%
Да, постоје у нашој установи	34%
Да, постоје у партнерској установи у иностранству	3%
Да, постоје и у нашој и у партнерској установи	36%

Једна од основних преокупација светских универзитета било је очекивано и предстојеће организовање испитних активности у наступајућем периоду.

Да ли очекујете да ћете бити у могућности да спроведете испите онако како је за овај семестар планирано?²⁹

Да, као и обично	6%
Да, али уз нове мере	45%
Да, али само делимично, део ће бити одложен	14%
Не, већина испита су у ризику да буду одложени	13%
Не, сви испити су обустављени	11%
Не знам	11%

Већина универзитета је одговорила да су (биле) у току расправе о поменутом проблему са испитима, а познато нам је да су се испити на светским (као и на нашим) универзитетима након објављивања извештаја одржали (и одржавају се) уз различите тешкоће и уз примену прилагођених епидемиолошких мера, у складу са актуелним јавноздравственим препорукама, и уз посебне мере и облике полагања испита, ванредне термине и рокове полагања. Све то универзитетску заједницу (студенте, наставно и ненаставно особље) излаже повећаним напорима и захтевима да се у свакој фази епидемије и у специфичним околностима пронађу и реализују одговарајућа решења за реализацију испитних активности уз минимализовање здравственог ризика којем су изложени студенти, наставници и универзитетске службе.

Један од трендова, примећен и на српским универзитетима, јесте (барем привремено) одустајање од усменог испитивања и готово масовна

²⁷ У извештају се значај овог проблема једва помиње, јер под међунасловом *Improving crisis management readiness* (р. 38) једва да постоје три реченице текста. Насупрот томе, ми сматрамо да би управо ту морало бити примарно тежиште оваквих анализа, евалуација и препорука. (Прим. аут.)

²⁸ Ibid, р. 28, fig. 16.

²⁹ Ibid, р. 30, fig. 18.

преоријентација на писмене провере знања. Брзо и нагло напуштање устаљеног начина испитивања и прелазак на испитне тестове представља потенцијални проблем и за наставнике и за студенте. Наставници који никада нису припремали тестове за проверу знања нису имали времена да се о том процесу темељније обавесте и да стекну нужне компетенције за тестирање, а ни студенти нису били у могућности да се упознају са изменама у организацији и реализацији испита, нити да се припреме за нови начин провере знања и оцењивања. Зато сматрамо да је тестирање као начин провере знања и извођења испита (тамо где није било редовна пракса) још једно од изнуђених (и могуће привремених) решења, чију оправданост треба проверавати, а евентуалне негативне последице треба пажљиво пратити да би се успоставио квалитетан и ваљано припремљен систем и механизам објективне провере знања и оцењивања.

Утврђено је да пандемија изазвана вирусом ковид 19 свакако има негативне последице и у области научноистраживачке делатности светских универзитета.

*Како је ковид 19 утицао на истраживања у вашој установи?*³⁰

Научна истраживања су отказана или одложена	81%
Међународна путовања су отказана (нема више гостујућих професора, нити одлазака у иностранство)	83%
Научноистраживачки пројекти су у опасности да не буду успешно окончани	52%
Сва научна истраживања у нашој установи су заустављена	2%

Неке установе (41%) су биле укључене у различита научна истраживања о ковиду 19, а већи проценат установа (86%) сматрао је да њихови истраживачи на неки начин учествују у реализацији јавне политике у односу на борбу против ковида 19.

Што се тиче јавног ангажовања универзитетских установа, 45% њих је сматрало да је ковид 19 повећао тај ангажман (31% сматра да га је умањило). Већина универзитета (58%) је предузимао неке активности у контексту ковида 19, а те активности су разврстане у неколико категорија.

*Које активности се предузимају?*³¹

Наша универзитетска клиника обезбеђује негу погођенима болешћу	22%
Наши студенти и особље обезбеђује мобилну помоћ погођенима болешћу	28%
Обезбеђујемо медицинску негу и подршку	40%
Развијамо иницијативе за научну комуникацију	49%
Интензивирамо сопствене друштвене активности	52%
Остало	27%

³⁰ Ibid, p. 32, fig. 21.

³¹ Ibid, p. 36, fig. 24.

Многи анкетирани универзитети у јеку саме пандемијске кризе извештавају да су врло забринути и због финансијских импликација кризе на њихове установе, због могућег пада броја уписаних студената, којег су се прибојавали, а многи су већ приметили непосредне и негативне финансијске последице, док је вероватно оправдано што многи очекују дугорочно лошу економску ситуацију у ширим оквирима, дубоку економску рецесију са врло негативним последицама, које ће укључити и мањи број студената у будућности итд. Чак су и државни универзитети очекивали смањивање финансирања од стране државе у скорој будућности, што ће бити проузроковано финансијском кризом која очекује све земље.³²

НАСТАВА НА ДАЉИНУ: ИЗЛАЗ У СЛУЧАЈУ НУЖДЕ ИЛИ ДРАГОЦЕНА ПРИЛИКА

У новонасталим околностима готово целокупна глобална универзитетска заједница је у изузетно кратком временском периоду морала да пронађе доступан и безбедан начин (или начине) за одржавање барем прихватљивог и одрживог нивоа процеса поучавања, учења и образовања. Врло брзо се тежиште управљања кризом у појединачним националним и глобалним оквирима помера ка различитим облицима, платформама и алатима за наставу на даљину, а првенствено ка онлајн настави. Многобројне анализе, оцене, па и полемике о онлајн настави на светским универзитетима у време пандемије ковида 19 очекују се у наредном периоду, а извештај Светске асоцијације универзитета је веома значајан рани извор прелиминарних и свежих података прикупљених у јеку пандемијске кризе.

*Како је ковид 19 утицао на наставу и учење?*³³

Није утицао	2%
Непосредно поучавање је замењено поучавањем и учењем на даљину	67%
Већина активности је тренутно одложена, али установа ради на развоју решења за наставак наставе и учења путем дигиталних или средстава за самостално учење	24%
Настава је отказана	7%

Међу 2% установа које „нису биле погођене“ (укупно 7 универзитета), четири су тзв. виртуална универзитета, која редовно функционишу преко онлајн платформи. Забрињавајуће је да чак једна трећина установа није била у могућности да се преоријентише на онлајн наставу, мада је наведено да углавном и оне у тренутку анкетања раде на проналажењу одговарајућих решења за наставак наставе онлајн каналима.³⁴ О значајним напорима да се изврши

³² Ibid, p. 38.

³³ Ibid, p. 23, fig. 13.

³⁴ Ibid, p. 23. Морамо напоменути да је примећено да неке од установа нису анкету схватиле сасвим адекватно (или озбиљно), па има случајева да (две) установе

реорганизација и прелазак на онлајн наставу, образовање и учење – сведочи и приметан скок у броју објављених научних и стручних радова посвећених доприносу онлајн наставе превазилажењу пандемијске кризе у школству и на универзитету.³⁵

У наредном периоду биће од великог значаја евалуација искустава и постигнућа, квалитета, свеукупног утицаја и домета својеврсне „кризне дигитализације високог образовања“ која је у току и која се наставља због продужавања пандемијске ситуације у целом свету.³⁶ Светска асоцијација ће, без сумње, у најављеним и раније поменутиим фазама (другој и трећој) истраживачког пројекта пружити одговарајући приказ, анализу и оцену ове до сада сигурно најмасовније акције кризне, хитне и изнуђене глобалне реформе високог образовања. У наредном периоду светска академска јавност мора пратити најављене извештаје, анализе и оцене, између осталог и због очигледне чињенице да се у размени искустава, научних и стручних анализа и евалуација релевантних светских организација могу и морају тражити препоруке, смернице и сугестије које упућују и на квалитетне (квалитетније) обрасце поступања у текућој и свакој будућој кризној ситуацији глобалних размера.

Може се напоменути да је у Европи прелазак на онлајн наставу био наизглед најмасовнији и најбржи (85%), док је проценат у Африци знатно нижи (29%). У овом погледу универзитети у Африци су најтеже погођени, јер је чак 43% универзитета било у фази у којој су предавања одложена док се траже решења, а у 24% случајева настава је отказана (у свим осталим регионима тај проценат је 3%).³⁷

У сваком случају, нагли и неочекивани (може се рећи и неприпремљени) кризни прелазак на онлајн наставу у сваком смислу је представљао велико искушење за светску академску заједницу, па анализе тих околности, постигнућа и грешака очекују се у наредним месецима и годинама. Онлајн поучавање, учење и образовање у контексту пандемијске кризе и наглог дисконтинуитета редовних наставних активности, између осталог, доноси изазове који се у извештају анализирају у три значајна сегмента: (1) техничка инфраструктура и доступност, (2) компетенције и педагогија учења на даљину, (3) област студија.³⁸

Текућа глобална пандемијска криза нарочито снажно подржава статус и значај интернета као *критичне инфраструктуре*. Будући да је више него јасно да је онлајн настава неостварива и неодржива уколико не постоји довољно развијена

извештавају да је њихов кампус затворен, а да истовремено тврде да поучавање и учење *није угрожено*. Светска асоцијација није у овој ситуацији била у могућности да тражи додатне информације, нити да разјашњава контрадикторности у одговорима универзитета. Подаци у извештају могу се ипак због довољно великог узорка сматрати углавном солидним и квалитетним, узимајући у обзир кризне и ванредне околности у којима је организовано анкетирање и изванредно брза припрема извештаја. (Прим. аут.)

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ В. табелу, Ibid, p. 24.

³⁸ Ibid, p. 24–26.

инфраструктура, а пре свега могућност повезивања студената са интернетом од куће, свака реализација наставе на даљину у виду онлајн поучавања и учења остаје немогућа. Због тога је, нарочито у Африци, у условима карантина и/или друштвеног дистанцирања као препоручених или обавезних епидемиолошких мера, код многих универзитета дошло до тешког поремећаја или обуставе наставних активности, што је даље довело у питање и само елементарно завршавање школске године за многе студенте.³⁹ Међутим, чак и у земљама са солидном и масовно доступном интернет инфраструктуром то није нужно значило да су универзитетима били доступни технички предуслови, средства и алати за *оптимизовање* учења на даљину (то је, између осталог, изискивало непланиране трошкове за средства, опрему и лиценце).⁴⁰ Уочено је да и у оквирима истих установа постоји неједнакост у погледу могућности за приступ интернету између различитих студената, што нас суочава са обавезом да у евалуацији било каквих домета и постигнућа онлајн наставе морамо водити рачуна да доступност овог вида наставе мора бити обезбеђена свим студентима, јер би иначе они студенти који су због било којих разлога ускраћени за могућност квалитетног праћења онлајн наставе били изложени једном новом виду дискриминације.⁴¹

Одређени број испитаника је нагласио да је за („неосетни“) прелазак на даљинско поучавање и учење потребан нови педагошки приступ (или приступи – у оригиналу *different pedagogy*, дословно „другачија педагогија“), а то запажање отвара низ питања и дилема које у самом извештају нису могле бити разрешене, а верујемо да ни у будућим истраживањима, анализама и расправама тешко може доћи до коначних решења и било каквог научног и стручног консензуса о овим питањима. Извештај само површно наводи упитан ниво спремности наставника за брзо суочавање са овим изазовом, уз готово успутну напомену коју ћемо навести у целини, јер сматрамо да су аутори извештаја (вероватно не сасвим свесно и намерно) у једној реченици у средини извештаја извели (по нашем мишљењу) најтачнији и вероватно најискренији закључак целокупног истраживања, свеукупне ситуације и самог извештаја:

Ипак, иако наставак образовања у највећем могућем обиму неће моћи да гарантује (обезбеди) исти ниво квалитета у поређењу са образовањем лицем у лице планираним за овај семестар, извештава се да је то *ипак боље него да се образовање не обезбеди уопште*.⁴²

Приметно је да општи тон извештаја осцилује између неутралног и благо оптимистичног, вероватно уз очекивања темељнијих анализа и оцена у наредним фазама истраживачког пројекта, али сматрамо да је ипак било могуће, као у претходном примеру, готово „између редова“ досегнути стварну магнитуду кризе

---

³⁹ Ibid, p. 25.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Забележен је (само) један, али карактеристичан случај приступа решавању овог проблема, где је сама институција обезбеђивала и дистрибуирала техничке уређаје (таблете, телефоне), у покушају да избегне веће поремећаје наставног процеса. (Ibid.)

⁴² Ibid, подвлачење наше.

и *проблема* у којима се заједно са свим аспектима живота у глобалним оквирима, брутално суочила и светска универзитетска заједница.

Један од показатеља проблема са наглим преласком с директне наставе на онлајн поучавање је и запажање да се тај процес код наставника често одвијао „учењем кроз праксу“ („learning by doing“) или покушајима опонашања наставе лицем у лице, али на даљину.⁴³

Што се тиче коришћења наставе на даљину код различитих области студија и наставних садржаја, примећене су увећане тешкоће примене онлајн наставе код изучавања неких наставних садржаја. Нарочито хумана и ветеринарска медицина, као и бројне дисциплине које се ослањају на лабораторијски рад и наставу, захтевају практичан рад који се не може надоместити поучавањем и учењем на даљину. Такође, у области студија уметности, дизајна, музике студенти нису у могућности да упражњавају неопходне практичне вежбе и облике наставе уколико немају приступ неопходној опреми која им је недоступна изван универзитета (самостално вежбање у кућним условима само је мали и недовољан аспект таквих студија и образовања).

У сваком случају, теоретска настава класичног предавачког типа показала се као најмање захтевна у ситуацији наглог и брзог преласка на онлајн средства и даљинску наставу. Међутим, бројне дисциплине и области студија, у којима оваква настава није доминантна (нити адекватна), тешкоће сигурно доводе до знатнијих поремећаја, па и (нај)већег укупног пада квалитета наставе уколико се поучавање и учење ограничи само на онлајн окружење.⁴⁴

И поред наведених проблема и негативних последица, у извештају се наглашавају и потенцијалне позитивне последице овог „неприпремљеног експеримента поучавања и учења на даљину“, јер је непланирана кризна ситуација, макар и силом прилика, морала допринети изградњи капацитета за обезбеђење даљинског поучавања и учења, употребом и тестирањем различитих средстава и алата, обучавањем и увежбавањем особља за онлајн наставу, што би у наредном периоду могло довести до унапређених могућности флексибилног учења и повећане спремности да се онлајн учење учини чак и интегралним делом студијских програма.⁴⁵

Сматрамо да је важно да нагласимо да се у случају претераног пребацивања тежишта наставе на средства, технологију и инфраструктуру може изгубити из вида непобитна чињеница да је онлајн настава пре свега наставни, педагошко-андрагошки и дидактички феномен, који се не сме посматрати као првенствено технолошка, медијска и информатичка делатност. Средства, канали и форма не смеју бити приоритетни у односу на суштину; дакле, онлајн настава је и даље

---

⁴³ Ibid, p. 25.

⁴⁴ Ibid, p. 26.

⁴⁵ Ibid.

првенствено настава, и дидактичка правила, принципи, методе итд. задржавају свој пуни значај у сваком наставном, па и онлајн окружењу.

У овом сегменту рада такође ћемо посебно (са становишта образовања одраслих и доживотног учења) нагласити да се „кризне“ и изнуђене свеукупне промене у приступима, разумевању и капацитетима за учење код куће (и рад од куће) потенцијално могу схватити као подстицај за масовније и успешније прихватање могућности и прилика за доживотно учење и образовање.⁴⁶

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: КРИЗА У НАСТАВЦИМА

Светска асоцијација универзитета је свој извештај објавила у мају (на основу података прикупљених у марту и априлу), а свет и светска академска заједница налазе се у продуженој пандемијској кризи чији крај се не може очекивати у скоријем времену.

Током првог великог таласа пандемије постојало је мноштво очекивања и предвиђања (чак и у стручној медицинској јавности) да ће криза јеђавати са протоком времена, да ће се незапамћено широко примењиваним епидемиолошким превентивним мерама број новозаражених постепено смањивати и да ће се на тај начин пандемија гасити и коначно замрети, нарочито у летњем периоду на северној хемисфери, да ће вирус постепено слабити и коначно ослабити и повући се, да ће се током лета свет постепено враћати у нормалан живот и сл.

Међутим, сва оптимистичка очекивања (па и прогнозе) била су очигледно претерана, свет се на прагу јесени и нове академске године налази у дубокој и широкој пандемији; попуштање строгих епидемиолошких мера (понекад и превише нагло), постепено отварање различитих привредних делатности, школства, универзитета донело је нов пораст броја заражених, па је отварање нове школске године на универзитетима у свету повезано и са многим непознаницама и ризицима.

Већина универзитета је уз велике напоре и посебне мере успела да на задовољавајући начин заврши наставни део школске године и испитне активности које су се морале реализовати пре почетка лета, а нови испити и приближавање почетка наставе у школској години отвара многа питања и недоумице уз недовољно јасне одговоре.

Многи универзитети, па и српски, у периоду делимичног и релативног „отварања“ пре летњег периода примењивали су онлајн и хибридне моделе наставе, као и

---

⁴⁶ Ibid. У том смислу било би више него пожељно да се у што већој мери (и у кризним и у редовним околностима) јављају покушаји да се широј јавности бесплатно учине доступним различити образовни садржаји високошколског нивоа, какве смо помињали раније у овом раду.

испитне активности које се готово у потпуности ослањају на писане провере знања, па се у недостатку поузданих предвиђања и прогноза очекује да се на сличан начин функционисање универзитета одвија и у наредном периоду.

Могуће је да у кризним околностима прикупљена искуства и стечене компетенције помогну да се неке тешкоће и испољене слабости ублаже и/или превазиђу, али није реално очекивати да се универзитет у скорој будућности приближи оптималном функционисању из редовних околности, јер већ вишемесечни напор и пренапрегнутост академске заједнице оптерећује ресурсе и стално доноси нове изазове и захтева нове реакције.

У наредном периоду, у кризи која траје и која ће трајати, биће више него неопходно да се универзитетска заједница од глобалне до националне, локалне и појединачне посвети, између осталог, и (само)критичкој евалуацији сопственог функционисања и поступања у кризи, што би морало да подразумева и објективно анализирање и мерење губитака и у квантитету и у квалитету образовања које је реализовано у кризном периоду. Уверени смо да академска заједница не може објективно да порекне да је до таквих губитака морало доћи (као што је, на пример, јасно и мерљиво опадање привредне активности у глобалним оквирима морало довести до великог пада стопе раста БДП, до рецесије у коју је свет закорачио и до светске економске кризе, која је по обиму и последицама вероватно много већа од претходне „велике“ кризе или „велике рецесије“ на крају прве деценије овог века).

Само на основу реалних показатеља и непристрасних закључака о озбиљним последицама и штети коју је пандемијска криза нанела високом образовању можемо у наредним месецима и годинама успешно надокнађивати оно што је (морало бити) пропуштено. Овакве закључке морамо и, надамо се, можемо очекивати од Међународне асоцијације универзитета, али и од свих нас који учествујемо у академском животу.

ЛИТЕРАТУРА

- Altbach, Philip G. de Wit, Hans, „Responding to COVID-19 with IT: A Transformative Moment?“, *International Higher Education*, No. 103, Summer Issue, 2020, pp. 3–5.
- Bao, Wei, „COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University“, *Human Behavior and Emerging Technologies*, Vol. 2, Issue 2, 2020, pp. 1–3.
- Dunrong, Bie, Jin, Liu, „Temporary Action or New Model Experiment? Teaching at Chinese Universities in the Time of COVID-19“, *International Higher Education*, No. 102, Special Issue, 2020, pp. 18–20.
- Kan, Mengqing, Zhou, Jihe, „How Do Colleges and Universities Respond to Covid-19: The Experience of Chengdu Sport University“, *Asia Pacific Journal of Public Health*, Vol. 32, No. 4, 2020, p. 1–2.
- Marinoni, Giorgio, van't Land, Hilligje, „The Impact of COVID-19 in Global Higher Education“, *International Higher Education*, No. 102, Special Issue, 2020, pp. 7–9.

- Marinoni, Giorgio, van't Land, Hilligje, Jensen, Trine, *The Impact of Covid-19 on Higher Education around the World: IAU Global Survey Report*, International Association of Universities, Paris, 2020.
- Wang, Chuanyi, Cheng, Zhe, Yue, Xiao-Guang, McAleer, Michael, „Risk Management of COVID-19 by Universities in China“, *Journal of Risk and Financial Management*, Vol 13, No 36, 2020, pp. 1–6.
- Wu, Zunyou, McGoogan, Jennifer M., „Characteristics of and Important Lessons From the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Outbreak in China: Summary of a Report of 72 314 Cases From the Chinese Center for Disease Control and Prevention“, *The Journal of the American Medical Association*, Vol. 323, No. 13, 2020, pp. 1239–1242.

PANDEMIC CRISIS AND THE UNIVERSITY

Abstract: Global pandemic of COVID-19, unrecorded in modern history, was and still is representing dramatic and unheard-of phenomenon, with deep and universal consequences in global, national and local frameworks. In this work, authors will try to represent and analyze the impact of pandemic crisis on academic world, starting with notion that educational system, including higher education, always represented critical infrastructural element, one of the substantial and crucial resources in every community. It is always one of the vital agents of social survival and reproduction. Relying on available informations and sources considering the ongoing global crisis, some aspects, attempts and activities of Chinese universities will be presented, keeping in mind that China was the first country to encounter full-scale epidemic of COVID-19. Central part of the work will deal with the findings and results published in *The Impact of COVID-19 on Higher Education in the World: IAU Global Survey Report* by International Association of Universities. The Report generally describes and reviews crisis response of 424 respondent universities from 109 countries, from Europe to Asia and Pacific, and from Africa to Americas. Data is collected during March and April, and published in May, therefore during full-swing pandemic. Central role of the work will be dedicated to on-line education, instruction and learning, which emerged as an attempt of systemic and global response to interruptions of academic life throughout the ongoing pandemic. Many of the universities embraced on-line teaching and learning as a opportunity to keep up with the educational process in pandemic circumstances, including strict measures of social distancing, suspension of public transport, campus closures, etc. This opportunity is realised as a inevitable alternative to interrupted face-to-face teaching and learning, but with variable accomplishment and results. Deeper and more objective evaluation of on-line education in global higher education are yet to be expected, in the context of the prolonged pandemic crisis with comprehensive impact on academic world.

Key words: pandemic, crisis, university, higher education, on-line teaching, learning.

МЕСТО И УЛОГА ВОЈСКЕ У ОДГОВОРУ НА ПАНДЕМИЈУ

проф. др Зоран Јефтић¹

проф. др Горан Мандић²

Апстракт: Савремени безбедносни изазови посматрани кроз климатске промене, глобално отопљавање, раст светске популације и урбанизацију, повећану мобилност становништва, еколошке проблеме и низак ниво јавног здравља у великом броју земаља света – стварају повољан амбијент за појаву и ширење преносивих болести, као и развијање епидемије и пандемије. Упркос технолошком развоју и медицинским протоколима везаним за епидемије и пандемије, стављање у други план ризика од заразних преносивих болести показао је да превентивне мере које се предузимају у савременом свету нису биле довољне да спрече пандемију старог/новог вируса ковида 19. Суочено са новим изазовима и претњама, постмодерно друштво условљава промену мисија војске са класичних ка нетрадиционалним мисијама очувања и изградње мира и њене употребе на сопственој територија као допуна цивилним ресурсима у случајевима различитих кризних ситуација. Промене које су настале у међународном и националном окружењу, нова безбедносна парадигма и достигнути степен реформе система одбране и Војске Србије стално постављају питање каква је војска потребна Републици Србији. Нова безбедносна реалност условљава већ степен међузависности цивилних и војних актера. Стога је и неизоставно питање шта су инфективне болести пандемијског карактера донеле и где се сместила Војска као ослонац националне унутрашње и спољне безбедности. Пандемија ковида 19 захватила је становништво Републике Србије, што је условило да се у одговору

---

¹ Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: jefticz@gmail.com. Чланак је резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, на основу потписаног Уговора о реализацији и финансирању НИО у 2020. години, као и Плана рада НИО Факултета безбедности за 2020. годину. Погледи и ставови изнети у чланку одражавају лични став аутора, а не институције у којој је запослен.

² Универзитет у Београду, Факултет безбедности; e-mail: goran.mandic@fb.bg.ac.rs. Погледи и ставови изнети у чланку одражавају лични став аутора, а не институције у којој је запослен.

на ту врсту безбедносног ризика активно укључи и Војска Србије са својом организацијом, статусом, угледом и ресурсима. Због великих расположивих ресурса у здравственој области као посебно питање отвара се тема адекватне употребе војних ресурса и њена припрема за будуће значајније ангажовање у случају нових епидемија на простору Републике Србије.

Кључне речи: Заразне болести, епидемија, пандемија, војска, мисије војске, ковид 19.

УВОД

Још крајем прошлога века традиционално схватање безбедности и одбране, па и позиција војске у њему постала су преуска. Глобална кретања изнедрила су велики број нових, нетрадиционалних безбедносних ризика, и у безбедносном простору потврдили старе, али и модификоване, безбедносно проблеме, од којих заразне болести заузимају веома високу позицију. Цикличне појаве пандемија, које су у последњих двадесет година донеле пет великих претњи – САРС, МЕРС; ебола, птичји грип и свињски грип и актуелна пандемија ковида 19 – биле су део стварности и у 21 веку.³ Ова врста ризика, са немогућношћу њеног потпуног контролисања, последица је пре свега климатских промена, глобализације, урбаних кретања, социјалноекономског контекста везаног за кризу, сиромаштва и мигрантских померања из области ендемских ризика. То се посебно односи на нове облике вируса, као што је случај са ковидом 19. Пракса је показала да национални, али и шири одговор на ову врсту ризика захтева ангажовање и потпуну координацију свих расположивих потенцијала на нивоу државе, али и у оквирима међународне сарадње.

Као неизоставан ресурс и подршка цивилним органима власти увек се препознаје и војска, посебно у оперативном одговору у случајевима појаве заразних болести епидемијског и пандемијског карактера. Сам концепт цивилно-војне сарадње, поиман као интеракција цивилних и војних актера у остваривању функције војске, у основи је њеног ангажовања у свим за војску законски делегираним мисијама. Увођењем у међународну праксу хуманитарног интервенционизма и промена улоге војске у мултинационалним операцијама, уз потребу решавања великог броја проблема који имају цивилна обележја (хуманитарна питања, обнова инфраструктуре, здравствено збрињавање, локална администрација) – условило је теоријско уобличавање цивилно-војне сарадње и њено везивање пре свега за мировне мисије. Један број земаља, међу којим је и Србија, развио је и доктринарно уредио цивилно-војну сарадњу, као функцију војске инкорпорирану

---

³ Изјава за BBC професора Метју Бејлис (Matthew Baylis) са Универзитета у Ливерпулу. Видети у: Викторија Гил, „Корона вирус: Зашто Ковид-19 није последња пандемија“, *BBC News*, 15 јун 2020, <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-52995436>, 05/07/2020.

у све три њене мисије. Као последица глобалних климатских промена улога и значај војске у подршци и помоћи цивилним органима у превенцији и супротстављању у ванредним ситуацијама све више добија на значају.

Рад се бави анализом цивилно-војне сарадње, местом и улогом војске и нужности њеног ангажовања у случају пандемије, са посебним освртом на војни медицински потенцијал. Као могући одговор излаже се концепт цивилно-војне сарадње, у склопу постмодерне војске 21. и актуелне пандемије ковида 19. Место Војске Србије у одговору на пандемију и ангажовање њених ресурса изнеће се као посебан пример из праксе, док ће медицински аспект пандемије бити обрађен у мери која је потребна за ову врсту рада.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР АНГАЖОВАЊА ВОЈСКЕ У СЛУЧАЈЕВИМА МИРНОДОПСКИХ КАТАСТРОФА⁴

Суочено са новим изазовима и претњама, постмодерно друштво условљава и постмодерно позиционирање војске и промену у приоритетима њених мисија. То у новом добу подразумева организационе, структуралне и културолошке промене, али и отклон од класичних ка мисијама очувања и изградње мира, а још важније и њену употребу на сопственој територија, као допуна цивилним ресурсима у случајевима различитих кризних ситуација. Нова безбедносна реалност условљава већи степен међузависности цивилних и војних актера и њихову синергију у супротстављању мирнодопским катастрофама.⁵

Ове промене резултују феноменом који можемо назвати постмодерни парадокс – повезаност и удаљеност оружаних снага од друштва. И док је прво узроковано мешањем унутрашњих и спољашњих безбедносних ризика и повећањем сарадње између војних и цивилних институција, други сегмент је проузрокован неизбежном професионализацијом војске и њеним преласком на међународне мисије.⁶

Друга половина двадесетог века у оквиру армија развијеног света, теоријски, доктринарно и институционално изродила је цивилно-војну сарадњу као функцију војске у оквиру међународних организација и на националном нивоу. Полазећи од појмовног одређења и семантичке анализе цивилно-војна сарадња се може одредити као координирана заједничка активност цивилних и војних актера ради пружања подршке реализацији војне мисије. У ширем контексту тај

---

⁴ У овоме раду под мирнодопским катастрофама подразумеваћемо стање у коме је проглашена ванредно стање или ванредна ситуација.

⁵ Погледати шире о постмодерном поимању војске: Charles C. Moskos, John Allen Williams, and David R. Segal, (eds.), *The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War*, Oxford University Press, New York, 2000.

⁶ Charles C. Moskos, John Allen Williams, and David R. Segal (eds.), *The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War*, Oxford University Press, New York, 2000, p. 11.

облик сарадње означава успостављање контакта и спровођење активности између наведених актера уз међусобну подршку, са намером постизања заједничког циља уз обострану добит и корист.⁷

Уједињене нације као приоритет цивилно-војне сарадње виде у хуманитарно раду кроз све могуће облике сарадње и активности цивилних и војних актера у оквиру циља и мандата УН⁸. НАТО, са изузетком Турске, поима употребу војске кроз концепт цивилино-војне сарадње кроз мултинационалне операције и дефинише га као „координација и сарадња, у подршци мисији, између команданта НАТО-а и цивила, укључујући домаће становништво и локалну власт, као и међународне, државне и невладине организације и институције“.⁹ Европска унија, слично НАТО-у, дефинише цивилно-војну сарадњу у случају операција управљање кризама, природно ван територије земаља ЕУ.¹⁰ Национална решења држава чланица НАТО и ЕУ углавном инклинирају чланству у наведеним организацијама и детаљније су уређена националном стратегијом и законодавством.¹¹

Прихватљиву понуду за улогу војске у оквиру граница земље дао је Ентони Форстер (*Anthony Forster*) у свом раду „Оружане снаге и друштво у Европи“. Аутор је на основу искуства европских земаља дао приказ могућег ангажовања војске у оквиру сопствене територије, искључујући одбрану од спољашњег напада и профилисао кроз три задатка. Први који се односи на подршку у одржању реда и закона у случајевима када цивилна власт процени да је безбедност државе угрожена и када захтева употребу војске (*military aid to the civil power – МАСР*). Други обухвата успостављање „неопходних служби у име владе, када оне нису више способне да обављају своју функцију и када је нужно потребна војна помоћ владиним телима (*military assistance to government departments - МАГД*). Трећа област односи се на ангажовање војске у помоћи цивилним органима власти у случају природних и других несрећа (*military aid to the civil Community - МАСС*).¹²

Џон Кларк (*Johan L. Klark*), амерички аутор, у свом раду „Улога европских војних и безбедносних снага у 21. веку“, даје значајнију улогу војске у примени силе примерено цивилним потребама, а мање њено ангажовање као испомоћи у

---

⁷ Зоран Јефтић, Миленко Лаловић, *Цивилно-војна сарадња – стварност и потреба*, Медија центар одбрана, Београд, 2011, стр. 15.

⁸ “UN CM-coord.Field Handbook (2018)“, *United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*, October 2018.

⁹ “NATO Civil-Military Cooperation Doctrine (2003)“, *NATO*, July 2003.

¹⁰ “EU Concept for Civil-Military Co-operation (CIMIC) for EU-led Military Operations (2008)“, Council of the European Union – Military Staff, 2008.

¹¹ Изузетак се може сматрати Турска која посебну пажњу поклања употребе војске на сопственој територији као облик подршке цивилним властима у случајевима мирнодобских природних и техничких катастрофа.

¹² Zoran Jeftić, Goran Mandić, „Use of Armed Forces In Emergency Situations – Migrant crises“, 3rd International Conference on Human Security Belgrade, May 2017, University of Belgrade – Faculty of Security Studies, Human Security Research Center, 2017, p. 247.

хуманитарним пословима¹³. Иако има сличну поделу као и Ентони Форстер о потенцијалној употреби војске у миру, посебно истиче да у оквиру могућег ангажовања војске (велики штрајкови, спортски догађаји, нарушавања реда и закона, заштита живота и имовине) задаци постављени војсци од стране цивилних органа власти могу бити ван прописане надлежности војске.¹⁴ То уједно покреће дебату око оптимизације цивилно-војних односа, кроз демократску контролу и употребу војске у законски уређеним условима.

Конкретна решења у државно-правној пракси појединих земаља су слична и усмерена пре свега на цивилно-војну сарадњу у оквиру мировних мисија, док се њено ангажовање на домаћој територији различито третира. Република Србија је следствено стварним потребама, али и уважавајући међународне стандарде развила и институционално уредила сопствени концепт цивилно-војне сарадње, који у практикурању у случајевима природних катастрофа показује добре резултате. За разлику од већине развијених земаља, а на основу реалне процене безбедносних изазова, ризика и претњи, расположивих ресурса Министарства одбране, као и исказаних потреба за њено ангажовање – уобличена је и нормативно уређена цивилно-војна сарадња у оквирима све три мисије Војске Србије.¹⁵ Значај њеног постојања показала је и потреба ангажовања ресурса Војске у великим природним непогодама (екстремним временским условима и поплавама), а показује и данас кроз активну партиципацију војног здравства и логистичких капацитета Војске у одговору на актуелну пандемију ковида 19.

ДОМАЋА УПОТРЕБА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ У СЛУЧАЈЕВИМА МИРНОДОПСКИХ КАТАСТРОФА

Уставом из 2006. године у одељком 6. поново се васпоставља Војска Србије са свим прерогативима које имају све савремене војске 21. века¹⁶ Њено место, улогу, мисије и задатке у условима ванредног стања и ванредних ситуација у основи су уређени стратешким и законским документима. Основни проблем стратешког оквира везан је за непостојања системски уређених стратегијских докумената. Република Србија није развила кровну, националну стратегију, из које би произашле стратегије за све остале области, укључујући и безбедност и одбрану. У Републици Србији у промету је преко 100 стратегија које би се могле назвати

---

¹³ Jack L. Klark, "What Roles and Missions for Europe's Military and Security Forces in the 21st Century", *Marshall Center Papers*, No. 7, 2005, p. 18.

¹⁴ Defense assistance to civil authority – DACA; Defense support to civilian law enforcement authority – DSCLEA; Defense assistance to civil disturbances – DACDIS.

¹⁵ У стратегијским документима одбране највећег броја земаља, најчешће се помињу три мисије војске: одбрана земље, учешће у мировним мисијама и помоћ цивилним органима у случају несрећа.

¹⁶ „Устав Републике Србије“, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, Београд, 10. новембар 2006.

државним и о чијем хијерархијском односу нису заузети посебни ставови. Стога, у оквиру сектора безбедности у целини постоји сагласје око Стратегије националне безбедности, као носећег документа, из кога природно проистиче и сва остала стратегијска документа, па и она која се односе на одбрану и војску¹⁷.

Стратегија националне безбедности у оквиру безбедносних изазова, ризика и претњи Републици Србији, поред оних који се директно односе на војску, истиче и епидемије и пандемије заразних болести, елементарне непогоде и техничко-технолошке несреће и последице климатских промена, као изазове ризика и претњи који у својој ескалацији могу захтевати и употребу ресурса војске. Стратегија националне безбедности генерише и стратегију усмерену на област мирнодопских катастрофа које могу резултирати проглашењем ванредног стања или ванредне ситуације.

Стратегија одбране Републике Србије задржава елементарне непогоде и техничко-технолошке несреће као безбедносни изазов препознат са становишта одбране, и то потврђује у поглављу 2. наведеног документа¹⁸. Истовремено у поглављу 4.2. посебно се истиче потребу за ефикасном заштитом и спасавање становништва у миру, ванредном стању и рату, где се неизоставно мора препознати и улога Војске. У поглављу 6.3. дефинисане су и мисије Војске Србије (ВС): одбрана Републике Србије од оружаног угрожавања споља; учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету и подршка цивилним властима у супротстављању претњама безбедности.¹⁹ За реализацију мисија ВС има сагласје да обједини све учеснике у борбеним операцијама и надлежна је за командовање свим снагама које изводе борбена дејства у ванредном стању и рату, на основу

---

¹⁷ „Стратегија националне безбедности Републике Србије“, *Службени гласник РС*, број 94/2019, 27. децембар 2019.

¹⁸ „Стратегија одбране Републике Србије“, *Службени гласник РС*, број 94/2019, 27. децембар 2019.

Стратегија одбране Републике Србије, поглавље 2. став осам: „Елементарне непогоде, техничко-технолошке несреће, као и радиолошка, хемијска и биолошка контаминација настала као последица ратних дејстава и техничко-технолошких несрећа представљају сталну безбедносну претњу за Републику Србију, њено становништво, материјална и културна добра и животну средину. Негативне последице ових појава могу да захвате и угрозе територије суседних држава, а могу се, исто тако, са територија суседних држава проширити на Републику Србију и угрозити њену територију и становништво“.

¹⁹ *Одбрана Републике Србије од оружаног угрожавања споља* реализује се одвраћањем од оружаног угрожавања, одбраном територије и одбраном ваздушног простора.

Учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету реализује се учешћем у међународној војној сарадњи и у мултинационалним операцијама.

Подршка цивилним властима у супротстављању претњама безбедности реализује се кроз помоћ цивилним властима у супротстављању тероризму, сепаратизму, организованом криминалу и другим облицима унутрашњег угрожавања безбедности, као и путем помоћи цивилним властима у случају природних непогода и техничко-технолошких и других несрећа.

закона, а у складу с доктрином Војске Србије. Посебно је значајно да су творци стратегије препознали значај и место Војске у подршци цивилним властима у супротстављању претњама безбедности, што се у пракси у највећем броју случајева усмерава ка последицама природних катастрофа.

Ова област садржана је и у оквирима Националне стратегије заштите и спасавања у ванредним ситуацијама²⁰ („Службени гласник РС“, бр. 86/2011 од 18.11.2011. године). Наведена стратегија, као основни стратегијски документ, који се односи на ванредне ситуације, први је документ оваквог облика и садржаја на нашим просторима. Ова Стратегије наведена је и као једна од осам актуелних стратегија чији је носилац Министарство унутрашњих послова РС²¹. Садржајно је подигла на виши ниво превентивне мере и интерресорну сарадњу, па и ангажовање ресурса војске, кроз захтеве за континуирану процену ризика, као основу за превентивне, али и оперативне мера одговора на ванредне ситуације. Стратегија је, како је у њој назначено, поред Стратегије националне безбедности, узела у обзир Националну стратегију одрживог развоја, законску регулативу Републике Србије и највећим делом се ускладила са глобалним стратешким ставовима за смањење ризика усвојеним у оквиру за деловање из Хјого документа 2005–2015, као и у документу Уједињених нација који се односи на миленијумске циљеве развоја.

Основни законски документ који регулише систем смањења ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама, па и ангажовање војних ресурса јесте Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуација.²² Наведени закон у оквиру снага система смањења ризика од катастрофа препознаје и Војску Србије, члан 13, став 3. Посебним чланом 26. дефинисано је да у условима када друге снаге и средстава система нису довољна за заштиту и спасавање људи и материјалних добара од последица катастрофа, на захтев Републичког штаба за ванредне ситуације ангажују се снаге и средства Министарства одбране и Војске Србије, осим у ратном и ванредном стању. Ангажованим јединицама Војске Србије командују њихове надлежне старешине, али у складу са препорукама Штаба за ванредне ситуације који руководи и координира заштитом и спасавањем. Поред наведеног овим законом се може у случајевима када улазимо у стање у коме су „ризички и претње или настале последице по становништво, животну средину и материјална и културна добра таквог обима и интензитета да њихов настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби, због чега је за њихово ублажавање и отклањање неопходно, употребити посебне мере,

---

²⁰ „Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама (2011)“, *Службени гласник РС*, бр. 86/2011, Београд, 18.11.2011.

²¹ „Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018–2023. године (2018)“, *Службени гласник РС*, бр. 78, Београд, 19. октобар 2018.

²² „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (2018)“, *Службени гласник РС*, бр. 87/2018, Београд, 13. новембар 2018.

снаге и средства уз појачан режим рада“.²³ Овако дефинисан појам се односи и на пандемију или епидемију заразних болести, као што је ковид 19, с обзиром на то да се сматрају природном појавом већих размера које могу да угрозе безбедност, живот и здравље већег броја људи и тиме спадају у елементарне непогоде, односно катастрофе због којих може бити проглашена ванредна ситуација.

Законска регулатива која покрива област одбране подржава опште ставове о ангажовању Војске у случајевима великих катастрофа, тако да се у Закону о одбрани Републике Србије²⁴ дефинише ванредно стање као стање јавне опасности у којем је угрожен опстанак државе или грађана, а последица је војних или невојних изазова, ризика и претњи безбедности.²⁵ Став 11. истог члана препознаје невојне изазове ризике и претње међу којима су наведене и елементарне непогоде, техничко-технолошке и друге несреће и опасности за које се заједно са војним изазовима, ризицима и претњама ради и усваја процена. Употреба ВС у њеној трећој мисији регулисана је и Законом о одбрани, члан 41, који дефинише да у случају природних и других несрећа већих размера у којима су на одређеној територији угрожени живот и здравље људи и животиња и материјална добра – јединице Војске Србије на захтев органа надлежних за заштиту и спасавање људи и материјалних добара могу се ангажовати на пружању помоћи становништву у складу с посебним законом. Још прецизније у члану 43. даје се право начелнику генералштаба односно старешинама надлежних команди да на основу посебног овлашћења председника Републике, а ради заштите и спасавања људи, материјалних и културних добара од елементарних непогода, техничко-технолошких несрећа и катастрофа, последица тероризма и других већих несрећа – може наредити мере спровођења приправности и употребу делова Војске Србије ради отклањања штетних последица које могу настати невојним претњама безбедности. У поглављу 7. новог Закона о одбрани од члана 77. до члана 80. дате су одреднице о цивилној заштити, са јасним опредељењем да цивилна заштита у ванредном и ратном стању функционише као део система одбране.

Законом о Војсци Србије у поглављу које говори о надлежностима и месту Војске Србије експлицитно је наведено да председник Републике или министар одбране по овлашћењу председника Републике може одлучити да Војска Србије надлежном државном органу, односно организацији, органу аутономних покрајина и органу јединица локалне самоуправе, на њихов захтев, пружи помоћ

---

²³ Ибид. Члан 2, став 7.

²⁴ „Закон о одбрани Републике Србије (2018)“ *Службени гласник РС*, бр. 36/2018, Београд, 10. мај 2018, члан 2. став 4а

²⁵ Ванредно стање у складу са законом проглашава Народна скупштина (члан 9. став 1.), ако није у могућности да се састане одлуку о проглашењу ванредног стања доносе заједно председник Републике, председник Народне скупштине и председник Владе, под истим условима као и Народна скупштина (члан 10. став три).

ради заштите живота и безбедности људи и имовине, заштите животне средине или из других разлога утврђених законом.²⁶

Наведена законска решења проткана су и кроз доктринарна документа Војске Србије, а пре свега кроз Доктрину војске и Доктрину цивилно-војне сарадње. Посебно је значајно да је паралелно са законским уређењем система за одговор на катастрофе Република Србија у оквиру организационе структуре Војске Србије као спону између цивилних институција надлежних за катастрофе и ванредне ситуације и ресурса одбране Војске развијан сопствени оригинални концепт цивилно-војне сарадње. Даља анализа у овој раду односиће се на њену трећу мисију Војске и употребу у времену проглашења пандемије ковида 19 у Републици Србији.

ВОЈСКА СРБИЈЕ У ОДГОВОРУ НА ПАНДЕМИЈУ КОВИДА 19

Климатске промене, глобално отопљавање, неприхватљив ниво урбанизације, раст светске популације и значајно смањење природних ресурса погодују појави инфективних болести са пандемијским потенцијалом. Уједно глобална кретања и повећана мобилност људи подстиче ширење епидемија које постају све опасније због брзине преношења и броја заражених. Друштвене и економске кризе у виду ратова и различитих сукоба погодују ширењу епидемија, које је у наведеним ситуацијама скоро немогуће контролисати.

Заборављене болести као што су колера и велике богиње још увек озбиљно прете појединим земљама и регионима. Долазак новог коронавируса у облику ковида 19 још увек је са нејасним ресурсом и непредвидивим трајањем, али и са једном непобитном чињеницом – да је због високог процента вирулентности по први пут у познатој историји захватио практично све земље света и отворио ново поглавље у борби са инфективним болестима. У поређењу са другим инфективним болестима корона 19 је једина имала у периоду од марта до јуна 2020. веома висок број оболелих и преминулих на свим континентима.²⁷

Јавне здравствене установе које чине: дом здравља, апотека, болница, завод, завод за јавно здравље, клиника, институт, клиничко-болнички центар и клинички центар, у Републици Србији обављају здравствену делатност на примарном, секундарном и терцијарном нивоу и имају своју законом устројену мрежу по целој

---

²⁶ „Закон о Војсци Србије (2019)“, *Службени гласник РС*, бр. 94/2019, Београд, 27. децембар 2019, члан 2.

²⁷ “2020. Human development perspectives – COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery”, *United Nations Development Programme*, New York, 2020, available at: http://hdr.undp.org/sites/default/files/covid-19_and_human_development_0.pdf, 14/07/2020, p.4.

територији државе²⁸. Овај здравствени ресурс Републике Србије преузео је носећу улогу борбе против ковида 19, укључивши и све остале расположиве капацитете, пре свих оне којима располаже Министарство одбране и Војска Србије.

Расположиви ресурси Министарства одбране и Војска Србије

МО и ВС представља најобученији и најорганизованији и релативно опремљени део друштва, са широким дијапазоном способности и што је за доносиоце одлука најважније, расположивим у кратком временском периоду. Здравствени капацитети Министарства одбране су респектабилни (око 5000 запослених) и представљају значајан ресурс на који се држава може ослонити у оваквим ситуацијама. Као посебност и специфичан ресурс за ситуацију пандемије јесу и капацитети Војномедицинске академије, која у оквиру интегралног објекта заузима површину од 180.000 метара квадратних и годишње прегледа 600.000 људи, хоспитализује 30.000, обави око 20.000 хируршких интервенција и око 3.000.000 милиона лабораторијских и дијагностичких процедура. Њени постељни капацитети износе 1200 кревета. Војномедицинска академија има 27 клиника и 17 института са моћним дијагностичко-поликлиничким центром.²⁹ Посебно је значајно што у оквиру ВМА функционише Центар за контролу тровања, који представља националну референтну установу и важан ослонац државе у свим акцидентним ситуацијама и који уз мобилне токсиколошке лабораторије може у неким сегментима покривати и део који се односи на биолошке агенсе и вршити хоспитализацију пацијената. Поред наведеног, војни здравствени систем у оквиру своје надлежности има и Војну болницу Ниш, Војномедицински центар Нови Сад, Центар војномедицинских установа Београд, са укупно 1644 болничких кревета, већи број здравствених установа примарног нивоа заштите, што уз капацитете којима располаже трупни војни санитет чини незаобилазан ресурс за одговор на било који здравствени проблем, укључујући и епидемије и пандемије.

Војска Србије у оквиру своје организације поседује и посебне јединице Атомско-биолошко-хемијске одбране. Постојањем и развојем јединог националног, али и регионалног центра за усавршавање кадрова АБХО, створени су услови за обуку, заједничко међународно ангажовање тимова, изучавање националних мобилних тимова за обуку и инструктора, као и подршку цивилним властима у земљи и државама региона и Европе.

Поред наведенога војска располаже и значајним логистичким капацитетима за превенцију и санирање последица заразних болести, као и оперативним снагама (војна полиција, специјалне јединице), које могу помоћи полицијским снагама у

---

²⁸ „Уредба о плану мера здравствене заштите (2005)“, *Службени гласник РС*, број 107/05, Београд, 2. децембар 2005.

²⁹ Зоран Јефтић, Елизабета Ристановић и др, „Здравље више од злата Универзијада 2009 – *Health More Than Gold Univewrsiacde 2009*“, Медија центар Одбрана, Београд, 2011, стр. 50-51.

одржавању потребног нивоа безбедности. Војска се опрема, обучава и развија највећим делом за сопствене потребе, а може се употребити и по захтеву цивилних органа власти. С обзиром на то да се ради о ресурсима који су ограничени, системски одговор на наведени ризик условљава интерресорну сарадњу и координацију.

Анализа употребе Војске

Увођењем ванредног стања 16. марта и позиционирањем војске као једног од актера у санирању пандемије отворила се јавна полемика о целисходности доношења овакве одлуке и прескакању редоследа, који би требао отпочети са ванредном ситуацијом. Као што је наведено, Законом о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама дато је право да Министарство унутрашњих послова и Републички штаб за ванредне ситуације (РШВС) буду носећи актери управљања системом и да се ресурси Војске Србије на захтев РШВС ангажују у ситуацијама када снаге и средстава редовних цивилних служби нису довољне³⁰. Ванредно стање је уставна категорија и представља супституцију некадашње одреднице непосредне ратне опасности, и регулисана је и Законом о одбрани. Проглашењем ванредног стања, за које се може устврдити да је стање које се пре свега односи на спољну војну претњу, систем одбране и Војска као његов носећи део преузимају главну руководну улогу са председником у улози врховног команданта.

У том од проглашења пандемије за ковид 19 понашање политичких актера извршне власти било је између „ситуације и стања“. Влада РС је формирала свој кризни штаб који је у себе уградио већ постојеће стручно тело РШВС за епидемије, а Војска је добила задатке који би се у највећем делу могли уоквирити у област ванредних ситуација. Доминантна улога председника Републике била је видљива и у складу са проглашеним ванредним стањем. С обзиром на то да циљ овога рада није бављење анализом и давањем одговора на питање: шта је узроковало проглашење ванредног стања, а не ванредне ситуације (стварна потреба, одлагање избора, потреба за јавном промоцијом), даће се кратак осврт на активности које је спроводила Војска Србије у периоду од 16. марта до 7. маја 2020. године.

---

³⁰ „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (2018)“, *Службени гласник РС*, бр 87/2018, Београд, 13. новембар 2018. Члан 26. „У условима када друге снаге и средства система нису довољне за заштиту и спасавање људи, материјалних и других добара од последица катастрофа, на захтев Републичког штаба за ванредне ситуације, Министарство одбране обезбеђује учешће својих организационих јединица, команди, јединица и установа Војске Србије за пружање помоћи у заштити и спасавању, у складу са законом, осим у ратном и ванредном стању. Када у заштити и спасавању учествују јединице Војске Србије, њима командују њихове надлежне старешине, у складу са закључцима и препорукама штаба за ванредне ситуације који руководи и координира заштитом и спасавањем.“

Ресурси Министарства одбране и Војске Србије били су активирани од само појаве вируса на простору Републике Србије.³¹ Тиме се и у пракси ставио на проверу концепт цивилно-војне сарадње Војске Србије. Почетно ангажовање усмерено је на војноздравствене установе и припаднике МО и ВС, са циљем одржавања нивоа оперативних способности и обављања редовних дужности. Усложњавањем ситуације почетком марта месеца и порастом броја заражених и хоспитализованих лица наметнула се потреба за проглашењем ванредне ситуације, која је у надлежности Владе Републике Србије. Одлука се темељила на чињеници да стање јавне опасности, у овом случају заразне болести, угрожава опстанак државе или грађана и да сет мера које омогућава увођење ванредне ситуације није довољан, тако да се могла отворити и тема увођења ванредног стања. С обзиром на то да је Народна скупштина распуштена, једина могућност да се прогласи ванредно стање остала је на заједничкој одлуци председника Народне скупштине Србије, председника Републике Србије и председнице Владе Србије. На основу процене безбедносне претње која се односила на ковид 19, а коју је сачинило МО – Управа за војно здравство, 16. марта 2020. проглашено је ванредно стање на територији читаве земље.

Ова одлука отворила је могућност за увођење мера у којима се могла препознати значајнија улога војске у функцији помоћи цивилном здравственом сектору. Као што је и најављено, у оквирима спровођење треће мисије Војска Србије је имала два кључна задатка уоквирена са пружањем подршке цивилним органима власти и одржавањем потребног нивоа оперативних и функционалних способности. На основу одлуке о увођењу ванредног стања за целу територију Србије на нивоу Министарства одбране и Генералштаба Војске Србије донете су одлуке и наређења из својих надлежности које се односе на трећу мисију Војске Србије о ангажовању њених припадника на пружању подршке цивилним властима у спречавању ширења вирусне инфекције. Прво захтеви за ангажовање Војске усмерени су на обезбеђење и контролу јавних објеката, главних болница, граничних прелаза, као и обезбеђење прихватних центара и центара за азил и надзор над изолацијом простора и људи.

У делу полицијских задатака безбедности и јавног реда Војска Србије је преузела обезбеђивање 51 здравствене установе у 24 града и општине; 20 прихватних центара и центара за азил; 153 установе социјалне заштите у 50 градова и испомоћ у обезбеђењу привремено затворених граничних прелаза за друмски саобраћај и отворених граничним прелазима према Хрватској, Мађарској, Бугарској и Северној Македонији, где је пружана помоћ граничној полицији и

---

³¹ Број ангажованих лица на дневном нивоу 1500, уз обављање редовних обавеза, то је представљало значајно напрезање људских ресурса мирнодобског састава Војске Србије.

санитарној инспекцији.³² У сегменту ангажовања војних снага на овим задацима објективно се може поставити питање потребе присуства професионалних војника са дугим цевима за обезбеђење здравствених установа и установа социјалне заштите, осим ако су процене тог тренутка захтевале растерећење полицијских снага и њену немогућност да одговори традиционалној улози.

У оквиру здравствене подршке Војска Србије се ангажовала на: припреми, опремању и руковођењу са девет привремених ковид болница у пет градова, са укупно постављених 5.122 кревета; на надзору 18 објеката за наше држављане пристигле из иностранства; на формирању ковид болнице у Војномедицинском центру „Карабурма“; на преузимању цивилних пацијената у Војномедицинску академију, Војну болницу Ниш и Војну болницу Нови Сад.³³

Идеја око проглашења Војномедицинске академије као централне ковид болнице није могла бити реализована, те су се и сви остали делегирани болнички капацитети војног здравства преточили у болничке ресурсе Републике Србије и вршили прихват свих пацијената из цивилних ковид болница.

Снаге АБХО ангажоване су на 60 локација за потребе дезинфекције. Употреба јединица АБХО у овом случају само за деконтаминацију отвара посебно питање њеног значаја и места у спречавању и одговору на заразне болести. Компонента ове службе која се бави и биолошким оружјем је запостављена у истраживачком раду и у пракси.

У оквиру логистичке подршке Војска Србије је ангажовала 2200 возила са укупно пређених 900.000 километара и превезених 43.000 лица и 29.000 тона терета.³⁴ Логистички капацитет Војске Србије показује потребу за поновним промишљањем и у правцу подизања сопствених способности за потребе све три мисије војске, але не ван тог оквира. Јасно дефинисана улога војске у трећој мисији, одређена као подршка цивилним властима у супротстављању претњама безбедности у миру, укључујући природне катастрофе којима припадају и пандемије – опредељује војску и као институционално додатни ресурс. То истовремено показује мањкавост и нерационалност логистичке употребе

---

³² На територији Републике Србије, у време проглашења пандемије, затекло се 8.000 миграната, те је било нужно контролисати њихово кретање и боравак. На основу захтева који је упућен Министарству одбране, Војска Србије је преузела обавезу обезбеђења и контроле и ограничење кретања у 20. прихватних центара и центара за азил. Ова мера је била нужна обзиром на категорију миграната који су углавном транзитног карактера и могу бити потенцијални преносиоци заразне болести. Оправданост ове мере показала је и чињеница да је било неколико озбиљних инцидената и покушај организованог и масовног напуштања центара.

³³ Обзиром да из техничких разлога Војно медицинска академија није могла постати ковид болница она је заједно са, Војном болницом Ниш и Нови Сад постала место за за терцијални ниво лечење и цивилних пацијената

³⁴ Подаци преузети из „Посебан прилог магазина Министарства одбране и Војске Србије `Одбрана`, *Одбрана*, бр. 336/јуни, 2020, стр 5–10.

капацитета државе и локалне самоуправе у таквим ситуацијама. У пракси се дешава да војска доноси своје шаторе, а да их локална самоуправа може обезбедити, да се користе војна превозна средства, а да локал располаже са далеко већим капацитетима, да је спремање хране у свакој локалној самоуправи рационалније од развијања тог типа логистичке подршке од стране војске. Војска јесте расположив ресурс, али поред поруке да је руководство државе свесно озбиљности проблема и да војска нуди умирујућу поруку да ће се проблеми санирати, најчешће код цивилних структура постоје нереална очекивања да та државна институција може надоместити све недостатке постојећег система за превенцију и одговор на претњу, у овом случају пандемију.

Посебна дилема која се појавила односи се на снаге цивилне заштите и њихову употребу у ванредном стању. Систем цивилне заштите у потпуности и веома детаљно је уређена Законом о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, док је Законом о одбрани цивилна заштита део система одбране у ванредном и ратном стању. Следствено наведеном, снаге и средства цивилне заштите требале су бити ангажоване у време пандемије и координисане од стране Министарства одбране. То би у пракси омогућило да се оперативне снаге Војске релаксирају у делу постављања и припрема привремених болница, шаторских комплекса, организације логистичког снабдевања, па чак и делу контроле и обезбеђења објеката. Одговор на питање: зашто се то није десило лежи у недовољној спремности МО да преузме ту законом предвиђену обавезу, али и у потреби ревитализације тог веома значајног сегмента система заштите и спасавања.

Ангажовање војног здравства и Војске Србије у другом таласу ковида 19 у току јула и августа месеца било је усмерено на припрему пољске војне болнице у Новом Пазару у циљу ефикасније борбе против епидемије коронавируса, која у том граду има озбиљне размере. За кратко време формирана је пољска војна болница капацитета 110 кревета, са могућношћу проширења до 170 кревета, у којој су лечени лакше и средње тешко оболели пацијенти. Лечење за све пацијенте из региона Новог Пазара, Сјенице и Тутина ангажовано је око 40 лекара и медицинских техничара, који пружају помоћ особљу Дома здравља Нови Пазар, Тутин и Сјеница.

Активирана је ковид болница у ВМЦ „Карабурма“, у којој ради више од 220 медицинских радника и у којој је смештено 117 пацијената. Војска Србије је обезбеђивала, поставила и снабдевала особљем, заједно са представницима Министарства здравља, привремену болницу у београдској Арени за пријем пацијената оболелих од ковида 19 са лакшом клиничком сликом. Војномедицинска академија је поново преузела улогу опште болнице за пацијенте из целе Србије, а своје ресурсе ставили су на располагање Војна болница у Новом Саду и Војна болница у Нишу.

Предлози за унапређење стања

Заразне болести које имају капацитет да покрену масовне епидемије и пандемије представљају значајне безбедносне ризике савременог света Ова врста опасности транспарентно је препозната у стратегијама водећих земаља света, међународним безбедносним организацијама, али и националним стратегијама, укључујући и Србију.

Актуелна ситуација и ангажовање Војске у време пандемије показали су да систем заштите и спасавања у нормативној сфери има задовољавајућу форму, али да још увек у функционалном делу захтева доградњу, како би се избегле импровизације и систем у потпуности заокружио. С обзиром на то да су припадници војног здравства, а посебно њен руководећи кадар, униформисана лица са посебном дисциплином, одговорношћу, начином рада и размишљања, њихово прилагођавање ванредним условима рада и додатном напрезању није ништа ново, те је било за очекивати и њихово веће присуство у управљању и раду кризних штабовима на свим нивоима организовања. Посебно као добра порука становништву, које традиционално има поверења у Војску и њене способности.

Да би будућа употреба ресурса Војске у случајевима појаве епидемије и пандемије била ефективнија и ефикаснија било у ванредним ситуацијама или ванредном стању, потребно је предузети следеће:

- усклађивања оперативних процедура за употребу Војске, у трећој мисији, са стварним потребама;
- уградња у планове обуке, садржаје које захтева ангажовање у цивилном окружењу;
- усклађивања планова употребе са Сектором за ванредне ситуације;
- остваривање вишег ниво комуникације и размене информација команди ВС и штабова за ванредне ситуације на свим нивоима организовања;
- занављања потребне опреме и обуке на истом;
- унапређење националних способности заштите од заразних болести;
- већи степен укључивања војног здравства у руковођење и рад кризних штабова;
- значајнија улога Штабова за ванредне ситуације;
- одрживост система војног здравства, са тежиштем на управљању материјалним и људским ресурсима и стабилном финансирању;
- школовање и усавршавање потребног кадра на свим нивоима;
- опремање система војног здравства савременим средствима и побољшање услова за рад санитарског и ветеринарског кадра;
- сусретно планирање и постизање потребног нивоа сарадње са цивилним здравственим системом.

Као један од могућих облика ефикасније употребе војних снага на задацима цивилне заштите у ванредним ситуацијама може да буде и концепт флексибилне организације војних јединица, који би задовољили овакве захтеве и могли да одговара потребама заједничког учешћа цивилних и војних структура у кризама

изазваних елементарним непогодама, еколошким катастрофама, епидемијама и пандемијама на националном и регионалном нивоу.³⁵

Посебно је значајно да је због својих ресурса АБХО центар у Крушевцу проглашен регионалним и да се у њему интензивно организују обуке из ове области и да се на ВМА налазе респектабилни ресурси. Те чињенице дају за право да се ова посебност Министарства одбране и Војске Србије препозна као национални ресурс и развије до нивоа потребног за значајније учешће у борби против заразних болести.

ЗАКЉУЧАК

Током целокупне историје ништа није убило толико људи колико биолошки агенси који узрокују заразне болести, те се и садашњи развој човечанства мора сучелити са наведеном чињеницом. Глобално отопљавање, климатске промене, мигрантска кретања, али и појава пандемија и претње јавном здрављу показали су у практично свим земљама света потребу за стратегијским промишљањем и одбрамбеним планирањем. То у основи подразумева развијање оптималног модела цивилно-војне сарадње, базираног пре свега на чињеници да највећи резервни, оперативни ресурси за превенцију и одговор на појаву заразних болести пандемског типа налази се у оквиру Министарства одбране и Војске.

Мирнодопски здравствени капацитети које војска сваке земље поседује, логистички потенцијали, а посебно специфични ресурси у оквиру атомско-биолошке и хемијске одбране дају значајан потенцијал да кроз цивилно-војну сарадњу учествују у свим облицима помоћи цивилном здравственом систему. У циљу достизања задовољавајућег нивоа спремности и отпорности нужна је успостава интерресорне сарадње и умрежавање војних и цивилних капацитета усмерених на развијање способности јавног здравственог система и других релевантних институција за превенцију и умањење последица потенцијалних заразних болести.

Синергија која постоји у Републици Србији, профилисана пре свега у оквиру капацитета којима располаже Министарство одбране и Војска Србије, даје могућност одговора на појаву епидемија и пандемија у националном и регионалном простору. Актуелна ситуација и присуство вируса ковида 19, као и искуства из досадашње употребе ресурса Министарства одбране и Војске Србије у санирању последица заразне болести, дају реалну слику значаја њиховог ангажовања, укупних капацитета, али и слабости и лимита. Све уочене недостатке

---

³⁵ Погледати шире у: Momcilo Milinovic, Željko Ivaniš, Ivica Lj. Djordjevic, Zoran Jeftic, "Interoperable Role of National Defense in the Protection of Regional Critical Infrastructure" *Security and Crises management Theory and Practices, 2nd International Scientific Professional Conference Security for Future*, Obrenovac, 2016, ISBN 978-868069800-01-4, pp. 164–171.

треба реално сагледати и у оквиру развоја свеукупних националних ресурса пронаћи оптимално место и за Министарство одбране и Војску Србије. Истовремено је запажено да је потребно у оквиру војноздравственог система успоставити бољу контролу постојања и активности биолошких агенаса и подржати је развојем и обуком потребног медицинског кадра.

Војна организација и начин функционисања су оптимални амбијент за развијање мобилних лабораторија са одговарајућом опремом и кадром. Уједно би било потребно да се у планове и програме обуке припадника Војске уграде адекватни садржаји који се односе на место и њихову посебну улогу у одговору на наведени ризик, уз чување постојећих капацитета војноздравственог система за медицинско збрињавање и хоспитализацију оболелих. Све ово мора бити подржано мултидисциплинарним приступом за изградњу капацитета за процену ризика од појаве заразних болести и брзи одговор свим расположивим ресурсима на националном и на регионалном нивоу.

ЛИТЕРАТУРА

- "2020 Human development perspectives – COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery", United Nations Development Programme, New York, 2020, available at: http://hdr.undp.org/sites/default/files/covid-19_and_human_development_0.pdf, 14/07/2020.
- "EU Concept for Civil-Military Co-operation (CIMIC) for EU-led Military Operations (2008)", Council of the European Union – Military Staff, 2008.
- "NATO Civil-Military Cooperation Doctrine (2003)", NATO, July 2003.
- "UN CM-coord.Field Handbook (2018)", United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, October 2018.
- „Закон о Војсци Србије (2019)“, Службени гласник РС, бр. 94/2019, Београд, 27. децембар 2019.
- „Закон о одбрани Републике Србије (2018)“ Службени гласник РС, бр. 36/2018, Београд, 10. мај 2018.
- „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама (2018)“, Службени гласник РС, бр 87/2018, Београд, 13. новембар 2018.
- „Посебан прилог магазина Министарства одбране и Војске Србије `Одбрана`, Одбрана, бр. 336/јун 2020.
- „Стратегија националне безбедности Републике Србије“, Службени гласник РС, број 94/2019, 27. децембар 2019.
- „Стратегија одбране Републике Србије“, Службени гласник РС, број 94/2019, 27. децембар 2019.
- „Стратегија развоја Министарства унутрашњих послова за период 2018-2023. године (2018)“, Службени гласник РС, бр. 78, Београд, 19. Октобар 2018.

- „Уредба о плану мера здравствене заштите (2005)“, Службени гласник РС, број 107/05, Београд, 2. децембар 2005.
- „Устав Републике Србије“, Службени гласник РС, бр. 98/2006, Београд, 10. новембар 2006.
- Jeftić, Zoran, and Mandić, Goran. „Use of Armed Forces in Emergency Situations – Migrant Crises“. 3rd International Conference on Human Security Belgrade, May 2017, University of Belgrade – Faculty of Security Studies Human Research Center 2017.
- Klark, Jack L. “What Roles and Missions for Europe’s Military and Security Forces in the 21st Century”, Marshall Center Papers, No. 7, 2005.
- Milinovic, Momcilo, Ivaniš, Željko, Djordjevic, Ivica, Jeftic, Zoran. “Interoperable Role of National Defense in the Protection of Regional Critical Infrastructure” Security and Crises management Theory and Practices, 2nd International Scientific Professional Conference\Security for Future, Obrenovac, 2016, ISBN 978-868069800-01-4.
- Moskos, Charles C., Williams, John Allen, and Segal, David R. (eds.). The Postmodern Military: Armed Forces After the Cold War. Oxford University Press, New York, 2000.
- Гил, Викторија. “Корона вирус: Зашто Ковид-19 није последња пандемија“, BBC News, 15 јун 2020, <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-52995436>, 05/07/2020.
- Јефтић Зоран, Ристановић, Елизабета и сар. Здравље више од злата Универзијада 2009 – Health More Than Gold Universiade 2009. Медија центар Одбрана, Београд, 2011.
- Јефтић, Зоран, Лаловић, Миленко. Цивилно-војна сарадња у стварност и потреба. Медија центар одбрана, Београд, 2011.

ROLE OF THE ARMED FORCES IN THE PANDEMIC RESPONSE

Abstract: Contemporary security challenges, seen as climate changes, global warming, growth of the population and urbanization, increased mobility of the population, ecological problems and low levels of public health in vast majority of countries of the world, create a favorable ambient for the appearance and spread of infectious diseases, as well as epidemics and pandemics. Despite technological advancement and medical protocols connected with epidemics and pandemics, sidelining the risks of infectious diseases showed that preventive measures taken in the world today were not enough to prevent the pandemic of the new-old COVID-19 virus. Faced with new challenges and threats, postmodern society is causing a change of missions of the armed forces, from the classical towards non-traditional missions of protecting the peace and peacebuilding, as well as its use on one’s own territory in addition to civil resources during different crisis situations. Changes created in the international and national environment, new security paradigm and reached level of defence system and Serbian Armed Forces reform constantly raise the question what kind of armed forces does the Republic of Serbia need. New

security reality is causing a greater degree of interdependence between civilian and military actors. Therefore, the questions of what did infectious diseases of pandemic character bring and where did the Armed Forces position themselves (as the fulcrum of national security) were raised. COVID-19 pandemic has impacted the society of Republic of Serbia which caused that the response to this kind of a security risk Armed Forces of Serbia need to actively contribute with its organizational capacities, reputation and resources. Because of large available resources in the health sector an additional question is raised, relating to the adequate use of military resources and its preparations for future, larger involvement in cases of new epidemics within the Republic of Serbia.

Key words: infectious diseases, epidemic, pandemic, military, missions of the military, COVID-19

ОДГОВОР НАУКЕ НА ЕПИДЕМИЈУ ИЗАЗВАНУ САРС-КОВ-2 ВИРУСОМ

др Марина Соковић¹,
проф. др Татјана Пекмезовић² и радна група³

Апстракт: Министарство просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР) Владе Републике Србије је након проглашења ванредног стања у Републици Србији одмах предузело низ активности како би се укључило у борбу државе против пандемије ковида 19. Формирана је радна група за прикупљање информација из научне литературе које се односе на епидемију изазвану САРС-КОВ-2 вирусом, а чине је научници са института и факултета из целе Србије. Њихов задатак био је да анализирају најрелевантније научне радове, као и најновије поуздане изворе информација, и да о кључним сазнањима на тему ковида 19 свакодневно достављају извештаје државном секретару за науку, који је затим исте прослеђивао кабинету премијерке Владе Републике Србије, Кризном штабу и лекарском тиму. Радна група је поред научних информација објављених у међународним часописима пласирала и предлоге истраживача и научноистраживачких институција (НИО) и указала на могућност и спремност научника да своје знање пласирају кроз разне тестове

---

¹ Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Влада Републике Србије, Његошева 12, 11 000 Београд, Србија. e-mail: marina.sokovic@mpn.gov.rs

² Универзитет у Београду, Медицински факултет, Институт за епидемиологију, Катедра за епидемиологију, Др. Суботића 8, 11 000 Београд, Србија.
e-mail: tatjana.pekmazovic@med.bg.ac.rs

³ Милош Мојовић, Факултет за физичку хемију, Универзитет у Београду (БУ), Стеван Благојевић, Институт за општу и физичку хемију (БУ), Петар Кнежевић, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду, Ђорђе Миљковић, ИБИСС (БУ), Радивоје Продановић, Хемијски факултет (БУ), Милош Вићић, Физички факултет (БУ), Бранко Јовчић, Биолошки факултет, (БУ), Жељко Мијаиловић, ФМН Крагујевац, Александар Белић, Институт за физику (БУ), Сергеј Томић, ИНЕП (БУ), Бојан Бонџић, ИХТМ (БУ), Марина Динић, Медицински факултет, Универзитет у Нишу, Мирослав Савић, Фармацеутски факултет (БУ), Соња Павловић, ИМГГИ (БУ), Маријана Стојановић, ТОРЛАК, Сања Глишић, ИНН Винча, Весна Шуљагић, Медицински факултет ВМА, Небојша Кладар, Медицински факултет, Универзитет у Новом Саду, Ивана Гађански, Беосенс Нови Сад, Олгица Ђурковић Ђаковић, ИМИ (БУ), Лидија Матија, Машински факултет (БУ).

и третмане. Препозната је важност и могућност примене неких предлога од стране научника, као што су коришћења крвне плазме у третману средње тешких ковид 19 пацијената, третман оболелих интравенским имуноглобулинима, формирање биобанке узорака од пацијената оболелих од ковида 19, производња домаћих серолошких и ЕЛИСА тестова, извођење националне епидемиолошке студије, синтеза протеинског комплекса антигена који учествује у инфекцији, студија специфичности имунског одговора код пацијената са различитим клиничким степеном ковида 19. Све поменуте студије су у току и за сада се успешно примењују на пацијентима. Поред свакодневног извештавања радна група је послала и предложила Кризном штабу најновије препоруке и протоколе за дезинфекцију простора, коришћење заштитне опреме, превенцију, тестове и терапију, и наставља даље са својим радом. Министарство је регрутовало 250 истраживача запослених у научноистраживачке организације за рад на тестирању оболелих на присуство вируса у ковид 19 лабораторијама. НИО, које су под окриљем МПНТР-а, радиле су и на производњи визира и друге заштитне опреме, као и респиратора.

Кључне речи: ковид 19, сарс-ков-2, наука, епидемија, република србија

ФОРМИРАНА РАДНА ГРУПА

Радна група за прикупљање информација из научне литературе које се односе на ковид 19 формирана је 20. 3. 2020. године од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије са циљем пласирања научно потврђених информација. Радном групом координишу др Марина Соковић, помоћник за науку у Министарству просвете, науке и технолошког развоја – руководилац Сектора за науку, и проф. др Татјана Пекмезовић, продекан за науку Медицинског факултета Универзитета у Београду. У оквиру радне групе окупљени су реномирани научници из области које су релевантне за пандемију изазвану вирусом САРс-КОВ-2: медицине, фармације, биологије, молекуларне биологије, биохемије, хемије, физике, ветерине, пољопривреде и друге. Чланови радне групе су са научноистраживачких институција из целе Србије. Радна група је обухватила 22 истраживача.

У току своје активности радна група је добијала и информације од истраживача из дијаспоре, који су својим важним информацијама допринели да извештаји обухвате најновије научне чињенице и резултате. Путем међународне сарадње до радне групе су пристизале и информације, протоколи о коришћењу заштитне опреме, стерилизацији простора, начину понашања, превентиви, третману пацијената, досадашњим искуствима других земаља и много друге, који су од стране чланова радне групе превођени на српски језик, форматирани и слати на

увид Кризном штабу. Радна група је од 23. 3. 2020. до 11. 5. 2020. године свакодневно достављала извештаје државном секретару за науку, проф. др Владимиру Поповићу, који је затим извештавао председницу Владе и Кризни штаб. Након овог периода радна група слала је извештаје два пута недељно, закључно са 20. 5. 2020. године.

Радна група је у току свог рада поднела извештаје из имунологије, епидемиологије, микробиологије, вирусологије, инфектологије, молекуларне биологије, хемије, фармације, медицине, етномедицине и других области и дисциплина. Поред сублимирања извештаја, базираних на објављеним стручним информацијама и резултатима из целог света, радна група предложила је Кризном штабу и неколико научних студија које су истраживачи из научноистраживачких организација послали радној групи.

СТУДИЈЕ КОЈЕ СУ ПЛАСИРАНЕ ОД СТРАНЕ РАДНЕ ГРУПЕ

Испитивање серопозитивности и сопствени ЕЛИСА тестови

Организатор студије:

ИНЕП

Руководилац студије:

др Олгица Недић

др Сергеј Томић

др Марија Гњатовић

Кратак опис студије

Седам дана након инфекције САРС-ЦоВ-2 појављују се ИгМ антитела, 7–14 дана долази до сероконверзије, односно промене класе антитела из ИгМ у ИгГ. Серолошке анализе важне су за: утврђивање акутне инфекције и процену квалитета имунског одговора (однос ИгМ/ИгГ антитела у серуму) (дијагностички значај), идентификацију радно способних особа које су се успешно избориле са инфекцијом, па могу значајно да помогну здравственом систему и економији Србије (економски и јавни јавноздравствени значај), проверу трајности имунске заштите организма или вакцинацији (развој вакцине и праћење), епидемиолошка испитивања која имају за циљ да се процени изложеност укупне популације одређеном инфективном агенсу (епидемиолошки значај), што је врло важно за процену колективног имунитета, откривање поремећаја у раду имунског система и идентификација имунокомпромитованих индивидуа, идентификација реконвалесцената који имају висок титар неутралишућих антитела (>1/40 титар ИгГ антитела) и могу бити донори плазме за терапију најугроженијих болесника, а који нису у стању да се самостално изборе са инфекцијом (терапијски значај). ИНЕП ради на развоју сопствених ЕЛИСА тестова, са различитим патогенима.

Национална епидемиолошка студија

Организатор студије

Медицински факултет Универзитета
у Београду (МФУБ)

Руководилац студије

проф. др Татјана Пекмезовић,
проф. др Тања Јовановић

Кратак опис студије

Суштина сероепидемиолошког истраживања у овој фази епидемије у Србији је процена обима инфекције ковида 19, који се утврђује серопозитивношћу код опште популације. Студија би дала допринос бољем познавању улоге асимптоматских инфекција у преношењу вируса САРС-ЦоВ-2 у хуманој популацији, имајући у виду чињеницу да ове карактеристике болести још увек нису сасвим познате. Студије спроведене у домаћинствима би могле такође бити изузетно значајан извор података о времену и вероватноћи трансмисије и могле би бити корисне у процени основне „стопе“ репродукције, кључног епидемиолошког параметра у разматрању епидемијског јављања болести у једној популацији. Такође, тестирање необјашњених кластера тешких случајева акутних респираторних инфекција, независно од података о путовањима, може бити значајно за откривање ланаца трансмисије који су пропуштени.

Развој и производња домаћих синтетичких протеина гена ковида 19

Организатор студије

Хемијски факултет у Београду

Руководилац студије

проф. др Тања Ђирковић Величковић
проф. др Марија Гавровић-Јанкуловић
проф. др Радивоје Продановић

Кратак опис студије

Истраживачи Хемијског факултета и Иновационог центра раде на производњи, пречишћавању и карактеризацији протеина САРС-ЦоВ-2 вируса. Прва количина протеина могла би бити готова до краја маја. Због велике потражње и високе цене ових протеина, односно китова за антигене у свету, производња сопствених, домаћих китова за антигене овог вируса знатно би убрзала тестирање пацијената и смањила цену тестова. Производња антигена се надовезује на пројекат који ради ИНЕП, производња сопствених ЕЛИС-а тестова, што све укупно знатно олакшава тестирање ковида 19 пацијената у Србији. Постоји и могућност извоза у друге земље.

Терапија са високим дозама интравенских имуноглобулина

Организатор студије

ИНЕП

Руководилац студије

др Љиљана Софронић Милосављевић,
ИНЕП

др Милан Баста, имунолог из САД
др Оливера Савић, Институт за
трансфузију крви Србије

Кратак опис студије

АРДС је претерана, аутоагресивна реакција урођеног имунског система, конкретно система комплемента, који се ексцесивно активира и оштећује интегритет капиларно-алвеоларне баријере са последичним изливом инфламаторног ексудата у алвеоле и заустављањем дисајног процеса. Анафилатоксини Ц3а, Ц5а и терминални мембрански комплекс (МАЦ или сЦ5б-9) су кључни медијатори у патогенези АРДС. Значајан потенцијал у терапији АРДС-а има примена ИВИГ, који има моћни антиинфламаторни ефекат, посредован способношћу неспецифичних молекула имуноглобулина да се закаче за поменуте фрагменте комплемента и неутралишу их. Овај механизам дејства ИВИГ доказан је у многим комплемент-зависним обољењима, како класично аутоимуним тако и оним базираним на деструктивним инфламаторним реакцијама. ИВИГ би могао да спречи даље напредовање процеса који води смртном исходу. Праћење базалних и интервалских вредности фрагмената комплемента би била од значаја за корелисање са озбиљношћу болести, као и за праћење ефекта терапије.

Формирање биобанке генетичких узорака пацијената са ковидом 19 у Србији

Организатор студије

Институт за молекуларну генетику и
генетичко инжењерство Универзитет
у Београду (ИМГГИ)

Руководилац студије

др Соња Павловић, научни саветник,

Кратак опис студије

Искуство свих здравствених система широм света који су се суочили са

епидемијом ковида 19 указује на то да постоји широки спектар клиничких слика код пацијената, било млађих или старијих. Такође је примећена и популациона специфичност. У ери геномике постало је јасно да би сусцептибилност и резистенција на САРС-ЦоВ-2 вирус, као и ток болести и одговор на експерименталне терапије, могли бити објашњени индивидуалном генетичком основом (ДНК запис) сваког пацијента. Први корак неопходан за истраживање интеракције САРС-ЦоВ-19 вируса са човеком је формирање биобанки генетичких узорака пацијената оболелих од ковида 19. Пред Србијом је изазов и шанса да допринесе разумевању болести ковида 19 тако што ће уложити напор да формира такву биобанку.

Специфичности хуморалног и ћелијског имунског одговора код пацијената са различитим клиничким степеном ковида 19

Организатор студије

ИНЕП

Руководилац студије

др Сергеј Томић, ИНЕП

др Ђорђе Миљковић, ИБИСС

Кратак опис студије

Применом савремених имунолошких тестова могу да се идентификују имунолошки показатељи који су од значаја за праћење тока, прогнозе и исхода ковида 19. Најновији научни радови везани за имунски одговор у ковиду 19 указују на велики значај праћења хуморалног и ћелијског имунског одговора у току ове болести. Подаци показују да број Т лимфоцита у крви пацијената, поготово ЦД4+ и ЦД8+ Т лимфоцита, однос Т лимфоцита и гранулоцита, и др. имају значајну предиктивну вредност за развој тежег облика ковида 19 и ефикасности примењених терапија. Претпоставља се да су кључни патогени фактори у развоју мијелоидне ћелије ковида 19, посебно моноцити и гранулоцити. Постоји оправдана научна основа да се провери хипотеза да су у пацијената са тежом клиничком сликом ове ћелије кључни патогенетски фактор у супресији имунолошке реактивности и следствених клиничких консеквенци таквог стања. Ти механизми су већ изучавани и потврђени код сепсе и МОДС-а.

БАЗА ИСТРАЖИВАЧА

У току трајања ванредног стања Министарство просвете, науке и технолошког развоја сачинило је базу података истраживача који имају искуства у раду са тестовима RT PCR. Истраживачи су били са свих научноистраживачких институција које се баве PCR-ом, из области биологије, молекуларне биологије,

хемије, ветерине, фармације, медицине, пољопривреде и других релевантних институција. Истраживачи су ангажовани у лабораторијама:

- Института за вирусологију, вакцине и серуме „Торлак“,
- Новооформљеној лабораторији „Нуро-уап национална лабораторија за молекуларну детекцију инфективних агенаса Београд“ – Ватрено око, Клиничког центра Србије,
- Националној референтној лабораторији Батајница,
- Заводу за биоциде и медицинску екологију,
- Универзитету у Београду, Медицински факултет,
- Ветеринарски институти широм Србије.

База је обухватала 250 истраживача у свим научним звањима који су били спремни за рад на RT PCR у поменутим лабораторијама. Министарство је ради организовања бржег тестирања пацијената на присуство САРс-КОВ-2 вируса прикупило од научноистраживачких институција податке о броју и врсти:

- Екстракционих китова за изолацију RNA,
- PCR апарата,
- Замрзивача за складиштење узорака на -70 С.

ФОНД ЗА ИНОВАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

Фонд за иновациону делатност у марту 2020. године расписао је јавни позив за финансијску подршку иновативним пројектима намењеним решавању проблема изазваним пандемијом ковида 19 (коронавирусом). Позив је био намењен микро, малим и средњим предузећима са већ развијеним прототиповима, производима, услугама и технологијама који могу бити скалирани у кратком временском периоду и постати доступни за примену у сузбијању последица насталих пандемијом. На јавни позив је у кратком временског периода пристигло близу 300 предлога иновативних пројеката, што је показало висок потенцијал наших иновативних предузећа. У временском периоду од месец дана развијено је и доступно за коришћење свих 12 решења, чији је циљ сузбијање ефеката пандемије изазване корона вирусом.

ФОНД ЗА НАУКУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Специјални програм истраживања ковида 19 Фонда за науку Републике Србије расписан је јавним позивом у мају 2020. године и намењен је финансирању пројеката који ће допринети ефикасном научном одговору на пандемију ковида 19 и омогућити бољу спремност и реаговање на нове друштвене изазове. Програм је намењен истраживачима који су запослени у акредитованим НИО и подржава примењена научна истраживања, креирање интердисциплинарних и мултидисциплинарних тимова и конзорцијумско подношење пројеката. Пројекти

у оквиру овог програма се подносе на унапред задате теме у оквиру три групације научних области:

- (био)медицинске науке;
- (био)медицинско инжењерство и информационе технологије;
- економска, социолошка, психолошка истраживања и управљање сложеним системима.

ЗАКЉУЧАК

Министарство просвете, науке и технолошког развоја је након проглашења пандемије проузроковане вирусом САРс-КОВ-2 и увођења ванредног стања у Републици Србији реаговало и предузело неколико активности. Оформљена је радна група за прикупљање информација из научне литературе за ковид 19. У оквиру групе било је ангажовано 23 истраживача из релевантних области, запослених у научноистраживачким институцијама широм Србије. Радна група извештавала је свакодневно о најновијим резултатима и научним информацијама објављеним у реномираним научним часописима у целом свету послала је неколико протокола о коришћењу заштитне опреме, превенцији, третману, са свих аспеката науке, пласирала је шест научних студија, од којих ће Србија имати здравствени, али и економски добитак и напредак. Након погоршања епидемиолошке ситуације у јуну радна група наставила је са извештавањем. Такође се разматрају нове студије предложене од стране научне заједнице. Министарство је регрутовала 250 истраживача искусних у раду са молекуларним техникама које су биле неопходне за тестирање пацијената који су учествовали у раду лабораторија ковида 19, где су научни радници још увек активни и раде на тестирању узорака пацијената. Фонд за иновациону делатност и Фонд за науку расписали су позиве за пројекте са темом борбе против вируса САРс-КОВ-2.

Одговор науке на пандемију изазвану вирусом САРс-КОВ-2 био је адекватан, благовремен и успешан. На основу изнетих чињеница наука ће у сарадњи са другим секторима знатно допринети успешном завршетку епидемије и ојачати постојеће капацитете научноистраживачке сфере у Србији. Допринос који су научници координисани Министарством просвете, науке и технолошког развоја дали у борби против вируса САРс-КОВ-2 свакако је наше друштво учинило спремнијим за потенцијалне нове претње.

„Морамо се навићи да на најважнијим раскрсницама не налазимо увек знакове“

Ернест Хемингвеј

RESPONCE BY SCIENCE TO THE EPIDEMIC CAUSED BY SARS-KOV-2 VIRUS

Abstract: The Ministry of Education, Science and Technological Development (MESTD) of the Government of the Republic of Serbia started a series of activities immediately after the state of emergency was introduced in order to join the fight against the COVID-19 pandemic. In that regard the Working Group, made of scientist from various institutes and universities from Serbia, was formed in order to gather information from scientific literature which relate to the epidemic caused by SARS-KoV-2 virus. Their task was to analyze the most relevant scientific articles, as well as the newest reliable sources of information, and to deliver daily reports on key scientific insights on COVID-19 to the State Secretary for Science which was then forwarded to the Prime Minister of Republic of Serbia, the Crisis Staff and to the medical team. Besides scientific information, the Working Group also forwarded suggestions from researchers and research institutions and pointed to the possibility and willingness of scientist to invest their knowledge through various tests and treatments. The importance and possibility of implementation of some of the proposals by scientists was recognized, as were usage of blood plasma in treating less severe COVID-19 patients, treatment by intravenous immunoglobulin, establishment of a bio bank of samples from COVID-19 patients, manufacturing of domestic serological and ELISA tests, conducting a national epidemiological study, synthesis of protein complex of antigens which contribute in the infection, studies of the specificities of immune system response of patients with different clinical degree of COVID-19. All aforementioned studies are in progress and for now are successfully being implemented in patient treatment. Besides everyday reports, the Working Group also suggested to the Crisis Staff newest recommendations and protocols for disinfection of spaces, usage of protective equipment, prevention, tests and therapy, and it continues with its work. The Ministry recruited 250 researches employed in scientific institutions to work in laboratories on testing the infected on the presence of COVID-19. Scientific institutions, which work under the MESTD, worked on visor production and other protective equipment, as well as respirators.

Key words: covid-19, sars-kov-2, science, epidemic, republic of serbia

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

616.98:578.834(082)(0.034.2)
35.078.7:[616.98:578.834(497.11)(082)(0.034.2)

НАЦИОНАЛНА научна конференција "Заразне болести као глобални безбедносни изазов Пандемија COVID-19: стварност и последице" (2020 ; Београд)

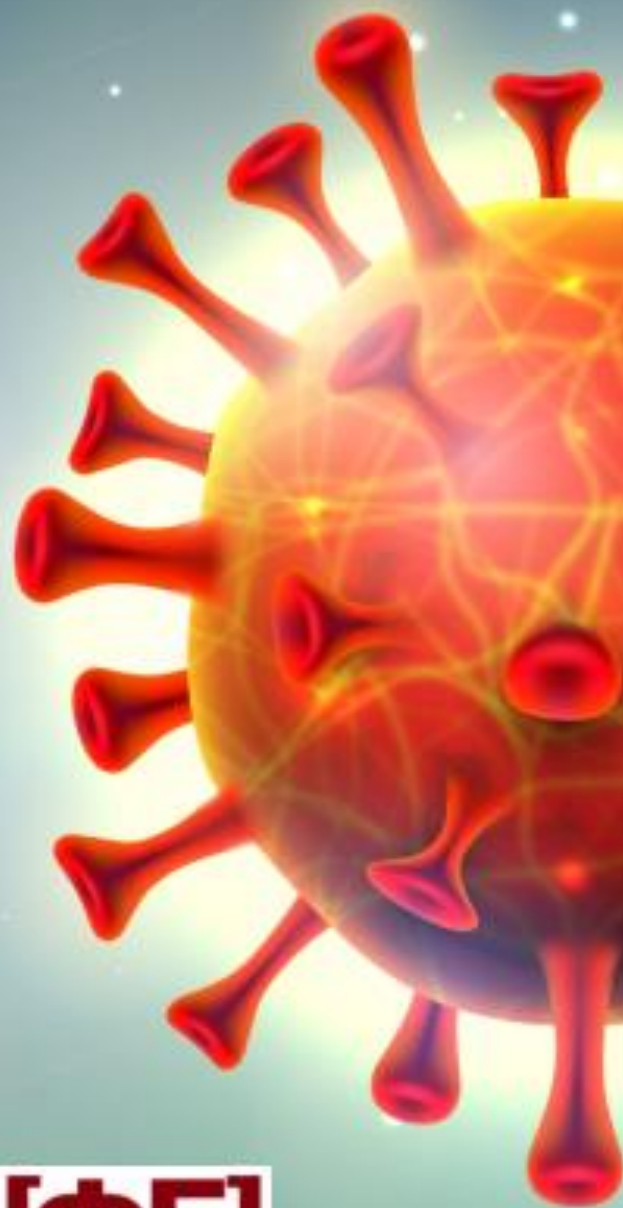
Заразне болести као глобални безбедносни изазов Пандемија COVID-19
[Електронски извор] : стварност и последице :зборник радова са националне научне конференције / [уредници Зоран Јефтић, Михајло Копања]. - Београд : Универзитет, Факултет безбедности : Институт за међународну политику и привреду, 2020 (Београд : Факултетбезбедности). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл. са насловне стране документа. - Тираж 70. - Библиографија уз сваки рад. - Abstracts.

ISBN 978-86-80144-44-3 (УФБ)

а) Ковид 19 - Мултидисциплинарни приступ - Зборници б) Ковид 19 - Пандемија - Србија - Безбедност (политика) - Зборници

COBISS.SR-ID 28344841

[ФБ]
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES